

निर्णय नं. १०७२

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
सम्माननीय का.मु.प्र.न्या.श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
आदेश मिति : २०७०।५।२०।५
०६८-WF-०००८

विषय : उत्प्रेषणयुक्त परमादेश ।

रिट निवेदक : भोजपुर जिल्ला, टक्सार गा.वि.स.
वडा नं. १ घर भै सशस्त्र प्रहरी बल,
त्रिपुरागण, कोहलपुर बाँकेका सशस्त्र
प्रहरी वरिष्ठ हवलदार पदबाट हटाइएको
रामकुमार रणपहेली

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार गृह मन्त्रालय सिंहदरबार,
काठमाडौंसमेत

- कुनै कसूरजन्य कार्य एकपटक गर्नु र बारम्बार वा पटकपटक गर्नुमा तात्त्विक फरक हुन्छ । दुबै अवस्थामा रहेको भिन्नतालाई दृष्टिगत गर्दै सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७(१) को (ग), (ङ) र (ज) ले “बराबर” वा “बारम्बार” भन्ने शब्दको प्रयोग गरेको छ ।
- सजायको निर्धारण गर्दा जहिले पनि निर्णयकर्ताले कसूरको प्रकृति र मात्रासँग सामञ्जस्यता कायम हुने किसिमले न्यायिक मनको प्रयोग गर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं. ९)

- कर्मचारीलाई गम्भीर सजाय गर्दा गम्भीर

प्रकृतिको कसूर गरेको वा सामान्य प्रकृतिको कसूर पटकपटक गरेको र सो गरेकोमा कारवाहीमा परी सचेत गराउँदागराउँदै पनि अटेर गरी बारम्बार गलत प्रवृत्तिलाई अपनाएका कर्मचारीलाई दिइने सजाय हो ।

(प्रकरण नं. १३)

- सजाय दिनु भनेको बदला लिनु होइन । त्यसैले सजायको निर्धारणमा न्यायिक मनको प्रयोग हुनैपर्दछ । न्यायिक मनको परिधि कानूनले नै निर्धारित गरिदिएको अवस्थामा सो परिधिबाहिर गरिने निर्णय लुटिपूर्ण हुन्छ । बारम्बार वा बराबर वा पटकपटक कसूर गर्दा मात्र हुने सजाय एक भन्दा बढी पटक गरेको स्थापित नभइ गर्न नसकिने ।

(प्रकरण नं. १४)

निवेदकतर्फबाट : विद्वान अधिवक्ताहरू शेरबहादुर के.सी., योगेन्द्रबहादुर अधिकारी, भोजबहादुर ढकाल र रामचन्द्र पौडेल

विपक्षीतर्फबाट : विद्वान सहन्यायाधिवक्ता महेश शर्मा पौडेल

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८४ (क) (ख), ८७ (ग) (घ) (ङ)

आदेश

स.का.मु.प्र.न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा :
नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७(२) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा यस अदालतको संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीशहरूबीच फरक राय व्यक्त भई सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को

नियम ३(१)(क) अनुसार यस अदालतको पूर्ण इजलाससमक्ष निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार रहेको छ :-

निवेदक मिति २०५७।१।१ बाट लागू हुने गरी मिति २०५७।३।४ बाट प्र.ज. पदमा शुरू नियुक्ति भै तत्कालीन श्री ५ को सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०५८।१।१८ को निर्णयले सशस्त्र प्रहरी बलतर्फ स्थानान्तरण भै बढुवा हुँदै मिति २०६६।३।२० गतेको पत्रबाट सशस्त्र प्रहरी वरिष्ठ हवलदार पदमा बढुवा भै सेवारत थिएँ । निवेदक कार्यरत रहेको अवस्थामा मिति २०६५।५।४ गते मादक पदार्थ सेवन गरी कार्यालयमा फर्कने क्रममा मेन गेट डिउटीमा खटिएको कमाण्डर स.प्र.ना.नि. माथि हातपात तथा अपशब्द प्रयोग गरेको आधारहीन विषयमा २४ घण्टे तथा १२ घण्टे स्पष्टीकरण माग गरिएकोमा सोको जवाफ पेश गरिएकोमा उचित किसिमले मूल्याङ्कन गरिएन । कानूनको गलत अर्थ गरी मिति २०६५।५।१० गतेबाट लागू हुने गरी सेवाबाट हटाउने गरी विपक्षी सशस्त्र प्रहरी बल त्रिपुरागण कोहलपुर, बाँकेको सशस्त्र प्रहरी उपरीक्षकज्यूबाट निर्णय भयो । सो निर्णयमा चित्त नबुझी मध्यपश्चिम क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल मुख्यालय महेश्वरी बाहिनी, सुर्खेतमा पुनरावेदन गरेकोमा शुरू निर्णय सदर गर्ने गरी मिति २०६५।६।३ मा निर्णय भएको जानकारी हुन आयो ।

म निवेदकलाई सेवाबाट हटाउँदा अनिवार्यरूपले सफाइको मौका दिनुपर्दछ । सशस्त्र प्रहरी ऐन, २०५८ को दफा २१ ले सजाय गर्दा सफाइको मौका दिनुपर्ने सजायको आदेश दिनुभन्दा पहिले सजाय प्रस्ताव गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । त्यसरी विशेष सजायको आदेश दिनुभन्दा पहिले सजाय प्रस्ताव

गर्नुपर्ने गरी थप व्यवस्थासमेत सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ९४ मा गरिएको छ । मागिएको स्पष्टीकरण सन्तोषजनक नहुनाको आधार कारण खुलाउनुपर्ने सोही नियमावलीको नियम ९५ मा व्यवस्था गरिएको छ । स्पष्टीकरण पेश गर्न पर्याप्त मौका प्रदान भए नभएकोसमेत विचार गरी पेश भएको स्पष्टीकरण तथा उपलब्ध सम्पूर्ण सबूद प्रमाणको समुचित मूल्याङ्कन गरी स्पष्ट कारण खुलाएर मात्र निर्णय गर्नुपर्ने नियम ९६ ले स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ ।

विपक्षीहरूबाट म निवेदकलाई ऐन, नियमले तोकेको कार्यविधिको पालना नगरी सेवाबाट हटाउने निर्णय गरिएको छ । निवेदकलाई एउटा विषयमा स्पष्टीकरण सोधिएको, तर सजाय गर्दा अर्कै कसूरमा गरिएको छ । निर्णय पर्चाप्रति प्रस्तावित कसूर हेर्दा सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७(१) को देहाय (ग), (घ), (ङ) र (च) उल्लेख भएको देखिन्छ । जुन निवेदकको हकमा लाग्न सक्ने देखिँदैन । निवेदकले दिएको स्पष्टीकरण जवाफको मूल्याङ्कन नगरी एकपक्षीय स्वेच्छाचारीढङ्गबाट अर्कै कसूरमा सजाय गर्ने गरी भएको शुरू निर्णय एवं सोलाई सदर गरेको मिति २०६५।६।३ को पुनरावेदकीय निर्णयमा प्राकृतिक न्यायका सिद्धान्तविपरीत भै सशस्त्र प्रहरी ऐन, २०५८ र सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० मा उल्लिखित कानूनी हकको साथै नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च), १३, १८, १९ द्वारा प्रदत्त मौलिक हकमासमेत आघात पुग्न गएकाले निवेदकलाई सेवाबाट हटाउने गरी सशस्त्र प्रहरी बल त्रिपुरागण कोहलपुर, बाँकेबाट भएको मिति २०६५।५।१० को निर्णयलाई सदर गर्ने गरी मध्यपश्चिम क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल मुख्यालय महेश्वरी बाहिनी, सुर्खेतबाट भएको मिति २०६५।६।३ को निर्णय एवं सोसम्बन्धी

काम कारवाहीसमेत उत्प्रेषणद्वारा बदर गरी निवेदकलाई साविक पदमा पुनर्वहाली गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतमा मिति २०६५।१०।२९ मा दर्ता भएको रिट निवेदन ।

निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेश गर्नु । साथै अन्तरिम आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्थाको विद्यमानता नदेखिँदा नियमानुसार गर्नु भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६५।११।१ मा भएको आदेश ।

सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७ को उपनियम (१) अन्तर्गतको कसूर गर्ने प्रहरी कर्मचारीलाई सेवाबाट हटाउन सक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । विपक्षी निवेदकले नियमावलीमा भएको उक्त कानूनी व्यवस्थाको बर्खिलाप हुने गरी मादक पदार्थ सेवन गरी आफ्नो डिउटी अफिसरलाई हातपात गरेको देखिन्छ । त्यस्तो गर्नेउपर कानूनबमोजिम कारवाही हुन्छ । कानूनबमोजिम भएको कारवाहीलाई अन्यथा भन्न सकिँदैन । तसर्थ, प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

निवेदकले मर्यादित संगठनको छविमा नै आँच आउने गरी आफ्नो पेशागत दायित्वप्रति जिम्मेवार नभई अनुशासनहीन तथा आचरणविपरीत कार्य गरेको भनी अधिकारप्राप्त अधिकारीले सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७ को उपनियम (१) को खण्ड (ग), (घ), (ङ) र (ज) बमोजिमको कसूरमा सरकारी सेवाको लागि

अयोग्य नठहरिने गरी मिति २०६५।५।१ बाट लागू हुने गरी नोकरीबाट हटाएको देखिन्छ । निजलाई अख्तियारप्राप्त अधिकारीले प्रक्रिया पुर्याई दुईवटा स्पष्टीकरण सोधिएकोमा निजले दिएको जवाफमा मादक पदार्थ सेवन गरी गल्ती गरेको भनी अभियोग स्वीकार गरेको देखिन्छ । अधिकारप्राप्त अधिकारीले सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७ को उपनियम (१) को खण्ड (ग) (घ) (ङ) र (ज) बमोजिमको कसूरमा कानूनबमोजिम कारवाही गरिएको हो । शुरू निर्णयकर्ताले एउटा विषयमा स्पष्टीकरण सोधिएको र सजाय गर्दा अर्को कसूरमा सजाय गरिएको भन्ने जिकीर झूठा भएकोले विपक्षीको निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय, मध्यपश्चिम क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल मुख्यालय, महेश्वरी बाहिनी, सुर्खेत र सशस्त्र प्रहरी बल त्रिपुरागण कोहलपुर, बाँकेको तर्फबाट एकै व्यहोरा उल्लेख गरी छुट्टा-छुट्टैरूपमा पेश भएको लिखित जवाफ ।

यसमा निवेदकलाई नोकरीबाट हटाएको मिति २०६५।५।१० को निर्णय र सोलाई सदर गरिएको मिति २०६५।६।३ को पुनरावेदकीय निर्णय उत्प्रेषणको आदेश जारी गरी बदर गरिदिएको छ । निजलाई सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८४ को खण्ड (ख)(१) अन्तर्गतको विशेष सजाय बाहेक सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८४ को खण्ड (क) अन्तर्गत अन्य उपयुक्त सजाय गरी निजलाई सेवामा बहाल गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशसमेत जारी हुने ठहरी संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीश श्री ताहिर अली अन्सारीको राय रहेकोमा रिट निवेदन खारेज हुने ठहरी माननीय न्यायाधीश श्री भरतराज उप्रेतीबाट छुट्टै राय पेश भएको हुँदा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)

(क) अनुसार प्रस्तुत निवेदन पूर्ण इजलाससमक्ष पेश गर्नु भनी यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०६८।३।३० मा भएको आदेश ।

नियमबमोजिम पेशीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरू श्री शेरबहादुर के.सी., श्री योगेन्द्रबहादुर अधिकारी, श्री भोजबहादुर ढकाल र श्री रामचन्द्र पौडेलले निवेदकले मादक पदार्थ सेवन गरेको र अपशब्द प्रयोग गरेको भन्ने कुरा नै पुष्टि भएको छैन । निवेदकलाई कार्यालय प्रमुखबाट २४ र १२ घण्टा समय दिई दुई पटकसम्म स्पष्टीकरण सोधिएको छ । प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ९४ मा कुनै प्रहरी कर्मचारीलाई विशेष सजायको आदेश दिनुपूर्व सजाय प्रस्ताव गरी स्पष्टीकरण सोधनुपर्ने कानूनी व्यवस्था भएकोमा स्पष्टीकरण सोद्धा निवेदकउपरको कसूर प्रस्ताव गरिएको देखिँदैन । स्पष्टीकरण सोधिएको र सजाय गरिएको धरातलसमेत फरक छ । निवेदकले बारम्बार आचरण उल्लङ्घन गरेको अवस्था छैन । त्यस सम्बन्धमा स्पष्टीकरण सोधिएको पनि छैन । निवेदकले ड्युटीमा बसेको बेला मादक पदार्थ सेवन गरेको पनि देखिँदैन । निवेदकले बाहिर गई मादक पदार्थ सेवन गरेको स्वीकार गरेपनि आइन्दा त्यस्तो गल्ती नगर्ने भनी प्रतिज्ञा गरिसकेको अवस्थामा सरकारी नोकरीबाटै अवकाश दिने गरी हदैसम्म सजाय गरेको त्रुटिपूर्ण हुँदा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालयसमेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री महेश शर्मा पौडेलले निवेदकलाई दुईपटकसम्म स्पष्टीकरण सोधिएको छ । निवेदकले आफूले मादक पदार्थ सेवन गरी ड्युटी अफिसरलाई हातपात गरेको कुरा स्वीकार

गरेको छ । सशस्त्र प्रहरी जस्तो अनुशासित पदमा रहेको व्यक्तिले पदीय दायित्व र अनुशासन उल्लङ्घन गरेमा निजलाई पदमा राख्न मिल्दैन । निवेदकलाई भविष्यमा सरकारी सेवाको लागि अयोग्य नहुने गरी नोकरीबाट हटाएको मनासिब नै हुँदा निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

उल्लिखित विद्वान कानून व्यवसायीहरूले गर्नु भएको बहससमेत सुनी निवेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने हो, होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यी निवेदकले मिति २०६५।५।४ गते मादक पदार्थ सेवन गरी कार्यालय फर्कने क्रममा मूल गेटमा डिउटीमा खटिएको कमाण्डर स.प्र.ना.नि. माथि हातपात तथा अपशब्द प्रयोग गरेको भन्ने कसूरमा पहिले २४ घण्टे र पछि १२ घण्टे स्पष्टीकरण सोधिएकोमा आफूले उक्त स्पष्टीकरणको जवाफ दिँदासमेत सोको मूल्याङ्कन नै नगरी एकपक्षीयरूपमा भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी प्रहरी सेवाबाट अवकाश दिने गरी सशस्त्र प्रहरी बल त्रिपुरागण कोहलपुर, बाँकेका सशस्त्र प्रहरी उपरीक्षकबाट मिति २०६५।५।१० मा भएको निर्णयलाई सदर गर्ने गरी मध्यपश्चिम क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल मुख्यालय, महेश्वरी बाहिनी सुर्खेतका सशस्त्र प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट मिति २०६५।६।९ मा भएको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाऊँ भन्ने मुख्य निवेदन माग दावी रहेको पाइन्छ ।

३. निवेदकलाई कारवाही गरिएको सम्बन्धित फायल हेर्दा स.प्र.व.ह. रामकुमार रणपहेली र स.ह.शेरसिंह बोहरा मिति २०६५।५।४ गते दिउँसो ३:०० बजेको समयमा कोही कसैलाई नसोधी लाइन व्यारेक

छोडी बाहिर गई रातिको ९:३० बजेको समयमा मादक पदार्थ सेवन गरी गेटभिन्न आउँदा गेट डिउटीमा रहेको स.प्र.ना.नि. झपटबहादुर वि.क.ले सोधपुछ गर्दा यी निवेदक रामकुमार रणपहेलीले निजसँग मुखमुखै लागी हातपातसमेत गरेको हुँदा आवश्यक कारवाही गरिपाऊँ भन्ने स.प्र.व.ह. रमेश बोहराले मिति २०६५।५।५ मा सशस्त्र प्रहरी बल त्रिपुरागणमा प्रतिवेदन दिएको देखिन्छ । त्यसैगरी मिति २०६५।५।५ मा स.प्र.ना.नि. झपटबहादुर वि.क.ले पनि यी निवेदकसमेतउपर आवश्यक कारवाही गरी पाउन माग गर्दै निवेदन दिएको पाइन्छ ।

४. मिति २०६५।५।५ गतेका दिन यी निवेदकलाई सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० बमोजिम कडाभन्दा कडा कारवाही किन गर्न नपर्ने भनी २४ घण्टे स्पष्टीकरण सोधिएको देखिन्छ । तत्सम्बन्धमा यी निवेदकले मिति २०६५।५।६ मा स.प्र.ना.नि. लाई आफूले गाली गलौज तथा हातपात नगरेको तर अनुशासित मर्यादित संगठनको जिम्मेवार सदस्य भएर बिनाआदेश बाहिर निस्की मादक पदार्थ सेवन गर्नु आफ्नो ठूलो गल्ती भएको र आत्मगलानि भैरहेको भन्दै अब आइन्दा यस्तो किसिमको गल्ती नहुने र गल्ती दोहोरिएमा जुनसुकै कारवाही खान आफू तयार भएको भन्दै स्पष्टीकरण पेश गरेको प्राप्त प्रमाण मिसिलबाट देखिन्छ । सशस्त्र प्रहरी बल त्रिपुरा गणका सशस्त्र प्रहरी उपरीक्षकले निवेदक रामकुमार रणपहेलीले दिएको स्पष्टीकरणको जवाफ सन्तोषजनक नभएको भनी मिति २०६५।५।७ मा सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को परिच्छेद १० को नियम ८७ को उपनियम (१) को देहायको खण्ड (ग), (घ), (ङ) र (ज) को कसूरमा कारवाही किन नगर्ने भनी १२ घण्टाभिन्न स्पष्टीकरण पेश गर्न सूचित गरिएकोमा यी निवेदकले माथि उल्लेख गरिएबमोजिमकै

स्पष्टीकरण पेश गरेको देखिन्छ । तत्पश्चात् पनि अन्य प्रहरी कर्मचारीहरूसमेतसँग सोही विषयका सम्बन्धमा विभिन्न प्रतिवेदनहरूसमेत लिइएको पाइन्छ ।

५. यी निवेदकले मिति २०६५।५।४ का दिन कोही कसैलाई कुनै किसिमको जानकारी नगराई लाइन व्यारेक छाडी कोहलपुरस्थित बसपार्कमा गई अत्यधिक मादक पदार्थ (रक्सी) सेवन गरी कार्यालय फर्कने क्रममा मूलगेट डिउटीमा खटिएका कमाण्डर स.प्र.ना.नि. झपटबहादुर वि.क.ले सोधपुछ गर्ने क्रममा आफूभन्दा माथिल्लो कमाण्डर हो भनी जानी-जानी आपराधिक मनसायले बल प्रयोग गरी कुटपीटसमेत गरी पेशागत पदीय मर्यादाप्रति कति पनि जिम्मेवार नभई पूर्णरूपमा बेवास्ता गरी प्रहरी कर्मचारीको आचरणविपरीत अनुशासनहीन कार्य गरेको भनी सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० (संशोधन सहित) को परिच्छेद १० को नियम ८७ को उपनियम (१) को देहाय खण्ड (ग), (घ), (ङ) र (ज) बमोजिमको कसूरमा ऐ. नियमावलीको नियम ८४ को देहाय (ख) (१) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको निमित्त सामान्यतः अयोग्य नठहरिने गरी मिति २०६५।५।१० देखि लागू हुने गरी प्रहरी सेवाबाट हटाउने गरी सशस्त्र प्रहरी बल त्रिपुरागण कोहलपुर, बाँकेबाट सशस्त्र प्रहरी उपरीक्षकबाट मिति २०६५।५।१० मा निर्णय गरेको पाइन्छ । यसको साथै सशस्त्र प्रहरी ऐन, २०५८ को दफा २१ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश (ग) बमोजिम सफाइको मौका दिनु नपर्ने भनी छुट्टै पर्चासमेत खडा गरेको देखियो ।

६. निवेदकलाई भविष्यमा सरकारी नोकरीको निमित्त सामान्यतः अयोग्य नठहरिने गरी प्रहरी सेवाबाट हटाउने गरी सशस्त्र प्रहरी बल त्रिपुरागण कोहलपुर, बाँकेबाट भएको मिति

२०६५।५।१० को निर्णयउपर यी निवेदकले गरेको पुनरावेदनमा मध्यपश्चिम क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल मुख्यालय, महेश्वरी बाहिनी सुर्खेतका सशस्त्र प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने गरी भएको शुरू तहको निर्णयलाई सदर गर्ने गरी मिति २०६५।६।३ मा निर्णय गरेको देखिन्छ ।

७. यी निवेदक रामकुमार रणपहेलीलाई सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७ को उपनियम (१) को देहाय (ग), (घ), (ङ) र (ज) को कसूर गरेको भन्ने अभियोगमा नियम ८४ को देहाय (ख) (१) बमोजिम सजाय गरिएको हुँदा उक्त नियमावलीको व्यवस्था यहाँ उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक हुन आउँछ ।

८४. सजाय : उचित र पर्याप्त कारण भएमा सशस्त्र प्रहरीलाई देहायबमोजिम विभागीय सजाय गर्न सकिनेछ :-

(क) समान्य सजाय

१. शारीरिक थकाई (फटिक) सजाय गर्ने वा गारद नजरबन्द राख्ने,
२. नसियत दिने,
३. बढीमा दुई वर्ष तलब वृद्धि रोक्का गर्ने,
४. बढीमा पाँच वर्षसम्म बढुवा रोक्का गर्ने,
५. तल्लो पद वा तल्लो टाइमस्केल वा त्यही टाइमस्केलको तल्लो स्केलमा घट्टुवा गर्ने,
६. लापरवाही वा नियम आदेशको पालना नगर्नाले नेपाल सरकारलाई हुन गएको हानि नोक्सानी सम्पूर्ण वा आंशिकरूपमा असूल गर्ने ।

(ख) विशेष सजाय

१. भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी सेवाबाट हटाउने,
२. भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त अयोग्य ठहरिने गरी सेवाबाट बर्खास्त गर्ने ।

सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७ को उपनियम (१) अनुसार देहायको कुनै अवस्थामा सशस्त्र प्रहरीलाई भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी सेवाबाट हटाउन सकिने छ :

- (ग) आचरणसम्बन्धी कुरा बराबर उल्लङ्घन गरेमा,
- (घ) कार्यालयको समयमा वा कार्यालयको समय अधिपछि पनि उर्दीको पोशाक लगाई कुनै मादक पदार्थ सेवन गरेमा,
- (ङ) बारम्बार अनुशासनहीन काम गरेमा,
- (ज) आफ्नो पदको जिम्मेवारी बराबर बेवास्ता गरेमा ।

८. यी रिट निवेदकलाई सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८४ को खण्ड (ख) (१) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी सेवाबाट हटाउने गरी विशेष सजाय गरेको देखिन्छ । सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७(१) को (ग), (ङ) र (ज) ले सजाय हुनका लागि निर्धारित गरेको कसूरजन्य क्रिया पटकपटक वा बारम्बार गरेको भन्ने देखिएकोसमेत छैन । साथै देहाय (घ) बमोजिमको अवस्था देखिएको पनि छैन ।

९. कुनै कसूरजन्य कार्य एकपटक गर्नु र बारम्बार वा पटकपटक गर्नुमा तात्त्विक फरक हुन्छ । दुबै अवस्थामा रहेको भिन्नतालाई दृष्टिगत गर्दै उक्त नियमको (ग), (ङ) र (ज) ले “बराबर” वा “बारम्बार” भन्ने शब्दको प्रयोग गरेको छ । खण्ड (घ) ले बारम्बार वा बराबर भन्ने शब्दको प्रयोग नगरे पनि “उर्दीको पोशाक लगाई कुनै मादक पदार्थ सेवन गरेमा” भन्ने शब्दावली प्रयोग गरेको छ । तर यी रिट निवेदकउपर उर्दीकै पोशाक लगाई मादक पदार्थ सेवन गरेको भन्ने

आरोप लगाइएको छैन । कुनै कानूनको दफा वा उपदफा वा देहायको उल्लेख मात्र गरिनु हुँदैन । त्यसमा उल्लिखित अवस्थाको पनि पुष्टि हुनुपर्दछ । नियमावलीको नियम ८४ को खण्ड (क) र (ख) को व्यवस्थामध्ये कुन सजाय गर्ने भन्ने कुरा अपराध वा कसूरको मात्रानुसार हुनुपर्दछ । सजायको निर्धारण गर्दा जहिले पनि निर्णयकर्ताले कसूरको प्रकृति र मात्रासँग सामञ्जस्यता कायम हुने किसिमले न्यायिक मनको प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

१०. सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७(१) को खण्ड (ग), (ङ) र (ज) अन्तर्गतका अन्य कसूर गरेको वा खण्ड (घ) अन्तर्गत ड्युटीको समयमा बारम्बार रक्सी सेवन गरेको भन्ने आरोप निवेदकउपर लगाइएको छैन । यसका साथै यी निवेदकलाई यसअघि सचेतसम्म गराएको भन्ने कारवाहीसम्बन्धी फायलबाट देखिँदैन । पहिलो पटक यी निवेदकले आफू कार्यरत कार्यालयबाट साथीसँग बाहिर गई मादक पदार्थ सेवन गरी राति आएकोसम्म देखिन्छ । यी निवेदकले उर्दीको पोशाक लगाई मादक पदार्थ सेवन गरेको भन्ने देखिँदैन । साथै गेट डिउटीमा रहेका स.प्र.ना.नि.झपटबहादुर वि.क. लाई जोरजुलुम गरी हातपात गरेको भन्ने निज झपटबहादुर वि.क.को निवेदनबाट पनि देखिन आउँदैन ।

११. कारवाहीको फायलबाट गम्भीर कसूर गरेको वा सामान्य कसूर गरेकोमा पहिला सचेत गराउँदागराउँदै बारम्बार सो सामान्य कसूर दोहोर्याएर गरेको भन्ने नदेखिए पनि यी निवेदकलाई सामान्य सजाय नगरी एकैपटक विशेष सजाय गरिएको देखिन्छ । विशेष सजाय गम्भीर प्रकृतिको सजाय हो । कर्मचारीलाई गम्भीर सजाय गर्दा गम्भीर प्रकृतिको कसूर गरेको वा सामान्य प्रकृतिको कसूर पटकपटक

गरेको र सो गरेकोमा कारवाहीमा परी सचेत गराउँदागराउँदै पनि अटेर गरी बारम्बार गलत प्रवृत्तिलाई अपनाएका कर्मचारीलाई दिइने सजाय हो । सामान्य गल्ती गरेपछि सो सम्बन्धमा स्पष्टीकरण सोधिँदा क्षमायाचना गरी पुनः गलत प्रवृत्ति नअपनाउने भनी गल्ती महसूस गरेको अवस्थामा पनि विशेष सजायसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थालाई अनुशरण गरी नोकरीबाट हटाउने जस्तो कठोर सजाय गर्नु कानून र न्यायको रोहमासमेत मिल्ने देखिँदैन ।

१२. सशस्त्र प्रहरी जस्तो अनुशासनको विशेष अपेक्षा गरिने सेवाका कर्मचारीले उपल्लो अधिकृतको अनुमतिबिना लाइन व्यारेक छाडी बाहिर गई रक्सी सेवन गर्नु तथा मूल गेटमा डिउटीमा रहेका उपल्लो दर्जाको सहकर्मीलाई दुर्व्यवहार गर्नु निश्चय नै क्षम्य कार्य होइन । तर यो कसूरमा जागीरबाटै अवकाश दिने निर्णयमा कसूर र सजायको तालमेल कानूनबमोजिम भयो वा भएन भन्ने कुरा नै यस विवादको विचारणीय पक्ष हो ।

१३. यी निवेदकले लाइन व्यारेक छाडी बाहिर गई पहिलो पटक रक्सी सेवन गरी व्यारेक फर्कने क्रममा मूल गेटमा डिउटीमा रहेका उपल्लो दर्जाका सहकर्मीलाई दुर्व्यवहार गरेको कसूरमा नोकरीबाट हटाउनेसम्मको गम्भीर र विशेष सजाय नै गर्ने हो भने नियमले निर्धारण गरेको शारीरिक थकाई (फटिक) सजाय गर्ने वा गारद नजरबन्द राख्ने, नसियत दिने, बढीमा दुई वर्ष तलब वृद्धि रोक्का गर्ने, बढीमा पाँच वर्षसम्म बढुवा रोक्का गर्ने, तल्लो पद वा तल्लो टाईमस्केल वा त्यही टाईमस्केलको तल्लो स्केलमा घट्टुवा गर्ने जस्तो सामान्य सजायको अस्तित्वको औचित्य नै समाप्त भएर जान्छ ।

१४. प्रहरी कर्मचारीको सेवा अन्य सरकारी कर्मचारीको सेवा जस्तो हुँदैन ।

सुरक्षासँग जोडिएको, हर हमेशा कर्तव्यपथमा रहने र देशको शान्ति सुरक्षाप्रति जिम्मेवार प्रहरी सेवामा लापरवाही र अनुशासनहीनताको अवस्था निश्चितरूपले उचित होइन । तर, कर्मचारीले जानी वा नजानी पहिलोपटक सामान्य अनुशासनहीन कार्य गरेकोछ र पहिलो पटकको अनुशासनात्मक कारवाहीमा आफूले पुनः गल्ती नगर्ने भनी प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछ र यस्ता कार्य पटकपटक गरेको पनि देखिँदैन भने कानूनबमोजिम अनुशासनात्मक कारवाहीलाई अपनाई कसूरको प्रकृति हेरी सामान्य सजायसम्म गर्न सकिन्छ । यही नै सजायको सुधारात्मक सिद्धान्तको व्यवस्था र कानूनको उद्देश्य हो । सजाय दिनु भनेको बदला लिनु होइन । त्यसैले सजायको निर्धारणमा न्यायिक मनको प्रयोग हुनैपर्दछ । यो न्यायिक मनको परिधि कानूनले नै निर्धारित गरिदिएको अवस्थामा सो परिधिबाहिर गरिने निर्णय त्रुटिपूर्ण नै हुन्छ । बारम्बार वा बराबर वा पटकपटक कसूर गर्दा मात्र हुने सजाय एक भन्दा बढी पटक गरेको स्थापित नभई गर्न सकिँदैन ।

१५. यसरी यी निवेदकले पहिलोपटक अनुशासनहीन कार्य गरेको भन्ने देखिएको अवस्थामा सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८४(क) बमोजिम सामान्य सजायसम्म गर्न सकिनेमा नियम ८४(ख) बमोजिम विशेष सजायअन्तर्गत भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी सेवाबाट हटाउने गरी भएको निर्णय कानूनको उद्देश्यविपरीत पूर्वाग्रहपूर्ण देखिन्छ । अतः यी निवेदकले पटकपटक सो कसूर गरेको स्थापित नभएको अवस्थामा सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८४ देहाय (क) बमोजिम सामान्य सजाय गर्नु नै कानूनसम्मत र विवेकपूर्ण हुने देखिन्छ ।

१६. तसर्थ, उल्लिखित आधार कारणसमेतबाट यी निवेदक रामकुमार

रणपहेलीलाई प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७(१) को देहाय (ग), (घ), (ङ) र (ज) को कसूर गरेको भनी सोही नियमावलीको नियम ८४ को देहाय (ख) को खण्ड (१) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी मिति २०६५।५।१० बाट लागू हुने गरी नोकरीबाट हटाउने गरी सशस्त्र प्रहरी बल, त्रिपुरागण कोहलपुरका गणपतिबाट भएको मिति २०६५।५।१० को निर्णय र सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरेको मध्यपश्चिम क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल, मुख्यालय महेश्वरी बाहिनी, सुर्खेतका सशस्त्र प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट मिति २०६५।६।३ मा भएको निर्णय त्रुटिपूर्ण देखिँदा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी यी निवेदकको हकमा सो सजाय बाहेक सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८४ को खण्ड(क) मा उल्लिखित अन्य उपयुक्त सजाय गरी निजलाई पूर्ववत् सेवामा बहाल गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी हुने ठहराएको यस अदालतको संयुक्त इजलास माननीय न्यायाधीश श्री ताहिर अली अन्सारीको राय मनासिब देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छौं ।

न्या. प्रकाश वस्ती

न्या. तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल भदौ २० गते रोज ५ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : हरि कोइराला

निर्णय नं.१०७३

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
फैसला मिति : २०७०।५।१३।५

०६७-CF-००२३
मुद्दा: सवारी ज्यान ।

पुनरावेदक/वादी : रामबहादुर तामाङको जाहेरीले
नेपाल सरकार
विरूद्ध
प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : धादिङ जिल्ला, थाक्रे गाउँ
विकास समिति वडा नं. ७ बस्ने राजकुमार
तामाङसमेत

- कुनै खास किसिमको सवारी साधन चलाउन कानूनले अनुमतिपत्र लिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ भने त्यसलाई जस्ताको तस्तै मान्नुपर्ने ।
- सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र लिनुपर्ने व्यवस्था ऐच्छिक नभई ऐनले गरेको अनिवार्य व्यवस्था भएकोले सम्बन्धित सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र नलिएको व्यक्तिले त्यस्तो सवारी साधन चलाउन हुँदैन भन्ने कुरालाई अन्यथा मान्न नसकिने ।

(प्रकरण नं.५)

- सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र नलिएको वा एउटा वर्गको हलुका सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र लिई अर्को

वर्गको भारी सवारी साधन चलाउने कार्यलाई लापरवाहीयुक्त मान्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.७)

- व्यक्तिगत सवारी साधन चलाउने र सार्वजनिक भारी सवारी साधन चलाउनेको सतर्कता भिन्नभिन्न मापदण्डका हुनुपर्ने ।

(प्रकरण नं.९)

शुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.नारायणप्रसाद दाहाल
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :
मा.न्या.रणबहादुर बम
मा.न्या.हरिप्रसाद घिमिरे

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलासमा फैसला गर्ने:

मा.न्या.ताहिर अली अन्सारी
मा.न्या.सुशीला कार्की

पुनरावेदक/वादी तर्फबाट : विद्वान सहन्यायाधिवक्ता
ठोकप्रसाद शिवाकोटी

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ताहरू
वीरेन्द्र महर्जन, विरेन्द्र कार्की र विनोद कार्की
अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१ (३), १६१ (४) र १६१ (५) नं.
- मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ११ क नं.

फैसला

न्या. गिरीश चन्द्र लाल : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) बमोजिम मुद्दा दोहोरयाई हेरी पाऊँ भनी पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६५।३।२६ को फैसलाउपर

वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको निवेदनमा यस अदालतबाट मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रोहमा दर्ता भई सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१) को खण्ड (ख) अनुसार पूर्ण इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर निम्नानुसार रहेको छः

काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १६ बालाजुस्थित सडकमा स्वयम्भू यातायातको बा. १ ख १२० नं. को बसले ठक्कर दिएको भन्ने घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का ।

मिति २०६४।१।१५ गते काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.१६ वनस्थलीमा १ जना पुरुष व्यक्ति अं. ३४/३५ वर्षको मानिसलाई ठक्कर दिएकोमा उपचारको क्रममा वीर अस्पतालमा मृत्यु भएकोले कानूनबमोजिम गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी प्रतिवेदन ।

काठमाडौं वीर अस्पतालको कम्पाउण्ड भित्रको इमरजेन्सीमा रहेका मृतकलाई पूर्व टाउको, दक्षिण खुट्टा भई उत्तानो अवस्थामा भएको, बायाँ कानको माथि टाउकोमा २ वटा चोट लागेको उक्त चोटबाट रगत बगेको भन्नेसमेत व्यहोराको लास प्रकृति मुचुल्का ।

मिति २०६४।१।१५ गते ललितपुरको एकान्तकुनाबाट १ जना मङ्गोलियन अनुहार भएका मानिस काठमाडौंको वनस्थलीमा जाने भनी चढेका थिए । वनस्थलीमा आईपुग्दा पुनः व्याट्री कारखानासम्म जान्छु भनेकाले मैले निजलाई ढोकामा नबस्न र सिटमा बस्न आग्रह गर्दा नमानेको र बस रोक्न नपाउँदै बसबाट आत्तिएर ओर्लिएको हुँदा बसको चक्काले छातीमा किचन गएको हो । तत्काल उपचारको लागि वीर अस्पतालमा लगेकोमा सोही दिन मृत्यु भएको

जानकारी पाएँ भन्नेसमेत व्यहोराको राजु लामाको कागज ।

मिति २०६४।१।१५ गते बा. २ ख १२० नं. को स्वयम्भू यातायातको बसलाई ललितपुरको एकान्तकुनाबाट कलङ्की हुँदै नयाँबसपार्कतर्फ आउने क्रममा एकान्तकुनाबाट नाम थर नखुलेको अं. वर्ष ३०/३५ को मङ्गोलियन अनुहार भएको मानिस चढेका हुन् । ठाउँठाउँमा मानिस ओराल्ने तथा चढाउने गर्दा वनस्थलीसम्म आएपछि निज मानिस बसबाट ओर्लिएको हो । पुनः बसमा चढी व्याट्री कारखाना नजिक आई पुग्दा खलासी राजु लामाले बस रोक्नोस् दाइ भनी कराएको र मैले बस रोक्न साईड लगाउन खोज्दाखोज्दै निज एक्कासी बसबाट हामफाल्दा पछाडिको चक्काले निजलाई छुन गई घाईते भएको हो । पेसेञ्जर तथा वरपरका मानिसहरूले होहल्ला गरेकाले सुरक्षित स्थानतर्फ गएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी राजकुमार लामा तामाडको प्रहरीमा भएको बयान ।

मेरो सहोदर दाजु धनलाल तामाडलाई बा. २ ख १२० नं. को बसले ठक्कर दिई मृत्यु भएको हुँदा आवश्यक कारवाही गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको जाहेरी दरखास्त ।

विगत ४/५ महिनादेखि चालक प्रतिवादी राजकुमार तामाडले मसँग सवारी चालक अनुमति पत्र लाइसेन्स छ भनी सवारी चालक अनुमतिपत्र देखाएको हुँदा मैले तत्काल सवारी चलाउने चालकको आवश्यकता परेकोले मैले श्रीमानलाई नसोधी सवारी चलाउनको लागि दिएको हो । मिति २०६४।१।१५ गते काठमाडौं वनस्थली नजिक व्याट्री कारखानामा उक्त सवारी साधनले यात्रा गरी आएका मानिस ओर्लनेक्रममा पछाडिको चक्काको भागले किची घाईते भएको भन्ने जानकारी पाएको हो । म आईमाई मानिस पढ्न लेख्न नजान्ने भएको र निज प्रतिवादीको सवारी चालक

अनुमतिपत्र देखाएको र कुन सवारी चलाउन पाउने नपाउने मलाई थाहा भएन । हालै मात्र निजको अनुमतिपत्र नभएको भन्ने जानकारी पाएँ भन्नेसमेत व्यहोराको राजमाया महर्जनको बयान ।

किरियाखर्च तथा क्षतिपूर्ति रकम बुझी लिएको भन्ने भरपाई ।

मिति २०६४।१।१५ गते मेरो श्रीमान् वनस्थलीको आफन्तकहाँ भेट गर्न भनी जानु भएको र फर्की नआउनु भएकोले खोज तलास गर्ने क्रममा शिक्षण अस्पतालमा मृत लास रहेको भन्ने प्रहरीद्वारा जानकारी भई हेर्न जाँदा मेरो श्रीमान् भएको जानकारी भयो । बा. २ ख १२० नं. को स्वयम्भू यातायातको बस प्रतिवादीले लापरवाहीपूर्वक चलाई ओर्लने क्रममा घाइते बनाई ठक्कर दिएको भन्ने जानकारी पाएको हो । किरियाखर्च तथा क्षतिपूर्तिबापत रकम बुझी लिईसकेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको विना लामाको कागज ।

मिति २०६४।१।१५ गते मेरो छोरा धनमाल लामालाई बा. २ ख १२० नं. को बसले काठमाडौंको वनस्थलीनजिक व्याट्री कारखानामा ओर्लने क्रममा किची घाईते भई उपचारको लागि वीर अस्पतालमा लगिएको सोही अस्पतालमा मृत्यु भएको भन्ने सुनेको हो । किरियाखर्च तथा क्षतिपूर्तिको रकम मेरो बुहारीले बुझी सकेको भन्ने समेत व्यहोराको नेमा लामाको कागज ।

छाती तथा पेटको भागमा कडा चोटका कारण मृत्यु भएको भन्नेसमेत व्यहोराको पोष्टमार्टम प्रतिवेदन ।

अनुसन्धानको सिलसिलामा संकलित मिसिल संलग्न घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का, प्रहरी प्रतिवेदन, लास प्रकृति मुचुल्का, राजु लामाको कागज, प्रतिवादी राजकुमार लामा तामाडको बयान, रामबहादुर तामाडको जाहेरी

दरखास्त, राजमाया महर्जन, विना लामा तथा नेमा लामाको कागज र मृतकको Autopsy Report, क्षतिपूर्ति बुझाएको भरपाई कागजसमेतबाट प्रतिवादी राजकुमार तामाडले चलाएको बा. २ ख १२० नं. को स्वयम्भू यातायातको बसले जाहेरवालाको दाजु धनलाल लामालाई काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १६ बालाजुस्थित सडकमा ठक्कर दिई उपचारार्थ वीर अस्पतालमा लगेको उपचारको क्रममा मृत्यु भएकोले प्रतिवादी राजकुमार तामाडको उक्त कार्य सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) र १६१(४) बमोजिमको कसूर अपराध भएको हुँदा सोही ऐनको दफा १६१(२) बमोजिम सजाय गरी ऐ. १६१(४) बमोजिम थप सजाय हुन र प्रतिवादी राजमाया महर्जनले आफ्नो जिम्मामा रहेको सवारी साधन सवारी चालक अनुमतिपत्र नभएको प्रतिवादी राजकुमार तामाडलाई चलाउन दिई उक्त सवारीबाट धनलाल लामाको मृत्यु भएको हुँदा प्रतिवादी राजमाया महर्जनलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(५) को कसूर अपराधमा सोही दफा १६१(५) बमोजिम सजाय हुन अनुरोध छ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोगपत्र माग दावी ।

बा. २ ख १२० नं. को बस राजमाया महर्जनको हो, मैले चलाउन लागेको ५ महिना जति भयो । मैले ५/६ महिनाअगाडि हलुका सवारी चालकको अनुमतिपत्र लिएको छु । मैले बा. २ ख १२० नं. को बस चलाई मिति २०६४।१।१५ गते एकान्तकुनाबाट कलङ्कीतर्फ आउँदै थिएँ, मलाई पछि नाम थाहा भएका मृतक धनलाल तामाड मेरो बसमा एकान्तकुनाबाट चढेका थिए । वनस्थलीमा झरी फेरि पखपख भन्दै मेरो बसमा चढ्नु भयो र एकैछिनमा म झर्नु पर्यो भन्नुभयो । मैले पर्खनुहोस् गाडी साइड लगाउछुँ भन्दाभन्दै चल्दै गरेको गाडीबाट भूईंमा

हाम्फालेको हुँदा त्यही बेलामा मैले गाडी साईड लगाउँदालगाउँदै गाडीको पछाडिको टायरले किचन पुग्यो । त्यहाँ बरिपरिका मान्छे, आई मलाई कुटपीट गर्न थालेकोले गाडी साईड लगाई बालाजु प्रहरी चौकीमा गएको हुँ । मृतक धनलाल तामाडलाई कहाँ के कस्तो चोट लागेको थियो, मैले हेरिन । मेरो लापरवाहीले धनलाल तामाडको मृत्यु भएको होइन । मेरो खलासीले पर्खपर्ख भन्दाभन्दै उनी आफैं बसबाट फालहाली घाईते हुन पुगेका हुन्, मेरो गल्ती नभएकोले मलाई सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी राजकुमार तामाडले अदालतमा गरेको बयान ।

बा. २ ख १२० नं. को बस नेपाल बैङ्क लिमिटेडबाट ऋण लिई किस्तामा २०६२ सालतिर लिएको हो । ५/६ महिनाअगाडिदेखि राजकुमार तामाडले चलाउने गरेको थियो । राजकुमार तामाडले चलाएको मेरा बसमा चढेका धनलाल तामाड आफैं चल्दाचल्दैको गाडीको ढोकाबाट हाम्फालेको कारण गाडीले किचन गै मृत्यु भएको भन्ने सुने । चालकसँग सवारी चालक अनुमतिपत्र छैन भन्ने मलाई थाहा थिएन । मैले जानीजानी सवारी चालक अनुमतिपत्र नभएको मानिसलाई बस चलाउन दिएको होइन । मृतकको किरियाखर्च र क्षतिपूर्तिबापत रु. ५०,०००।- दिई सकेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी राजमाया महर्जनले अदालतमा गरेको बयान ।

यसमा जाहेरवाला रामबहादुर तामाड, प्रतिवादी राजकुमार लामाको साक्षी राजु लामा, विशेषज्ञ डा. प्रमोदकुमार श्रेष्ठ, प्रतिवादी राजमायाको साक्षी तुलसीराम महर्जनको बकपत्र भई मिसिल सामेल रहेको ।

यसमा चालकको लापरवाहीको कारणले मृत्यु भएको भन्ने पुष्टि हुन नसकेकोले राजकुमार तामाडउपर सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन,

२०४९ को दफा १६१(२) बमोजिम सजाय गरिपाऊँ भन्ने अभियोग दावी पुग्न नसक्ने हुँदा प्रतिवादी राजकुमार तामाडलाई ऐ. ऐनको दफा १६१ को उपदफा ३ ले १५ दिन कैद र रु. २,०००।-जरीवाना हुन्छ । अर्का प्रतिवादी राजमाया महर्जनको सम्बन्धमा दुर्घटना भएको सवारीको व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी प्रतिवादी राजमायाको नभई स्वयम्भू बस सेवा समितिको देखिएको र स्वयम्भू बस सेवा समितिलाई बुझ्ने कार्यसमेत भएको नदेखिएको अवस्था हुँदा निजले नै प्रतिवादी राज कुमारलाई सञ्चालन गर्न जिम्मा दिएको भन्ने शङ्कारहिततवरबाट पुष्टि हुन नसकेको हुँदा राजमायाको कसूर स्थापित हुन नसकेको हुँदा निजले सफाइ पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६४।८।१७ मा भएको फैसला ।

प्रतिवादी राजकुमार तामाडसँग कार, जिप, भ्यान बाहेकका अन्य वर्गको सवारी चलाउने हैसियतको प्रमाणपत्र नै छैन । यसमा पनि रिडरोडको एकान्तकुना-कलङ्की सडक अत्यन्त व्यस्त सडक भएकोमा प्रतिवादीले लापरवाहीपूर्वक सवारी चलाएको कारणबाटै दुर्घटना हुन पुगेको देखिन्छ । त्यस्तै अर्का प्रतिवादी राजमाया महर्जनले मिनीबस समेत चलाउन पाउने अनुमतिपत्र नभएको पूर्व जानकारी हुँदाहुँदै प्रतिवादी राजकुमार तामाडलाई आफ्नो बस चलाउन दिएको देखिन्छ । बा २ ख १२० नं. को गाडीको व्यवस्थापन यी प्रतिवादी राजमाया महर्जन आफैंले गरेको भन्ने कुरा मृतकलाई किरियाखर्च दिएको र मौकाको कागज व्यहोराबाट देखिएको अवस्थामा सो बस निजले सञ्चालन नगरेको भनी कसूरबाट सफाइ दिएको र प्रतिवादीमध्येका राजकुमार तामाडलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) ठहर नगरी दफा १६१(३) ठहर गरेको कारणले नै दफा

१६१(४) बमोजिम थप सजाय गर्न नमिल्ने भनी शुरू काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त दफा १६१(४) बमोजिम थप सजाय हुन र सफाइ पाउने प्रतिवादी राजमाया महर्जनलाई अभियोग दावीबमोजिम नै सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा सवारी चालक राजकुमार तामाडले हलुका सवारी चालक अनुमतिपत्र मात्र प्राप्त गरेको देखिएको र निजले लापरवाही साथ सवारी चलाएको कारणबाट दुर्घटना भई मृतकको मृत्यु भएको भन्ने कुरा मिसिल सामेल रहेका सबूद प्रमाणहरूबाट यकीनरूपले पुष्टि हुन नसकेको अवस्थासमेतलाई विचार गर्दा निज प्रतिवादीलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) बमोजिम १५ दिन कैद र रू. २,०००।- जरीवाना गर्ने गरेको शुरूको फैसलालाई अन्यथा भन्न मिल्ने । प्रतिवादीलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(१) र (२) को कसूर गरेको ठहर भएमा मात्र ऐ. ऐनको उक्त दफाको उपदफा (४) बमोजिम थप सजाय हुने कानूनी व्यवस्था भएकोमा प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी राजकुमार तामाडलाई उक्त ऐनको दफा १६१ को उपदफा (३) बमोजिम सजाय हुने ठहरेकोले ऐ. ऐनको दफा १६१(४) बमोजिम थप सजाय गर्न मिल्ने देखिएन ।

प्रतिवादी राजमायाको हकमा विचार गर्दा निज प्रतिवादीले आरोपित कसूरमा पूर्ण अनभिज्ञता दर्शाई बयान गरेको देखिन्छ । निजले आरोपित कसूर गरेकै हो भन्ने कुरा पुष्टि गर्ने शङ्कारहित तथ्ययुक्त सबूद प्रमाण वादी पक्षले गुजार्न सकेको नदेखिँदा निजले आरोपित कसूर गरेको भनी ठहर्याउन मिल्ने । अतः मिसिल सामेल

रहेका सबूद प्रमाणहरूको विवेचना र मूल्याङ्कन गरी शुरू काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६४।८।१७ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुन्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६५।३।२६ मा भएको फैसला ।

प्रतिवादी राजकुमार तामाडले मौकामा र अदालतसमक्ष बयान गर्दा आफूलाई हेभी सवारी चलाउने अनुमति प्राप्त नभएको तथ्यलाई स्वीकार गरी बयान गरेको र सो तथ्यमा अदालतसमेत सहमत भएको अवस्था छ । हलुका सवारी चलाउने अनुमतिपत्र पाएको व्यक्तिले बस चलाउनु आफैमा लापरवाहीयुक्त कार्य हो । सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(१) र (२) को कसूर गर्नेलाई ऐ. दफा १६१(४) ले थप सजाय गर्ने व्यवस्था गरेकोमा सोतर्फ नहेरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । बसका खलासी राजु लामाको मौकामा कागजको आधारमा समेत वारदात लापरवाहीपूर्ण रहेको अवस्था देखिन्छ । प्रतिवादी राजकुमार तामाडले मौकामा बयान गर्दा आफूलाई सो बस चलाउन प्रतिवादी राजमायाले दिएको र सो बस चलाउन दिनुपूर्व आफूले अहिलेसम्म भएको सवारी चालक अनुमतिपत्र देखाएको र पछि बस तथा मिनीबस चलाउन पाउने अनुमतिपत्र ल्याउँछु भनी भनेको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेबाट प्रतिवादी राजमायालाई यी प्रतिवादीसँग उक्त हेभी सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र नभएको जानकारी हुँदाहुँदै सवारी चलाउन दिई दुर्घटना भएर मानिसको मृत्यु भएकोले निजको हकमा उक्त ऐनको दफा १६१(५) ले सजाय हुने व्यवस्था गरेकोमा सो व्यवस्थाको समेत त्रुटि गरी पुनरावेदन अदालतले फैसला गरेको हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को खण्ड (१) को देहाय (क) को आधारमा प्रस्तुत

मुद्दा दोहोरयाउने निस्सा प्रदान गरी प्रतिवादीलाई अभियोग माग दावीबमोजिम सजाय ठहर गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा मुद्दा दोहोर्याई पाउँ भन्ने निवेदनपत्र ।

यसमा प्रतिवादी राजकुमार तामाङको भारी सवारी चलाउने अनुमतिपत्र नभएको भन्ने कुरामा विवाद भएन । यसरी भारी सवारी चलाउने अनुमतिपत्र नै नभएको मानिसलाई भारी सवारी चलाउन योग्यता र क्षमता नपुगेको व्यक्ति मान्नुपर्छ । आफूले चलाउन नसक्ने र क्षमता नपुगेको सवारी चलाउँदा त्यसको नतीजा मानिस मर्न सक्छ, दुर्घटना हुन सक्छ भन्ने जोसुकैले पनि थाहा पाउने कुरा हो । मिसिल संलग्न चार किल्ला र घटनास्थल मुचुल्काबाट मृतक आफ्नो साइडको छेउबाट बायाँतर्फ हिँडिरहेकोमा प्रतिवादीले आफ्नो साइड छाडी सवारी चलाई मृतकलाई किचेर मारेको भन्ने कुरा स्केचबाट स्पष्ट प्रमाणित भएको अवस्थामा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) बमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा दफा १६१(३) बमोजिम सजाय गरेको र सवारी चलाउने अनुमतिपत्र नै नभएको व्यक्तिलाई सवारी चलाउन दिने प्रतिवादी राजमाया महर्जनलाई सफाइ दिने गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसलामा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ४, ५४ तथा अ.बं. १८४क नं. को कानूनी त्रुटी देखिएकोले न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) बमोजिम मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६५।८।१० को आदेश ।

यसमा यस अदालतबाट काजी डंगोलको जाहेरीले नेपाल सरकार पुनरावेदक/वादी र सुरेन्द्र लामा विपक्षी प्रतिवादी भएको

संवत् २०५९ सालको फौ.पु.नं. २८९८ को सवारी ज्यान मुद्दामा मिति २०६५।१२।२० मा फैसला हुँदा सवारी चालक अनुमतिपत्र प्राप्त नगरेको कारणले मात्र चालकले लापरवाहीपूर्वक सवारी चलाएको भन्न मिल्ने भएन भन्नेसमेतको सिद्धान्त यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट प्रतिपादन भएको र सो सिद्धान्त (Ruling) सँग यो इजलास सहमत नहुँदा प्रस्तुत मुद्दा निर्णयार्थ सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१) को खण्ड (ख) अनुसार पूर्ण इजलासमा पठाउनु भन्ने यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०६७।७।१८ मा भएको आदेश ।

नियमबमोजिम पेशीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री ठोकप्रसाद शिवाकोटीले यी प्रतिवादी राजकुमार तामाङसँग भारी सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र नभएको अवस्थामा बस चलाई सो बस दुर्घटना गराई मृतकलाई किची मारेको तथ्यमा विवाद देखिँदैन । सवारी चलाउने अनुमतिपत्र नै नभएको व्यक्तिले सवारी चलाउने कार्य स्वयंमा नै लापरवाहीपूर्ण भएको अवस्थामा शुरू र पुनरावेदन अदालतले अभियोग माग दावी बमोजिम सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) र १६१(४) बमोजिम कसूरदार ठहर गरी सजाय गर्नुपर्नेमा उक्त ऐनको दफा १६१(३) बमोजिम सजाय गरेको मिलेको छैन । अर्का प्रतिवादी राजमाया महर्जनले आफ्नो सवारी साधन चलाउन सवारी चालक अनुमतिपत्र नभएका राजकुमार तामाङलाई दिएको अवस्था छ । प्रतिवादी राजकुमार तामाङसँग भारी सवारी चलाउने अनुमतिपत्र नभएको कुरा निजले यी प्रतिवादी राजमाया महर्जनलाई जानकारी गराएको भनी आफ्नो बयानमा उल्लेख गरेबाट निजले जानाजान

अनुमतिपत्र बिहीन व्यक्तिलाई सवारी चलाउन दिएको र सो सवारीले मानिसलाई किची मारेको मिसिलबाट स्थापित भइरहेको अवस्थामा प्रतिवादी राजमाया महर्जनलाई सफाइ दिने गरी शुरू एवं पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग माग दावीबमोजिम सजाय हुनुपर्छ भन्ने बहस समेत व्यहोराको प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रतिवादी राजकुमार तामाङको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री वीरेन्द्र महर्जन र श्री वीरेन्द्र कार्कीले बा.२ख १२० नं. को बस चालक राजकुमार तामाङसँग सवारी चलाउने अनुमतिपत्र नै नभएको भन्ने होइन । हलुका सवारी साधन चलाउने अनुमति प्राप्त भएको तर भारी सवारी चलाउने अनुमतिपत्रसम्म नभएको हो । निज नितान्तरूपमा सवारी साधन चलाउनै नसक्ने व्यक्ति होइन । सवारी दुर्घटनामा चालकको लापरवाही तथ्यगतरूपमा स्थापित हुनुपर्दछ । दुर्घटना हुँदाको अवस्थाबाट मात्रै त्यस्तो दुर्घटना लापरवाहीयुक्त होइन भन्ने पुष्टि हुन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा तथ्यगतरूपमा स्थापित भएको वारदातको घटनाबाट सो घटना चालकको लापरवाहीबाट भएको भन्ने पुष्टि हुन सकेको अवस्था छैन । मृतक गाडीको ढोकाबाट हामफाली गुडी रहेको गाडीको चक्रामुनी पर्न गई दुर्घटना भएको अवस्था हुँदा सो दुर्घटनाका लागि मृतकको कार्य नै जिम्मेवार रहेको अवस्थामा यी प्रतिवादीहरूलाई लापरवाहीबाट दुर्घटना गराएको भन्ने आधारमा सजाय गर्न मिल्ने होइन । नेपाल सरकार विरुद्ध सुरेन्द्र लामा भएको संवत् २०५९ सालको फौ.पु.नं. २८९८ को सवारी ज्यान मुद्दामा यस अदालतबाट मिति २०६५।१२।२० मा फैसला हुँदा सवारी चालक अनुमतिपत्र प्राप्त नगरेको कारणले मात्र चालकले लापरवाही गरी सवारी चलाएको भन्न मिलेन भनी सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन

भई रहेको अवस्थामा यी प्रतिवादी राजकुमार लामालाई अनुमतिपत्र नभएकै आधारमा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) र (४) बमोजिम सजाय गर्नुपर्ने होइन भन्नेसमेत बेहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

अर्का प्रतिवादी राजमाया महर्जनको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री विनोद कार्कीले बा १ ख १२० नं. को गाडीको लगबुक राजमाया महर्जनको नाउँमा भएतापनि गाडीधनी निजको श्रीमान् हुनुहुन्छ । यातायात व्यवसायी संघमा समेत गाडीधनीको हैसियतले राजमाया महर्जनको श्रीमान्ले नै प्रतिनिधित्व गर्नुहुन्छ । राजमाया घर गृहणी भएकोले निजको श्रीमान्को अनुपस्थितिमा व्यवहारसम्म गरिआएको व्यक्तिलाई अभियोग माग दावीबमोजिमको कसूरमा सजाय गर्नु फौजदारी न्यायको सिद्धान्तविपरीत हुँदा अभियोग दावीबाट प्रतिवादी राजमाया महर्जनले सफाइ पाउनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उल्लिखित विद्वान कानून व्यवसायीहरूले गर्नु भएको बहस सुनी मिसिल संलग्न कागजातहरूको अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६५।३।२६ मा भएको फैसला मिलेको छ, छैन र वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्ने हो, होइन सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादी राजकुमार तामाङले चलाएको बा. २ ख १२० नं. को बसले मिति २०६४।१।१५ गते काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १६ बालाजुस्थित सडकमा सोही बसमा यात्रा गरी आएका धनलाल लामालाई ठक्कर दिई किचेको र उपचारको क्रममा वीर अस्पतालमा निजको सोही दिन मृत्यु भएको र प्रतिवादी चालक राजकुमार

तामाङसँग भारी सवारी चालक अनुमतिपत्र नभएको भन्ने समेत आधारमा निजउपर सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) र १६१(४) बमोजिम कसूर अपराध गरेको भनी उक्त ऐनको दफा १६१(२) बमोजिम सजाय गरी दफा १६१(४) बमोजिम थप सजाय समेत हुन माग दावी लिइएको र अर्का प्रतिवादी राजमाया महर्जनले आफ्नो जिम्मामा रहेको सवारी साधन सवारी चालक अनुमतिपत्र नभएका प्रतिवादी राजकुमार तामाङलाई चलाउन दिई उक्त सवारीबाट धनलाल लामाको मृत्यु भएको हुँदा प्रतिवादी राजमाया महर्जनलाई उक्त ऐनको दफा १६१(५) को कसूरमा सजाय गरी पाउँ भन्ने अभियोग माग दावी रहेको देखिन्छ ।

३. प्रतिवादी राजकुमार तामाङले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयानमा बा.२ख १२० नं. को स्वयम्भू यातायातको मिनी बस बिगत ५/६ महिनाअघिदेखि चक्रपथमा दैनिकरूपमा चलाउँदै आईरहेको थिएँ । यसै क्रममा मिति २०६४।१।१५ गते ललितपुरको एकान्तकुना हुँदै बालाजु व्याट्री कारखानानिर आइपुग्दा खलासीले गाडी रोक्नुस् भनी ठ्याप्प गाडीमा हानी रोक्ने इशारा गर्दा म चक्रपथको सडकबाट बायाँ छेउतर्फ आफ्नो साइडमा गाडी विस्तारै लैजाँदै गर्दा साइडमा पुगी रोक्नुअगावै एकान्तकुनाबाट चढी आएको अपरिचित व्यक्ति बसको ढोकाबाट ओर्लनि क्रममा गाडीको बायाँ साइडको पछाडिको चक्राले छुन गई दुर्घटना हुन गएको हो । मसँग ०६-५३४४३, बागमती ख (B) वर्गको सवारी चालक अनुमतिपत्र छ । मिनीबस, बस, चलाउने हाक्ने सवारी चालक अनुमतिपत्र छैन । मलाई बस चलाउने सवारी चालक अनुमतिपत्र नभईकन बस चलाउन हाँक्ने गर्नु हुँदैन भन्ने कुरा थाहा थियो । तैपनि यही लाइसेन्स बोकी बस चलाउने गरेको थिएँ ।

बा २ख १२० नम्बरको भाडाको बस चलाउन सो बसका साहु राजमाया महर्जनले दिएकी हुन् । निजलाई आफूसँग भएको सवारी चालक अनुमतिपत्र देखाएको थिएँ । पछि बस तथा मिनीबससमेत चलाउन पाउने सवारी चालक अनुमतिपत्र बनाई ल्याउने छु भनेको थिएँ । बस चलाउने अनुमतिपत्र नबन्दै यस्तो दुर्घटना हुन गयो भनी लेखाएको देखिन्छ र प्रतिवादी राजकुमार तामाङले अदालतमा आई गरेको बयानमा समेत अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयानलाई समर्थन गर्दै कसूरमा साबित रहेको अवस्था छ । त्यसैगरी बा २ ख १२० नं. को गाडीको खलासी राजु तामाङले समेत मौकामा अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष मिति २०६४।१।१७ मा कागज गर्दा प्रतिवादी राजकुमार तामाङले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयानलाई समर्थन गर्दै उक्त बसमा यात्रु खचाखच भएकोले बसको ढोका नलगाएको भनी लेखाएको अवस्था छ ।

४. सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा ४५ ले “कुनैपनि व्यक्तिले चालक अनुमतिपत्र प्राप्त नगरी सवारी चलाउन हुँदैन” भन्ने कानूनी व्यवस्था गरेको देखिन्छ । प्रस्तुत विवादमा यी प्रतिवादी राजकुमार तामाङसँग ख (B) वर्गको सवारी चालक अनुमतिपत्र भएतापनि निजले चलाएको मिनीबस जस्तो भारी सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र नभएको र निजले चलाएको बा.२ख १२० नं. को स्वयम्भू यातायातको बसमा यात्रा गरी आएका धनलाल लामालाई गाडीको पछाडिको टायरले किची मारेको तथ्यमा विवाद देखिँदैन ।

५. सवारी साधनको सञ्चालन सार्वजनिक सुरक्षासँग प्रत्यक्षरूपमा गाँसिएको र सवारी साधन चलाउनका लागि निश्चित योग्यता एवं क्षमताको आवश्यकता पर्ने भएकोले नै विधायिकाले यातायात एवं सवारीसम्बन्धी विशेष कानून निर्माण

गरी सवारी साधनको वर्गीकरण, सञ्चालन, चालक अनुमतिपत्रको व्यवस्था, चालक अनुमतिपत्र प्राप्त गर्नको लागि निश्चित योग्यता र विभिन्न किसिमको सवारी साधन चलाउने क्षमताको परीक्षणलगायतका कानूनी व्यवस्था गरेको देखिन्छ । सवारी साधन चलाउने व्यक्तिमा अनिवार्यरूपमा हुनुपर्ने सोसम्बन्धी क्षमता र योग्यताको सुनिश्चितता गरी सवारी दुर्घटनाबाट हुन सक्ने जीउ धनमाथिको सम्भावित जोखिम हटाउनको लागि नै यी कानूनी व्यवस्थाहरू गरिएको हो भन्ने कुरामा दुईमत हुन सक्दैन । सोसम्बन्धी कानूनहरूले सवारी साधन र सवारी चालक अनुमतिपत्रलाई वर्गीकरण गरी आफूले सवारी चलाउन अनुमति पाएको वर्गको सवारी साधन मात्र चलाउन पाउने गरी चालक अनुमतिपत्र दिने व्यवस्थासमेत गरेको पाइन्छ । त्यसकारण कुनै खास किसिमको सवारी साधन चलाउन कानूनले अनुमतिपत्र लिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ भने त्यसलाई जस्ताको तस्तै मात्रानुपर्ने हुन्छ । सो सन्दर्भमा हेर्दा यी प्रतिवादी राजकुमार तामाडले कार, जीप र डेलिभरी भ्यान जस्तो हलुका सवारी साधनहरू मात्र चलाउन पाउने गरी ख (B) वर्गको अनुमतिपत्र लिएको देखिन्छ । निजले मिनीबस जस्ता भारी सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र प्राप्त गरेको देखिँदैन । यसको अतिरिक्त सवारी साधन चलाउने अनुमति पत्र लिनुपर्ने व्यवस्था ऐच्छिक नभई ऐनले गरेको अनिवार्य व्यवस्था भएकोले सम्बन्धित सवारी साधन चलाउने अनुमति पत्र नलिएको व्यक्तिले त्यस्तो सवारी साधन चलाउन हुँदैन भन्ने कुरालाई अन्यथा मात्र पनि सकिँदैन ।

६. सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) लाई हेर्दा "कसैले कुनै सवारी चलाएबाट कुनै मानिसलाई किची ठक्कर लागि वा कुनै किसिमले सवारी दुर्घटना भई सवारीमा रहेको वा सवारी बाहिर जुनसुकै

ठाउँमा रहे बसेको मानिस त्यस्तो दुर्घटनाको कारणबाट तत्कालै वा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलमा उल्लिखित म्यादभित्र मरेमा त्यस्तो कार्य ज्यानमार्ने मनसाय लिई गरेको नभएतापनि त्यसरी सवारी चलाउँदा कसैको ज्यान मर्न सक्ने ठूलो सम्भावना छ भन्ने कुरा जानीजानी वा लापरवाही गरी सवारी चलाएको कारणबाट सवारी दुर्घटना हुन गई त्यसैको कारणबाट कुनै मानिसको मृत्यु हुन गएको रहेछ भने त्यसरी सवारी चलाउने व्यक्तिलाई कसूरको मात्रानुसार दुई वर्षदिखि दश वर्षसम्म कैद हुनेछ" भन्ने कानूनी व्यवस्था गरिएको देखिन्छ भन्ने सोही ऐनको दफा ४५ मा "कुनै पनि व्यक्तिले चालक अनुमतिपत्र प्राप्त नगरी कुनैपनि सवारी चलाउन हुँदैन" भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको पाइन्छ ।

७. सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा ४५ तथा १६१(२) को कानूनी व्यवस्था अन्तरसम्बन्धित रहेको देखिन्छ । यी प्रतिवादी राजकुमार तामाडसँग हलुका सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र मात्र भएको र भारी सवारी साधन चलाउने अनुमति प्राप्त नगरेको अवस्थामा उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाको नजरअन्दाज गरी महिनौँदिखि भारी सवारी साधन चलाई निजले जानीजानी जोखिम उठाएको कुरामा विवाद हुन सक्दैन । त्यसकारण निजको उक्त कार्य उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाहरूलाई मध्यनजर राखी अनुषंगिकरूपमा व्याख्या गर्दा सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र नलिएको वा एउटा वर्गको हलुका सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र लिई अर्को वर्गको भारी सवारी साधन चलाउने कार्य गरेको देखिँदा निजले गरेको उक्त कार्यलाई लापरवाहीयुक्त मात्रानुपर्ने नै हुन्छ ।

८. यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट पुनरावेदक/वादी काजी डंगोलको जाहेरीले नेपाल सरकार विरुद्ध प्रत्यर्थी/प्रतिवादी सुरेन्द्र

लामा भएको संवत् २०५९ सालको फौ.पु. नं. २८९८ नं. को सवारी ज्यान मुद्दामा मिति २०६५।१२।२० मा फैसला हुँदा चालक अनुमतिपत्र प्राप्त नगरेको कारणले मात्र चालकको लापरवाहीपूर्वक चलाएको भन्ने भएन भन्नेसमेत सिद्धान्त प्रतिपादन भएको र सो सिद्धान्तसँग संयुक्त इजलास सहमत नहुँदा प्रस्तुत मुद्दा निर्णयार्थ पूर्ण इजलासमा पेश हुन आएको सन्दर्भमा हेर्दा उल्लिखित मुद्दामा सवारी चालक अनुमति पत्र प्राप्त नगरेको प्रतिवादी सुरेन्द्र लामाले साथी अमिता सागर लामाको बाबु गणेश लामाको नाउँमा दर्ता रहेको बा.अ.ठ. ९२९५ नं. को मोटर साइकलले मिति २०५५।१०।१० मा बूढानीलकण्ठ दर्शन गरी फर्की आउने क्रममा नारायणस्थान बजारको बाटोमा हिडी रहेकी उजेली डंगोललाई ठक्कर दिई घाइते भएकोमा उपचारको क्रममा शिक्षण अस्पताल लगिएकोमा सोही चोटको कारण मिति २०५५।१०।११ मा मृत्यु भएको तथ्य रहेको छ ।

९. सो सम्बन्धमा हेर्दा कुनै व्यक्तिले मोटरसाइकल जस्ता कुनै व्यक्तिगत प्रयोजनका लागि प्रयोग हुने निजी सवारी चलाउनु र समुचित इजाजतपत्रबिना महिनौँदेखि रिडरोड जस्तो व्यस्त सडकमा सार्वजनिक सवारी साधन चलाउनु बेगलाबेगलै कुरा हो भन्ने कुरामा दुईमत हुन सक्दैन । किनभने व्यक्तिगत सवारी चलाउने सवारी चालकले मुख्यरूपले आफ्नै ज्यानको लागि सावधानी राख्नुपर्ने हुनाले सार्वजनिक बस जस्तो भारी सवारी साधन चलाउनेसँग दाज्नुपर्ने कुरा समुचित हुँदैन । सार्वजनिक सवारी साधन चलाउने व्यक्तिको इजाजतपत्र सम्बन्धमा विचार गर्दा सो सवारी साधनका सवारी यात्रुहरू एवं सडकमा हिड्ने अन्य बटुवाहरूसमेतलाई मध्यनजर राखी हेर्नुपर्ने हुनाले व्यक्तिगत सवारी साधन चलाउने र सार्वजनिक भारी सवारी साधन

चलाउनेको सतर्कता भिन्नभिन्न मापदण्डका हुनुपर्ने कुरामा समेत शङ्का गर्ने ठाउँ छैन ।

१०. अतः उल्लिखित आधार कारणहरूसमेतबाट वादी काजी डंगोलको जाहेरीले नेपाल सरकार विरूद्ध प्रतिवादी सुरेन्द्र लामासमेत भएको संवत् २०५९ सालको फौ.पु.नं. २८९८ को मुद्दाको तथ्य, अवस्था र परिप्रेक्ष्यसमेत प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य, अवस्था र परिप्रेक्ष्यसँग समान नभई भिन्न देखिएको अवस्थामा उल्लिखित मुद्दाको रूलिङसँग प्रस्तुत मुद्दाको रूलिङ बाझिएको भन्ने मिलेन ।

११. अब अर्को प्रतिवादी राजमाया महर्जनको हकमा विचार गर्दा निजले आफ्नो जिम्मामा रहेको बा.२ख १२० नं. को मिनी बस भारी सवारी साधन अनुमतिपत्र प्राप्त नगरेका प्रतिवादी राजकुमार तामाङलाई चलाउन दिएको भनी निजले अनुसन्धान अधिकारी एवं अदालतसमक्ष गरेको बयानमा समेत उल्लेख गरेको देखिन्छ । प्रतिवादी राजकुमार तामाङले समेत अनुसन्धानको क्रममा आफूसँग ख (B) वर्गको हलुका सवारी चलाउने अनुमतिपत्र छ, मिनीबस, बस चलाउने अनुमतिपत्र छैन, पछि बस तथा मिनीबससमेत चलाउन पाउने सवारी चालक अनुमतिपत्र बनाई ल्याउनेछु भनी गाडीधनी राजमाया महर्जनलाई भनेको थिएँ भनी बयान गरेबाट यी प्रतिवादी राजमाया महर्जनले अनुसन्धान एवं अदालतमा कसूरमा साबित रही गरेको बयानलाई निज प्रतिवादी राजकुमार तामाङले समर्थन गरेको पुष्टि हुन्छ ।

१२. सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा ४६ मा "कसैले आफ्नो स्वामित्व वा आफ्नो जिम्मामा रहेको सवारी चालक अनुमतिपत्र प्राप्त नगरेको कुनै व्यक्तिलाई चलाउन दिनु हुँदैन" भन्ने कानूनी व्यवस्था गरेको देखिन्छ । उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाविपरीत यी

प्रतिवादी राजमाया महर्जनले भारी सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र प्राप्त नभएका प्रतिवादी राजकुमार तामाडलाई आफ्नो जिम्मामा रहेको बा. २ ख १२० नं. को बस चलाउन दिएको देखिन्छ ।

१३. सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(५)ले "कुनै सवारीको धनी वा सवारीको जिम्मा लिएको व्यक्तिले चालक अनुमतिपत्र नभएको व्यक्तिलाई सवारी चलाउन दिई कुनै मानिसलाई किची, ठक्कर लागि वा दुर्घटना भई सो मानिस मर्न गएमा त्यस्तो सवारी चलाउन दिने व्यक्तिलाई दुई वर्षसम्म कैद हुनेछ" भन्ने कानूनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ ।

१४. प्रस्तुत मुद्दाका यी प्रतिवादी राजमाया महर्जनले आफ्नो जिम्मामा रहेको बा.२ख १२० नं. को स्वयम्भू यातायातको मिनी बस भारी सवारी साधन चलाउने अनुमतिपत्र नभएको राजकुमार तामाडलाई चलाउन दिएकोमा सोही बसमा यात्रा गर्ने धनलाल लामालाई बसबाट ओर्लने क्रममा गाडीको पछाडिको टायरले किची, ठक्कर दिई मारेको अवस्था देखिन्छ । यी प्रतिवादी राजमाया महर्जनका कानून व्यवसायीले बहसको क्रममा बा.२ ख १२० नं. को गाडीको लगबुक राजमाया महर्जनको नाउँमा भएतापनि गाडीधनी निजको श्रीमान् भएको हुँदा राजमाया महर्जनलाई अभियोगबमोजिमको कसूरमा सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने जिकीर लिएको पाइन्छ । तर उक्त गाडी निज प्रतिवादी राजमाया महर्जनकै नाउँमा दर्ता रहेको र निजले गाडी भाडामा दिने, गाडीको भाडा बुझ्ने, गाडीमा बस चालक वा स्टाफ राख्ने वा हटाउनेलगायत गाडीको लगबुकसमेत आफ्नो नाउँमा राखी गाडीधनीको हैसियतले सम्पूर्ण व्यवहार गरी सोबाट प्राप्त हुने लाभसमेत आफूले लिएको अवस्थामा सोबाट घट्ने परिणामको दायित्वबाट पन्छिनकै लागि

उक्त बसको गाडीधनी निज नभई निजको श्रीमान् भएको भन्ने निजको तर्फका कानून व्यवसायीको बहस जिकीरसँग सहमत हुन सकिएन ।

१५. यसरी प्रतिवादी राजमाया महर्जनले भारी सवारी चालकको अनुमतिपत्र नभएको व्यक्ति भनी जान्दाजान्दै आफ्नो जिम्मामा रहेको बा.२ख.१२० नं. को सवारी साधन प्रतिवादी राजकुमार तामाडलाई चलाउन दिएको र निजले चलाएको गाडीको ठक्करबाट सोही गाडीमा यात्रा गर्ने यात्रुको मृत्यु हुन गएको देखिँदा प्रतिवादी राजमाया महर्जनले सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा ४६ र १६१ को उपदफा (५) अनुसारको कसूर गरेको देखिन आयो ।

१६. तसर्थ, उल्लिखित आधार कारण समेतबाट प्रतिवादी राजकुमार तामाडलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) बमोजिम १५ दिन कैद र रु. २०००।- जरीवाना र प्रतिवादी राजमाया महर्जनलाई अभियोग माग दावीबाट सफाइ पाउने गरी शुरू काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने ठहरयाई पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको मिति २०६५।३।२६ को फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भै भारी सवारी चालक अनुमतिपत्र नभएका प्रतिवादी राजकुमार तामाडले बा.२ख १२० नं. को बस चलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) अन्तर्गतको कसूर गरेको देखिँदा निजलाई उक्त ऐनको दफा १६१(२) बमोजिम २ वर्ष कैद र सोही ऐनको दफा १६१(४) बमोजिम थप रु. २,०००।- (दुई हजार रूपैयाँ) जरीवाना समेत हुन्छ । अर्का प्रतिवादी राजमाया महर्जनले आफ्नो जिम्मामा रहेको बा २ ख १२० नं. को सवारी साधन भारी सवारी चालकको अनुमतिपत्र नभएका राजकुमार तामाडलाई चलाउन दिई सोही बसमा यात्रा गर्ने यात्रुलाई ठक्कर दिई मारेकोले

सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा ४६ र १६१(५) बमोजिमको कसूरमा सोही ऐनको दफा १६१(५) बमोजिम निजलाई १ महिना कैद हुने ठहर्छ ।

१७. जहाँसम्म प्रतिवादी राजमाया महर्जनलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(५) बमोजिम एक महिना कैदको सजाय हुने ठहरी फैसला भएको छ सोतर्फ हेर्दा यी प्रतिवादीलाई चालक प्रतिवादी राजकुमार तामाडले केही दिनभित्रै भारी सवारी चलाउने इजाजतपत्रसमेत ल्याउने आश्वासन दिएको अवस्था रहेको छ । यी प्रतिवादीले यस किसिमको कसूर पहिलोपटक मात्र गरेको अवस्था भएको र यी प्रतिवादी २९ वर्ष उमेरकी वयस्क महिला व्यवसायीलाई सवारीधनीको जिम्मेवारीको कारण कारागारमा पठाउँदा सामाजिक रूपले यसको परिणाम सहज हुन नसक्ने अवस्थासमेतलाई विचार गर्नु मनासिब हुन्छ । यी प्रतिवादी र प्रस्तुत मुद्दामा सम्बन्धित परिस्थितिहरूलाई विचार गर्दा राजमाया महर्जनलाई उचित मौका दिएमा आफूलाई सुधार्ने सम्भावनासमेत भएकोले यी प्रतिवादीलाई कानूनबमोजिम कैदको सजाय नगरी वैकल्पिक सजाय सम्बन्धमा विचार गर्दा कानूनको मक्सदसमेत पूरा हुने देखिन आउँछ ।

१८. उपर्युक्त कुरालाई मध्यनजर राखी हेर्दा मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको ११क को देहाय २ नं. ले “तीन वर्षभन्दा कम कैदको सजाय हुने कुनै कसूर गर्ने व्यक्तिलाई कैदको सजाय गरी पहिलो पटक कसूरदार ठहरी अड्डाले कैदमा राख्न मनासिब नठहराएमा एक दिनको पच्चीस रूपैयाँको दरले हुन आउने रकम तोक्यो सो तोकिएको रकम बुझाएमा कसूरदारलाई कैदमा नराखे गरी अड्डाले फैसला गर्न सक्नेछ । सोबमोजिम कसूरदारले रूपैयाँ बुझाएमा बुझी दिई कैदको लगत कट्टा गरी दिनुपर्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ ।

१९. प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादी राजमाया महर्जनलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(५) अनुसारको कसूरमा १ महिना कैद हुने ठहरी फैसला भएको र दण्ड सजायको ११क देहाय २ अनुसार निज प्रतिवादीले एक दिनको पच्चीस रूपैयाँका दरले हुन आउने रकम रु. ७५०।- (सात सय पचास रूपैयाँ) बुझाएमा निजलाई कैदमा नराख्दा पनि हुन्छ । तसर्थ, प्रतिवादी राजमाया महर्जनलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(५) को कसूरमा दण्ड सजायको ११क को देहाय (२) को सुविधा प्रदान गरिएको छ । यी प्रतिवादीले अब फेरि त्यस प्रकारको कुनै अपराध नगरी राम्रो आचरण पालना गर्नेछु भनी दण्ड सजायको ११क को देहाय (३) नं. बमोजिम कागज गरेमा कागजसमेत गराई निजको सम्बन्धमा माथि उल्लेख गरेबमोजिम गरी अरू तपसीलबमोजिम गर्नु ।

तपसील

माथि ठहर खण्डमा उल्लेख भएबमोजिम प्रतिवादी राजकुमार तामाडलाई १५ दिन कैद र रु.२,०००। (दुई हजार रूपैया) जरीवाना र प्रतिवादी राजमाया महर्जनले अभियोग दावीबाट सफाइ पाउने गरी शुरू जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने ठहरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको मिति २०६५।३।२६ को फैसला उल्टी भै प्रतिवादी राजकुमार तामाडलाई २ (दुई) वर्ष कैद र रु. २०००। (दुई हजार रूपैया) जरीवाना समेत हुने र प्रतिवादी राजमाया महर्जनलाई १ (एक) महिना कैद हुने ठहरी यस अदालतबाट फैसला भएको हुँदा काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलाको तपसील खण्डको देहाय १ मा प्रतिवादी राजकुमार तामाडले राखेको जरीवानाको हकमा सोहीबमोजिम गर्नु र कैदको हकमा प्रतिवादी

राजकुमार तामाङ मिति २०६४।१।१५ देखि मिति २०६४।२।१९ सम्म प्रहरी हिरासतमा बसेको अवधि कैद दिन २५ (पच्चीस) कट्टा गरी बाँकी कैद एक वर्ष ११ (एघार) महिना ५ (पाँच) दिन निज बेरूजु हुँदा लगत कसी असूल गर्नु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु..... १

प्रतिवादी राजमाया महर्जनलाई माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम एक महिना कैद हुने तर दण्ड सजायको ११क बमोजिम राम्रो आचरण पालन गर्ने कुराको कागज गरे गराई र कैदको हकमा निजले एक दिनको रू. २५ (पच्चीस) का दरले हुन आउने रकम बुझाएमा बुझिलिई कैदको लगत कट्टा गर्नु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु..... २

दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाईदिनु..... ३

उक्त रायमा सहमत छौं ।

न्या.ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की

न्या.प्रा.डा.भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल भदौ १३ गते रोज ५ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : हरि कोइराला

निर्णय नं.१०७४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय का.मु.प्र.न्या.श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
आदेश मिति : २०७०।३।११।३
०६९-WO-००७७

मुद्दा : बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक : बारा जिल्ला, अमाव गा.वि.स. वडा नं. ३ घर भई हाल बालसुधार गृह सानो ठिमी, भक्तपुरमा थुनामा रहेको वर्ष १५ का रामेश्वर चौधरीको हकमा जनअधिकार संरक्षण मञ्चमा कार्यरत्, अधिवक्ता टीकाराम पोखरेल

विरूद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालतसमेत

- धरौट माग गर्नु र धरौट दिन नसक्दा थुनामा पठाउनु निरोधात्मक दण्डको अवधारणालाई आत्मसात् गर्नु र सुधारात्मक अवधारणालाई इन्कार गर्नु हो । धरौट माग्नु पनि मुद्दा सुनुवाइको क्रममा ठहरेबमोजिम हुने आर्थिक दण्डको रूपमा लिइने पूर्वशर्तको एउटा रूप हो । बालकको हकमा यस्तो शर्तद्वारा बाध्यकारी नियमनभित्र पारी दण्डद्वारा अभिप्रेरित भई धरौट माग्ने कार्य बालअधिकार सम्बन्धी महासन्धि, १९८९ को धारा ४०(१) समेतको अनुकूल नहुने ।

(प्रकरण नं.४)

- बालबालिकाले गर्न पुगेको कुनै पनि कसूरजन्य कार्यमा निजको उमेरले

नै दोषी मनोभावनाको कुनै भूमिका नरहने हुँदा त्यस्तो बालविज्याइप्रति तिनीहरूलाई सजायमुखीकरण गर्नुभन्दा सामाजिकीकरणमुखी गर्नु नै राज्यको प्रमुख दायित्व हुने ।

- तोकिएको सजायसमेत स्थगन हुने वा भोग्न नपर्ने गरी निर्णयाधिकारीले निर्णय गर्न सक्ने अवस्थामा बालकलाई पूर्वशर्तको रूपमा धरौटी मागी धरौटी दिन नसकेबाट धरौटीको विकल्पको रूपमा थुनालाई लिएको कार्य नेपाल पक्ष भएको बालबालिकासम्बन्धी महासन्धि १९८९ को धारा ३(१) ३७(ख) र ४०(१) र बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११ र ५० समेतविपरीत देखिने ।

(प्रकरण नं.५)

निवेदकतर्फबाट : विद्वान अधिवक्ता टीकाराम पोखरेल

विपक्षीतर्फबाट :

अवलम्बित नजीर :

- नेकाप २०६५, नि.नं.८०१५, पृष्ठ ११३२

सम्बद्ध कानून :

- बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११ र ५०

आदेश

का.मु.प्र.न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा :
नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ :

काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ७ स्थित नरेन्द्र

वि.सी. को घरमा घरेलु कामदारको रूपमा रहेका रामेश्वर चौधरीलाई शुरूमा सार्वजनिक अपराधमा मुद्दा चलाई मिति २०६९।५।२१ मा रू. १०००।- धरौटीमा छाड्ने आदेश भएपश्चात् निजलाई पुनः साधारण चोरी मुद्दामा आरोप लगाई मिति २०६९।५।२३ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट म्याद थप गरियो । मिति २०६९।६।१४ मा साधारण चोरीको मुद्दामा अदालतमा पेश हुँदा अदालतबाट मिति २०६९।६।१५ मा थुनछेक आदेश हुँदा निजको उमेर १५ वर्ष देखिएको तथ्य स्वीकार गरी निजसँग रू.१००००।- धरौटी माग भएकोमा उक्त धरौटीबापतको रकम बुझाउन नसके बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११ र ५० बमोजिम बाल सुधार गृहमा पठाउनु भन्ने आदेश भयो । निवेदकले उक्त रकम बुझाउन नसक्दा उक्त आदेश मितिदेखि हालसम्म बाल सुधार गृह भक्तपुरमा थुनामा रहेको अवस्था छ । यसरी धरौटी रकम बुझाउन नसक्दा बालसुधार गृहमा थुनामा पठाएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश गैरकानूनी भएको कुरा अनुरोध गर्दछु ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २२ मा बालबालिकाको हक भनी छुट्टै धाराको व्यवस्था गरी संविधानले नै बालबालिकालाई विशेष वर्गको रूपमा स्वीकार गरेको अवस्थामा मुलुकी ऐन, अ.बं. ११८ नं. बमोजिम वयष्क व्यक्तिसरह नाबालकसँग धरौटी माग गर्नु र बुझाउन नसक्दा थुनामा पठाउने आदेश गर्नु संविधानको भावना र मर्मविपरीत हुनुको साथै बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को प्रस्तावना तथा भावनाविपरीत हुनु हो । उक्त ऐनको भावनाअनुरूप बालबालिकाको सर्वोत्तम हितका लागि काम गर्नुपर्ने निकायहरूले नै बालकसँग धरौटी माग्ने र दिन नसक्दा बाल स्वतन्त्रता कुण्ठित हुने गरी कार्य गर्दा त्यस्तो

कार्यले बालबालिकाको हक हितको संरक्षण हुन सक्दैन । धरौटी दिन नसक्दा थुनाको विकल्पको रूपमा बाल सुधार गृहमा पठाउने आदेश सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त ने.का.प. २०६५, पुस नि.नं. ८०१५, पृष्ठ ११३२, २०६७ सालको रिट नं. ००४५, फैसला मिति २०६७।१०।७ तथा २०६८ सालको रिट नं. ००५७, फैसला मिति २०६८।१२।३ समेतको विपरीत छ ।

बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि १९८९ लगायतका अन्य मानव अधिकारसँग सम्बन्धित महासन्धिहरूको पक्ष राष्ट्रमध्ये नेपाल पनि हो । यसरी नेपालले अनुमोदन गरेको अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरूमा भएका व्यवस्थाहरू सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९(क) बमोजिम नेपाल कानून सरह लागू हुन्छ । बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि १९८९ को धारा ३(१) ले बालबालिकासँग सम्बन्धित सबै कार्यहरूमा बालबालिकाको सर्वोत्तम हित नै प्राथमिक विचारको कुरा हुनेछ भनी प्रष्टरूपमा उल्लेख गरेको छ । उक्त धारा ३(१) मा भनिएको छ "In all actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts of law, administrative authorities or legislative bodies, the best interest of the child shall be a primary consideration" यसरी अदालतले बालबालिकासम्बन्धी कुनै पनि निर्णयहरू गर्दा उक्त निर्णय बालबालिकाको सर्वोत्तम हितमा हुनुपर्नेमा धरौटी बुझाउन नसकेको आधारमा एक बालकलाई बाल सुधार गृहमा पठाउने कार्य बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धिको धारा ३(१) विपरीत छ ।

उक्त महासन्धिको धारा ३७(ख) ले बालबालिकाहरूको निमित्त अन्तिम उपायको रूपमा मात्रै थुनाको प्रयोग गरिने कुराको सुनिश्चिता प्रदान गरेको छ । उक्त धाराअनुसार

"No child shall be deprived of his or her liberty unlawfully or arbitrarily. The arrest, detention or imprisonment of a child shall be in conformity with the law and shall be used only as a measure of last resort and for the shortest appropriate period of time." भन्ने उल्लेख छ । यसरी बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिले सुनिश्चित गरेको अवस्थामा एक नाबालकको मुद्दामा वयस्क मानिससमेतलाई जोडी बाल इजलासबाट सुनुवाइ हुने मौकाबाटसमेत बञ्चित गरी साधारण चोरीको मुद्दामा धरौटी रकम बुझाउन नसक्दा बालसुधार गृहमा पठाउने तथा साधारण चोरीको मुद्दामा हुने सजायभन्दा बढी बाल सुधार गृहमा बसी भुक्तान गरी सकेको अवस्थामा लामो समयसम्म बालकलाई थुनामा राखे कार्य उक्त महासन्धिले गरेको व्यवस्थाविपरीत छ ।

बाल अधिकारसम्बन्धीको कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने निकाय बालअधिकार समितिको साधारण टिप्पणी नं. १० मा बाल विज्याइका मुद्दाहरूमा पुनर्स्थापकीय न्यायमा जोड दिने कुरा उल्लेख गर्दै थुनालाई अन्तिम विकल्पको रूपमा मात्रै प्रयोग गर्ने कुरामा जोड दिएको छ । सोही टिप्पणीको अनुच्छेद ८० मा भनिएको छ, "सुनुवाइपूर्व नै सजाय सरह गरी थुनामा राखे कार्यले निर्देशिकाको परिकल्पनाको सिद्धान्तको उल्लङ्घन हुनपुग्दछ ।" सोही टिप्पणीको अनुच्छेद ८१ मा भनिएको छ "समिति बालबालिकाहरूलाई सुनुवाइपूर्वको थुनाबाट मुक्त गर्नको लागि र पछि आवश्यक भएमा निश्चित शर्तहरू राखेर भएपनि उपयुक्त वातावरणको सुनिश्चित गर्नको लागि पक्ष राष्ट्रहरूलाई सिफारिश गर्दछ भन्ने उल्लेख छ ।"

अतः बालकले नगद वा जेथा जमानत दिन नसकेको भन्ने आधारमा पुर्पक्षको लागि बालसुधार गृहमा थुनामा पठाउने कार्य बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि तथा बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८

समेतको प्रतिकूल हुँदा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदक मागबमोजिम आदेश जारी गरी निवेदक बन्दीलाई किन थुनाबाट मुक्त गर्नु नपर्ने हो, थुनाबाट मुक्त गर्नु नपर्ने भए सोको आधार र कारणसहित ३ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा सूचना जारी गरी नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।२।८ को आदेश ।

यसमा प्रतिवादी रामेश्वर चौधरीउपर चोरीको १ नं. र १२ नं.बमोजिमको कसूरमा ऐ. को १२ नं.बमोजिम सजायको माग दावी लिई २०६९।६।१४ मा अभियोग दायर भएकोमा तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट कसूरदार होइनन् भन्न सकिने अवस्था नरहेको अदालतमा कसूरमा इन्कार रही गरेको बयान पुष्टि भई नसकेको अवस्था हुँदा पछि बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने गरी तत्काल प्राप्त प्रमाणको आधारमा यी प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, अ.बं. ११८ नं. को देहाय ५ र १० को आधारमा रू. १०,०००।- नगद धरौट वा सो बराबरको जेथा जमानत दिए लिई साधारण तारेखमा राख्नु दिन नसके यी प्रतिवादीको उमेर १५ वर्षभन्दा माथि रहेको भन्ने Kathmandu Autopsy center Department of Forensic Medicine, institute of medicine बाट लेखिआएको, जन्मदर्ता प्रमाणबाट नाबालक देखिँदा प्रतिवादीबाट धरौट जमानत दाखिला हुन नसके निजलाई बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११ र ५० बमोजिम बालसुधार गृहमा राखे गरी मिति २०६९।६।१५ मा आदेश भएको र

निज रामेश्वर चौधरी मिति २०६९।६।१७ च.नं. १५७१ को पत्रले बालसुधार गृह सानोठिमी, भक्तपुरमा रहेको देखिन्छ । तत्काल प्राप्त प्रमाणका आधारमा मिति २०६९।६।१५ मा आदेश भएको र उक्त आदेशबाट निवेदकको हक अधिकारमा आघात पर्ने कार्य नभएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकार, महिला तथा बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय र कारागार व्यवस्थापन विभागसँग भएको सम्झौताको आधारमा युसेप नेपालद्वारा सञ्चालित यस गृहमा उक्त सम्झौताअनुसार कानूनबमोजिम थुना वा कैदमा बस्न पर्ने बालबालिकाहरूलाई राखिने गरिएको र रिट निवेदकको हकमा क्षेत्राधिकारप्राप्त काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेशको आधारमा कानूनबमोजिम नै सुधार गृहमा राखिएको हुँदा यस सुधार गृहको हकमा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने बालसुधार गृह सानोठिमी, भक्तपुरको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट विद्वान अधिवक्ता श्री टीकाराम पोखरेलले प्रस्तुत गर्नु भएको बहससमेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निवेदन मागबमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी बन्दी रामेश्वर चौधरीलाई थुना मुक्त गर्नुपर्ने हो होइन सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

यसमा निवेदक रामेश्वर चौधरीलाई मुलुकी ऐन, चोरीको १ र १२ नं. को कसूरमा सोही ऐनको १२ नं. बमोजिम सजायको मागदावी भई अभियोग दायर भएकोमा निवेदकसँग रू. १०,०००।- धरौटी लिने र धरौटी दिन नसके बालसुधार गृहमा थुनामा राखे गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।६।१५

मा आदेश भई माग भएको धरौटी निजले दिन नसकेबाट निवेदक हालसम्म बालसुधार गृहमा थुनामा रहेका छन् । नाबालकसँग धरौट माग गर्नु *ने.का.प.* २०६५ पुस, नि.नं. ८०१५, पृष्ठ ११३२ मा प्रतिपादित सिद्धान्त, बाल अधिकार महासन्धि, १९८९ को धारा ३(१) ३७(ख) समेतको विपरीत हुँदा उक्त आदेश बदर गरी थुनामुक्त गरिपाऊँ भन्ने रिट निवेदन दावी रहेको छ । जिल्ला अदालतको लिखित जवाफमा निवेदक प्रतिवादीलाई चोरीको महलको १ र १२ नं. बमोजिमको कसूरमा मुलुकी ऐन, अ.बं. ११८ को देहाय ५ र १० बमोजिम रू.१०,०००।- नगद धरौट दिए लिई तारेखमा राख्नु र दिन नसके बालसुधार गृहमा थुनामा राख्ने गरी मिति २०६९।६।१५ मा आदेश भई हालसम्म थुनामा रहेको भन्ने उल्लेख छ ।

निवेदन व्यहोरा, लिखित जवाफ र विद्वान कानून व्यवसायीको बहससमेतलाई विचार गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा देहायका प्रश्नमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो :

(क) कानूनको विवादमा परेका बालबालिकासँग धरौट माग गर्न मिल्छ मिल्दैन र धरौट दिन नसक्ने त्यस्ता बालबालिकालाई थुनाको रूपमा बालसुधार गृहमा राख्नु कानूनसम्मतको कार्य हो होइन ।

(ख) मागबमोजिम आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन ।

२. पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा निवेदक रामेश्वर चौधरीउपर साधारण चोरी मुद्दाको आरोपमा अभियोग दायर भई काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।६।१५ मा आदेश हुँदा निजबाट रू. १०,०००।- (दश हजार) नगद धरौट माग भई निजले धरौट राख्न नसकेको हुँदा बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११ र ५० बमोजिम बालसुधार गृहमा

थुनामा राख्न पठाई मुद्दा पुर्पक्षको लागि निज बालसुधार गृहमा थुनामा रहेको देखियो । यी निवेदक १५ वर्षको बालक भन्ने कुरामा विवाद भएन । तर, मुद्दा पुर्पक्ष प्रयोजनको लागि मुलुकी ऐन, अ.बं. ११८ को देहाय ५ र १० बमोजिम नगद धरौट माग गरी निजले धरौट दिन नसकेबाट बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११ र ५० बमोजिम पुर्पक्ष निमित्त बालसुधार गृहमा थुनामा राख्न पठाइएको छ ।

३. बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई ध्यानमा राखी निजहरूको हितमा हितकारी कार्य गर्नु राज्यको प्रमुख दायित्व हो । यस दायित्वबाट राज्यका कुनै पनि निकाय पन्छिन पाउँदैनन् । बालबालिकाको सर्वोत्तम हितको कुरा अब राष्ट्रिय सीमामा मात्र सीमित नरही यो अन्तर्राष्ट्रिय चासोको विषय बनेको छ । सबैले बालबालिकाहरूसँग सम्बन्धित काम कुरा गर्दा बालबालिकाको उच्चतम हितलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने गरी बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि १९८९ सम्पन्न भएको छ । यसको धारा ३ (१) ले यस महासन्धिको पक्ष राष्ट्र बनेका देशहरूले बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने गरी बाध्यकारी व्यवस्था गरेको छ । यस अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको व्यवस्थालाई उक्त महासन्धिको पक्ष राष्ट्र भएका राज्यका निकायहरूले अनिवार्यरूपमा पालन गर्नुपर्ने हुन्छ । उक्त महासन्धिको धारा ३७(ख) ले थुनालाई अन्तिम विकल्पको रूपमा मात्र प्रयोग गर्न सक्ने गरी व्यवस्था गरेको छ । बालबालिकाको हकमा अ.बं. ११८ को देहाय ५ र १० को प्रावधानलाई निरपेक्षरूपमा नभई अन्तरिम संविधान, २०६३, बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ र बालबालिकासम्बन्धी महासन्धि, १९८९ को सापेक्षतामा हेरिनुपर्दछ ।

४. कुनै पनि कसूरको अभियोगमा निज

विरुद्धका आदेश हुँदा बालबालिकको उमेर, दायित्व बहन गर्न सक्ने अवस्था र परिस्थितिलाई विचार गर्नुपर्ने हुन्छ । निरोधात्मक दण्डको अवधारणा (Punitive approach) महासन्धिको धारा ४०(१) मा उल्लेख गरिएका बालन्यायसम्बन्धी आधारभूत सिद्धान्तको विपरीत हुन जान्छ । धरौट माग गर्नु र धरौट दिन नसक्दा थुनामा पठाउनु निरोधात्मक दण्डको अवधारणालाई आत्मसात् गर्नु र सुधारात्मक अवधारणालाई इन्कार गर्नु हो । धरौट मागनु पनि मुद्दा सुनुवाइको क्रममा ठहरेबमोजिम हुने आर्थिक दण्डको रूपमा लिइने पूर्वशर्तको एउटा रूप हो । बालकको हकमा यस्तो शर्तद्वारा बाध्यकारी नियमनभिन्न पारी दण्डद्वारा अभिप्रेरित भई धरौट माग्ने कार्य महासन्धिको धारा ४०(१) अनुकूलसमेत हुँदैन ।

५. बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को प्रस्तावनाले नै बालबालिकाको हक हितको संक्षण गरी तिनीहरूको शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक विकास गर्नका लागि राज्यलाई दायित्व सम्प्रेको छ । बालबालिकाले गरेको र गर्न पुगेको कुनै पनि कसूरजन्य कार्यमा निजको उमेरले नै दोषी मनोभावनाको कुनै भूमिका नरहने त्यस्तो बालबालिकाले गरेको बालविज्याइ प्रति तिनीहरूलाई सजायमुखीकरण गर्नुभन्दा सामाजिकीकरणमुखी गर्नु नै राज्यको प्रमुख दायित्व हो । बालक आफैमा अपरिपक्वको मानसिकतामा रहेको हुन्छ । त्यसमा राज्यले पनि अपरिपक्वता देखाई उदासीन भइदिँदा बालबालिकाको हित, संरक्षण र सम्बर्द्धनमा अवरोध हुन जान्छ । बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११ मा अपराध र उमेरको आधारमा सजाय निर्धारण गरिएको र त्यस्तो तोकिएको सजाय कार्यान्वयन गर्नुपरेमा पनि सोही ऐनको दफा ५०(२) बमोजिम सजाय भोगनु नपर्ने वा सजाय स्थगन गर्न सकिन्छ । यसरी तोकिएको सजायसमेत स्थगन

हुने वा भोगन नपर्ने गरी निर्णयाधिकारीले निर्णय गर्न सक्ने अवस्थामा बालकलाई पूर्वशर्तको रूपमा धरौटी मागी धरौटी दिन नसकेबाट धरौटीको विकल्पको रूपमा थुनालाई लिएको कार्य नेपाल पक्ष भएको बालबालिकासम्बन्धी महासन्धि १९८९ को धारा ३(१) ३७(ख) र ४०(१) र बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ११ र ५० समेतविपरीत देखिएको छ ।

६. बालबालिकाको हकमा बालबालिका ऐन, २०४८ को व्यवस्था आकर्षित हुने र सोही कानूनी प्रक्रियाद्वारा कानूनको विवादमा परेका बालबालिकाको विवादको निपटारा गर्नुपर्दछ । यसै सन्दर्भमा, “पुर्पक्ष निमित्त माग गरेको धरौट दिन नसकेको बालकलाई थुनछेकको प्रयोजनको निमित्त थुनाको विकल्पको रूपमा बालसुधार गृहमा थुनामा राखेको कार्य गैरकानूनी हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी भई बन्दी थुनाबाट मुक्त हुने” भनी (ने.का.प. २०६५ पुस, नि.नं. ८०१५, पृष्ठ.११३२) सिद्धान्त प्रतिपादन भइसकेको छ । प्रस्तुत रिट निवेदनको विषयवस्तु र यस रिट निवेदनको विषयवस्तु एकै प्रकृतिको हुँदा उक्त सिद्धान्त यस रिट निवेदनमा आकर्षित हुने नै हुँदा यी निवेदक रामेश्वर चौधरीबाट नगद धरौट माग गरी धरौटी दिन नसकेबाट थुनामा राख्न पठाएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश कानूनबमोजिमको देखिन आएन ।

७. अब दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा माथि विवेचित आधार र कारणबाट निवेदक रामेश्वर चौधरीबाट रू. १०,०००।- धरौट माग गरी निजले धरौट दिन नसकेबाट बालसुधार गृहमा थुनामा राख्न पठाउने गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।६।१५ मा आदेश गरी बालसुधार गृहमा थुनामा राखेको कार्य गैरकानूनी हुँदा उक्त मिति २०६९।६।१५ को आदेश बदर भई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको

आदेशद्वारा निवेदक थुनाबाट मुक्त हुने ठहर्छ । निज निवेदकलाई आजै थुनाबाट मुक्त गरी साधारण तारेखमा राखी मुद्दाको कारवाही अगाडि बढाउनु भनी आज छुट्टै आदेश भई काठमाडौं जिल्ला अदालतसमतेका नाउँमा लेखिगएको हुँदा प्रस्तुत मुद्दाको फैसलाको प्रतिलिपि साथराखी विपक्षीहरूलाई लेखी पठाई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. प्रकाश वस्ती

इति संवत् २०७० साल असार ११ गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : दीपक ढकाल

निर्णय नं. १०७५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय का.मु.प्र.न्या.श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
फैसला मिति : २०७०।३।११
०६९-CR-००१७

मुद्दा : जबर्जस्ती करणी ।

पुनरावेदक/वादी : जिल्ला झापा, दमक न.पा.
वडा नं. ५ स्थित भुटानी शरणार्थी शिविर
बेलडाँगी बस्ने नरबहादुर दर्जीको जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : जिल्ला झापा, दमक न.पा. वडा
नं. ५ स्थित भुटानी शरणार्थी शिविरमा
बस्ने विकास भन्ने लोकबहादुर विश्वा

■ उमेरको सम्बन्धमा सम्बन्धित
विशेषज्ञले दिएको प्रतिवेदन र सोही
व्यहोरा मिलानको बकपत्रसमेत
भएबाट विशेषज्ञको राय प्रमाणमा
लिन मिल्ने नै हुँदा र त्यस्तो राय
अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म ग्राह्य
हुने ।

(प्रकरण नं.६)

■ महिला र पुरुष दुबैको उमेर पुगेको छ र
जबर्जस्ती करणीको १ नं. विपरीतको
कार्य नगरी दुबैको मञ्जुरीबाट कुनै
महिला र पुरुषबीच आपसी सहमतिमा
करणी लिनुदिनु गरेको कार्यलाई
Unlawful Act मानेको छैन ।
यसरी कानूनले नै Unlawful Act
भनी परिभाषित नगरेको अवस्थामा
उमेर पुगेका महिला र पुरुषबीच
आपसी सहमतिमा स्थापित गरिएको
सम्बन्धलाई कानूनविपरीतको कार्य
मानी सजाय गर्न कानूनले नै बन्देज
लगाउने ।

(प्रकरण नं.८)

■ उमेर पुगेका दुई महिला र दुई पुरुष
एउटै कोठामा रात व्यतीत गर्नु,
जबर्जस्ती करणीका विषयमा अर्को
पक्षले अनभिज्ञता प्रकट गर्नु र
जसलाई पीडित र आरोपित मानिएको
छ ती दुबैले आफूले सहमतिमा करणी
गरेको तथ्यलाई स्वीकार्नु जस्ता प्रमाण
तथा तथ्यबाट जबर्जस्ती करणी

भएको तथ्य स्थापित हुन नआउने ।

(प्रकरण नं.११)

शुरू तहमा फैसला गर्ने:

मा.न्या.शम्भुराम कार्की

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

मा.न्या.हरिप्रसाद घिमिरे

मा.न्या.उदयप्रकाश चापागाईं

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट :

विद्वान उपन्यायाधिवक्ता पुष्करराज
सापकोटा

प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५
- मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीका महलको १ नं.

फैसला

स.का.मु.प्र.न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा :

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन परी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार रहेको छ :-

जिल्ला झापा, दमक न.पा. वडा नं. ३ स्थित भुटानी शरणार्थी शिविर बेलडाँगी १ सेक्टर ब ३, हट नं. ४४१ स्थित टेकबहादुर विश्वाको घरमा विकास भन्ने लोकबहादुर विश्वाले पीडित ग २४ लाई जबर्जस्ती करणी गरेको भन्ने घटनास्थल मुचुल्का ।

मिति २०६७।२।२३ गते मेरो साथी संगिता विश्वासँग दमक फिल्म हेर्न आई नीलकण्ठ हलमा फिल्म हेरी बेलडाँगी १ मा पुगेपछि विकास विश्वाले रात पर्यो जङ्गलको बाटो छ डर हुन्छ, मेरो सोल्टीको घरमा गई बसौं भनेको हुँदा हामी

४ जना विकास विश्वाको सोल्टीको घरमा गई बस्यौं । राति म र मेरो साथी संगिता एउटा खाटमा र विकास र भक्तबहादुर अर्को खाटमा एउटै कोठामा सुतेकोमा राति मलाई विकास विश्वाले मैले नमान्दासमेत कराइस् भने तेरो बेइज्जत हुन्छ भनी २ पटकसम्म जबर्जस्ती करणी गरेका हुन् । मेरो इच्छाविपरीत जबर्जस्ती करणी गरेकाले आवश्यक कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको पीडित ग २४ को घटना विवरण कागज ।

मिति २०६७।२।२३ गते मेरो साथी संगिता विश्वासँग दमक फिल्म हेर्न आई नीलकण्ठ फिल्म हल बेलडाँगी १ मा पुगेपछि विकास विश्वाले रात पर्यो जङ्गलको बाटो छ डर हुन्छ मेरो सोल्टीको घरमा गई बसौं भनेको हुँदा हामी ४ जना विकास विश्वाको सोल्टीको घरमा गई बस्यौं । राति म र मेरो साथी संगिता एउटा खाटमा र विकास र भक्तबहादुर अर्को खाटमा एउटै कोठामा सुतेकोमा राति मलाई विकास विश्वाले मैले नमान्दासमेत कराइस् भने तेरो बेइज्जत हुन्छ भनी २ पटकसम्म जबर्जस्ती करणी गरेको हो, मेरो इच्छा विपरीत जबर्जस्ती करणी गरेको हुँदा पेट दुखिरहेको छ भनी पीडितले भनेको हुँदा विकास भन्ने लोकबहादुर विश्वालाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नरबहादुर दर्जीको जाहेरी दरखास्त ।

मिति २०६७।२।२३ गते रातिको १०:०० बजे पीडित ग २४ ले नै म निदाएको बखत कोट्याएर बोलाएपश्चात् म पीडित ग २४ सुतेको ओछ्यानमा गई पीडित ग २४ कै मञ्जुरीले करणी गरेको हुँ । मैले पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गरेको छैन । पीडित ग २४ र मेरो पहिलेदेखिनै एकआपसमा मन पराएर करणी लिनुदिनु भएको र एकअर्कामा सँगै बाँच्ने बाचा

कसम खाएको हुँदा सहमतिबमोजिम नै मैले शारीरिक सम्बन्ध राखेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी लोकबहादुर विश्वाले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

निजलाई जबर्जस्ती करणी भएको छ छैन यकीनसाथ भन्न नसकिने, निजको Hymen intact रहेको, निजको शरीरमा कुनै नीलडाम चोटपटक पाइँदैन भन्नेसमेत मेची अञ्चल अस्पताल, भद्रपुर शाखाबाट प्राप्त पीडित ग २४ को शारीरिक परीक्षण रिपोर्ट ।

मिति २०६७।२।२३ गते पीडित, प्रतिवादी लोकबहादुर विश्वा, म र भक्तबहादुर विश्वा फिल्म हेरी बेलडाँगी १ टेकबहादुर विश्वाको घरमा एउटै कोठामा एक एकवटा खाटमा सुतेका हौं । राति जबर्जस्ती करणी गरेको थाहा पाइन । भोलिपल्ट पीडितले भन्दा मात्र थाहा पाएको हो । करणी भएको भए सहमतिमा नै भएको हुनुपर्छ, करणी गरेको मैले देखिन भन्नेसमेत व्यहोराको अनुसन्धानको क्रममा बुझिएकी संगिता विश्वाले गरिदिएको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६७।२।२३ गते पीडित, प्रतिवादी लोकबहादुर विश्वा, म र भक्तबहादुर विश्वा फिल्म हेरी बेलडाँगी १ टेकबहादुर विश्वाको घरमा एउटै कोठामा एक एकवटा खाटमा सुतेका हौं । राति जबर्जस्ती करणी गरेको थाहा पाइन । बिहान पनि राम्रैसँग घर गएका थिए । निजहरू राति जिस्कदै थिए, दुबैजनाको मञ्जुरीले नै करणी लिनुदिनु गरेको हुनुपर्दछ । घरमा कराएपछि जबर्जस्ती भनेको हुनुपर्दछ । मैले लोकबहादुरलाई पनि पछि भेटेर सोधदा उसैको इच्छाअनुसार मैले करणी गरेको हुँ भनी बताएको हुँदा दुबैको मञ्जुरीले नै करणी भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका भक्तबहादुर विश्वाले गरिदिएको घटना विवरण कागज ।

पीडितको भनाईअनुसार प्रतिवादीले

पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गरेको कुरामा विश्वास लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको यदुनाथ भट्टराईसमेतले लेखाई दिएको प्रायः एकै मिलानको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

यी प्रतिवादी विकास भन्ने लोकबहादुर विश्वाले पीडितलाई सहमति मै करणी गरेको भनी बयान कागज गरेको भएपनि पीडितले जबर्जस्ती करणी गरेको भनी लेखाई दिएको र पीडितको उमेर १४ वर्ष भन्ने जन्मदर्ताअनुसार देखिँदा प्रतिवादी विकास भन्ने लोकबहादुर विश्वाले वर्ष १४ की पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गरेकोले निजलाई मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको १ नं. को कसूरमा ऐ. ऐनको ३(३) बमोजिम सजाय गरी ऐ. ऐनको १० नं. बमोजिम पीडितलाई क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई भराई पाऊँ भन्नेसमेत अभियोगपत्र ।

पीडित र मेरो डेढ वर्ष अघिदेखि प्रेम सम्बन्ध थियो । वारदात मितिभन्दा पहिला पनि सहमतिमा नै करणी गर्ने गरेकाले २०६७।२।२३ गते राति पनि मञ्जुरीबाटै २ पटक करणी गरेको हो जबर्जस्ती करणी गरेको होइन भन्नेसमेत प्रतिवादी विकास भन्ने लोकबहादुर विश्वाले अदालतमा गरेको बयान ।

जाहेरवाला नरबहादुरले मेरो नातिनी (पीडित) हराइन् भनी मलाई जानकारी गराएकोले त्यतिमात्र थाहा भएको हो । मिति २०६७।३।२० को कागजको व्यहोरा मेरो होइन । प्रहरीले सही गर्नुहोस् भन्दा सही गरिदिएको हो । मलाई सो घटना विषयमा केही थाहा छैन भन्ने व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्काका उमा रमतेलले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरेको होइन । पीडित र प्रतिवादीसँगै भूईँमा सुतेका थिए । म पनि त्यसै कोठामा सुतेकी थिएँ र निजहरूले करणी गरेको शुरूदेखि नै मैले थाहा

पाएकी थिएँ, मौकाको व्यहोरा मेरो होइन, सही गर भनेकाले सहीछाप गरेकी हुँ भन्ने व्यहोराको घटना विवरण कागजका मानिस संगिता विश्वाले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

म युनिटमा काम गर्ने भएकाले रिपोर्ट गर्दा रिपोर्ट लिएको र कारवाही गर्दै जाँदा हाल बुझ्दा यी पीडितलाई प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरे गरेनन् म भन्न सक्छिन । मौकाको कागज व्यहोरा सुनाउँदा सुनी पाएँ व्यहोरा आज लेखाई दिएको ठीक हो भन्नेसमेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिस यदुनाथ भट्टराईले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी लोकबहादुर, पीडित, म र संगितासमेत एउटै कोठामा सुतेका हौं । लोकबहादुर र म एउटा खाटमा र पीडित र संगिता अर्को खाटमा सुतेका थियौं । राति घटना सम्बन्धमा केही थाहा भएन । बिहान पनि राम्रो थियो । पीडित र हामीसँगै हाँसी खुशी घर गएका हौं । प्रतिवादीले पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गरेको होइन । निजहरूबीच प्रेम सम्बन्ध थियो भन्ने वादीका साक्षी भक्तबहादुर विश्वाले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीले मञ्जुरीसाथ मलाई करणी गरेको हो तर जबर्जस्ती होइन । वारदात मितिमा म १७ वर्ष पुगेकी छु । मौकाको कागज व्यहोरा सुने यस्तो व्यहोरा लेखाएको र मैले सहीछाप गरेको कुरा मलाई थाहै छैन । मिति २०६७।२।२३ भन्दा अगाडि पनि प्रतिवादीसँग करणी लिनु दिनु भएको हो भन्ने व्यहोराको पीडित ग२४ ले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीले पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गरयो गरेन म जान्दिन । नातिनी हराएकीले थानामा रिपोर्ट दिएको र थानाले नै नातिनी र प्रतिवादी दुबैजनालाई खोजेको हो । नातिनीको जन्म मिति मलाई थाहा छैन, उनको उमेर १५-१६ वर्ष

भयो । जाहेरी व्यहोरा सुनाउँदा सुनी पाएँ सो व्यहोरा र सहीछाप मेरै हो भन्ने व्यहोराको जाहेरवाला नरबहादुर दर्जीले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६७।२।२६ गते पीडितले गरिदिएको कागज निजले मेरै रोहवरमा गरेको र सो कागजमा म बेलडाँगी-२ को फोकल पोइन्टको प्रतिनिधिको हैसियतले सहीछाप गरी दिएको हुँ । सहिछाप मेरै हो, मलाई त्यतिखेर १४ वर्ष उमेर भनेको हो अरू म जान्दिन भन्ने व्यहोराको घटना विवरण कागजका व्यक्ति देवीमाया घिमिरेले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी लोकबहादुर विश्वाले निवेदनसाथ पेश गरेको पीडितको उमेर खुल्ने पञ्चवती इङ्लिस स्कुलको प्रमाणपत्र मिसिल संलग्न रहेको ।

जाहेरवाला, पीडित, मौकामा बुझिएका र वस्तुस्थिति मुचुल्काका व्यक्तिहरूको मौकाको व्यहोरा र अदालतसमक्षको बकपत्र, प्रतिवादीको बयान, पीडितको जन्म मिति खुलेको शरणार्थी समन्वय समितिको रजिष्ट्रेशन कार्डसमेतका मिसिल संलग्न कागजातबाट प्रतिवादी लोकबहादुर विश्वाले १४ वर्ष माथि १६ वर्ष मुनीकी ग२४ उपनामकी पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गरेको ठहर्छ । सो ठहर्नाले निजलाई जबर्जस्ती करणीको महलको ३(३) नं. बमोजिम कैद वर्ष ६ हुने र ऐ. महलको १० नं. बमोजिम पीडितले रु. २५,०००।- क्षतिपूर्ति भराई लिन पाउनेसमेत ठहर्छ भन्ने शुरू झापा जिल्ला अदालतको मिति २०६७।११।८।१ को फैसला ।

पीडितले मौकामा कागज गर्दा इच्छाविपरीत करणी गरेको भने पनि सोही कागजमा एकैरातमा २ पटकसम्म करणी भएको तर आफूले कुनै प्रतिकार नगरेको व्यहोरा उल्लेख हुनु, अदालतमा बकपत्र गर्दा पनि करणी स्वेच्छिक हो र सो भन्दा पहिले पनि पटकपटक

करणि लिनुदिनु गरेको कुरा स्वीकार गर्नु, सँगै सुतेकी संगिता विश्वाले मौकामा कागज गर्दा करणीको सम्बन्धमा कुनै कुरा थाहा नपाएको उल्लेख गर्नु र अदालतमा बकपत्र गर्दा निजहरूले करणी लिनुदिनु गरेको मैले सबै थाहा पाएकी थिएँ, आपसी सहमतिका आधारमा राजीखुशीले करणी लिनुदिनु गरेका हुन् भनी बकपत्र गर्नु जस्ता अवस्था र परिस्थितिले पीडितलाई मैले जबर्जस्ती करणी नगरेको कुरा प्रमाणित भएको छ । पीडितको उमेरको सम्बन्धमा निजको हजुरबुबा जाहेरवालाले अदालतमा बकपत्र गर्दासमेत यकीन उमेर खुलाउन नसकेको, पीडितले अध्ययन गरेको पञ्चवती अङ्ग्रेजी विद्यालयले प्रमाणित गरी दिएको प्रमाणपत्रमा उल्लेख भएको जन्म मिति र पीडितले अदालतमा बकपत्र गर्दा आफ्नो उमेर १७ वर्ष लेखाएको प्रमाणलाई ग्रहण नगरी गरिएको फैसला प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९, १९ तथा मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको १ नं. विपरीत त्रुटिपूर्ण भएकोले सो फैसला बदर गरी अभियोग माग दावीबाट सफाइ दिलाई पाऊँ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी विकास भन्ने लोकबहादुर विश्वाको पुनरावेदन अदालत, इलाममा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा पीडितले अदालतमा बयान गर्दा प्रतिवादीसँग स्वेच्छाले करणी गरेको हो भनी लेखाएको र पीडितको जन्म मिति हेर्दा पञ्चवती इङ्लिस स्कुलको प्रमाणपत्रबाट २८-०१-१९९४ उल्लेख भएको देखिएको हुँदा सो उमेर सम्बन्धमा कुनै विवेचना नै नगरी भएको शुरू झापा जिल्ला अदालतको फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा फरक पर्न सक्ने हुँदा छलफलका लागि मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय, इलामलाई पेशीको सूचना दिई नियमानुसार पेश

गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, इलामबाट मिति २०६८।३।१९।१ मा भएको आदेश ।

यसमा पीडित ग२४ (परिवर्तित नाम) को उमेरसम्बन्धी विवादित तथ्य निरूपण गर्न आवश्यक देखिँदा पीडित ग२४ को उमेर निजको शारीरिक परीक्षण जाँच गर्दाका अवस्थामा के कति उमेर कायम हुने रहेछ सो सम्बन्धमा निज पीडितको शारीरिक परीक्षण गर्नको लागि पीडित ग२४ लाई पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय, इलाममार्फत उपस्थित गराई जिल्ला अस्पताल इलामबाट निज पीडितको शारीरिक जाँच परीक्षण गराई निजको उमेरसम्बन्धी परीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि नियमबमोजिम पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०६८।७।२३।४ को आदेश ।

उमेर जाँचको लागि पठाइएको पीडित ग२४ नाम परिवर्तितको शारीरिक परीक्षण, यौनाङ्ग परीक्षण, दन्त परीक्षण, Radiological परीक्षण, शारीरिक विकास, मानसिक विकास आदिका आधारमा निजको उमेर १८ वर्षभन्दा माथि र २० वर्षभन्दा तल हुन सक्ने देखिन्छ भन्ने इलाम अस्पतालको च.नं. १३१ मिति २०६८।८।२६ को उमेर जाँचसम्बन्धी राय सहितको पत्र ।

यसमा पीडित ग२४ को उमेर सम्बन्धमा राय व्यक्त गर्ने इलाम अस्पतालका मेडिकल सुपरिटेण्डेण्ट डा. तारानाथ पोखरेललाई पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय, इलाममार्फत उपस्थित गराउन दिन तोकी पत्र लेखी उपस्थित भएपछि बकपत्र गराई पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०६८।९।२६।३ को आदेश ।

निज पीडितको उमेर यकीन गर्दा शारीरिक, मानसिक एवं यौनाङ्गको विकासको आधार मानी दन्त परीक्षण, हड्डीको विकास, हड्डीको निर्माण प्रक्रिया आदिका आधारमा उमेर

परीक्षण गरिएको हो । निजको शारीरिक विकास पूर्णरूपमा भएको, स्तनको विकास भइसकेको साथै बाह्य प्रजनन अङ्गहरू रौंहरूको समेत विकास भइसकेको पाइयो । निजको दाँतको विकासको परीक्षण गर्दा सबै दाँतहरू बुद्धि बङ्गरा बाहेक २८ वटा पाइयो । सामान्यता बुद्धि बङ्गरा १८ देखि २२ वर्षभित्रमा उम्रने तथा निस्कने गर्दछ । उक्त X-RAY परीक्षणको आधारमा उमेरलाई औसतरूपमा गणना गर्दा १८ देखि २० वर्ष भएको प्रमाणित हुन्छ । निजसँग लिएको अन्तर्वार्ताको आधारमा मान्दा निज किशोरावस्था पूरा गरी वयस्क अवस्थामा प्रवेश गरेको अनुसन्धानबाट पाइयो भन्ने व्यहोराको बुझिएका डाक्टर तारानाथ पोखरेलले पुनरावेदन अदालत, इलाममा गरेका बकपत्र ।

भुटानी शरणार्थी शिक्षा कार्यक्रम अन्तर्गतको पञ्चवती इङ्लिस स्कुलको स्थानान्तरण प्रमाणपत्रमा उल्लिखित पीडितको जन्म मिति र इलाम जिल्ला अस्पतालका डाक्टर तारानाथ पोखरेलबाट भएको पीडितको उमेरसम्बन्धी परीक्षण प्रतिवेदनसमेतका आधारमा वारदात मिति समयमा पीडितको उमेर १६ वर्षमाथि रहे भएको भन्ने पुष्टि हुन आएकोले शरणार्थी समन्वय समितिको रजिष्ट्रेशन कार्डमा उल्लिखित साललाई आधार मानी वारदात मितिमा पीडितको उमेर १६ वर्षमुनि रहेको भन्ने कायम गरी निज ग२४ उपनामकी पीडितलाई प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणीको कसूर गरेको ठहरयाई निज प्रतिवादीलाई ६ वर्ष कैद सजाय हुने भनी शुरू झापा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।११।८।१ मा भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा उक्त फैसला उल्टी भई १६ वर्षमाथिको पीडित र प्रतिवादी विकास भन्ने लोकबहादुर विश्वाका बीच स्वेच्छाले करणी लिनु दिनु भएको कार्यलाई जबर्जस्ती करणीको १ नं. विपरीतको कसूर मान्न नमिल्ने हुँदा निज प्रतिवादी विकास भन्ने लोकबहादुर

विश्वाले आरोपित कसूरबाट सफाइ पाउने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०६८।११।३० को फैसला ।

करणी भएको तथ्यलाई प्रतिवादीले स्वीकार गरेको छ । भुटानी शरणार्थी दर्ता विवरणमा पीडितको जन्म मिति सन् १९९६ उल्लेख भई घटनाको बेला निजको उमेर १४ वर्षको मात्र उल्लेख भई सोहीबमोजिम पीडितले शरणार्थी सुविधा प्राप्त गर्दै आएको अवस्था छ । उक्त दर्ता विवरण नेपाल सरकारबाट प्रमाणित दस्तावेज भई जन्मदर्ता सरह मान्य प्रमाणको रूपमा रहेको छ । यसरी पीडितको उमेर १४ वर्ष भएको प्रमाणित भएको अवस्थामा अभियोग दावीबाट सफाइ दिने उद्देश्यले पुनरावेदन तहमा पीडितको उमेर जाँच गर्न लगाई सोही रिपोर्टको आधारमा प्रतिवादीलाई सफाइ दिएको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ ।

बाल न्याय कार्यविधि नियमावली, २०६३ को नियम १५ अनुसार नाबालकको हकमा उमेरको विवाद भएमा जन्मदर्तामा भएको उमेरलाई आधार मान्नपर्ने प्राथमिकता क्रममा तोकेको छ । तर अदालतले जन्मदर्ता सरहको भुटानी शरणार्थी दर्ता विवरणलाई मान्यता नदिई गरेको फैसला *ने.का.प. २०६८, अङ्क ९, नि.नं. ८६३१, पृष्ठ १६०६* विपरीत हुँदा पुनरावेदन अदालतको फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीलाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री पुष्करराज सापकोटाले प्रस्तुत गर्नु भएको बहससमेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा प्रतिवादीले आरोपित कसूरबाट सफाइ पाउने

ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, इलामको फैसला मिलेको छ छैन सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा वर्ष १४ की ग २४ (नाम परिवर्तन) लाई लोकबहादुर विश्वाले जबर्जस्ती करणी गरेको हुँदा जबर्जस्ती करणीको १ नं. को कसूरमा ऐ. ऐनको दफा ३(३) बमोजिम सजाय गरी ऐ. ऐनको दफा १० बमोजिम पीडितलाई क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई पाउँ भन्ने अभियोग मागदावी भएकोमा अभियोग दावीबमोजिम प्रतिवादीलाई सजाय हुने र पीडितले रू. २५,०००।- क्षतिपूर्ति भराई लिन पाउने ठहर गरेको शुरू झापा जिल्ला अदालतको मिति २०६७।११।८ को फैसला उल्टी गरी प्रतिवादी लोकबहादुर विश्वाले अभियोगदावीबाट सफाइ पाउने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, इलामको फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेश हुन आएको देखियो ।

३. पीडितको उमेर १४ वर्ष भएको प्रमाणित भएको अवस्थामा पुनरावेदन तहमा पीडितको उमेर जाँच गर्न लगाई सोही प्रतिवेदनको आधारमा प्रतिवादीलाई सफाइ दिएको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छैन भन्ने नै वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकीर रहेको छ ।

४. १६ वर्ष भन्दा कम उमेरकी ग२४ (नाम परिवर्तन) नाबालिग भन्ने अभियोग तथा पुनरावेदन जिकीर र पीडित १६ वर्षभन्दा माथि रहेकी र निजसँग आपसी सहमतिमा करणी लिनदिनु भएको हुँदा जबर्जस्ती करणी होइन भन्ने प्रतिवादीको बयान रहेको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दामा पीडित भनिएकी ग२४ उमेर पुगेकी हुन् होइनन् र प्रतिवादी र यी पीडितबीच भएको करणी आपसी सहमतिको हो वा जबर्जस्ती करणीको वारदात हो भन्ने विवादित विषयको निरोपण गरिनुपर्ने देखिन

आएको छ ।

५. वारदात २०६७।२।२३ मा घटेको र सो वारदात मितिमा पीडितको उमेर १४ वर्षको भएको भन्ने अभियोग छ । तर, निजै पीडितले अदालतमा गरेको बकपत्रमा वारदातको समयमा आफू १७ वर्ष पुगिसकेको भनी उल्लेख गरेबाट पीडितको उमेरको विषयमा नै पीडित र वादी पक्षबाट फरकफरक कुरा उल्लेख भएको छ । यसरी उमेरका विषयमा नै विवाद रहेबाट वारदात मितिमा पीडितको उमेर सम्बन्धमा यकीनका लागि पुनरावेदन अदालत, इलामबाट मिति २०६८।७।२३ मा भएको आदेशबमोजिम इलाम अस्पतालबाट निज पीडितको शारीरिक परीक्षण, यौनाङ्ग परीक्षण, दन्त परीक्षण, शारीरिक विकास, मानसिक विकास आदिका आधारमा निजको उमेर १८ वर्ष माथि र २० वर्ष भन्दा तल रहेको भन्ने व्यहोराको २०६८।८।२६ को उमेर जाँच प्रतिवेदन रहेको र सो उमेर जाँच प्रतिवेदनलाई समर्थन हुने गरी उक्त राय प्रस्तुत गर्ने विशेषज्ञ डाक्टर तारानाथ पोखरेलले अदालतमा बकपत्र गरेको देखिन्छ ।

६. त्यसैगरी पञ्चवती इड्लिस स्कुलबाट जारी भएको पीडितको प्रमाणपत्रमा निजको उमेर २८-०१-१९९४ उल्लेख भएको पाइदा उक्त मिति २८-०१-१९९४ बाट वारदात मिति २०६७।२।२३ सम्मको अवधि गणना हुँदा पीडितको उमेर १६ वर्ष भन्दा माथि रहेको देखिन आएको छ । पीडित स्वयमले वारदात मितिमा आफ्नो उमेर १७ वर्ष भएको भनी उल्लेख गरेकी छिन् । विद्यालयको प्रमाणपत्रबाट र पीडितको उमेरसम्बन्धी वैज्ञानिक परीक्षणबाटसमेत सो तथ्यको पुष्टि हुन आएबाट पीडितको उमेर सम्बन्धमा वादीले दावी लिएबमोजिम नाबालिग भन्ने देखिन आएन । २०६८।८।२६ को उमेर जाँच प्रतिवेदनमा पीडितको शारीरिक परीक्षण,

यौनाङ्ग परीक्षण, दन्त परीक्षण, शारीरिक विकास, मानसिक विकास आदिका आधारमा निजको उमेर १८ वर्षमाथि र २० वर्ष भन्दा तल रहेको भन्ने उल्लेख हुँदा वारदात मितिमा पीडितको उमेर १६ वर्ष नाघेको प्रमाणित भएको छ । उमेरको सम्बन्धमा सम्बन्धित विशेषज्ञले दिएको प्रतिवेदन र सोही व्यहोरा मिलानको बकपत्रसमेत भएबाट विशेषज्ञको राय प्रमाणमा लिन मिल्ने नै हुँदा र त्यस्तो राय अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म ग्राह्य हुने कुरामा विवाद हुन सक्दैन ।

७. जहाँसम्म पुनरावेदन तहबाट उमेर जाँच गर्न लगाएको मिलेको छैन भन्ने पुनरावेदन जिकीर रहतर्फ विचार गर्दा विवाद देखिएको विषयमा र विवाद निरोपण गरी न्याय प्रदान गर्ने विषयमा जुनसुकै तहमा प्रमाण बुझ्न कानूनले बन्देज गरेको छैन । कसूर साबित गर्नको लागि प्रमाण पुर्याउनुपर्ने भार प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ ले वादीमा नीहित गरेको छ । प्रतिवादी विरुद्ध वादी पक्षबाट प्रमाण गुजार्न नसक्नु र विवाद देखिएका विषयमा न्याय निरोपणको लागि पुनरावेदन तहबाट प्रमाण बुझ्नै नहुने भन्ने वादीको जिकीरलाई कानूनसम्मतको जिकीर मान्न मिलेन ।

८. माथि विवेचित तथ्य, वैज्ञानिक आधार र कानूनी प्ररिप्रेक्षमा अध्ययन गरी हेर्दा पीडित भनिएको ग२४ नाबालिग भन्ने तथ्य खण्डित हुन आएको छ । अब, बालिग भई सकेकी र कानूनी परिभाषामा उमेर पुगिसकेकी महिला र पुरुषबीच लेनदेन भएको करणीका विषयमा मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको १ नं. ले के कस्तो व्यवस्था गरेको छ सोतर्फ हेर्दा उक्त दफामा कानूनीरूपमा उमेर नपुगेका बालिकाको मन्जूरी लिई करणी गरेको भएपनि जबर्जस्ती करणीको कसूर गरेको मानिने र १६ वर्ष भन्दा माथिको महिलाको हकमा निजको मन्जूरीबेगर डर, त्रास,

धम्की र अनुचित प्रभावमा पारी करणी गरेको अवस्थालाई कानूनले जबर्जस्ती करणीको कसूर मानेको छ । तर, महिला र पुरुष दुबैको उमेर पुगेको छ र जबर्जस्ती करणीको १ नं. विपरीतको कार्य नगरी दुबैको मञ्जूरीबाट कुनै महिला र पुरुषबीच आपसी सहमतिमा करणी लिनुदिनु गरेको कार्यलाई Unlawful Act मानेको छैन । यसरी कानूनले नै Unlawful Act भनी परिभाषित नगरेको अवस्थामा उमेर पुगेका महिला र पुरुषबीच आपसी सहमतिमा स्थापित गरिएको सम्बन्धलाई कानूनविपरीतको कार्य मानी सजाय गर्न कानूनले नै बन्देज लगाएको छ ।

९. प्रस्तुत विवादमा यी प्रतिवादी लोकबहादुर विश्वाले ग२४ पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गरेको आरोप लगाइएता पनि यिनै पीडितले मौकामा कागज गर्दा यी पीडित र निजकी महिला साथी संगिता र पुरुषहरूमा लोकबहादुर र भक्तबहादुर मिति २०६७।२।२३ मा चारजना साथीभाइ भई दमकस्थित नीलकण्ठ हलमा फिल्म हेरी बेलुकी झापा फर्कने क्रममा रात परेपछि बेलडाँगी १ स्थित होटलमा चारैजना एउटै कोठामा रात व्यतीत गरेको कुरा पीडितसमेत चारैजनाले स्वीकार गरेका छन् । दुई पुरुष र दुई महिला एउटै कोठामा रात बिताएको अवस्थामा आरोपित प्रतिवादीले यी पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गर्ने प्रयाश गरेको भए तत्काल अवस्थामा नै एउटै कोठामा मौजूद रहेका अन्य दुईजनासँग पीडितले सहयोग माग्न नसक्ने अवस्था थिएन । तर प्रस्तुत वारदातमा पीडितले आफ्ना साथीहरूसँग कुनै सहयोग वा याचना गरेकी छैनन् ।

१०. प्रतिवादीले गरेको बयानमा पीडितको मञ्जूरीले नै दुई पटकसम्म करणी गरेको कुरालाई स्वीकार गरेका छन् । यसरी नै तिनै पीडित भनिएको ग२४ ले अदालतमा गरेको बकपत्रमा आफू १७ वर्ष उमेरकी भएकी र वारदात भनिएको

रातमा प्रतिवादीसँग दुई पटकसम्म करणी लेनदेन भएको र यस भन्दा अगाडिका विभिन्न मितिमा समेत राजीखुशीले करणी लिनु दिनु गरेको तथ्यलाई अदालतमा समेत व्यक्त गरेकी छन् ।

११. उमेर पुगेका दुई महिला र दुई पुरुष एउटै कोठामा रात व्यतीत गर्नु, जबर्जस्ती करणीका विषयमा अर्को पक्षले अनभिज्ञता प्रकट गर्नु र जसलाई पीडित र आरोपित मानिएको छ ती दुबैले आफूले सहमतिमा करणी गरेको तथ्यलाई स्वीकार्नु, पीडित भनिएकी महिलामा जबर्जस्ती करणीका कुनै चिन्ह नदेखिनु, एउटै पलडमा सुतेकी पीडितकी साथी संगिताले अदालतमा गरेको बकपत्रमा आफू पीडितसँग सुतेको भएपनि निज पीडितले लोकबहादुर विश्वासँग राति करणी गरेको थाहा पाएकी र उक्त करणी आपसी सहमतिमा भएको कुरा उल्लेख गर्नु यस कुरालाई पीडितले अस्वीकार नगर्नु, जस्ता परिस्थितिजन्य प्रमाण तथा तथ्यबाट जबर्जस्ती करणी भएको तथ्य स्थापित हुन आएको छैन ।

१२. पीडित भनिएकी महिलाद्वारा नै आपसी सहमतिमा प्रतिवादीसँग करणी लिनुदिनुको कार्य स्वीकार गरेको त्यस्तो अवस्थाको कार्यलाई जबर्जस्ती करणीको कसूर कायम गर्न मिलेन । पीडितको उमेर, निजको शारीरिक परीक्षण, निज पीडितले नै आपसी सहमतिमा करणी भएको भनी स्वीकार गरेको तथ्यगत आधारसमेतलाई कानूनको कसीमा प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी जबर्जस्ती करणीको कसूर कायम नहुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, इलामको फैसला मनासिब नै देखिन आयो ।

१३. अतः माथि विवेचित आधार र कारणबाट पीडित ग २४ लाई यी प्रतिवादी लोकबहादुर विश्वाले जबर्जस्ती करणीको कसूर गरेको तथ्य स्थापित हुन नआएकाले शुरू झापा जिल्ला अदालतको मिति २०६७।११।८ को

फैसला उल्टी गरी अभियोग दावीबाट सफाइ पाउने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०६८।११।३० को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल असार ९ गते रोज १ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : दीपक ढकाल

निर्णय नं.१०७६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय का.मु.प्र.न्या.श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
आदेश मिति : २०७०।४।२१।२
०६९-WO-०८१६

विषय :- उत्प्रेषण परमादेश ।

निवेदक : जिल्ला तेहथुम, ओयाक्जुड गाउँ विकास
समिति वडा नं. ६ बस्ने श्रृजना लिम्बु
विरूद्ध

विपक्षी : जिल्ला तेहथुम, ओयाक्जुड गाउँ विकास
समिति वडा नं. ६ बस्ने पिताम्बर

लिम्बुसमेत

पृ.८०४

■ नेकाप २०६५, अङ्क ७, नि.नं.७९९४,

पृ.८८७

सम्बद्ध कानून :

■ मुलुकी ऐन, अ.बं.१९३ नं.

- मुलुकी ऐन, अ.बं. १९३ नं. ले प्रदान गरेको पुनरावेदन गर्न पाउने कानूनी हकलाई अनुचित बन्देज लगाउने गरी साधिकार निकाय अदालतले कागज गराएको त्यस्तो कार्यलाई कानूनबमोजिमको कार्य भन्न नमिल्ने ।
- फैसला भएको मितिमा कुनै पक्षले फैसला सुनी पाएको कागज गरेको छ भने त्यो मितिबाट पुनरावेदन गर्ने म्याद शुरू हुन्छ । त्यसमा सम्बन्धित पक्षले पुनरावेदन गर्दछ वा गर्दैन भन्ने कुनै कुराले अर्थबोध राख्दैन । तर फैसला सुनिपाएको कागज गर्दा गराउँदा सम्बन्धित अदालतले कानूनको म्यादभित्र पुनरावेदन गर्नेछु भनी कागज गराउनुपर्नेमा सोविपरीत पुनरावेदन गर्ने छैन भनी शर्त उल्लेख गरी कागज गराउनु पुनरावेदन गर्न पाउने हकलाई अनुचित बन्देज लगाउनु हो ।

(प्रकरण नं.३)

- कानूनले दिएको पुनरावेदन गर्ने हकलाई कानूनबमोजिम पुनरावेदन गर्नेछु भनी कागज गराउनुपर्नेमा सो विपरीत पुनरावेदन गर्ने छैन भनी अदालतले कागज गराउँदा कुनै पनि व्यक्तिको पुनरावेदन गर्ने हक त्यसरी गराइएको कागजले हनन् गर्न नसक्ने ।

(प्रकरण नं.४)

निवेदकतर्फबाट : विद्वान अधिवक्ता सुषमा गौतम

विपक्षीतर्फबाट : विद्वान अधिवक्ता रामकृष्ण काफ्ले

अवलम्बित नजीर :

- नेकाप २०६५, अङ्क ७, नि.नं.७९८५,

आदेश

का.मु.प्र.न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा :

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम निवेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छ :-

पिताम्बर लिम्बु मेरो पिता हुनुहुन्छ । उहाँउपर अंश मुद्दा, नाता कायम र मिलापत्र बदर गरी हक कायम गरिपाउँ भन्नेसमेत ३ थान मुद्दा तेहथुम जिल्ला अदालतमा मिति २०६६।११।२ मा दायर गरेकोमा उक्त मुद्दाहरू अ.बं.१८० नं. बमोजिम खारेज हुने र पिताले मउपर दायर गरेको जालसाजी मुद्दामा मेरो हक हितमा केही असर गर्न नसकेको भनी मिति २०६७।१०।२३ मा फैसला भएको थियो ।

अंश मुद्दा, नाता कायम र मिलापत्र बदर गरी हक कायम गरिपाउँ भन्ने मुद्दामा पुनरावेदनको म्याद जारी गरिपाउँ भनी निवेदन दर्ता गर्न गएकोमा अंश मुद्दा र मिलापत्र बदर गरी हक कायम गरिपाउँ भन्ने मुद्दामात्र निवेदन दर्ता गरी पुनरावेदनको म्याद जारी भई पुनरावेदन अदालत, धनकुटामा पुनरावेदन दर्ता भएको र नाता कायम मुद्दामा पुनरावेदनको म्याद जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन दर्ता गर्न इन्कार गरियो ।

उक्त मुद्दामा निवेदन दर्ता गर्न इन्कार गर्नु र म्याद जारी नहुनुको कारण बुझ्दा उक्त फैसलापश्चात् मेरो चित्त बुझेकोले पुनरावेदन नगर्ने भनी मिति २०६७।११।१९ मा कागज गरेको व्यहोरा जानकारी गराइयो । पुनरावेदन गर्न पाउने

कानूनी हक र नाता कायम जस्तो पहिचानसँग जोडिएको विषयमा पुनरावेदन गर्ने हकबाट बञ्चित गराइएको हुँदा पुनरावेदन गर्न पाउने हक प्रचलन गराई पाउन अन्य वैकल्पिक मार्ग नहुँदा यो निवेदन गर्न आएको छु । मेरी आमा र पिताको बीचमा भएको २०४५ सालको मिलापत्रले मेरो पहिचान गुम्न सक्दैन । फैसला भएको २६ औं दिनमा गराइएको कागजमा फैसलाको परिणाम म निवेदकलाई नगराई पुनरावेदन गर्ने हक अदालतबाट नै हरण हुनु न्यायोचित होइन । पहिचानको अधिकार आधारभूत मानवअधिकार हो । यो अधिकार नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २२, ICCPR १९६६ को धारा २४, CEDAW को धारा ९(१) र मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ को धारा १५ लेसमेत सुनिश्चित गरेको छ ।

अतः मेरो पहिचानसँग सम्बन्धित भएको नाता कायमसमेतका मुद्दामा मेरो विरुद्धमा फैसला गरेपश्चात् पुनरावेदन गर्न पाउने म्याद व्यतीत नहुँदै अनधिकृत रूपमा मिति २०६७।११।१९ मा कागज गराई पुनरावेदन गर्ने हकबाट बञ्चित गरिएको हुँदा उक्त मिति २०६७।११।१९ को फैसला सुनी पाएको भनी गरिएको कागज उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी म निवेदकको नाउँमा पुनरावेदनको म्याद दिनु भनी तेहथुम जिल्ला अदालतको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन व्यहोरा ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो, यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र तेहथुम जिल्ला अदालतको हकमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत र पिताम्बर लिम्बुको हकमा आफैँ वा आफ्नो कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमार्फत् लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको १ प्रति नक्कल

साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना दिई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई लिखित जवाफ प्राप्त भएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेश गर्नु । साथै रिट निवेदनमा उठाइएको विषयको संवेदनशीलतालाई हृदयङ्गम गर्दा छिटो किनारा हुनु वाञ्छनीय देखिएकोले लिखित जवाफ परेपछि प्रस्तुत रिट निवेदनलाई अग्राधिकार दिई पेश गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६८।१०।२३ को आदेश ।

वादी श्रृजना लिम्बु र प्रतिवादी पिताम्बर लिम्बु भएको ०२२-०६६-००३४१ को नाता कायम मुद्दाहरूसमेत दायर भएकोमा नाता कायम, अंश र मिलापत्र बदर मुद्दा हदम्यादको कारणले अ.बं. १८० नं. बमोजिम खारेज हुने ठहरी मिति २०६७।१०।२३ मा फैसला भएपश्चात् उक्त फैसलाउपर पुनरावेदन नगर्ने भनी निवेदकले मिति २०६७।११।१९ मा निवेदन दिई कागज गरेको हुँदा श्रृजना लिम्बुलाई मुलुकी ऐन, अ.बं. १९३ नं. अनुसार पुनरावेदन म्याद जारी नगरिएको कार्य कानूनविपरीत भन्न नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने तेहथुम जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

निवेदकले मेरो विरुद्ध तेहथुम जिल्ला अदालतमा अंश चलन, नाता कायम र मिलापत्र बदरसमेत मुद्दा दायर गरेकोमा दावी नपुग्ने ठहरी मिति २०६७।१०।२३ मा फैसला भएपश्चात् उक्त फैसला मध्ये निज निवेदकले अंश र मिलापत्र बदर मुद्दामा पुनरावेदन म्यादको लागि निवेदन गरेको हुँदा उक्त म्यादमा पुनरावेदनको म्याद जारी भएको तर नाता कायम मुद्दामा पुनरावेदनको म्यादको माग नगरेको हुँदा पुनरावेदन गर्ने अधिकारबाट बञ्चित भएको भन्न मिल्दैन । निवेदकले फैसलामा चित्त बुझेको व्यहोराको कागज गरेकी छिन् । एकै लगाउका

मुद्दाहरूमध्ये नाता कायम मुद्दाको फैसलालाई स्वीकार गरी निवेदन दिई अन्य मिलापत्र बदर र अंश चलन मुद्दामा मिति २०६९।१।३ मा पुनरावेदनको म्याद जारी गराई मिति २०६९।२।२५ मा पुनरावेदन गरेको अवस्था छ । नाता कायम मुद्दामा पुनरावेदन नगर्ने भनी निवेदन दिएको हुँदा निवेदक विबन्धित छिन् । मिति २०६७।११।१९ मा निवेदकले फैसला सुनी सोही मितिमा फैसला सुनी पाएको कागज गरेको हुँदा उक्त मिति २०६७।११।१९ को आदेश तथा फैसला सुनी उक्त फैसलाहरूउपर पुनरावेदन नगर्ने भनी गरेको कागज रीतपूर्वक हुँदा बदर हुनुपर्ने होइन । साथै निवेदकका नाउँमा पुनरावेदनको म्याद जारी हुनुपर्ने अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको पशुपति लिम्बुको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकतर्फबाट विद्वान अधिवक्ता श्री सुषमा गौतमले पुनरावेदन गर्न पाउने व्यक्तिको नैसर्गिक एवं कानूनी हक हो । यस्तो हक कुनै शर्त, बन्देज वा कागजले हरण गर्न सक्दैन । निवेदकलाई पुनरावेदन गर्न पाउने हकबाट बञ्चित गरिएको कागजसमेत कानूनविपरीत हुँदा उक्त कागज उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पुनरावेदन गर्न पाउने गरी म्याद जारी गर्न परमादेशको आदेश जारी हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । विपक्षी पिताम्बर लिम्बुतर्फबाट विद्वान अधिवक्ता श्री रामकृष्ण काफ्लेले निवेदकले फैसला सुनी पुनरावेदन नगर्ने भनी कागज गरिसकेको हुँदा पुनरावेदनको म्याद जारी नगरिएको कार्य कानूनसम्मत हुँदा रिट जारी हुनुपर्ने होइन भनी प्रस्तुत गर्नुभएको बहससमेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निवेदन माग दावीबमोजिम आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यी निवेदक र निजका पिता पिताम्बर लिम्बुबीच चलेका अंश चलन, नाता कायम र मिलापत्र बदर मुद्दासमेत हदम्यादको अभावमा अ.बं.१८० नं. बमोजिम खारेज हुने ठहरी तेहथुम जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।१०।२३ मा फैसला भएकोमा पुनरावेदन गर्न पाउने म्याद बाँकी छँदै पुनरावेदन नगर्ने व्यहोराको कागज मिति २०६७।११।१९ मा गराई पुनरावेदन गर्ने म्यादसमेत जारी नगरिएबाट पुनरावेदन गर्न पाउने हकबाट बञ्चित गरिएको भन्ने निवेदन व्यहोरा रहेको छ । जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ हेर्दा निवेदकले दायर गरेका मुद्दा हदम्यादको कारणले मिति २०६७।१०।२३ मा खारेज भएकोले उक्त मुद्दाहरूमा पुनरावेदन नगर्ने भनी मिति २०६७।११।१९ मा कागज गरेको हुँदा पुनरावेदनको म्याद जारी नगरिएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको देखियो । अर्का विपक्षी पिताम्बर लिम्बुको लिखित जवाफ हेर्दा निवेदक स्वयंले पुनरावेदन नगर्ने भनी निवेदन दिई मिति २०६७।११।१९ मा फैसला सुनी पाएको कागज गरेको हुँदा मिति २०६७।११।१९ को आदेश तथा कागज बदर हुनुपर्ने होइन भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ ।

३. मिति २०६७।१०।२३ को फैसलाउपर पुनरावेदन गर्न पाउने हकलाई बञ्चित हुने गरी मिति २०६७।११।१९ मा तेहथुम जिल्ला अदालतबाट भएको आदेश र सोही मितिको कागज बदर गरी पुनरावेदनको म्याद जारी हुनुपर्ने भन्ने निवेदन दावी रहेको छ । तेहथुम जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।११।१९ मा पुनरावेदन नगर्ने भनी गराइएको कागजबाट यी निवेदिकाको संविधान एवं कानूनप्रदत्त हकमा प्रतिकूल असर पुग्न गएको छ छैन भनी विचार गर्दा यी निवेदकले दायर गरेका अंश चलन, नाता कायम र मिलापत्र बदर मुद्दाहरू हदम्यादको

आधारमा फिराद दावी खारेज हुने ठहरी तेहथुम जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।१०।२३ मा फैसला भएपश्चात् उक्त फैसलाहरूउपर उपल्लो तहको अदातमा पुनरावेदन गर्न पाउने हक कानूनले नै सुनिश्चित गरेको छ । तर उक्त फैसलाहरूउपर पुनरावेदन गर्ने छैन भनी निवेदकलाई मिति २०६७।११।१९ मा कागज गराएको देखियो । मुलुकी ऐन, अ.बं. १९३ नं. ले प्रदान गरेको पुनरावेदन गर्न पाउने कानूनी हकलाई अनुचित बन्देज लगाउने गरी साधिकार निकाय अदालतले कागज गराएको त्यस्तो कार्यलाई कानूनबमोजिमको कार्य भन्न मिलेन । फैसला भएको मितिमा कुनै पक्षले फैसला सुनी पाएको कागज गरेको छ भने त्यो मितिबाट पुनरावेदन गर्ने म्याद शुरू हुन्छ । त्यसमा सम्बन्धित पक्षले पुनरावेदन गर्दछ वा गर्दैन भन्ने कुनै कुराले अर्थबोध राख्दैन । तर फैसला सुनिपाएको कागज गर्दा गराउँदा सम्बन्धित अदालतले कानूनको म्यादभित्र पुनरावेदन गर्नेछु भनी कागज गराउनुपर्नेमा सोविपरीत पुनरावेदन गर्ने छैन भनी शर्त उल्लेख गरी कागज गराउनु पुनरावेदन गर्न पाउने हक लाई अनुचित बन्देज लगाउनु हो । यसै सन्दर्भमा "पुनरावेदन गर्न पाउने हक कानूनी हक भएकाले यसलाई सारवान् हककै रूपमा लिइनुपर्ने" (ने.का.प. २०६५, अङ्क ७, नि.नं. ७९८५, पृ. ८०४) भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ । उक्त प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतले पुनरावेदन गर्न पाउने हकलाई सुनिश्चित गरेको छ । तल्लो तह वा अदालतबाट पुनरावेदन नगर्ने भनी कुनै पक्षलाई कागज गराएको भएतापनि त्यस्तो कागजबाट कुनै पनि व्यक्तिले माथिल्लो तहमा पुनरावेदन गर्न पाउने हकबाट बञ्चित हुनुहुँदैन । यो न्याय र कानूनको मान्य सिद्धान्त नै हो । पुनरावेदन गर्न पाउने व्यक्तिको सारवान् हक अधिकारमा संकुचन लगाउन मिल्दैन ।

४. यसै सन्दर्भमा "कानूनले दिएको पुनरावेदन गर्ने अड्डाको गलतीबाट अपहरण हुन नसक्ने र अदालतले पनि पुनरावेदन गर्ने हक हनन् गर्न नसक्ने" (ने.का.प. २०६५, अङ्क ७, नि.नं. ७९९४, पृ. ८८७) भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ । कानूनले दिएको पुनरावेदन गर्ने हकलाई कानूनबमोजिम पुनरावेदन गर्नेछु भनी कागज गराउनुपर्नेमा सो विपरीत पुनरावेदन गर्ने छैन भनी अदालतले कागज गराउँदा कुनै पनि व्यक्तिको पुनरावेदन गर्ने हक त्यसरी गराइएको कागजले हनन् गर्न सक्दैन ।

५. फैसला भएपश्चात् मुद्दाका कुनै पक्षले फैसला सुनी पाएको कागज गरेको छ भने सो मितिबाट र पुनरावेदन म्याद तामेल भएको मितिले पुनरावेदन गर्न पाउने म्याद शुरू हुन्छ । तर पुनरावेदनको म्याद जारी नगरिएको र फैसला सुनिपाएको कागज भन्दा भिन्न प्रकृतिको पुनरावेदन गर्ने छैन भन्ने कागज गराई मुद्दाका पक्षको पुनरावेदन गर्न पाउने हकलाई अड्डा लगाउन मिल्दैन ।

६. अतः माथि विवेचित आधार र कारणबाट यिनै निवेदक श्रृजना लिम्बु वादी र यिनै विपक्षी प्रतिवादी पशुपति लिम्बुबीच चलेका अंश र मिलापत्र बदर मुद्दामा तेहथुम जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।१०।२३ मा भएको फैसलाउपर पुनरावेदन अदालत, धनकुटामा पुनरावेदन दायर भए पनि लगाउको नाता कायम मुद्दामा सोही मिति २०६७।१०।२३ मा भएको फैसलामा वादीलाई पुनरावेदनको म्याद जारी गर्नु भनी उल्लेख भएको तर फैसला भएको २६ औं दिनपछि मिति २०६७।११।१९ मा पुनरावेदन नगर्ने भनी पक्षलाई कागज गराई पुनरावेदनको म्याद तामेल नगरेको काम कारवाही मुलुकी ऐन, अ.बं.१९३ को कानूनी व्यवस्थाविपरीत हुँदा उक्त मिति २०६७।११।१९ को कागजसमेत

उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ठहर्छ । अब, नाता कायम मुद्दामा निवेदक वादीका नाउँमा कानूनबमोजिम पुनरावेदनको म्याद जारी गर्नु भनी तेहथुम जिल्ला अदालतको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ । उक्त कानूनविपरीतको कागज कुन कर्मचारीले गराई मिसिल सामेल गरिएको हो सो सम्बन्धमा छानबिन गरी कारवाही गरी सो को प्रतिवेदनसमेत सर्वोच्च अदालतमा गर्नु भनी तेहथुम जिल्ला अदालतमा लेखी पठाई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु
न्या. तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल साउन २१ गते रोज २ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : दीपक ढकाल

निर्णय नं. १०७७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
आदेश मिति : २०७०।०९।१६।३
०७०-WO-०३१४
विषय : उत्प्रेषण, परमादेश ।

निवेदक : जिल्ला उदयपुर, त्रियुगा नगरपालिका
वडा नं. १ गाईघाटस्थित शुसम आदित्य
विजयनिर्माण सेवा प्रा.लि.को अख्तियारप्राप्त
सुमन्त कोइराला

विरूद्ध

विपक्षी : अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग,
नक्साल काठमाडौंसमेत

- एक पटक कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी लिलाम गरिने सम्पत्तिको मूल्याङ्कन गरी लिलामसम्बन्धी कारवाही अगाडि बढिरहेको अवस्थामा अन्यथा हुने गरी स्पष्ट कानूनको अभावमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्देशनको आधार मानी बैङ्कले लिलाम प्रक्रिया नै बदर गरिएको कार्यलाई कानूनसम्मत मान्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.३)

- कानूनबमोजिमको अख्तियार प्राप्त गरेको निकायले निर्णय गर्दा कुनै कार्य गैरकानूनी वा अनियमित तवरले भएको रहेछ भने त्यस्तो निर्णय गर्दा कानूनसम्मत तवरले कारण र आधार खोली निर्णय गर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.४)

- अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग जस्तो संवैधानिक अङ्गले कुनै अन्य निकायको कामको निगरानी वा अनुसन्धान गर्दा उक्त निकायले गरेको काममा कुनै खास गैरकानूनी काम गरी अख्तियारको दुरुपयोग गरेको हो वा अनुचित कार्य गरेको हो सो किटान गरी मात्रै अन्य निर्णय वा निर्देशन दिन सक्ने ।

- सर्वसामान्यरूपमा जुनसुकै निकायले आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र गरिरहेको कामको औचित्य वा वैधता जाँच्ने र विवेकको प्रयोगमा हस्तक्षेप गर्ने कुरा वाञ्छनीय र स्वीकार्य हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं.५)

निवेदकतर्फबाट : विद्वान अधिवक्ताहरू शेरबहादुर
के.सी., रामचन्द्र पौडेल

विपक्षीतर्फबाट : वरिष्ठ अधिवक्ता निरञ्जन आचार्य
र विद्वान सहन्यायाधिवक्ता गीताप्रसाद
तिम्सीना

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन,
२०६३

आदेश

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम
संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७(२) बमोजिम
यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत
दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त
तथ्य एवं आदेश यस प्रकार छ :-

विपक्षी एन.आई.डि.सी. डेभलपमेन्ट
बैंक लि. बाट मिति २०७०।२।५ मा विपक्षी
बैंकको ऋण लगानी रहेको हिमाल सिमेन्ट
कम्पनी लि.को विभिन्न मेसिनरी सामान, औजार,
सवारी साधन, भवनलगायतका लिगलगापातसमेत
लिलाम बिक्रीसम्बन्धी शिल्ड टेन्डर सूचना
प्रकाशित भएकोमा, निवेदक कम्पनीलगायत अन्य
कम्पनीहरूले उक्त सामानहरू खरीद गर्न टेन्डर
फारामहरू बुझाएका थियौं । टेन्डर फाराम
बुझाउँदा पूरा गर्नुपर्ने सम्पूर्ण शर्त तथा नियमहरू
पालना तथा पूरा गरी टेन्डर फाराम बुझाएको
निवेदक कम्पनीले अन्य कम्पनी भन्दा अधिकतम
रकम अर्थात् रु.१५,२५,००,०००।- अर्नेष्ट
मनिवापतको रकम रु.५५,००,०००।- दाखिला
गरी टेन्डर फाराम पेश गरेको थिए ।

यसरी सम्पूर्ण कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी
टेन्डर फारम पेश गरी बाँकी रकम बुझाई सामान
खरीद गर्ने प्रतिक्षामा रहेको निवेदक कम्पनीलाई
सामान खरीद गर्न अनुमति नदिई विपक्षी

बैंकबाट आलटाल गरिरहेकोले वास्तविकता
माग गर्दा वास्तविक जानकारी नदिई विपक्षी
अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोगको नाम
लिई अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोग र
बैंकबाट टेन्डर रोक्नु भन्ने आदेश छ भनी मौखिक
जानकारी गराइएको र विपक्षी अख्तियार दुरूपयोग
अनुसन्धान आयोग र बैंकसमक्ष गई विस्तृत
जानकारी माग गर्दा जानकारी उपलब्ध नगराई
निवेदक कम्पनीलाई सूचनाको हकबाटसमेत
बञ्चित गरिएको अवस्था छ ।

विपक्षी बैंकको सम्पूर्ण शर्त तथा प्रक्रिया
पूरा गरी कानूनबमोजिम टेन्डर प्रक्रियामा
भाग लिई सामानहरू खरीद गरिलिन निवेदक
कम्पनीको टेन्डर उत्कृष्ट रहँदारहदै विपक्षी
अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोगले
गैरकानूनी निवेदनको आधारमा कानूनबमोजिम
प्राप्त गरेको निवेदकको हक अधिकारलाई कुण्ठित
गर्ने कार्य गरिएकोले विपक्षी अख्तियार दुरूपयोग
अनुसन्धान आयोगको निर्देशनलगायत विपक्षी
बैंकको निर्णय एवं पत्राचार बदर गरिपाउन
अन्य वैकल्पिक उपचारको अभावमा सम्मानीत
अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत
प्रस्तुत निवेदनसाथ सम्मानीत अदालतको शरणमा
आएको छ ।

यसरी कानूनबमोजिमको प्रक्रिया पूरा
गरी टेन्डर पेश गरी सम्पत्ति खरीद गरिलिन
पाउने हक अधिकारलाई हस्तक्षेप गरी निस्तेज र
निष्कृत्य पार्ने अधिकार विपक्षी अख्तियार दुरूपयोग
अनुसन्धान आयोगलाई छैन । अख्तियार
दुरूपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को
दफा १२(ख) मा दुष्परिणाम सच्याउन आदेश
दिन पाउने अधिकार विपक्षी अख्तियार दुरूपयोग
अनुसन्धान आयोगलाई प्रदान गरिएको छ ।
निवेदक कम्पनीले कानूनसम्मत रूपमा प्राप्त गरेको
हक अधिकारलाई विपक्षी अख्तियार दुरूपयोग

अनुसन्धान आयोगको गैरकानूनी निर्देशनको आधारमा निस्तेज पार्न मिल्दैन । यसै सम्बन्धमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट कानूनी प्रक्रियाबाट टुङ्गिने कुरालाई निर्देशनबाट विस्थापित वा प्रतिस्थापित गर्न सकिदैन भनी ने.का.प्र.२०६८, नि.नं. ८६७०, पृष्ठ १३८८ मा प्रतिपादित नजीर सिद्धान्त प्रतिपादन भएको परिप्रेक्ष्यमा विपक्षी अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्देशन र सोको आधारमा मिति २०७०।२।५ गतेको टेन्डर प्रक्रिया बदर गर्ने विपक्षी बैंकको निर्णय त्रुटिपूर्ण रहेको प्रष्ट छ ।

निवेदक कम्पनीले विपक्षी बैंकमार्फत हिमाल सिमेन्ट कम्पनी लि.को सामानहरू खरीद गर्ने प्रक्रियामा कुनै किसिमको प्रतिकूल कार्य गरेको छैन । विपक्षी बैंकको सम्पूर्ण शर्तहरू स्वीकार गरेको छु । अन्य प्रतिस्पर्धी कम्पनीभन्दा निवेदकको दररेट उच्च रहेको छ । यस्तो अवस्थामा निर्विवाद उक्त सामानहरू खरीद गर्न पाउने हकलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ लगायत अन्य प्रचलित ऐन नियमले संरक्षित गरेको छ । यस्तो अवस्थामा के कति कारणबाट निवेदक कम्पनीले उक्त मिति २०७०।२।५ को बोलपत्रबमोजिम सामान खरीद गर्न नपाउने हो सोको जानकारी नदिई आफ्नो भनाईसमेत राख्न नदिई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत एकाएक उक्त मिति २०७०।२।५ को बोलपत्र रद्द गर्ने भनी भएका विपक्षी अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७०।२।२६, २०७०।४।३० का पत्रलगायत सोसँग सम्बन्धित अन्य निर्णय, चिठी पूर्जा तथा विपक्षी बैंकको मिति २०७०।५।१४, २०७०।६।१४ को पत्र एवं सोसँग सम्बन्धित निर्णय, चिठी, पूर्जा उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी पूर्वनिर्धारित मिति २०७०।२।५ को सूचनाअनुसारको कार्य सम्पन्न गरी उत्कृष्ट निवेदक कम्पनीलाई मिति

२०७०।२।५ को सूचनाअनुसारको सामानहरू खरीद गर्न दिनु भनी परमादेशलगायत उपयुक्त आज्ञा आदेश वा पूर्जा जारी गरिपाउँ । साथै प्रस्तुत विवादमा तत्काल अन्तरिम आदेश जारी नगरेको अवस्थामा विपक्षीहरूबाट गैरकानूनी निर्णयको आधारमा मिति २०७०।२।५ को सूचना रद्द गरी पुनः नयाँ प्रक्रियाबाट उक्त सामान बिक्री गर्ने सम्भावना विपक्षी बैंकको मिति २०७०।६।१४ को पत्रबाट प्रष्ट भएको र त्यसो हुन गएमा कानूनबमोजिम प्रतिस्पर्धाबाट उत्कृष्ट निवेदकले विपक्षीहरूको गैरकानूनी क्रियाबाट उक्त सामानहरू खरीद गर्न नपाउने प्रष्ट हुन गई सेवा र सन्तुलनको दृष्टिकोणले निवेदकलाई अपूरणीय क्षति पुग्ने हुँदा प्रस्तुत निवेदनको किनारा नलागेसम्म उक्त हिमाल सिमेन्ट कम्पनीको सामानहरू बिक्री गर्न नयाँ टेन्डर सूचना ननिकाल्नु मिति २०७०।२।५ को सूचनाअनुसारको कार्य सम्पन्न गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो जारी हुनु नपर्ने कुनै कारण भए सोको आधार खुलाई यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र विपक्षी १ का हकमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत र विपक्षीहरू २, ३ र ४ का हकमा आफैं वा कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी यो आदेश र निवेदनको प्रतिलिपि साथै राखी सूचना पठाई महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा बोधार्थसमेत पठाई लिखित जवाफ पेश भएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु ।

अन्तरिम आदेश मागतर्फ विचार गर्दा अन्तरिम आदेश जारी हुने वा नहुने भन्ने विषयमा

दुबै पक्षलाई रोहबरमा राखी छलफल गर्न उपयुक्त देखिएकोले अन्तरिम आदेश विषयमा छलफलको निमित्त मिति २०७०।७।१४ को पेशी तोकिएको सो अवधिसम्म हिमाल सिमेन्ट कम्पनीको सामानहरू बिक्री गर्न अर्को सूचना तत्काल ननिकाल्नु भन्नेसमेतको अन्तरिम आदेश जारी गरी दिइएको छ । सोको सूचना विपक्षीहरूलाई दिनु भन्ने मिति २०७०।७।७ मा यस अदालतको एकल इजलासबाट भएको आदेश ।

हिमाल सिमेन्ट कम्पनी लिमिटेडको सम्पत्ति लिलाम टेन्डरमा अनियमितता भएको भनी यस आयोगमा पर्न आएको उजूरीको सम्बन्धमा कानूनबमोजिम अनुसन्धान गर्ने क्रममा छानबिन टुङ्गो नलागुञ्जेलसम्म मिति २०७०।२।५ मा गरिएको टेन्डर सूचनाको अगाडिको प्रक्रिया अघि नबढाउन लेखी पठाउने भनी आयोगबाट मिति २०७०।२।२२ मा निर्णय भई सो निर्णय कार्यान्वयनको लागि एन.आई.डि.सी. डेभलपमेन्ट बैंकलाई मिति २०७०।२।२६ मा लेखी पठाएको हो ।

आयोगबाट अनुसन्धानकै क्रममा मिति २०७०।२।५ को टेन्डर प्रक्रिया यथास्थितिमा राखी कागजातहरू मगाई अनुसन्धान हुँदा Asset Valuation को लागि आ.व.२०६६।६७ देखि हालसम्म एकै कन्सल्टेन्सी (पनोरमा) हो भन्ने र २०७०।२।५ को सूचनामा अधिल्लो सूचना रद्द गरिनुको कारण उल्लेख थिएन भन्ने जवाफ प्राप्त भएको पाइयो । यसमा लिलाम गरिने सम्पत्तिको पारदर्शी र प्रतिस्पर्धात्मक प्रक्रियाबाट नयाँ मूल्याङ्कन गरेर मात्र लिलामको प्रक्रिया अघि बढाउन एन.आई.डि.सी. डेभलपमेन्ट बैंकमा लेखी पठाउने भनी आयोगबाट मिति २०७०।४।२२ मा निर्णय भई सो निर्णय कार्यान्वयन गराउन मिति २०७०।४।३० मा पत्राचार भएको हुँदा उक्त निर्णय तथा पत्राचारबाट विपक्षी रिट निवेदकको

संविधान तथा कानूनप्रदत्त हक अधिकार हनन नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको लिखित जवाफ ।

एन. आई. डि. सी. डेभलपमेन्ट बैंकको ऋणी हिमाल सिमेन्ट लि.को लिलाम बिक्रीको सम्पूर्ण उपकरणहरू, मेसिन, भवन, गाडी, डोजर र लोडरसमेतका सामानहरू लिलाम बिक्रीको लागि २०७०।२।५ मा टेन्डर आव्हान गरिएकोमा विपक्षी निर्माण सेवाबाट टेन्डर प्राप्त भएको हो । उक्त टेन्डरको प्रक्रियामा नै अनियमितता भएको भन्ने उजूरीमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले उजूरीको छानबिन टुङ्गो नलागेसम्म टेन्डर सूचनाको प्रक्रिया अगाडि नबढाउन मिति २०७०।२।२६ मा रोक लगाउनुको अतिरिक्त आयोगबाट कागजातहरू र बैंकको प्रतिक्रिया माग गरिएको थियो जुन बैंकले मिति २०७०।३।३ र मिति २०७०।३।३० मा उपलब्ध गराएको थियो । तत्पश्चात् आयोगबाट “लिलाम गरिने सम्पत्तिको पारदर्शी र प्रतिस्पर्धात्मक प्रक्रियाबाट नयाँ मूल्याङ्कन गरेर मात्र लिलामको प्रक्रिया अगाडि बढाउनु भनी मिति २०७०।४।२२ मा निर्णय भई निर्णयअनुसारको लिलाम प्रक्रिया गराउनु हुन अनुरोध छ” भनी आयोगबाट मिति २०७०।४।३० मा पत्र प्राप्त भएको हो । आयोगको त्यस पत्रमा उल्लेखित निर्देशनलाई समेत मध्येनजर राखेर यस बैंकले पर्न आएको टेन्डर रद्द गर्ने निर्णय गरेको हो ।

बैंकले मिति २०७०।२।५ मा प्रकाशित गरेको टेन्डरमा उल्लेख गरेको शर्तहरूमध्ये टेन्डरदाताले कबोल गरेको रकममध्ये ५० प्रतिशत नगद र ५० प्रतिशत बैंक ग्यारेन्टी दिएको हुनुपर्ने भन्ने उल्लेख छ । विपक्षी निर्माण सेवालाई त्यो शर्त मान्य नहुने भन्दै विपक्षीले दाखेल गरेको शिल्ड टेन्डरमा आफ्नै शर्त

राखेका छन् । निर्माण सेवाले राखेको शर्तमा निजले कबोल गरेको रकममा १० प्रतिशत नगद विपक्षीबाट दाखिल हुन सक्ने र बाँकी ९० प्रतिशत बैंक ग्यारेन्टी दिन सकिने उल्लेख थियो । लिलाम बिक्रीको शिल्ड टेन्डर माग भएकोमा प्राप्त हुन आएको शिल्ड टेन्डरमा सीमित रहेर बैंकले टेन्डर प्रक्रियाको अनुशरण एवं निर्णय गर्ने हो । तसर्थ प्रत्यर्थीले शर्त राखी टेन्डर दर्ता गरेकोमा टेन्डर मिति २०७०।२।२० मा खोली सकेपछि आफूले राखेको त्यो शर्त पुनः संशोधन गरी निर्माण सेवाले प्रकाशित टेन्डर सूचनाकै शर्त आफूलाई मान्य हुने भनी मिति २०७०।३।१० मा निवेदन दिएको भएपनि शिल्ड टेन्डर गर्दा शर्त राखेको कुरा बैंकलाई मान्य भएन र त्यसरी शर्त राखेर दिएको टेन्डर रद्द गर्ने निर्णय यस बैंकले गरेकोले सो निर्णयबाट विपक्षीको कानूनप्रदत्त हकको हनन् भएको नहुँदा रिट खारेज गरिपाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको एन.आई.डि.सी. डेभलपमेन्ट बैंक लि.ऐ.का सञ्चालक समिति र ऐ.का मूल्याङ्कन समितिको तर्फबाट परेको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेशीसूचीमा चढी अन्तरिम आदेशको छलफलको लागि यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा विपक्षीहरूको लिखित जवाफ आईसकेको हुनाले निर्णय गर्न बाधा नपरी रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरू श्री शेरबहादुर के.सी. र श्री रामचन्द्र पौडेलले एन.आई.डि.सी. डेभलपमेन्ट बैंक लि.को ऋण लगानी रहेको हिमाल सिमेन्ट कम्पनी लि.ले ऋण रकम चुक्ता नगरेकाले बैंकको धितो सुरक्षणमा रहेका मेसिनरी तथा उपकरणसमेतका सामानहरू लिलाम बिक्री गर्न मिति २०७०।२।५ मा सूचना प्रकाशित भएकोमा सो सूचनाबमोजिमका मेसिनरी तथा उपकरणसमेतका सामानहरू अरू कम्पनीले भन्दा अधिकतम दररेटमा लिने गरी टेन्डर फाराम

बुझाई बैंकले बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०६३ मा व्यवस्थित प्रक्रियाअनुसार लिलाम गर्न लागेकोमा विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको पत्रबाट विपक्षी बैंकको मिति २०७०।६।१४ को पत्रसमेतबाट मिति २०७०।२।५ मा प्रकाशित सम्पत्ति बिक्री टेन्डर रद्द गरिएकोले सो निर्णय त्रुटीपूर्ण छ । बैंकले बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को प्रक्रिया पूरा गरी लिलाम गर्न लागेकाले त्यस्तो कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी गरिएको कार्य अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले हस्तक्षेप गर्न मिल्दैन । तसर्थ टेन्डर प्रक्रिया नै रोक्ने गरी कानूनको अख्तियारी र आधारबिना नयाँ प्रक्रियाको लागि भन्दै अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णय एवं बैंकको निर्णय र पत्र बदर गरी मिति २०७०।२।५ को लिलाम सूचनाअनुसारको कार्य पूरा गर्नु भनी परमादेश जारी गरिपाऊँ भनी बहस गर्नु भयो ।

त्यस्तै विपक्षी एन.आई.डि.सी. डेभलपमेन्ट बैंक लि. समेतका तर्फबाट विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री निरञ्जन आचार्यले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७०।४।३० को पत्रानुसार लिलामी गरिने सम्पत्तिको पारदर्शी र प्रतिस्पर्धात्मक प्रक्रियाबाट नयाँ मूल्याङ्कन गरेर मात्र लिलामीको कार्य अधि बढाउन निर्देश गरिएकोले बैंकले टेन्डर रद्द गर्ने निर्णय गरेको हो । सो निर्णय आयोगको निर्देशन पालना गर्ने क्रममा भएकाले रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भनी बहस गर्नु भएको र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री गीताप्रसाद तिमिसनाले हिमाल सिमेन्ट कम्पनी लि.को सम्पत्ति लिलाम टेन्डरमा अनियमितता भएको भनी आयोगमा परेको उजूरीकै आधारमा लिलाम गरिने सम्पत्तिको पारदर्शी र प्रतिस्पर्धात्मक प्रक्रियाबाट

नयाँ मूल्याङ्कन गरेर मात्र लिलामको प्रक्रिया अघि बढाउन एन.आई.डि.सी. डेभलपमेन्ट बैंकमा लेखी पठाउने भनी आयोगबाट निर्णय भएको हो । सो निर्णय एवं पत्राचारबाट निवेदकको हक अधिकार हनन् नभएकाले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो ।

पक्ष विपक्षीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान कानून व्यवसायीहरू एवं विद्वान सहन्यायाधिवक्ताको बहससमेत सुनी निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन निर्णयार्थ गर्नु परेको छ । यी रिट निवेदकले मूलतः विपक्षी एन.आई.डि.सी. डेभलपमेन्ट बैंक लि.बाट मिति २०७०।२।५ मा विपक्षी बैंकको ऋण लगानी रहेको हिमाल सिमेन्ट कम्पनी लि.को विभिन्न मेसिनरी सामान, सवारी साधन, भवनलगायतका लिगलगापातसमेत लिलाम बिक्री गर्न सूचना प्रकाशित भएको, सोअनुसार निवेदकले सबै कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी टेन्डर फाराम बुझाई विपक्षी बैंकले बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ मा व्यवस्थित प्रक्रियाअनुसार लिलाम गर्न लागेको र निवेदक कम्पनीले सामान खरीद गर्नलाई अन्तिम चरणमा पुगेको अवस्थामा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७०।२।२६, २०७०।४।३० एवं बैंकको २०७०।६।१४ को पत्रसमेतबाट २०७०।२।५ मा प्रकाशित सम्पत्ति बिक्री टेन्डर रद्द गरिएको कारवाही एवं निर्णय त्रुटिपूर्ण रहेकाले सो बदर गरी पूर्व मिति २०७०।२।५ को सूचनाअनुसारको कार्य पूरा गर्नु भनी परमादेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन देखिन्छ । विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका तर्फबाट लिलाम टेन्डरमा अनियमितता भएको भन्ने उजुरीको सम्बन्धमा कानूनबमोजिम अनुसन्धान गर्ने क्रममा छानबिन टुङ्गो नलागुञ्जेलसम्म सो टेन्डर प्रक्रिया अघि नबढाउने, लिलाम गर्ने सम्पत्तिको पारदर्शी र प्रतिस्पर्धात्मक

प्रक्रियाबाट नयाँ मूल्याङ्कन गरेर मात्र लिलामको प्रक्रिया अघि बढाउन एन.आई.डि.सी. डेभलपमेन्ट बैंकमा लेखी पठाउने भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०७०।४।२२ मा निर्णय भई सो कार्यान्वयनका लागि एन.आई.डि.सी. डेभलपमेन्ट बैंकलाई पत्राचार गरिएको हो भन्ने लिखित जवाफ प्राप्त भएको देखिन्छ । एन.आई.डि.सी.डेभलपमेन्ट बैंक लि. समेतका तर्फबाट प्राप्त लिखित जवाफमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट लिलाम गरिने सम्पत्तिको पारदर्शी र प्रतिस्पर्धात्मक प्रक्रियाबाट नयाँ मूल्याङ्कन गरेर मात्र लिलामको प्रक्रिया अगाडि बढाउनु भनी बैंकमा पत्र प्राप्त भएकाले सो निर्देशन पालना गर्ने क्रममा बैंकबाट टेन्डर रद्द गरिएको हो भन्नेसमेत उल्लेख गरिएको देखिन्छ ।

२. मिति २०७०।२।२२ मा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट प्रस्तुत केसमा गहिराइमा नै पुगेर अनुसन्धान गर्नुपर्ने भएको हुँदा टेन्डरको डकुमेन्ट सामानहरूको मूल्य निर्धारण गर्दाको आधार र कारण माग गरी छानबिन अघि बढाउने र छानबिन टुङ्गो नलागुञ्जेल सम्म मिति २०७०।२।५ मा गरिएको टेन्डर प्रक्रिया अघि नबढाउने निर्णय भई मिति २०७०।२।२६ मा एन.आई.डि.सी. डेभलपमेन्ट बैंकका नाममा पत्राचार भएको देखिन्छ । त्यसैगरी मिति २०७०।४।२२ मा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट लिलाम गरिने सम्पत्तिको पारदर्शी र प्रतिस्पर्धात्मक प्रक्रियाबाट नयाँ मूल्याङ्कन गरेर मात्र लिलामको प्रक्रिया अघि बढाउन एन.आई.डि.सी.डेभलपमेन्ट बैंकमा लेखी पठाउने भन्नेसमेतको अर्को निर्णय भई मिति २०७०।४।३० मा एन.आई.डि.सी.डेभलपमेन्ट बैंक लि. का नाममा पत्राचार गरिएको र सो निर्देशनका आधारबाट एन.आई.डि.सी.डेभलपमेन्ट

बैंक लि.बाट मिति २०७०।५।१० मा टेण्डर रद्द गरिएको पाइन्छ ।

३. उपरोक्तबमोजिमको अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णय एवं पत्राचारद्वारा एन.आई.डि.सी. डेभलपमेण्ट बैंक लि. बाट टेण्डर रद्द गरेको कार्य कानूनअनुकूल छ छैन भन्नेतर्फ हेर्दा संविधान एवं सोअन्तर्गत निर्मित कानूनअनुरूप स्थापित निकायहरूले आफ्नो कार्य एवं अधिकार क्षेत्रको प्रयोग पनि कानूनअनुरूप नै गर्नुपर्ने हुन्छ । अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०७०।२।२२ मा निर्णय गर्दा केसको गहिराइमा नै पुगेर अनुसन्धान गर्नुपर्ने भएकोले छानबिन टुङ्गो नलाग्दासम्म सोको प्रक्रियाअघि नबढाउने भन्ने र मिति २०७०।४।२२ मा भएको निर्णयमा टेण्डरमा अनियमितता भयो भन्ने उजूरीकै आधारमा लिलाम गरिने सम्पत्तिको पारदर्शी र प्रतिस्पर्धात्मक प्रक्रियाबाट नयाँ मूल्याङ्कन गरेर मात्र लिलामको प्रक्रिया अघि बढाउने भन्नेसमेतको निर्णय गर्दा मुद्दाको के कुन गहिराइमा पुगी निर्णय गरिएको हो सो स्पष्ट देखिन आएन । त्यसैगरी विपक्षी एन.आई.डि.सी. डेभलपमेण्ट बैंक लि. बाट मिति २०७०।२।५ मा प्रकाशित गरेको टेण्डर सूचनाअनुरूपको काम कारवाहीमा के कुन प्रकारको अनियमितता भयो भन्ने सम्बन्धमा कुनै व्यहोरा उल्लेख भएको देखिँदैन । सो अनियमितता भएको भन्ने सम्बन्धमा कुनै व्यहोरा उल्लेख नगरी केवल लिलाम गरिने सम्पत्तिको पारदर्शी र प्रतिस्पर्धात्मक प्रक्रियाबाट नयाँ मूल्याङ्कन गरेर मात्र लिलामको प्रक्रिया अघि बढाउने भन्ने निर्देशन दिएको पाइयो । एक पटक कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी लिलाम गरिने सम्पत्तिको मूल्याङ्कन गरी सो लिलामसम्बन्धी कारवाही अगाडि बढिरहेको अवस्थामा सो अन्यथा हुने गरी स्पष्ट कानूनको अभावमा अख्तियार दुरूपयोग

अनुसन्धान आयोगको निर्देशनको आधार मानी बैङ्कले लिलाम प्रक्रिया नै बदर गरिएको कार्यलाई कानूनसम्मत मान्न मिलेन ।

४. राज्यका हरेक अङ्ग तथा पदाधिकारीहरूका काम कारवाही र क्रियाकलाप कानूनसम्मत हुनुपर्दछ । कुनै पनि अङ्ग तथा निकाय आफूलाई प्राप्त अधिकारको प्रयोग गर्दा कानून भन्दा बाहिर जान सक्दैन । फेरि कुनैपनि निकायले राम्रो परिणामका अपेक्षा गरेको नाममा गैरकानूनी प्रक्रिया वा उपाय अपनाउन मिल्दैन । केवल कानून संगत आधार वा प्रक्रियाबाट मात्रै राम्रो उद्देश्यको कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ । गैरकानूनी प्रक्रियाबाट भएपनि राम्रो नतिजा निकाल्ने कोशिस गरियो भने सो अन्ततः गैरकानूनी नै हुन जान्छ र त्यसले राम्रो उद्देश्यको पुष्टि पनि गर्न सक्दैन । अर्कोतर्फ अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०७०।४।२२ मा नयाँ मूल्याङ्कन गरेर मात्र लिलामको प्रक्रिया अघि बढाउने भन्नेसमेतको निर्णय गर्दा टेण्डरमा भाग लिने निवेदकलाई सुनुवाइको मौकासमेत प्रदान गरेको पाइएन । कानूनबमोजिमको अख्तियार प्राप्त गरेको निकाय निर्णय गर्दा कुनै कार्य गैरकानूनी वा अनियमित तवरले भएको रहेछ भने त्यस्तो निर्णय गर्दा कानूनसम्मत तवरले कारण र आधार खोली निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ । यो सुशासन र कानूनको शासनको एउटा पक्ष पनि हो ।

५. अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोग जस्तो संवैधानिक अङ्गले कुनै अन्य निकायको कामको निगरानी वा अनुसन्धान गर्दा उक्त निकायले गरेको काममा कुनै खास गैरकानूनी काम गरी अख्तियारको दुरूपयोग गरेको हो वा अनुचित कार्य गरेको हो सो किटान गरी मात्रै अन्य निर्णय वा निर्देशन दिन सक्ने अवस्था रहन्छ । सो केही नगरी सर्वसामान्यरूपमा

जुनसुकै निकायले आफ्नो कार्य क्षेत्र भित्र गरिरहेको कामको औचित्य वा वैधता जाँच्ने र विवेकको प्रयोगमा हस्तक्षेप गर्ने कुरा वाञ्छनीय र स्वीकार्य हुन सक्दैन । त्यस्तो भएमा हरेक निकायले गर्ने कानूनी कार्यको स्वायत्तता गुम्न जान्छ र ढीलो वा चाँडो अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग जस्तो संस्थाबाट सफाई पाएको वा स्वीकृत अवस्थामा मात्रै कार्य गर्न सक्ने मनोविज्ञान निर्माण भई निर्णय क्षमता नै हास हुने सम्भावना हुन्छ । त्यस्तो भएमा जनताले समय समयमा पाउनु पर्ने सेवा सुविधा प्रतिकूलरूपमा प्रभावित भै सुशासन अवरुद्ध हुन सक्ने खतरा हुन्छ । वास्तवमा कानूनबमोजिम अधिकार प्रयोग गर्ने हरेक निकाय वा संस्थाले कानूनबमोजिम उचित निर्णय गर्न पाउनु पर्ने हुन्छ र सो गर्नुपर्ने पनि हुन्छ । सोको विपरीत अख्तियारको दुरुपयोग गरेका वा सम्बन्धित कानूनविपरीत अनुचित कार्य गरेको जस्ता देखिने काम भएमा अन्तिमरूपले आयोग जस्तो संवैधानिक अङ्गले हस्तक्षेप गर्ने सम्भावना रही रहने हुनाले कुनै प्रक्रिया चालु अवस्थामा नै अनावश्यक हस्तक्षेप गर्न वा गर्न दिन मिल्ने कतै पनि देखिन आउँदैन ।

६. यसरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०७०।२।२२ र २०७०।४।२२ मा छानबिनको टुङ्गो नलागुञ्जेलसम्म मिति २०७०।२।५ मा गरिएको टेण्डर सूचनाबमोजिमको प्रक्रिया अघि नबढाउने भन्ने र लिलाम गरिने सम्पत्तिको पारदर्शी र प्रतिस्पर्धात्मक प्रक्रियाबाट नयाँ मूल्याङ्कन गरेर मात्र लिलामको प्रक्रिया अघि बढाउने भन्ने निर्णयका आधारमा एन.आई.डि.सी. डेभलपमेन्ट बैंक लि. बाट मिति २०७०।५।१० मा टेण्डर रद्द गर्ने गरी गरिएको निर्णय एवं मिति २०७०।६।१४ को पत्रलाई कानूनसम्मत मान्न मिल्ने ।

७. अतः टेण्डर प्रक्रिया नै रोक्ने गरी कानूनको अख्तियार र आधार नखोली अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले नयाँ प्रक्रियाको लागि दिएको निर्देशन कानूनविपरीत देखिएकोले सो निर्णयहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुन्छ । त्यस्तो गैरकानूनी निर्देशनको आधारसमेत लिई टेण्डर प्रक्रिया नै रद्द गरेको विपक्षी बैंकको कारवाही एवं निर्णय पनि कानूनसङ्गत नदेखिएकोले सो पनि उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुन्छ । सो ठहर्नाले टेण्डर प्रक्रिया रद्द हुनुपूर्वको अवस्थामा राखी अब मिति २०७०।२।५ को टेण्डर सूचनाबमोजिमको लिलामसम्बन्धी कारवाहीको हकमा कानूनबमोजिम निर्णय गर्नु, गराउनु भनी विपक्षी एन.आई.डि.सी. डेभलपमेन्ट बैंक लि.एन. आई.डि.सी डेभलपमेन्ट बैंक लि. सञ्चालक समिति र एन.आई.डि.सी. डेभलपमेन्ट बैंक लि मूल्याङ्कन समितिका नाममा परमादेश जारी हुने ठहर्छ । आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.प्रकाश वस्ती

इति संवत् २०७० साल पुस १६ गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृतः कमलप्रसाद ज्ञवाली

निर्णय नं. १०७८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री वैद्यनाथ उपाध्याय
आदेश मिति: २०७०।०४।१६
०६९-WO-०२५८
विषय: परमादेश ।

रिट निवेदक : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं ९ गौशालास्थित
माईती नेपालको तर्फबाट अख्तियार प्राप्त
र आफ्नै तर्फबाटसमेत अधिवक्ता उमा
तामाडसमेत

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय सिंहदरबार,
काठमाडौंसमेत

- अपराधबाट पीडित हुन पुगेका व्यक्ति वा निजका आश्रितलाई भराउने क्षतिपूर्ति लगायतका राहत कार्यक्रमलाई प्रभावकारीरूपमा दिलाउनको लागि कसूरदारलाई छिटो छरितोरूपमा कानूनको कठघरामा उभ्याई उचित दण्ड दिन र पीडितलाई न्यायस्वरूप कानूनबमोजिमको क्षतिपूर्ति लगायतको राहत उचित र मनासिब समयभित्रै उपलब्ध गराउनको लागि हाल प्रचलनमा रहेको परम्परागत फौजदारी न्याय प्रशासनको कार्यशैलीमा परिवर्तन गर्नेपर्ने ।
- यस्तो किसिमको परिवर्तन भनेको फौजदारी मुद्दाहरूको सुनुवाइ प्रक्रिया

लगाताररूपमा गरेर शीघ्र न्यायिक विन्दुमा पुग्न नै हो । यही अहम् सवाललाई सम्बोधन गर्न जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ मा संशोधन गरी कानूनी व्यवस्था गरिएबाट यसको प्रयोग अनिवार्यरूपमा नै गर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं. २६)

- मुद्दा प्रवाहको व्यवस्थापनमा देखिएका समस्याहरूलाई निराकरण गरी मुद्दाका पक्षलाई छिटो छरितो न्याय प्रदान गर्ने उद्देश्यले कानूनमा व्यवस्था गरिएको लगातार कारवाही र सुनुवाइलाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्न आवश्यक संयन्त्रहरूको निर्माण गर्नसमेत जरूरी हुने ।

(प्रकरण नं. २७)

- लगातार कारवाही र सुनुवाइको लागि नियमावलीको व्यवस्था स्वतः कार्यान्वयनमा आउन सक्दैन यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि सरोकारवाला पक्षका साथै हरेक निकाय एवम् पदाधिकारीहरूको सहयोग र समन्वय निरन्तररूपमा नै भईरहन आवश्यक हुने ।

(प्रकरण नं. २८)

- मुद्दाको जटिलता र प्रकृतिका आधारमा मुद्दाहरूलाई वर्गीकरण गरी फरक व्यवस्थापन पद्धति (Differentiated Case Management System) लाई अँगाल्ने भन्ने कुरालाई पनि नीतिगत सुधारकैरूपमा हेर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं. २८)

निवेदकतर्फबाट : विद्वान अधिवक्ताद्वय मीरा ढुंगाना र सुषमा गौतम

विपक्षीतर्फबाट : विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री खगराज पौडेल
अवलम्बित नजीर :
सम्बद्ध कानून :
▪ जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ (आठौं संशोधन) को २३ ग

आदेश

न्या. कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) अन्तर्गत यस अदालतसमक्ष दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश देहायबमोजिम छ :-

रिट निवेदकहरूको निवेदन जिकीर :

निवेदकहरू आवद्ध संस्था महिला वर्गको हकहित, महिला सशक्तिकरण, महिलावर्गको उत्थान, विकास एवं कानूनी हक अधिकारको रक्षा गर्न तथा कानूनको कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन मूल्याङ्कन गर्ने तथा समग्रमा मानव अधिकारको रक्षाको लागि कार्यरत रहेको छ । हामी र निवेदक संस्थाले आम नेपाली जनताको सरोकारसँग गाँसिएका विभिन्न राष्ट्रिय महत्त्वको विषयमा, ऐन कानूनको व्यवस्थाको विषयमा विभिन्न रिट निवेदन दायर गर्दै आएकोसमेत छ ।

न्यायिक प्रक्रियाको विलम्बताले फौजदारी न्याय प्रशासनको प्रभावकारितामाथि प्रश्न चिन्ह लाग्दै आएको छ । यसलाई प्रभावकारी बनाउन हाल प्रचलित अनुसन्धान तहकीकातको प्रविधि, मुद्दा सुनुवाइको क्रममा अपनाईने कार्यविधिलगायतका व्यवस्थामा सुधार ल्याउन जरूरी छ । ढीलो न्याय हुनु भनेको न्याय दिन इन्कार गर्नुसरह हो भन्ने न्यायको मान्य सिद्धान्तलाई आत्मसात् गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ११५ ले न्याय सम्पादनमा कुनै किसिमको अवरोध नआउने कुरालाई सुनिश्चित गरेको

छ । तर पनि फौजदारी न्यायमा प्रभावकारितामा वृद्धि हुन सकेको छैन । सरकारवादी फौजदारी मुद्दा प्रायः असफल हुनुको प्रमुख कारण साक्षीको संरक्षण हुन नसक्नु र साक्षी परीक्षण समयमा उचित तरिकाले हुन नसक्नु पनि हो ।

सार्वजनिक सरोकारको विवादमार्फत् ज्योती पौडेल विरूद्ध मन्त्रीपरिषद् सचिवालयसमेतको मुद्दामा राज्यले महिला पीडित भएका सबैखाले फौजदारी मुद्दा र खासगरी घरेलु हिंसासम्बन्धी मुद्दा मात्र हेर्ने Fast Track Court गठन गर्नुपर्ने विषयमा महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयका नाममा निर्देशनात्मक आदेश जारी गरेको अवस्थासमेत छ । अतः छिटो छरितो न्याय सम्पादनको लागि विद्यमान न्याय प्रणालीमा सुधार हुनुपर्ने कुरामा कसैको दुईमत हुन सक्दैन । सर्वोच्च अदालत स्वयं त्यसतर्फ सदैव क्रियाशील रहँदै आएको छ । त्यसैले सर्वोच्च अदालतले विधायिकी अधिकार प्रयोग गरी जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ मा आठौं संशोधन गरी अति गम्भीर र मानवताविरूद्धको अपराधका मुद्दामा लगातार कारवाही र सुनुवाइ गरिने व्यवस्था गरेको छ । सो संशोधनले थप गरेका नियम २३ग. र अनुसूचि ४ख. का व्यवस्थाहरू देहायबमोजिम रहेका छन् :

• २३ग. मुद्दामा लगातार कारवाही र सुनुवाइ गरिने: (१) यस नियमावलीमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि अनुसूचि ४ख.बमोजिमका मुद्दाहरू अदालतमा अभियोगपत्र पेश भएपछि अभियोग लगाईएका सबै प्रतिवादीहरू उपस्थित गराईएकोमा निजहरूको बयान गराई अदालतले आदेश दिएमा लगातार प्रमाण परीक्षण गरिनेछ ।

(२) उपनियम

(१) बमोजिमका मुद्दाहरूमध्ये सरकारवादी फौजदारी मुद्दाका हकमा अदालतले तोकेको

दिनमा अभियोजनकर्ताले समेत साक्षी गवाह पेश गर्नु पर्नेछ ।

- (३) प्रतिवादीले बयान गर्दा खुलाएका साक्षी प्रमाणहरू तत्कालै निजले उपस्थित गराउन वा प्रमाण पेश गर्न सक्ने भएमा सुनुवाइलाई निरन्तरता दिई प्रमाण परीक्षण गरिनेछ ।
- (४) उपनियम (१) र (३) बमोजिमको कार्यविधि पूरा भएपछि थप प्रमाण परीक्षण गर्न आवश्यक नभए अदालतले तत्कालै निर्णय गर्न सक्नेछ ।
- अनुसूची ४ख. लगातार कारवाही र सुनुवाइ गरिने मुद्दा :
  - (१) अपहरण तथा शरीर बन्धक,
  - (२) आगलागी,
  - (३) घरेलु हिंसासम्बन्धी,
  - (४) सबै प्रकारको चोरी,
  - (५) जबर्जस्ती करणी,
  - (६) जीउ मास्ने बेच्ने,
  - (७) ठगी,
  - (८) मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार,
  - (९) लागू औषध,
  - (१०) सर्वोच्च अदालतले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेका मुद्दाहरू ।

मातहतका अदालतको काम कारवाहीलाई प्रभावकारी बनाई समग्र न्याय प्रशासनलाई व्यवस्थित बनाउने अधिकार तथा दायित्वसमेत सर्वोच्च अदालतको हो । सम्मानीत सर्वोच्च अदालतमा मातहतका अदालतको काम कारवाहीलाई अनुगमन गर्ने, आवश्यक नियमावलीको तर्जुमा गर्ने तथा आवश्यक निर्देशन दिने अधिकारसमेत रहेको छ । निरन्तर सुनुवाइको उक्त व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्ने गराउने सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्ने दायित्व सम्मानीत सर्वोच्च अदालतको भएकोमा

सम्मानीत सर्वोच्च अदालत उक्त दायित्वप्रति उदासीन भएको कारणले चुस्त र दुरुस्त न्याय प्राप्त गर्ने सेवाग्राहीको अधिकार हनन् हुन पुगेको छ ।

निवेदक संस्थाले महिला पीडित भएका धेरै मुद्दाहरूको कानूनी सहायतामार्फत् अदालतमा पीडितको प्रतिनिधित्व गर्दै आएको छ र निवेदक संस्थाले संकलन गरेको मुद्दा तथा हाल गरिरहेको अनुगमनबाट नियमावलीमा भएको संशोधित लगातार कारवाही र सुनुवाइसम्बन्धी व्यवस्थाको कार्यान्वयन हुन सकेको पाइँदैन । २०६७ पछि काठमाडौं र सिन्धुपाल्चोक जिल्ला अदालतमा दायर भएको मुद्दामा संशोधित नियमअनुसार नियमित सुनुवाइ नगरिएको सम्बन्धमा ती अदालतबाट भएका फैसलाका नक्कल साथै पेश गरिएको छ । कार्यान्वयन नै कानूनको अन्त र सफलता हो भने कानूनी सिद्धान्तको परिपालना हुनको लागि राज्यले निर्माण गरेका कानूनहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।

परम्परागत अपराधको तुलनामा संगठित अपराधमा साक्षी प्रमाण बुझ्ने, सबूद संकलन गर्ने र साक्षी परीक्षण गर्ने कार्य कठिन हुन्छ । संगठित अपराध एक श्रृङ्खलाबद्ध तथा व्यवसायिक अपराधीहरूको गिरोहबाट गरिने अपराध भएकोले यस्ता अपराधकर्मीहरू साम, दाम, दण्ड, भेदको नीति अपनाएर भए पनि सजायबाट जोगिन योजनाबद्धरूपमा नै सक्रिय रहन्छन् जसले गर्दा पीडित तथा उनका परिवारलाई आर्थिक प्रलोभन दिने, विभिन्न किसिमका डर त्रासको वातावरण सिर्जना गर्ने, आफूविरुद्धका प्रमाणहरू नष्ट गर्ने गराउने जस्ता कार्य गर्नमा उद्यत रहन्छन् । फौजदारी न्याय प्रशासनलाई प्रभावकारी बनाउन अभियुक्तलाई सजाय दिए पुग्ने परम्परागत न्याय प्रणालीमा परिवर्तन गर्न पनि उत्तिकै जरूरी छ ।

जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२

को नियम २३ग. को व्यवस्था हालसम्म पनि प्रभावकारीरूपमा लागू हुन सकेको अवस्था देखिएको छैन । उक्त व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेमा न्याय छिटो छरितो हुने र पीडितले शीघ्र न्याय पाएको अनुभूति गर्न पाउने अवस्थाको सिर्जना हुन्छ । यसबाट पीडितले न्यायको अनुभूति गर्न सक्ने मात्र नभै अभियोग लागेका व्यक्ति निर्दोष ठहरे समयमै सफाई पाई अनावश्यक हैरानीबाट बचावट हुने, पीडित साक्षीलाई अनुचित आर्थिक लाभमा पार्ने प्रयास निरूत्साहित हुने, अभियुक्तबाट पीडितप्रति हुने डर, त्रास, धम्की जस्ता क्रियाकलाप नियन्त्रित हुने, अभियुक्तले प्रमाण नष्ट गर्ने सम्भावनामा कमी आउने पीडित साक्षी प्रतिकूल हुनबाट रोक्ने र न्याय सम्पादनमा सहयोग पुग्ने भई कानूनको उद्देश्य र कानूनी शासनले मूर्तरूप पाई न्यायपालिकाको जनआस्थामा बृद्धि हुने हुँदा जिल्ला अदालत नियमावलीको उक्त नियमित सुनुवाइको व्यवस्था अविलम्ब लागू गर्नु गराउनु भनी निम्न विपक्षीका नाममा निम्नबमोजिमको परमादेशलगायत जो चाहिने अन्य आज्ञा आदेशसमेत जारी गरिपाउँ ।

(१) जिल्ला अदालत नियमावलीले तोकेका नियमित सुनुवाइ गरिनुपर्ने मुद्दामा अनुसन्धान तहकीकातकै क्रममा सम्भव भएसम्म प्रतिवादीहरू चुक्ता गर्न गराउन र प्रतिवादी चुक्ता भएका मुद्दामा पीडित एवं जाहेरवाला गवाहहरूलाई मुद्दा पेश गर्दा कै बखत पेश गर्नेतर्फ आवश्यक कारवाही गर्न गराउन मातहतका जिल्ला प्रहरी कार्यालयलाई निर्देशन गर्नु भनी गृह मन्त्रालय एवं प्रहरी प्रधान कार्यालयका नाममा परमादेश जारी गरिपाउँ ।

(२) नियमित सुनुवाइ गरिने भनी नियमावलीले तोकेका मुद्दाहरूमा प्रतिवादीहरू चुक्ता भइसकेको भए अनुसन्धान अधिकृतसँग

समयमै सम्पर्क र समन्वय कायम गरी अभियोगपत्र पेशगर्दाकै बखत त्यस्ता साक्षी गवाहहरूलाईसमेत बकपत्र गर्न पेश गर्नु भनी मातहतका सरकारी वकीललाई निर्देशन जारी गर्नु भनी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका नाममा परमादेश जारी गरिपाउँ ।

(३) सर्वोच्च अदालतबाट मातहतका अदालतहरूलाईसमेत नियमित सुनुवाइ सम्बन्धी व्यवस्थाको कार्यान्वयन हुने गरी मुद्दा सुनुवाइ तालिका (Case Hearing Calendar) तयार गरी लागू गर्न गराउन परमादेश जारी गरिपाउँ ।

(४) सर्वोच्च अदालतबाट जारी गरिएको नियमावलीले गरेको नियमित सुनुवाइसम्बन्धी व्यवस्थाहरूको आफ्ना मातहतका जिल्ला अदालतबाट कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन एवं निरीक्षण गरी सो व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु गराउनु भनी पुनरावेदन अदालतका मुख्य न्यायाधीशका नाममा आदेश जारी गरिपाउँ ।

(५) जिल्ला अदालत नियमावलीमा भएको नियमित सुनुवाइसम्बन्धी व्यवस्थाको कार्यान्वयनका लागि निवेदकलगायतका संस्थासँग सहकार्य गरी निर्देशिका बनाई लागू गर्नु गराउनु भनी सर्वोच्च अदालतका नाममा आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदक अधिवक्ता उमा तामाङसमेतको तर्फबाट दायर भएको रिट निवेदन ।

यस अदालतबाट मिति २०६९।५।२१ मा जारी भएको प्रारम्भिक आदेश :

यसमा के कसो भएको हो निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुन किन नपर्ने हो

यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ (पन्ध्र) दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् लिखितजवाफ पठाउन रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना दिई लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार गरी पेश गर्नु साथै यसमा निवेदनको विषयवस्तुको गाम्भीर्यतालाई हेरी प्रस्तुत रिट निवेदनलाई अग्राधिकार प्रदान गरिदिएको छ ।

विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले प्रस्तुत गरेको लिखितजवाफ :

विपक्षी रिट निवेदकले दावी लिनु भएको विषयमा यस कार्यालयको कुनै संलग्नता छैन । नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय संविधान तथा विद्यमान नेपाल कानूनको कार्यान्वयन गरी गराई कानूनी राज्यको अवधारणालाई साकार पार्ने कुरामा कटिबद्ध रहेको छ । साथै मुद्दा मामिलाका सन्दर्भमा अदालतले दिएको आदेश, निर्देश र फैसलाहरूको कार्यान्वयन गर्ने गराउने कुरामासमेत यस कार्यालय सचेत र प्रतिबद्ध रहेको छ । विपक्षी निवेदकले दावी लिनु भएको जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम २३ग को व्यवस्था कार्यान्वयन गर्ने कार्य सम्बन्धित जिल्ला अदालतहरूको रहेको देखिन्छ । न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ३१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी सर्वोच्च अदालतबाट निर्माण भएको जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को उल्लिखित व्यवस्थाको कार्यान्वयनका लागि अदालतको आदेश आवश्यक हुने भई यस कार्यालयबाट अन्यथा गर्नु स्वतन्त्र न्यायपालिकाको अवधारणाविपरीत हुने देखिन्छ । अदालतबाट मुद्दा मामिलाको पुर्पक्षका क्रममा नियम २३ग को कार्यान्वयनका लागि सम्बन्धित निकायलाई आदेश वा निर्देश भएमा नियमावलीको उल्लेखित व्यवस्था कार्यान्वयन

हुने नै हुँदा तत्सम्बन्धमा सम्मानीत अदालतबाट प्रस्तुत रिट निवेदनमा कुनै आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था विद्यमान छैन । उक्त व्यवस्था स्वतः कार्यान्वयनमा आउने नभई सम्बन्धित मुद्दामा लगातार सुनुवाइ गर्ने भनी सम्बन्धित जिल्ला अदालतबाट आदेश भएको अवस्थामा मात्र कार्यान्वयनमा ल्याउन सकिने हुन्छ । रिट निवेदनमा स्पष्ट र ठोस तथ्ययुक्त आधारबाट दावी गर्न सकेको स्थिति पनि देखिँदैन । यसका साथै जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ मा भएको मिति २०६७।४।३ को आठौं संशोधनपछिमात्र सो व्यवस्था गरिएको हुनाले यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनको विषय निश्चयपनि सान्दर्भिक नै हुन्छ । मुद्दाको प्रकृति र अवस्था हेरी सम्बन्धित जिल्ला अदालतले आदेश दिएमा सो व्यवस्था लागू हुने हुँदा सो व्यवस्थाको कार्यान्वयनको लागि रिट निवेदकको मागबमोजिम परमादेश जारी हुने अवस्था छैन । साथै, यस विषयमा नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको कुनै संलग्नतासमेत नरहने हुँदा यस कार्यालयको हकमा आदेश जारी हुने अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ ।

विपक्षी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको तर्फबाट प्रस्तुत भएको लिखित जवाफ :

फौजदारी न्याय प्रशासनका महत्त्वपूर्ण कार्य अपराध अनुसन्धान, अभियोजन र न्यायिक कारवाहीमध्ये महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय र मातहतका सरकारी वकील कार्यालयले अनुसन्धानकर्ता निकाय र न्यायिक कार्यमा संलग्न अदालत तथा अन्य न्यायिक निकायबीचको कार्य सम्पादनमा सहयोग गर्ने सम्बन्धमा सेतुको अतिरिक्त अभियोजन, बहस पैरवी र प्रतिरक्षासमेतको जिम्मेवारी पूरा गर्दै आएको तथ्यमा विवाद छैन ।

फौजदारी न्यायका पद्धतिमध्ये

अभियोजनात्मक पद्धतिमा कसूर प्रमाणित गर्ने भार अभियोजन पक्षमा नै रहने र अनुसन्धानको सिलसिलामा बुझिएका व्यक्तिहरूलाई सरकारवादी फौजदारी मुद्दामा अदालतले तोकेको दिनमा उपस्थित गराई साक्षी गवाहको बकपत्र गराउने कार्य सरकारी वकीलसमेतको हो । गम्भीर प्रकृतिका सरकारवादी फौजदारी मुद्दामा लगातार कारवाही र सुनुवाइ गर्न सक्ने तजबिजी अधिकार (Discretionary Power) अदालतमा रहने व्यवस्था जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम २३ ग (४) ले गरेको छ । कानूनले नै तजबिजी अधिकार प्रदान गरेको विषयमा परमादेश जारी हुन सक्दैन । सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ को नियम १५(१) ले अदालतले सरकारी पक्षको साक्षी गवाहलाई उपस्थित गराउने दिनको सूचनासम्बन्धित प्रहरी कार्यालयलाई दिनुपर्ने र निर्धारित मिति र समयमा सरकारी वकीलमार्फत त्यस्ता साक्षी गवाहलाई अदालतमा उपस्थित गराउने कर्तव्य प्रहरीको हुने स्पष्ट गरेको छ । अदालतले प्रमाण बुझ्न मुकर्र गरेको मितिसम्ममा विदेश गईसक्ने वा अन्य कुनै कारणले उपस्थित हुन नसक्ने तर नबुझी नहुने किसिमका साक्षी गवाहलाई अदालतसमक्ष प्रस्तुत गरिएमा अदालतले तत्कालै बुझ्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ । यसरी तत्कालै बुझ्दा अर्को पक्षलाई जिरह गर्ने मौकाबाट बञ्चित गर्न नसकिने र प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५० को कार्यविधिसमेत पालन गर्नुपर्ने अवस्था रहन्छ । सरकारवादी फौजदारी मुद्दामा अदालतका आदेशबमोजिम प्रहरीले साक्षी गवाहलाई तोकिएको दिनमा उपस्थित गराउन नसकेको अवस्थामा उपस्थित गराउन नसक्नाको मुनासिब कारण खोली मुचुल्का खडा गरी सरकारी वकील कार्यालयमा पठाउनुपर्ने र सरकारी वकीलले मुचुल्कासमेत संलग्न राखी पुनः उपस्थित गराउने समय माग गरी अनुरोध गरेमा

अदालतले आदेश दिन सक्ने उक्त नियमावलीको नियम १५(२) मा भएको व्यवस्थाबाटसमेत साक्षी गवाहको लगातार सुनुवाइमा कानूनको द्वन्द्व (Conflict of law) विद्यमान रहेको कारण लगातार कारवाही र सुनुवाइको कार्यान्वयनमा कठिनाई उत्पन्न भएको छ । साक्षीको उपस्थिति, सोधपुछ, जिरहलगायतका प्रचलित कानूनले निर्धारण गरेका सारभूत र कार्यविधिगत व्यवस्था पालनसँगै अपवादात्मक अवस्थामा मात्र लगातार कारवाही र सुनुवाइ हुन सक्ने अवस्थामा सो कानूनी व्यवस्थाको कार्यान्वयनमा सहजता आउन नसकेको हुँदा अपवादको रूपमा लागू गर्न सकिने कानूनी व्यवस्थालाई सामान्य अवस्थामा जस्तो लागू गर्ने गरी मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था देखिँदैन । कानूनले निर्धारण गरेका कार्यविधि पालन र पूरा नगरी हतारमा न्याय सम्पादन गर्न सकिँदैन । छिटो, छरितो र सर्वसुलभ न्यायको आकाङ्क्षा न्यायका प्रत्येक उपभोक्ताको रहेको हुन्छ । पीडितलाई न्याय र दोषीलाई कानूनबमोजिमको सजाय दिलाउनु फौजदारी न्यायको उद्देश्य भएकोले फौजदारी न्यायका अवयवहरूको सक्रिय सहयोगबिना यो उद्देश्य हासिल गर्न कठिन हुन्छ । सरकारवादी फौजदारी मुद्दामा साक्षीको पहिचान, संरक्षण र प्रोत्साहन नहुँदा साक्षी गवाहमा दबाव र प्रभावको अवस्थासमेत देखा पर्ने गरेको छ । साक्षी गवाहलाई यो अवस्थाबाट मुक्त राखी साक्षी प्रमाणको प्रस्तुतिमा समुचित ध्यान दिन सकेमा विशेष अवस्थामा अपवादको रूपमा अपनाउन खोजिएको लगातार कारवाही र सुनुवाइको कार्यान्वयन गर्न कठिन हुँदैन । तथापि साक्षी प्रमाणको प्रस्तुति र लगातार सुनुवाइमा विद्यमान कानूनी प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्ने हुँदा सो प्रक्रिया पूरा भएमा लगातार कारवाही र सुनुवाइ गर्नमा अदालतको तजबिजी अधिकारमा कुनै बन्देज

रहँदैन । निवेदकले प्रस्तुत गर्नु भएका काठमाडौं जिल्ला अदालत र सिन्धुपाल्चोक जिल्ला अदालतबाट फैसला भएका मुद्दामा कानूनले निर्धारण गरेको कार्यविधि र प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्ने भएको कारण लगातार कारवाही र सुनुवाइको कार्यान्वयन नभए पनि विशेष र अपवादको रूपमा रहेको कानूनी व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय प्रतिबद्ध छ । सरकारवादी फौजदारी मुद्दामध्ये जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम २३ग (१) मा उल्लेख भएबमोजिम नियमावलीको अनुसूची ४ख मा उल्लिखित मुद्दामा सोही नियमावलीको नियम २३ग (२) बमोजिम अदालतले तोकेको दिनमा सरकारवादी फौजदारी मुद्दाका साक्षी गवाह अदालतसमक्ष बकपत्रको लागि प्रस्तुत गर्ने कार्यमा सरकारी वकील कार्यालयहरू प्रतिबद्ध छन् । यस कार्यालय र मातहतका सरकारी वकील कार्यालयहरू अदालतबाट भएका आदेश कार्यान्वयन गरी फौजदारी न्याय प्रशासनमा सुधार गर्न र सरकारवादी फौजदारी मुद्दामा साक्षी गवाह समयमै प्रस्तुत गरी न्यायिक कार्यमा सहयोग गर्न दत्तचित्त रहेकोले निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउन सम्मानीत अदालतसमक्ष सादर अनुरोध गर्दछु ।

विपक्षी कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको तर्फबाट प्रस्तुत भएको लिखितजवाफ :

यस मन्त्रालयको के कस्तो काम कारवाहीबाट निवेदकको हक अधिकारमा आघात पुगेको हो रिट निवेदनमा प्रष्टसँग उल्लेख छैन । बिनाआधार र कारण यस मन्त्रालयसमेतलाई विपक्षी बनाई दायर भएको रिट निवेदन निरर्थक छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०० ले नेपालको न्यायसम्बन्धी अधिकार

सो संविधान र अन्य कानून तथा न्यायका मान्य सिद्धान्तअनुसार अदालत तथा न्यायिक निकायहरूबाट प्रयोग गरिने व्यवस्था भएको न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ३१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी सर्वोच्च अदालतले बनाएको जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ र सो नियमावलीको नियम १०८ ले सो नियमावलीमा लेखिएको कुरामा सोही नियमावलीबमोजिम र सोदेखि बाहेक अरू आन्तरिक कार्यविधि अदालत आफैले व्यवस्थित गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्था गरेको हुँदा सो नियमावलीको नियम २३ग. मा भएको मुद्दामा लगातार कारवाही र सुनुवाइ गरिने व्यवस्थाको कार्यान्वयनसम्बन्धित निकायको सहयोग र समन्वयमा सम्मानीत अदालतबाट हुने विषय भएकोले रिट निवेदन खारेज भागी हुँदा खारेज गरीपाउँ ।

प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्सालको तर्फबाट प्रस्तुत हुन आएको लिखितजवाफ :

विपक्षीको मूल दावी नै जिल्ला अदालत नियमावलीको नियम २३ग. को समुचित प्रयोग जिल्ला अदालतहरूबाट हुने गरेको छैन भन्ने रहेको छ सो कुरा सम्बन्धित मुद्दाहरूमा नै सम्बन्धित अदालतले विचार गर्ने कुरा भएको हुनाले रिट जारी हुनुपर्ने अवस्था छैन । साथै सो विषयमा समेत यस कार्यालयको कुनै भूमिका नरहेको र आफ्नो रिट निवेदनमा विपक्षीले यस कार्यालयबाट कानूनी कर्तव्य पालना गरेन भन्ने विषयमा कुनै कुरा उल्लेख गरेकोसमेत नपाइँदा यस कार्यालयसमेतलाई विपक्षी बनाई दायर भएको उल्लेखित रिट निवेदन खारेज गरी फुर्सद दिलाई पाउँ ।

विपक्षी सर्वोच्च अदालतका रजिष्ट्रारबाट प्रस्तुत भएको लिखित जवाफ :

विपक्षीले उठाएअनुसार सर्वोच्च अदालतलाई मातहतका अदालतहरूको काम कारवाहीलाई

चुस्त र दुरूस्त बनाउने तथा समग्र न्याय प्रशासन व्यवस्थित बनाउने अधिकार र दायित्व रहेको कुरामा दुईमत हुन सक्दैन । यसको अर्थ तल्लो अदालतले गर्ने न्यायिक प्रक्रियामा यो यसो गर भनेर भन्न सहज हुँदैन । जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम २३ग. मा भएको व्यवस्था:

- (१) यस नियमावलीमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि अनुसूची ४ख बमोजिमका मुद्दाहरू अदालतमा अभियोगपत्र पेश भएपछि अभियोग लगाइएका सबै प्रतिवादीहरू उपस्थित गराएकोमा निजहरूको बयान गराई अदालतले आदेश दिएमा लगातार प्रमाण परीक्षण गरिनेछ ।
- (२) उपनियम (१) बमोजिमका मुद्दाहरूमध्ये सरकार वादी फौजदारी मुद्दाका हकमा अदालतले तोकेको दिनमा अभियोजनकर्ताले समेत साक्षी गवाह पेश गर्नुपर्ने छ ।
- (३) प्रतिवादीले बयान गर्दा खुलाएका साक्षी प्रमाणहरू तत्कालै निजले उपस्थित गराउन वा प्रमाण पेश गर्न सक्ने भएमा सुनुवाइलाई निरन्तरता दिई प्रमाण परीक्षण गरिने छ ।
- (४) उपनियम (१) र (३) बमोजिमको कार्यविधि पूरा भएपछि थप प्रमाण परीक्षण गर्न आवश्यक नभए अदालतले तत्कालै निर्णय गर्न सक्ने छ भन्ने देखिन्छ । रिट निवेदकहरूको दावी उचित र न्यायसङ्गत नभएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको सर्वोच्च अदालतका रजिष्ट्रारबाट प्रस्तुत भएको लिखित जवाफ ।

निवेदक एवं विपक्षीतर्फका कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकीर :

नियमबमोजिम मुद्दा पेशीसूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकतर्फबाट

उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरू मीरा ढुंगाना र सुषमा गौतमले सरकारवादी हुने जबर्जस्ती करणी, मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार, घरेलु हिंसा, अपहरण तथा शरीरबन्धक जस्ता गम्भीर र मानवताविरोधी मुद्दामा शीघ्र सुनुवाइ जरूरी छ । यसको लागि जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम २३ग मा लगातार सुनुवाइ गरिने कानूनी व्यवस्था लागू भएपनि सो व्यवस्था प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयनमा आएको छैन । यो व्यवस्था लागू गर्न सर्वोच्च अदालत प्रशासन पनि गम्भीर बन्न सकेको छैन । जसको कारण नियमावलीको व्यवस्था निष्प्रयोजन सिद्ध हुन गएको छ । गम्भीर र मानवताविरोधी अपराधहरूमा साक्षीको संरक्षण नहुनाले साक्षी परीक्षण उचित समयमा हुन सकेको पाइँदैन । यो नै सरकारवादी फौजदारी मुद्दा असफल हुनाको प्रमुख कारण मानिन्छ । नियमावलीको यो व्यवस्थाले पीडितले शीघ्र न्याय पाउनेमा विश्वास गर्न सकिन्छ । प्रतिवादीले पनि अन्तिम सुनुवाइबाट सफाइ पाउने भएमा लामो समयसम्म अभियोग कायम रहेको कारणबाट भोग्नुपर्ने असुविधाबाट फाईदा लिन सक्ने हुन्छ । त्यसैले जिल्ला अदालत नियमावलीले तोकेका उल्लिखित मुद्दाहरूमा अनुसन्धानकै क्रममा सम्भव भएसम्म प्रतिवादीलाई मुक्त गर्ने गराउनेदेखि लिएर मुद्दा पेश हुनासाथै पीडित एवं जाहेरवालालगायतका सरकारी गवाहहरूसमेतलाई पेश गर्नु गराउनु भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालयहरूलाई आवश्यक निर्देशन दिनु भनी गृह मन्त्रालय एवं प्रहरी प्रधान कार्यालयका नाममा परमादेश जारी गरिपाऊँ । अनुसन्धान अधिकृतसँग समयमै समन्वय कायम गरी अभियोग पेश हुनासाथै साक्षीहरूको बकपत्र गराउने व्यवस्था मिलाउन मातहतका सरकारी वकील कार्यालयलाई निर्देशन गर्नु भनी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका नाममासमेत परमादेश जारी गरिपाऊँ । उल्लिखित

मुद्दाहरूमा लगातार सुनुवाइ हुनको लागि आवश्यक संयन्त्रसमेत निर्माण गरी नियमावलीको व्यवस्था शीघ्र कार्यान्वयनमा ल्याई अनुगमनसमेत गर्नु भनी सर्वोच्च अदालत प्रशासनको नाममासमेत परमादेश जारी गरीपाऊँ भन्नेसमेतको बहस जिकीर प्रस्तुत गर्नु भयो ।

विपक्षी नेपाल सरकारका निकायहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री खगराज पौडेलले जिल्ला अदालत नियमावलीको निरन्तर सुनुवाइको व्यवस्था कार्यान्वयन गर्ने प्रमुख दायित्व भनेको सम्बन्धित जिल्ला अदालतकै हुन्छ । उल्लिखित व्यवस्था कार्यान्वयनमा ल्याउनमा बाधा पार्ने गरी कुनै पनि सरकारी निकायहरूले कुनै कार्य गरेका छैनन् । लगातार सुनुवाइ गर्ने भनी सम्बन्धित जिल्ला अदालतले आदेश गरेमा उक्त व्यवस्था स्वतः नै कार्यान्वयनमा आउने कुरा प्रष्ट नै छ । विपक्षी बनाइएका नेपाल सरकारका कार्यालयहरूले कानूनबमोजिमको आ-आफ्नो कर्तव्य पूरा गरी नै रहेका छन् र लगातार सुनुवाइको उल्लिखित व्यवस्थाको कार्यान्वयनमा कुनै बाधा विरोध नगरेको अवस्था हुँदा मागबमोजिम परमादेश जारी गर्नु पर्ने अवस्था छैन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्नेसमेतको बहस प्रस्तुत गर्नु भयो ।

यस अदालतको आदेश :

इन्साफको रोहमा मिसिल तथा सो संलग्न प्रमाण कागजहरूको अध्ययन गरी हेर्दा, निवेदकले मूलतः जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम २३ग. मा जबर्जस्ती करणी, मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार, घरेलु हिंसा, अपहरण तथा शरीरबन्धकलगायतका मुद्दामा नियमित सुनुवाइ हुने व्यवस्था मिति २०६७।४।३ बाटै लागू भै सकेको अवस्थामा पनि सम्बन्धित जिल्ला अदालतहरूले अझैसम्म

उक्त व्यवस्थालाई कार्यान्वयनमा ल्याएका छैनन् । स्वयं सर्वोच्च अदालतबाटसमेत यसको कार्यान्वयनमा ध्यान पुग्न सकेको छैन । त्यसैगरी यसको कार्यान्वयनमा सरकारी वकीलका साथै प्रहरी कार्यालयहरूको सहयोग र समन्वय पनि उत्तिकै महत्त्वपूर्ण हुने हुँदा यी सबै विपक्षीहरूको सहयोग र समन्वय हुने गरी जिल्ला अदालतहरूमा आवश्यक संयन्त्रसमेतको गठन गरी लगातार सुनुवाइसम्बन्धी जिल्ला अदालत नियमावलीको उक्त व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाऊँ भनी मुख्य निवेदन दावी लिएको देखिन्छ । रिट निवेदन मागदावीको खण्डन स्वरूप विपक्षीहरूबाट आएको लिखित जवाफ व्यहोरामा जिल्ला अदालत नियमावलीको उल्लिखित व्यवस्था कार्यान्वयनमा नल्याउनुमा आफूहरूको कुनै पनि भूमिका छैन र सम्बन्धित जिल्ला अदालत स्वयंले सक्रियता देखाएको खण्डमा उक्त व्यवस्था स्वतः कार्यान्वयन हुनेमा समेत कुनै द्विविधा नभएको हुँदा परमादेश जारी गर्न पर्ने अवस्था नरहेको भन्ने आशयको व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ ।

उल्लिखित बहस जिकीरहरूको मनन साथै रिट निवेदन जिकीर, विपक्षीहरूबाट प्रस्तुत हुन आएका लिखित जवाफसमेतको मिसिलसंलग्न कागज प्रमाणहरूको अध्ययनपश्चात् देहायका प्रश्नहरूको सम्बन्धमा न्यायिक निरोपण हुनुपर्ने देखिन आयो ।

(१) जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ मा भएको आठौँ संशोधनबाट थप गरिएको नियम २३ग. को लगातार कारवाही र सुनुवाइसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको प्रयोग अनिवार्यरूपमा गर्नुपर्ने हो वा होईन ?

(२) सो व्यवस्थालाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउनको लागि जिल्ला

- अदालतहरूमा कुनै किसिमको संयन्त्रको निर्माण गर्न जरूरी छ वा छैन ?
- (३) लगातार कारवाही र सुनुवाइ हुने भनी जिल्ला अदालत नियमावलीमा संशोधन गरी थप गरिएको अनुसूची ४ख मा तोकिएका मुद्दाहरूको कारवाही व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउनको लागि मुद्दा व्यवस्थापनको सन्दर्भमा समेत कुनै सुधारको आवश्यकता छ वा छैन ?
- (४) निवेदकहरूको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होईन ? मागबमोजिमको आदेश जारी हुने भए कुन कुन निकायको नाउँमा के कस्तो आदेश जारी हुनुपर्ने हो ?

२. सर्वप्रथम निर्णयको लागि निर्धारित पहिलो प्रश्नको सम्बन्धमा विचार गरौं । निवेदकले खास गरी जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को आठौं संशोधनले थप भएको नियम २३ग. मा भएको लगातार कारवाही र सुनुवाइसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको जिल्ला अदालतहरूबाट प्रभावकारी कार्यान्वयन नभएकोले सो व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गराउनको लागि परमादेशलगायतको उपयुक्त आदेश विपक्षीहरूका नाममा जारी गरिपाउँ भन्ने मागदावी लिई प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको देखिन्छ ।

३. जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ मा मिति २०६७।०४।०३ मा भएको आठौं संशोधनले नियम २३ग.थप गरी सङ्गीन र गहन किसिमका केही फौजदारी मुद्दामा लगातार कारवाही र सुनुवाइ गरिने व्यवस्थालाई अङ्गीकार गरेको देखिन्छ । सो व्यवस्था तुरुन्तै लागू भएको समेत देखिन्छ । उक्त संशोधनले अनुसूची ४ख.समेत थप गरी लगातार कारवाही र सुनुवाइ गरिने मुद्दाहरूको सूचीसमेत तोकेको देखिन्छ । उक्त सूचीमा अपहरण तथा शरीर

बन्धक, आगलागी, घरेलु हिंसासम्बन्धी, सबै प्रकारको चोरी, जबर्जस्ती करणी, जीउ मास्ने बेच्ने, ठगी, मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार, लागू औषध मुद्दाहरू तोकिएको र सर्वोच्च अदालतले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिएका मुद्दाहरूमा समेत लगातार कारवाही र सुनुवाइ गरिन सक्ने गरी सो व्यवस्थाको दायरालाई अझै फराकिलो बनाएको देखिन्छ । उल्लिखित मुद्दाहरूमा सधैं जोखिमयुक्त अवस्थामा रहने महिला एवम् समाजका सीमान्तकृत वर्गहरू नै बढी मात्रामा पीडित बन्ने गरेको देखिन्छ । यस्ता पीडित वर्गको न्यायसम्मको पहुँचलाई सहज तुल्याउन राज्यको भूमिका अझ बढी रचनात्मक र सहयोगी बन्नुपर्ने देखिन्छ । सामाजिक सुरक्षाका दृष्टिले समेत गहन किसिमका फौजदारी मुद्दाको सुनुवाइ प्रक्रियालाई अनुचितरूपमा लम्बिन नदिई पीडित एवम् प्रतिवादी स्वयंलाईसमेत न्यायको अनुभूति दिलाउनको लागि मुद्दामा लगातार सुनुवाइ गरेर न्यायिक निष्कर्षमा पुगनुपर्ने हुन्छ । सरकारवादी हुने गम्भीरखालका फौजदारी मुद्दाहरूको सुनुवाइ प्रक्रिया लामो र विलम्बकारी भएको कारण अदालतमा मुद्दा दायर भएपछि प्रारम्भिक सुनुवाइ (Pre-trial) भएको लामो अन्तरालपछि मात्र साक्षीहरूको परीक्षण हुने प्रचलन रहेको देखिन्छ । जसको कारण त्यस्ता साक्षीहरू प्रमाण मुकरर गरिएका मितिसम्ममा विदेश गईसक्ने वा विवाह वा अन्य कुनै कारणले उपस्थित नहुन पनि सक्छन् । लामो अन्तरालपश्चात् साक्षी परीक्षण गरिने परिपाटीले गर्दा साक्षीहरूलाई आर्थिक प्रलोभन वा डर, धाक, धम्की देखाई प्रतिकूल हुन लगाउने, मौकामा बयान गरेको लामो अन्तरालपछि मात्र अदालतमा बयान वा बकपत्र गराईने परिपाटीले गर्दा मुद्दामा विरोधाभासपूर्ण अभिव्यक्ति आउन सक्ने भई थप प्रमाण संकलन र साक्षी उपस्थित गराउनसमेत कठिनाई हुने

गरेको देखिन्छ । लामो समयको अन्तरालमा गरिने साक्षी परीक्षण वा मुद्दाको अन्य कारवाहीमा सम्बन्धित व्यक्तिको स्मरण शक्तिले पनि समस्या आउन सक्दछ । कतिपय मुद्दामा मौकामा साक्षी प्रमाणहरू बुझ्न नसकिँदा प्रमाणहरू नष्ट हुने सम्भावनासमेत रहन सक्छ । फौजदारी मुद्दाको सुनुवाइ प्रक्रिया शीघ्र र प्रभावकारी नभएकै कारणले वर्तमान फौजदारी न्याय प्रशासन दण्डहीनता रोक्न कमजोर बन्दै गएको समेत देखिन्छ । मुद्दामा हुने ढीलो सुनुवाइको कारण निर्दोष व्यक्तिले सफाइ लिई समाजमा पुनर्स्थापित हुन र पीडितले प्राप्त गर्ने राहतलगायतको न्याय प्राप्त गर्ने मार्गसमेत अनिश्चित बन्दै गएको छ ।

४. समाज र मानवता विरोधी क्रियाकलापलाई प्रभावकारीरूपमा नियन्त्रण गर्न नसकिए नागरिकहरूको सुरक्षित भएर बाँच्न पाउने अधिकार जहिलेसुकै जोखिममा पर्न सक्ने हुन्छ । नागरिकहरूलाई सुरक्षित भएर बाँच्न दिने अवस्थाको सुनिश्चितता प्रदान गर्ने, समाजमा घट्ने अपराधीक गतिविधिहरूलाई प्रभावकारीतवरले नियन्त्रण गर्ने, अपराधीहरूलाई उचित दण्ड दिलाउने र पीडितको संरक्षण गर्ने दायित्व राज्यकै हुन्छ । यिनै कारणले गर्दा पनि राज्यले विभिन्न कानूनी र संस्थागत संयन्त्रहरूलाई निर्माण गरेर फौजदारी न्याय प्रशासनलाई प्रभावकारी र भरोसायोग्य बनाउन अपरिहार्य हुन्छ । यिनै आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्नको लागि लामो र झञ्झटिलो कार्यविधिमा समयानुकूल सुधारको रूपमा लगातार सुनुवाइसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था नियमावलीमा गरी प्रयोगमा अनिवार्य गरिएको हो ।

५. न्याय छिटो, कम खर्चिलो र सुलभ बनाउनको लागि न्याय प्रशासनमा समयानुकूल सुधार वाञ्छनिय हुन्छ । देवानी र फौजदारी दुबैको न्याय प्रशासनमा आ-आफ्नै महत्त्वपूर्ण र विशिष्ट

स्थान रहेको भएपनि फौजदारी न्याय प्रशासन सञ्चालनमा राज्य संयन्त्रले बढी नै संवेदनशील हुनुपर्ने हुन्छ । परम्परागत अपराधहरूको तुलनामा वर्तमान समयमा विकसित हुँदै गरेका संगठित अपराधहरूको नियन्त्रणमा राज्यको भूमिका अझै बढी प्रभावकारी र रचनात्मक हुनुपर्ने देखिन्छ । संगठित अपराध एक श्रृङ्खलाबद्ध र व्यावसायिक अपराधीहरूको गिरोहबाट गरिने अपराध हुँदा यस्ता अपराधीक गिरोहहरूद्वारा घटाउने अपराधहरूलाई नियन्त्रण गर्न फौजदारी न्याय प्रशासनमा विशिष्ट र फरकदङ्गको सुधार देखिन जरूरी हुन्छ । यस्ता अपराधहरूमा पीडित वा साक्षीलगायतका सबूद प्रमाणहरूको सुरक्षा एवं तिनको प्रभावकारी परीक्षणको कुरा संवेदनशील मानिने गर्छ । यदि मुद्दाको सुनुवाइ प्रक्रिया अनुचितरूपमा लामो भएमा यस्ता व्यावसायिक अपराधीहरूले आफूविरुद्धका साक्षी प्रमाणलाई प्रभावित तुल्याई मुद्दालाई असफल बनाउन सफल हुन सक्छन् । महिला हिंसासम्बन्धी, जबरजस्ती करणी, मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार, मानिस अपहरण, लागू औषध जस्ता मुद्दाहरूमा संगठित अपराधीक गिरोहहरूको नै संलग्नता बढी रहने गर्दछ । संगठित अपराधीक गिरोहद्वारा सञ्चालन गरिने यस्ता अपराधीक क्रियाकलापहरू आधुनिक युगको चुनौती बनेका छन् । संगठित अपराध सञ्चालन गर्नेहरूको सञ्चाल कुनै राष्ट्रिय सीमाभित्र मात्रै सीमित नभई यो अन्तर्राष्ट्रियस्तरसम्म फैलिएको र यसको पछाडि अपराधीहरूको ठूलो समूहले काम गरी रहेको हुन्छ । यिनीहरूसँग रहने पैसा एवं गैरकानूनी शक्तिको कारणले सजिलैसँग पीडित एवं जाहेरवालालगायतका साक्षीहरू प्रभावमा पर्न सक्दछन् जसको फलस्वरूप फौजदारी न्याय प्रशासनको मार्ग अवरुद्ध हुन पुगी फौजदारी न्याय प्रशासनबाट प्राप्त गर्न खोजिएको लक्ष्यको सही नतिजा आउन नसक्ने खतरा रहिरहन्छ ।

६. संगठित अपराधलगायतका मुद्दामा विद्यमान जघन्य फौजदारी मुद्दाहरू खास गरेर अपराधहरूबाट नै खास व्यक्ति वा समुदाय मात्रै प्रभावित हुने नभै अन्ततः समग्र समाज र देशान्तरसम्म पनि प्रभावित हुने अवस्था आउँछ । एक देश वा प्रादेशिक क्षेत्रमा बसेर अन्य देश वा प्रादेशिक क्षेत्रका जनता विरुद्धसमेत अपराध गर्न सक्ने हुनाले संगठित अपराधको अन्तर्राष्ट्रिय आयामहरूसमेत रहेको देखिन्छ । त्यस्तो कसूरहरूको सुनुवाइलाई छिटो छरितो र प्रभावकारी गराउने कुरा झनै गाह्रो कुरा हुन्छ । कतिपय अवस्थामा एक देशको साक्षी अर्को देशको अदालत सशरीर उपस्थित गराउन नसकी न्यायिक सहयोगसम्बन्धी सम्झौताको सहयोग लिएर अन्तर्देशीय अदालती संयन्त्र उपयोग गरेर दूरभाष वा दूर श्रव्यदृश्यको माध्यमबाट बयान बकपत्र गराउन पर्नेसमेतको अवस्था रहन्छ । खर्च, समय, सुरक्षा र व्यवहारिकता आदि कतिपय कारणले त्यस्तो विकल्प खोज्न पर्ने अवस्था आउँछ ।

७. संगठित अपराधको कसूरदारको खतरनाक पृष्ठभूमि, पीडितको असहाय र संवेदनशील अवस्था, पीडितले अदालती प्रक्रियामा सहयोग गरे बापत उठाउन पर्ने जोखिमको प्रकृति र मात्रा आदि कारणले पीडित एवं साक्षीहरूको विशेष संरक्षण गर्नुपर्ने अवस्था आउँछ । साक्षी संरक्षणको आवश्यकता पछिल्ला दिनहरूमा यतिबिघ्न जरूरी भएको छ कि अहिले केही मुलुकहरूले संगठित अपराधका पीडित साक्षीलाई देशभित्र मात्रै नभएर देशबाहिर अझ महादेश नै कटाएर पनि अर्कै नाम र परिचयसहित भए पनि दिएर विशेष संरक्षण दिने गरेको पाइन्छ । यी कुराहरू न्याय प्रणालीमा आएका चापहरूको अत्याधुनिक प्रवृत्तिको रूपमा लिन सकिन्छ । विशेषरूपमा संरक्षण गरिएका साक्षीहरूको बकपत्र

जुनरूपमा गर्ने भएपनि छिटो छरितो गर्नुपर्ने हुन्छ । बढी समय लगाएर वा ढीलो गरी गरिएको साक्षी बकपत्रले गुणस्तर र अधिकारिकता गुमाउन सक्छ र जोखिम बढाएको हुन सक्छ । यस अर्थमा पनि व्यवस्थितरूपमा लगातार कारवाही र सुनुवाइमार्फत यस्ता प्रश्नहरूको सम्बोधन गर्नु बाञ्छनीय हुन आउँछ ।

८. यस्तो खतरालाई निवारण गर्नको लागि गम्भीर एवम् सङ्गीन मानिएका उल्लिखित किसिमका मुद्दाहरूमा परम्परागत र विलम्बपूर्ण सुनुवाइ प्रक्रियालाई कायम राखीराख्दा मुद्दाको कारवाही अनावश्यकरूपमा लम्बिन गई अपराधीहरूलाई अभियोगबाट छुटकारा लिने विभिन्न हरकतहरूको योजना बनाउने अवसर प्राप्त हुने हुन्छ । अन्ततः दोषी निर्दोष साबित हुने र पीडित झन पीडित हुने खतरा बनिरहुनुका साथै दण्डहीनताले समेत प्रश्न पाईरहने हुन्छ । यिनै चुनौतीसँग जुधी प्रभावकारी न्याय प्रदान गर्ने उद्देश्यले जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ मा संशोधन गरी नियम २३ग. र अनुसूची ४ख. थप गरि लगातार कारवाई र सुनुवाइको व्यवस्था र त्यस्तो व्यवस्थामा लागू गरिने मुद्दाहरूको सूची तोकिएको देखिन्छ ।

९. पीडितको दृष्टिकोणबाट नेपालको वर्तमान फौजदारी न्याय प्रशासन पीडित-मैत्री बन्न सकेको देखिदैन । पीडितलाई न्याय दिलाउने कानूनी संयन्त्रहरू अपुरो र अपर्याप्त रहेको सन्दर्भमा लगातार सुनुवाइ सम्बन्धी कानूनी व्यवस्थालाई यसको सहयोगीको रूपमा हेर्नुपर्ने हुन्छ । न्यायिक प्रक्रिया स्वभावैले छरितो हुनुपर्दछ भने पीडितको सन्दर्भमा हेर्ने हो भने त्यो अझ छिटो छरितो र प्रभावकारी हुनुपर्दछ । कसूरदारलाई दण्ड सजाय दिलाउने र पीडितलाई न्याय प्रदान गर्ने फौजदारी न्यायको उद्देश्यलाई परिपूर्ति गर्नको लागि पनि कानूनमा यस्तो व्यवस्था

हुन आवश्यक हुन्छ । हामीले अँगाल्दै आएको फौजदारी न्याय प्रणालीले प्रतिवादीका हक अधिकारहरूको संरक्षणको तुलनामा पीडितका हक अधिकारहरूको प्रभावकारी कानूनी व्यवस्था गरेर संरक्षण गर्न सकेको अवस्था देखिँदैन । यसै आवश्यकतालाई पूरा गर्नको लागि पनि उल्लिखित किसिमको कानूनी व्यवस्थाको प्रयोग मुद्दा सुनुवाइको क्रममा अनिवार्य हुन्छ । प्रचलित फौजदारी न्याय प्रशासनले अङ्गीकार गरेको मुद्दा सुनुवाइको व्यवस्थामा समयानुकूल परिवर्तन हुन नसकी प्रभावकारी हुन नसकेको कारणबाट दोषीलाई सजाय गर्ने, पीडितलाई न्याय दिलाउने र समाजलाई निर्भयता प्रदान गर्ने कानूनी सवाल चुनौतीपूर्ण बनेको छ । यस किसिमको चुनौतीको सामना गर्नको लागि पनि लगातार सुनुवाइको व्यवस्था कानूनमा हुन अपरिहार्य हुन गएको देखिन्छ । यस्तो व्यवस्था कानूनमा भएर मात्र मुद्दाका पक्षले स्वतः न्याय पाईहाल्न सक्दैनन् । यसको लागि यस्तो व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न जरूरी हुन्छ । प्रस्तुत विवादमा रिट निवेदकको मुख्य चासो पनि यसै विषयमा केन्द्रित रहेको देखिन्छ ।

१०. प्रतिवादी र पीडित दुबैलाई फौजदारी न्याय प्रणालीप्रति विश्वस्त तुल्याउनको लागि परम्परागत रूपमा प्रयोग हुँदै आएको न्याय प्रशासनको लामो र झञ्झटिलो कार्यविधिमा समयानुकूल सुधार हुन जरूरी हुन्छ । देवानी मुद्दाहरूमा लिखित सबूद प्रमाणहरूकै प्राधान्यता हुने हुनाले प्रमाणहरूको संरक्षण अदालतबाट पछिसम्म पनि गर्न जति सहज हुन्छ त्यति सहज फौजदारी मुद्दामा प्रयोग हुने सबूद प्रमाणको हकमा नहुन पनि सक्छ । फौजदारी मुद्दामा लिखित प्रमाणको भन्दा पनि भौतिक सबूद प्रमाणहरूको प्रधानता बढी रहने र त्यस्ता सबूद प्रमाणहरूको मुद्दाको सफलताको लागि लामो समयसम्म

संरक्षण गरीराख्न कठिन हुने हुन्छ ।

११. फौजदारी मुद्दामा अदालतबाट नबुझिनुहुने र सरकारी पक्षले उपस्थित गराउनुपर्ने पीडित एवम् जाहेरवाला लगायतका सरकारी साक्षी गवाहहरूलाई अदालतले यथा समयभित्रै बुझी प्रमाण परीक्षण गर्न नसक्दा त्यस्ता साक्षीलाई पछि अदालतले चाहेर पनि बुझ्न नसक्ने अवस्था आउन सक्छ । यदि बुझ्न सकिए पनि अपराधका पीडित एवम् जाहेरवालालगायतका साक्षी गवाहहरूको प्रर्याप्त सुरक्षा नभएको हाम्रो जस्तो मुलुकमा अपराध घटेको लामो समयको अन्तरालमा त्यस्ता साक्षी गवाहहरूमाथि विभिन्न किसिमका अनुचित प्रभाव पर्न गई उनीहरू प्रतिकूल अभिव्यक्ति दिन बाध्य हुन सक्छन् ।

१२. अधिकांशतः महिला, बालबालिका एवम् समाजका सीमान्तकृत वर्गहरू बढी पीडित हुने गम्भीर किसिमका फौजदारी मुद्दाहरूमा हाल प्रचलित लामो किसिमको सुनुवाइको सट्टा लगातार सुनुवाइ गरिने परिपाटीलाई अङ्गीकार गर्दा उनीहरूको न्यायमा सहज पहुँच पुग्न सक्छ । मुद्दा पेश हुनासाथै अभियुक्त एवं साक्षी गवाहहरूलाई पनि प्रस्तुत गरी निजहरूको बयान लिने लगायतको बुझ्न पर्ने प्रमाण लगाताररूपमा बुझ्ने कार्यले न्यायिक प्रक्रियाले सुनिश्चितता प्राप्त गर्न सक्छ । न्याय ढीलो दिनु भनेको न्याय दिन इन्कार गर्नु हो भन्ने स्थापित मान्यतालाई व्यावहारिक रूप दिनको लागि ढीलो न्यायिक प्रक्रियामा देखिएको ढीलासुस्तिमा सुधार ल्याउन जरूरी छ । अदालतमा दायर भएका मुद्दाहरूमा फैसला हुन धेरै समय लाग्ने गरेको कारणबाट न्याय दिन ढिलाइ हुने गरेको छ । अलगअलग र पटकपटक गरिने सुनुवाइ प्रक्रियाले गर्दा समयमा साक्षी गवाहहरूलाई बुझ्न नसकिदा त्यस्ता साक्षी गवाहहरू उल्लेख्यरूपमा उपस्थित नहुने र उपस्थित भई हाले पनि प्रतिकूल भई

दिने आम प्रचलन रहेको देखिन्छ । न्यायिक कार्यविधिमा अपेक्षित सुधार हुन नसकेकै कारण शीघ्र न्याय नपाइने अवस्थाको सिर्जना भएको छ । कथमकदाचित् ढीलै गरी न्याय प्राप्त भईहाले पनि पीडितले अनुभूत हुने गरी न्याय प्राप्त नहुन सक्छ । यस्तो अवस्थाको सिर्जना हुन नदिनको लागि फौजदारी न्याय प्रणालीमा समयानुकूल परिवर्तन हुन र पीडितलाई न्याय दिनेतर्फ उन्मुख हुन जरूरी छ ।

१३. निवेदक पक्षको चासो भनेको पनि यस व्यवस्थालाई जिल्ला अदालतहरूले प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गरेका छैनन् भन्ने छ । अदालती काम कारवाही र कार्यविधिमा शीघ्रताको चासो लिई निवेदकहरू अदालतसमक्ष प्रवेश गर्नुलाई स्वाभाविक मान्नुपर्ने नै हुन्छ । विपक्षी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट प्रस्तुत भएको लिखित जवाफमा लगातार कारवाही र सुनुवाइको व्यवस्थाको कार्यान्वयनमा कानूनको द्वन्द्व विद्यमान रहेको छ । जसको कारण यसको कार्यान्वयनमा कठिनाई उत्पन्न भएको छ । साक्षीको उपस्थिति, सोधपुछ, जिरहलगायतका प्रचलित कानूनले निर्धारण गरेका सारभूत र कार्यविधिगत व्यवस्था पालना गरेर अपवादात्मक अवस्थामा मात्र यस किसिमको सुनुवाइ हुन सक्दछ । सो कानूनी व्यवस्थालाई सामान्य अवस्थामा जस्तो लागू गर्ने गरी मागबमोजिमको आदेश जारी हुन सक्दैन भन्ने कुरालाई उल्लेख गरेको देखिन्छ । महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयले राखेको धारणा जस्तो जिल्ला अदालत नियमावलीको लगातार सुनुवाइको व्यवस्थालाई अपवादात्मकरूपमा लिन मिल्दैन । लगातार कारवाही र सुनुवाइको लागि कुनै कानूनी बाधा रहेको भएपनि जिल्ला अदालतमा गठन हुने संयन्त्रमा मुद्दाका सरोकारवाला पक्षबीच हुने छलफल एवं मुद्दा व्यवस्थापनको सन्दर्भमा

अपनाइने कानूनी संयन्त्रले सो बाधालाई हटाउन सक्ने नै हुन्छ ।

१४. अदालतमात्रको एक्लो प्रयासले लगातार सुनुवाइको कानूनी व्यवस्थाले सार्थकता पाउन सक्दैन । यसमा अदालतका साथै अनुसन्धानमा सम्लग्न प्रहरी, अभियोजन पक्ष, प्रतिवादी पक्षको कानून व्यवसायी तथा न्यायका सरोकारवालासमेत सबैको सहयोग र समन्वय जरूरी हुन्छ । आवश्यक संयन्त्रसमेतको निर्माण गरी अनिवार्यरूपमा लागू गर्न सकिने व्यवस्थालाई गौण मानी अपवादात्मकरूपमा मात्र लागू गर्न सकिने भन्ने विपक्षी महान्यायाधिवक्ता कार्यालयको तर्क यस सन्दर्भमा सान्दर्भिक देखिँदैन । फौजदारी न्याय प्रशासनको सुधार गरी प्रभावकारी बनाउन महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको समेत उत्तिकै जिम्मेवारी र जवाफदेहिता रहने हुन्छ । फौजदारी न्याय प्रणालीमा रहेका कमी कमजोरीलाई हटाई पीडितमुखी न्याय प्रणालीको विकासमा सरकारवादी फौजदारी मुद्दाको प्रतिरक्षा गर्न संवैधानिकरूपमा नै गठित निकायबाट अदालतले सधैं सक्रिय सहयोगको आशासमेत राखेको हुन्छ ।

१५. लगातार सुनुवाइको अवधारणालाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्न सकिएमा मुद्दाका पक्षहरूको मुद्दामा लाग्ने समय र खर्च कम हुने, छिटोछरितो र उचित समयमा मुद्दाका पक्षहरूले न्याय प्राप्त गर्ने अधिकारको सुनिश्चितता हुने, मुद्दाको अङ्ग पुर्याउनेक्रममा हुने ढीलासुस्ती अन्त्य हुने, कानूनले निर्धारण गरेको समयभित्रै मुद्दाको किनारा गरिसक्ने परिपाटीको विकास हुने, नागरिकहरूलाई छिटो छरितोरूपमा न्याय पाइन्छ भन्ने कुराप्रति विश्वस्त तुल्याउन सकिने, पीडित साक्षीलाई अनुचित आर्थिक लाभमा पारी प्रतिकूल हुनबाट रोकिने, अभियुक्तबाट पीडितप्रति हुने डर, त्रास, धम्की जस्ता क्रियाकलाप नियन्त्रित हुने, अभियुक्तले प्रमाण नष्ट गर्ने सम्भावनामा

कमी आउने भई समष्टिमा न्याय सम्पादनको गुणस्तरमा पनि बृद्धि हुन्छ । यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनले पीडितको पक्षमा मात्र नभै समयमै न्यायिक प्रक्रिया टुङ्गिई निर्दोष अभियुक्तले समेत समयमै सफाई पाई फौजदारी न्याय प्रशासनको क्षेत्रमा देखिएको न्यायिक अनिश्चिततासमेत हट्न जाने हुन्छ ।

१६. यस पद्धतिको सम्बन्धमा विदेशी अदालतहरूले गर्दै आएको अभ्यास हेर्दा, मुद्दाको कारवाहीको समय र परिणाममा लगातार सुनुवाइ पद्धतिको प्रभाव सम्बन्धमा फिलिपिन्सको न्याय प्रशासनसम्बन्धी संस्थाले १९९० मा त्यहाँको सर्वोच्च अदालतमा प्रस्तुत गरेको अध्ययन प्रतिवेदन (Report on the Effects of the Continuous Trial System on Litigation Time and output in the National Capital Region) मा फिलिपिन्समा फछ्यौट गर्न बाँकी मुद्दाको संख्या बढ्नु र न्याय सम्पादनमा विलम्ब हुनुको कारणहरूमा अदालतभित्रको न्याय प्रशासनको प्रक्रियागत ढिलाइ, कर्मचारीबीच समन्वयको अभाव र मुद्दाको सही व्यवस्थापन हुन नसक्नु हो भनेर उक्त प्रतिवेदनमा औल्याईएको देखिन्छ । उक्त प्रतिवेदनका अनुसार मुद्दामा लाग्ने समय कम गर्नु र छिटो छरितो न्याय सम्पादन गर्ने उद्देश्य राखी प्रथम चरणमा सन् १९८९ मा केही शुरू तहका अदालतहरू (Trial Courts) मा निरन्तर सुनुवाइको प्रक्रिया शुरू गरिएको देखिन्छ । यसको नतिजामा लगातार सुनुवाइ पद्धति लागू भएका अदालतको कार्यसम्पादनको तुलना अन्य यस्तो प्रक्रिया लागू नभएका अदालतहरूसँग गरिएकोमा लगातार सुनुवाइ लागू भएका अदालतमा समान प्रकृतिको मुद्दामा लगातार सुनुवाइ लागू नभएका अदालतहरूको तुलनामा मुद्दा फछ्यौट निकै कम समयमा भएको देखाईएको थियो । पछि यो प्रक्रियाको प्रभावकारितालाई दृष्टिगत गरेर अन्य

अदालतहरूमा पनि विस्तार गरिएको देखिन्छ । छिमेकी मुलुक भारतमा पनि न्याय सम्पादनमा ढीलासुस्ती व्यापक मात्रामा रहेको र छिटो छरितोरूपमा मुद्दाहरूको किनारा लगाउनको लागि भनेर विशेष व्यवस्था र योजनाअन्तर्गत शीघ्र सुनुवाइ अदालतहरू (Fast Track Courts) को स्थापना गरी मुद्दाहरूको फछ्यौट हुन बाँकी दरमा कमी ल्याउँदै आएका उदाहरणहरू देख्न सकिन्छ । तर यस्ता अदालतहरूको संरचना भने अस्थायी प्रकृतिका हुने गरेकोमा पछिल्लो समयमा गम्भीर प्रकृतिका महिला हिंसासँग सम्बन्धित मुद्दाहरूको सुनुवाइ स्थायीरूपमै स्थापना हुने “शीघ्र कारवाही अदालत” बाट गर्न शुरू गरिएको देखिन्छ ।

१७. सन् २०१२ को डिसेम्बर १६ का दिन एकजना २३ वर्षीय विद्यार्थी निर्भया (परिवर्तित नाम) को भारतको दिल्लीमा भएको सामूहिक बलात्कारको घटनापश्चात् मानव अधिकारवादीहरूले उठाएको आवाजलाई सरकारले यथाशीघ्र सम्बोधन गर्दै पीडितलाई शीघ्र न्याय दिलाउनका लागि र शीघ्र न्याय सम्पादन गर्न कानूनमा के कस्तो संशोधन गर्न आवश्यक हुन्छ सोको अध्ययन गरी उपयुक्त सिफारिश गर्नका लागि भारतका पूर्व प्रधानन्यायाधीश जे.एस.वर्माको अध्यक्षतामा एक समितिको गठन गरिएको र सो समितिले एक महिनाभित्र आफ्नो प्रतिवेदन सरकारसमक्ष प्रस्तुत गरेकोमा तत्कालै त्यहाँको विधायिकाले उक्त समितिका सुझावसमेतलाई समावेश हुने गरी भारतीय अपराध संहिता र सोसँग सम्बद्ध कानूनमा तत्काल आवश्यक संशोधन गरेको थियो । जसअनुसार यौन हिंसासम्बन्धी विद्यमान कानूनमा संशोधन गर्नुका साथै दिल्लीका केही जिल्ला अदालतहरूमा “शीघ्र कारवाही अदालत” को गठन भई जबर्जस्ती करणीलगायत गम्भीर प्रकृतिका महिला हिंसासँग सम्बन्धित मुद्दाहरू ती

अदालतहरूबाट हेर्ने प्रचलन शुरू गरिएको कुरा अध्ययनबाट देखिन्छ ।

१८. बेलायतमा पनि घरेलु हिंसाका मुद्दालाई छिटो छरितोरूपमा किनारा लगाउनको लागि शीघ्र कारवाही प्रणाली (Fast Track System) अपनाइ मुद्दाको सुनुवाइ गर्ने गरिएको पाईन्छ । त्यहाँ यस्ता मुद्दाको शीघ्र सुनुवाइ गर्नको लागि छुट्टै घरेलु हिंसा अदालत स्थापना गरिएको र यस्तो कारवाही प्रणालीबाट मुद्दाको फछ्यौट दरमा उल्लेख्य प्रगति भएको कुरासमेत त्यहाँको न्यायिक परिपाटीको अध्ययनबाट देखिन्छ ।

१९. त्यस्तै विशिष्टीकृत अदालतहरूको स्थापनाको सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा अमेरिकामा Expedited Track, Standard Track / Complex Track गरि ३ प्रकारको समूहमा मुद्दाहरूलाई वर्गीकरण गरी संक्षिप्त कार्यविधि अपनाई मुद्दाको शीघ्र फछ्यौट गर्ने प्रचलन शुरू गरिएको देखिन्छ । अमेरिकामा पनि घरेलु हिंसाका विवादहरूलाई छुट्टै विशिष्टीकृत घरेलु हिंसा अदालतबाट शीघ्र सुनुवाइको अभ्यास प्रचलनमा ल्याईएको कुरा त्यहाँको अध्ययनबाट देखिन्छ ।

२०. नेपाल पक्ष रहेको नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध, १९६६ को धारा १४(३)(ग) ले फौजदारी कसूरको अभियोग लागेको हरेक व्यक्तिलाई निज विरुद्धको फौजदारी अभियोगको निर्धारणमा पूर्ण समानतामा आधारित अनुचित विलम्बबिना पुर्पक्ष गरिने कुरालाई प्रत्याभूति दिएको देखिन्छ भने सो प्रावधानलाई राष्ट्रिय कानूनमा लागू गराउने दायित्वसमेत लगातार सुनुवाइसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाले निर्वाह गरेको मात्र सकिन्छ ।

२१. संयुक्त राष्ट्र संघीय महासभाद्वारा २९ नोभेम्बर, १९८५ मा पारीत प्रस्ताव नं ४०/३४ मा जारी गरिएको अपराध एवं अख्तियारको

दुरुपयोग पीडितका लागि न्यायसम्बन्धी आधारभूत सिद्धान्तको घोषणापत्रले पीडितलाई न्याय प्रदान गर्ने विषयमा महत्त्वपूर्ण व्यवस्थाहरूको उल्लेख गरेको देखिन्छ । उक्त घोषणापत्रले अपराध पीडितका विभिन्न अधिकारहरूलाई प्रत्याभूति दिएको देखिन्छ । जसअन्तर्गत अपराधबाट पीडित हुन पुगेकोहरूको न्यायमा पहुँच र स्वच्छ व्यवहार पाउने अधिकार, पुनर्स्थापनाको अधिकार, सहयोगको अधिकार र क्षतिपूर्तिको अधिकार प्रमुख देखिन्छन् ।

२२. उल्लिखितानुसारका अधिकारहरूको उपभोगलाई पूर्वानुमानमा आधारित तुल्याई सुनिश्चितता प्रदान गर्नको लागि राष्ट्रिय कानूनमा विवादहरूको शीघ्र सुनुवाइको उचित र प्रभावकारी कानूनी संयन्त्र निर्माण अत्यन्त जरूरी हुन्छ । यदि मुद्दाको सुनुवाइ प्रक्रिया अनुचितरूपमा लम्बिन गई पाउनपर्ने उपचार प्राप्त गर्न विलम्ब हुन्छ भने पीडितका उल्लेखित अधिकारहरूको प्रचलनमा समेत विलम्ब हुन गई पीडितले शीघ्र न्याय प्राप्त गर्ने कार्यमा बाधा पुग्न जान्छ । यस्तो अवस्थाको कारणले मुद्दा लड्दालड्दा व्यक्तिको मृत्युपर्यन्तसम्म पनि मुद्दाको अन्त्य नहुने र त्यतिबेलाको परिणामले पीडितले प्राप्त गर्ने न्याय मरणोपरान्त पाएको पुरस्कार सरह बन्न जाने भई न्याय प्रणाली जवाफदेहीबिहीन बन्न जाने हुन्छ ।

२३. न्यायको दृष्टिले आपराधिक कार्यबाट पीडित भएका व्यक्ति, निजको परिवार वा आश्रितहरूलाई उचित किसिमको पुनर्स्थापनाको कार्य यथासमयमै सम्पन्न गर्नु पर्ने हुन्छ । यस्तो पुनर्स्थापनामा सम्पत्ति फिर्ता गर्ने, नोक्सानी भएको वा भोगेको पीडाबापतको रकम भुक्तानी गर्ने, पीडित भएको कारण खर्च भएको रकम फिर्ता गर्ने, सहयोग उपलब्ध गराउने र अधिकारको पुनर्स्थापना गर्ने जस्ता कुराहरू पर्ने गर्दछन् । यसै सन्दर्भमा मानव बेचबिखन तथा ओसार

पसार विरुद्धको कसूरबाट परिणामस्वरूप पीडित बन्न पुगेका व्यक्तिलाई मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ अनुसार प्राप्त हुने उद्धार, पुनर्स्थापना र पुनर्मिलनसम्बन्धी व्यवस्थालाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउनको लागि समेत लगातार कारवाही र सुनुवाइको व्यवस्था हुन अपरिहार्य हुन्छ ।

२४. पीडितको संरक्षणको विषयमा मौजूदा नेपाली कानूनमा भएको अन्य व्यवस्थामध्ये पीडितलाई भराउने क्षतिपूर्तिसम्बन्धी व्यवस्था पनि एक रहेको छ । मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको ९(क) बमोजिम कसैले नाबालकसँग कुनै किसिमको अप्राकृतिक मैथुन गरे गराएमा जबर्जस्ती करणी गरेको मानी यसै महलको ३ नं. बमोजिम हुने सजायमा थप १ वर्षसम्म कैद गरी त्यस्तो नाबालकलाई निजको उमेर र उसलाई पुग्न गएको मर्कासमेत विचार गरी अदालतले अप्राकृतिक मैथुन गर्नेबाट मनासिबमाफिकको क्षतिपूर्ति भराई दिनुपर्ने व्यवस्था भएको देखिन्छ । ऐ. महलको १० नं. अनुसार जबर्जस्ती करणीबाट पीडित महिलालाई भएको शारीरिक वा मानसिक क्षति विचार गरी पीडित महिलालाई वा त्यस्ती महिलाको मृत्यु भई सकेकोमा निजमा आश्रित छोराछोरी भए निजहरूलाई पर्न गएको पीडासमेतको विचार गरी मनासिब ठहराएबमोजिमको क्षतिपूर्ति कसूरदारबाट भराईदिनु पर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । त्यस्तै बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ५३ को उपदफा (६) बमोजिम कुनै बालबालिकालाई अनैतिक पेशामा लगाएको कारण निजको चरित्रमा कुनै आघात पुग्न गएको रहेछ वा निजको स्वास्थ्यप्रतिकूल प्रभाव वा शारीरिक अङ्गभङ्ग भएको रहेछ भने त्यसरी भएको क्षतिको मुनासिबमाफिकको क्षतिपूर्ति रकम मुद्दा हेर्ने अड्डाले भराइ दिनुपर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । मुलुकी ऐन, अपहरण तथा

बन्धक लिनेको महलको १२ नं. ले अपहरणबाट पीडित भएको व्यक्तिलाई पुग्न गएको शारीरिक एवं मानसिक क्षतिको विचार गरी सो कसूर गर्ने गराउने व्यक्तिबाट पीडित व्यक्तिलाई क्षतिपूर्ति भराई दिनुपर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ ।

२५. मौजूदा कानूनमा भएका उल्लिखित व्यवस्थाहरूको गाम्भीर्यतालाईसमेत विचार गरी यस अदालतले जिल्ला अदालत नियमावलीमा संशोधन गरी लगातार कारवाही र सुनुवाइ गरिने मुद्दाहरूको सूचीसमेत तोकी त्यस्ता मुद्दाहरूका सन्दर्भमा लगातार कारवाही र सुनुवाइ गरिने कार्यविधिसमेत तोकेको हो । जसको उद्देश्य यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट मात्र प्राप्त हुन्छ ।

२६. उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी अपराधबाट पीडित हुनपुगेका व्यक्ति वा निजका आश्रितलाई भराउने क्षतिपूर्तिलगायतका राहत कार्यक्रमलाई प्रभावकारीरूपमा दिलाउनको लागि कसूरदारलाई छिटो छरितोरूपमा कानूनको कठघरामा उभ्याई उचित दण्ड दिन र पीडितलाई न्यायस्वरूप कानूनबमोजिमको क्षतिपूर्तिलगायतको राहत उचित र मनासिब समयभित्रै उपलब्ध गराउनको लागि हाल प्रचलनमा रहेको परम्परागत फौजदारी न्याय प्रशासनको कार्यशैलीमा परिवर्तन गर्नेपर्ने हुन्छ । यस्तो किसिमको परिवर्तन भनेको फौजदारी मुद्दाहरूको सुनुवाइ प्रक्रिया लगातार रूपमा गरेर शीघ्र न्यायिक विन्दुमा पुगनु नै हो । यही अहम् सवाललाई सम्बोधन गर्न जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ मा संशोधन गरी कानूनी व्यवस्था गरिएबाट यसको प्रयोग अनिवार्यरूपमा नै गर्नुपर्ने हुँदा यसलाई ऐच्छिक हो भनेर भन्न मिल्दैन ।

२७. अब निर्णयको लागि निर्धारित दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गरौं । नागरिकहरूको

हक हितको संरक्षण गरी समाजमा शान्ति, सुरक्षा, अमनचयन कायम राख्न र समाजमा घट्ने अवाञ्छित किसिमका मानवीय व्यवहारलाई नियन्त्रण गर्न प्रभावकारी कानूनी व्यवस्था गरेर मात्र पुग्दैन, त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन पनि जरूरी हुन्छ । मुद्दा प्रवाहको व्यवस्थापनमा देखिएका समस्याहरूलाई निराकरण गरी मुद्दाका पक्षलाई छिटो छरितो न्याय प्रदान गर्ने उद्देश्यले कानूनमा व्यवस्था गरिएको लगातार कारवाही र सुनुवाइलाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्न आवश्यक संयन्त्रहरूको निर्माण गर्नसमेत जरूरी हुन्छ । लगातार कारवाही र सुनुवाइको व्यवस्था विशेष खालका मुद्दालाई विलम्बबिना शीघ्र निर्णयमा पुग्नको लागि गरिएको नौलो प्रयोग मानिन्छ । यस व्यवस्थालाई अपनाई सुनुवाइ गरिने मुद्दाहरू र सोदेखि बाहेकका अन्य मुद्दाहरूसमेत एकै अदालतबाट सँगसँगै सुनुवाइ गरिनुपर्ने बाध्यता अदालतको हुँदा यस सम्बन्धमा अदालतमा गठन हुने संयन्त्रले सो को उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

२८. लगातार कारवाही र सुनुवाइको लागि नियमावलीको व्यवस्था स्वतः कार्यान्वयनमा आउन सक्दैन यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि सरोकारवाला पक्षका साथै हरेक निकाय एवम् पदाधिकारीहरूको सहयोग र समन्वय निरन्तररूपमा नै भईरहन आवश्यक हुन्छ । सुनुवाइपूर्वको चरणमा होस् वा सुनुवाइको चरणमा होस् दुबै चरणहरूमा मुद्दाका सरोकारवाला पक्ष, सरकारी अभियोक्ता, प्रतिवादीको कानून व्यावसायी, मुद्दा अनुसन्धानमा संलग्न प्रहरीसमेतसँग लगाताररूपमा छलफल गरेर लगातार सुनुवाइको प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्दै लैजानु पर्ने हुन्छ । यस प्रकारको सुनुवाइ गरिने मुद्दाहरूको कारवाही प्रक्रियालाई सार्थक निष्कर्षमा पुर्याउनको लागि सरोकारवालाहरूसँगको सहयोग

र समन्वयलाईसमेत निरन्तरता दिन आवश्यक हुन्छ । सो सम्बन्धमा छलफलको मार्गलाई प्रशस्त गरी अघि बढ्न जिल्ला अदालतहरूमा एक छुट्टै संयन्त्र स्थापना गर्नसमेत आवश्यक छ । लगातार कारवाही र सुनुवाइसम्बन्धी व्यवस्थालाई मुद्दा प्रवाह व्यवस्थापनको सन्दर्भमा जिल्ला अदालतहरूमा गठन गरिने यस्तो संयन्त्रले मुद्दालाई फछ्यौटको तहमा पुर्याउन र फछ्यौटको लागि आवश्यक पर्ने प्रक्रियाहरूलाई सहीढङ्गले सञ्चालन गर्न सहयोगीको भूमिका निर्वाहसमेत गर्दछ ।

२९. निर्णयसँग निर्धारित तेस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, नेपालको न्याय प्रणालीमा अनुभूत गर्न सक्ने न्याय व्यवस्थाको परिकल्पना गर्दै न्यायपालिकाको पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना लागू भई यस योजनाले प्रक्षेपण गरेका न्यायिक काम कारवाहीअन्तर्गत मुद्दा व्यवस्थापन पद्धतिलाई अँगालिएको छ । मुद्दाको जटिलता र प्रकृतिका आधारमा मुद्दाहरूलाई वर्गीकरण गरी फरक व्यवस्थापन पद्धति (Differentiated Case Management System) लाई अँगाल्ने भन्ने कुरालाई पनि नीतिगत सुधारकैरूपमा हेर्नुपर्ने हुन्छ । यसै नीतिगत सुधारअन्तर्गत महिला एवम् समाजका सीमान्तकृत वर्ग बढी प्रभावित रहने, गम्भीर र सङ्गीन खालका फौजदारी मुद्दाहरूको कारवाहीलाई नरोकिकन लगाताररूपमा सुनुवाइ गर्नुपर्ने विशेष व्यवस्थालाई जिल्ला अदालत नियमावलीमा भएको आठौं संशोधनको माध्यमबाट थप गरिनाको साथै सोही संशोधनबाट अनुसूची ४ख. समेत थप भई सो व्यवस्थाअन्तर्गत हेरिने मुद्दाहरूको सूची तोकिएको भए पनि हालसम्म उक्त व्यवस्था प्रभावकारीरूपमा प्रयोगमा आउन सकेको देखिएन ।

३०. जिल्ला अदालत नियमावलीमा व्यवस्थित लगातार कारवाही र सुनुवाइको

व्यवस्थाअन्तर्गत मुद्दाको कारवाहीमा ढीलासुस्ती हुन नदिन र उक्त व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न मुद्दा व्यवस्थापनका बारेमासमेत छलफल हुन जरूरी देखिन्छ । यो व्यवस्था लागू भएपछि दायर हुने मुद्दाको हकमा यसै व्यवस्थाको सम्बन्धमा अपनाउन पर्ने कार्यविधि अपनाई मुद्दाको कारवाही अगाडि बढाउन पर्ने हुन्छ । लगातार कारवाही र सुनुवाइ प्रक्रिया लागू हुने भनी तोकिएका मुद्दामा लगातार सुनुवाइ गर्दा साविकमा दायर भएका मुद्दामा के कसरी सुनुवाइ व्यवस्थापन गर्ने भन्ने सम्बन्धमा मुद्दा व्यवस्थापनको सन्दर्भबाटसमेत स्पष्ट हुन जरूरी छ । यस किसिमको व्यवस्थापकीय कार्यको लागि छलफल गरी निष्कर्षमा पुग्नको लागि जिल्लास्थित न्याय क्षेत्र समन्वय समितिसमेतसँग समन्वय गरी अघि बढ्न जरूरी हुन्छ ।

३१. न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ३१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी सर्वोच्च अदालतले बनाई लागू गरेको जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ मा भएको आठौं संशोधनबाट थप भएको लगातार कारवाही र सुनुवाइसम्बन्धी नियम २३ग. को व्यवस्था देहायबमोजिम रहेको छ :

- (१) अनुसूची ४ख. बमोजिमका मुद्दाहरू अदालतमा अभियोगपत्र पेश भएपछि अभियोग लगाइएका सबै प्रतिवादीहरू उपस्थित गराइएकोमा निजहरूको बयान गराई अदालतले आदेश दिएमा लगातार प्रमाण परीक्षण गरिनेछ
- (२) उपनियम (१) बमोजिमका मुद्दाहरूमध्ये सरकार वादी फौजदारी मुद्दाका हकमा अदालतले तोकिएको दिनमा अभियोजनकर्ताले समेत साक्षी गवाह पेश गर्नुपर्नेछ ।
- (३) प्रतिवादीले बयान गर्दा खुलाएका साक्षी प्रमाणहरू तत्कालै निजले उपस्थित गराउन

वा प्रमाण पेश गर्न सक्ने भएमा सुनुवाइलाई निरन्तरता दिई प्रमाण परीक्षण गरिनेछ ।
(४) उपनियम (१) र (३) बमोजिमको कार्यविधि पूरा भएपछि थप प्रमाण परीक्षण गर्न आवश्यक नभए अदालतले तत्कालै निर्णय गर्न सक्नेछ ।

३२. उक्त कार्यविधिगत सुधारको व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउने सम्बन्धमा मुद्दा व्यवस्थापनको क्षेत्रमा समेत समसामयिक सुधार आवश्यक हुन्छ । लगातार सुनुवाइको लागि मुद्दाको कार्यसूचीमा परेका मुद्दाहरूको कारवाही प्रक्रिया अनावश्यकरूपमा स्थगित गर्दै जाने र निरन्तरता टुटाई कारवाही गरिदैं जाने हो भने उक्त संशोधित व्यवस्थाको कुनै औचित्य रहँदैन । यससम्बन्धी कार्यविधिमा उल्लेखनीय सुधारको समेत यस इजलासले अपेक्षा गरेको छ । यस किसिमको व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउन सुनुवाइका विभिन्न चरणहरूको जानकारी मुद्दाका अभियुक्त, पीडितका साथै अन्य सरोकारवाला पक्षहरूलाई यथा समयमा दिने प्रयोजनको लागि कुन दिन के कुन कारवाही हुने र तोकिएको दिनमा तोकिएको काम कारवाही हुन नसकेमा सो कामकारवाही कुन तिथि मितिमा सम्पन्न गर्ने भन्ने सम्बन्धमा समेत कार्यविधिगत स्पष्टता जरूरी हुन्छ ।

३३. जिल्ला अदालतहरूमा लगातार कारवाही र सुनुवाइको लागि तोकिएका मुद्दाहरू बाहेकका अन्य गम्भीरखालका फौजदारी मुद्दाहरू पनि साँगसँगै दायर रहेका हुन सक्छन् । दुबैखालका मुद्दाहरूको सुनुवाइ प्रक्रियालाई एकैसाथ अघि बढाउँदा एक खालको मुद्दालाई लगातार कारवाइको चरणमा लानुपर्दाको कारणले लगातार सुनुवाइ नहुने अन्य मुद्दाहरू प्रभावित नहुन् भन्नाको लागि समेत सोसम्बन्धी

व्यवस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ । न्यायाधीश एवम् कर्मचारीको विद्यमान दरबन्दीको कमीले पनि यस किसिमको व्यवस्थालाई प्रभावित तुल्याउन सक्ने हुँदा यसतर्फसमेत ध्यान दिन आवश्यक हुन्छ । कतिपय जिल्ला अदालतहरूमा एक जना जिल्ला न्यायाधीशको मात्र दरबन्दी रहेको र लगातार सुनुवाइ गरिने मुद्दाहरूको सुनुवाइलाई प्रतिदिन जसो नरोकी अगाडि बढाउन पर्ने हुँदा दुबैखालका मुद्दाहरूको सुनुवाइलाई प्रभावित नहुने गरी उचितरूपले व्यवस्थापन गर्न जिल्ला न्यायाधीशको विद्यमान दरबन्दीमा पुनर्विचार गर्न आवश्यक हुने भए त्यसतर्फ पनि सरोकारवाला पक्षले समयमै गृहकार्य गरेर अघि बढ्न आवश्यक हुन्छ ।

३४. नयाँ निर्देशित हुने कार्यविधिलाई अनुशरण गरेर लगातार सुनुवाइ हुने मुद्दाहरूको व्यवस्थापनको पक्षमा जिल्ला अदालतमा गठन हुने संयन्त्रमा मुद्दाका सरोकारवाला पक्ष, न्यायाधीश, अदालतका कर्मचारी, अनुसन्धानमा संलग्न प्रहरी, सरकारी वकील, प्रतिवादी पक्षका तर्फबाट प्रतिनिधित्व गर्ने कानून व्यवसायीसमेतसँग नियमितरूपमा गरिनपर्ने छलफल, यस्तो नयाँ कार्यविधिगत व्यवस्थासँग कर्मचारीहरूलाई प्रशिक्षितसमेत गराई यस्तो व्यवस्थाबाट सार्थक परिणाम निकाल्नको लागि उनीहरूलाई तालिम, प्रशिक्षण आदि आवश्यक पर्ने भए सोसमेतको उचित प्रबन्ध मिलाउनका साथै अन्य आवश्यकीय व्यवस्था मिलाउनको लागि वित्तीय व्यवस्थापन गर्न पनि उत्तिकै जरूरी हुन जान्छ । यस किसिमको व्यवस्थापनको लागि आवश्यक पर्ने बजेटको समेत उचित प्रबन्ध मिलाउने प्रमुख जिम्मेवारी सर्वोच्च अदालतको हुने भएबाट यस व्यवस्थाको लागि यस अदालतका रजिष्ट्रार र मुद्दाको समग्र व्यवस्थापकीय प्रबन्धको लागि सर्वोच्च अदालतको मुद्दा प्रशासन महाशाखालाई जिम्मेवारी तोक्न सकिन्छ ।

३५. लगातार कारवाही र सुनुवाइको यस व्यवस्थालाई जिल्ला अदालतहरूमा मात्र लागू गरेर यसको उद्देश्य हासिल नहुने र जिल्ला अदालतहरूले सुनुवाइ गरि टुङ्गो लगाएका त्यस्ता मुद्दाहरूमा माथिल्लो अदालतमा पुनरावेदन परेको खण्डमा पुनरावेदन तहमासमेत उपरोक्तबमोजिमका मुद्दाहरूलाई छिटो छरितोरूपमा फछ्यौटका लागि आवश्यक पर्ने कार्यविधिगत कुरामा पुनरावेदन अदालत र सर्वोच्च अदालतका नियमावलीमा समेत समसामयिक सुधार आवश्यक देखिए सोसमेत गर्नुपर्ने हुन्छ ।

३६. अब निर्णयको लागि निर्धारित चौथो अर्थात् अन्तिम पश्चतर्फ विचार गरौं । न्यायपालिकाप्रतिको बढ्दो जनआकाङ्क्षाको तुलनामा न्यायिक कामकारवाहीलाई वाञ्छित सुधारको गतिमा हिंडाउन सकिएको छैन । यो तित्ततालाई केहीहदसम्म भए पनि हटाई न्यायिक कामकारवाहीलाई प्रभावकारी बनाउने हेतुले जिल्ला अदालत नियमावलीमा संशोधन गरेर लगातार कारवाही र सुनुवाइको व्यवस्था हालसम्म प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन हुन नसकेको कुरा विवेचित भै सकेको छ । उक्त संशोधनबाट जिल्ला अदालत नियमावलीमा थप भएको अनुसूची ४ख. मा तोकिएका मुद्दाहरूका पीडित एवं समाजका अन्य व्यक्तिहरूले जुनरूपमा छिटो छरितो र प्रभावकारी न्याय सम्पादनको आशा गरेका हुन्छन्, त्यो पूरा हुन नसकेको अनुभव भएको छ । कसूरदारलाई छिटोछरितो न्यायिक प्रक्रियामा उभ्याई उचित दण्ड दिने, निर्दोषले सफाइ लिने र पीडितले पाउन सक्ने उपचार र राहत पनि अविलम्ब पाउने व्यवस्थाको लागि सो कानूनी व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन अनिवार्य र प्रभावकारीरूपमा हुन जरूरी छ । यसबाट पीडितहरूको न्यायमा पहुँच बढ्न गई न्यायिक सुनिश्चितता कायम हुने, न्यायप्रति

जनआस्था बृद्धि हुने, न्यायिक प्रक्रिया पारदर्शीपूर्ण र जवाफदेहीपूर्ण हुनुका साथै भरोसायोग्य बनाउन सहयोग पुग्ने हुन्छ ।

३७. अतः जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को आठौं संशोधनबाट थप भएको नियम २३ग बमोजिमको मुद्दामा लगातार कारवाही र सुनुवाइ गरिने भनी ऐ. नियमावलीको अनुसूची-४ख मा तोकिएका मुद्दाहरूको हकमा लगातार सुनुवाइ गर्ने कानूनी व्यवस्थाको प्रयोगलाई ऐच्छिकरूपमा नभई अनिवार्यरूपमा कार्यान्वयन गर्न गराउन जो चाहिने निर्देशिका निर्माण गर्ने, जनशक्तिलाई प्रशिक्षित गर्न पर्ने भए सो गर्नसमेतको लागि आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्था गर्ने, लगातार सुनुवाइ गरिने मुद्दाहरूको सुनुवाइ प्रक्रियालाई पूर्वानुमानमा आधारित तुल्याई सुनिश्चित गर्न मुद्दा व्यवस्थापनको क्षेत्रमा गर्नुपर्ने सुधारसमेत गर्नका लागि आवश्यकपर्ने बजेट विनियोजनको लागि सरकारसँग माग गर्नुपर्ने भए सो गर्ने गराउने र मुद्दाको सुनुवाइ तालिका निर्माण गर्ने गराउने, लगातार सुनुवाइको व्यवस्थालाई सुचारू गरी न्यायलाई सुनिश्चित गर्न मुद्दाका सरोकारवाला पक्ष, सरकारी वकील, प्रतिवादीका कानून व्यवसायीसमेतसँग निरन्तररूपमा आवश्यक छलफल, सहयोग र समन्वय गरी मुद्दाको कारवाहीलाई सहजीकरण गर्न सम्बन्धित अदालतभित्रै एक छुट्टै संयन्त्र गठन गरी शीघ्रातिशीघ्र जो चाहिने आवश्यकीय व्यवस्था मिलाउनु भनी सर्वोच्च अदालतका रजिष्ट्रारको नाममा परमादेश जारी गरी दिएको छ ।

३८. साथै जिल्ला अदालत नियमावलीमा तोकिएका फौजदारी मुद्दाहरूमा लगातार कारवाही र सुनुवाइको लागि अपराध अनुसन्धान एवं अभियोजनसम्बन्धी निकायको पनि सहयोग र सहभागिताको शुरू देखिनै जरूरी हुने हुनाले त्यस प्रयोजनको लागि आवश्यक तयारी गर्न, लगातार

सुनुवाइको लागि अदालतमा गठन हुने संयन्त्रसँग समन्वय र सहकार्य गर्न र अदालतबाट लगातार सुनुवाइ गर्ने सन्दर्भमा साक्षी प्रमाण मुकरर गर्नको लागि आदेश भएको मिति र समयमा आफ्नो साक्षी प्रमाण आदि उपस्थित गराउने सुनिश्चितताको लागि जो चाहिने आवश्यक स्रोत साधनसहितको कानूनी व्यवस्था गरी गराई सहयोग गर्नु भनी आ-आफ्नो मातहतका निकायहरूलाई आवश्यक निर्देशन गर्नु भनी नेपाल सरकार गृहमन्त्रालय, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय र प्रहरी प्रधान कार्यालयसमेतको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिदिएको छ ।

३९. सो व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा निरन्तररूपमा अनुगमन गर्न सर्वोच्च अदालतकै अनुगमन तथा निरीक्षण महाशाखालाई तोकिदिएको छ । सो महाशाखाले नियमित अनुगमन गरी लिखित प्रतिवेदन गर्दै जानू । प्रस्तुत आदेशको सूचना विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. वैद्यनाथ उपाध्याय

इति संवत् २०७० साल साउन १६ गते रोज ४ शुभम् ।
इजलास अधिकृतः बाबुराम सुवेदी

निर्णय नं. १०७९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
फैसला मिति : २०७०।७।१४।२
०६७-CR-०९२०

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान

पुनरावेदक/प्रतिवादी : नुवाकोट जिल्ला, दाङसिङ
गा.वि.स. वडा नं. ७ घर भई हाल जिल्ला
कारागार कार्यालय, नवलपरासीमा थुनामा
रहेको कृष्ण दमाई

विरुद्ध

विपक्षी/वादी : सेसे नेपालीको जाहेरीले नेपाल
सरकार

०६९-RC-००८१

वादी : सेसे नेपालीको जाहेरीले नेपाल सरकार
विरुद्ध

प्रतिवादी : नुवाकोट जिल्ला दाङसिङ गा.वि.स.
वडा नं. ७ घर भई हाल जिल्ला कारागार
कार्यालय, नवलपरासीमा थुनामा रहेको
प्रकाश दमाईसमेत

- अबोध नाबालिकामाथि भएको कुकृत्यलाई समाजका अगाडि उदाङ्गित पाउँदै मृतकलाई सामाजिकरूपमा बेइज्जत गर्ने उद्देश्य रहेको भए सोही दिन निजलाई खोजी समाजका अघि लगी कारवाही गरिनुपर्दथ्यो तर कुटपीट गरी रातभर आफ्नो कब्जामा राखेबाट प्रतिवादीहरूको

मृतकलाई मार्नेसम्मको योजना वा मनसाय थिएन भन्न मिल्ने अवस्था नरहने ।

(प्रकरण नं.३)

- छोरी चेलीमाथि जबर्जस्ती करणीको प्रयास भएको भए मृतकउपर कानूनी कारवाहीको प्रक्रिया अघि बढाउन सकिने अवस्था विद्यमान रहँदासहित सचेत गराउने निहुँमा मार्नेसम्मको ईबी लिई योजना बनाई साङ्घातिकरूपमा मृतकलाई कुटपीट गरी रातभर बन्धक बनाई कर्तव्य गरी मारेको अवस्थामा मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. को प्रयोग गरी सजाय घटाउने अवस्था र कारण नरहने ।

(प्रकरण नं.५)

शुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.मोहनकृष्ण खनाल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.मोहनप्रसाद घिमिरे

मा.न्या.मीरा खड्का

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान
अधिवक्ता हरिबहादुर कार्की

प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३), १४ र अ.बं.१८८ नं.

फैसला

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६६।०९।२९ मा भएको फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार रहेको छ :-

पूर्व रामबहादुर तामाङको बारी, पश्चिम भीरपाखा, उत्तर तथा दक्षिण दाङसिङ मा.वि. र हले खोला जाने कच्ची बाटो यति चारकिल्लाभिन्न रहेको घटनास्थल, उक्त घटनास्थलमा रहेको लासको टाउकोमा गहिरो चोट, घुँडामा काटेको दाग रहेको भन्ने घटनास्थल लास प्रकृति मुचुल्का ।

टाउकोमा लागेको चोटको कारण न्याउरे दमाईको मृत्यु भएको भन्ने शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६५।०२।०७ गते अं. २० बजेको समयमा दाङसिङ गा.वि.स. स्थित जन्तरे भन्ने ठाउँमा निज न्याउरे दमाईलाई फेला पारी हामी तीनैजनाले कुटपीट गर्दै जुत्ताको माला र कालोमोसो लगाई हात, मुक्का र लाठीले टाउको र घुँडामा कुटपीट गर्दै ल्याउँदा साल बिसौना भन्ने स्थानमा निजको मृत्यु भएको हो भन्ने प्रतिवादीहरू जना ३ ले एकै मिलान हुने गरी प्रहरीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६५।०२।०८ गते कृष्ण दमाईसमेतका ३ जना मानिसहरूले निज न्याउरे दमाईलाई कुटपीट गरी मारी साल बिसौना भन्ने स्थानमा फालेको हो भन्ने बुझिएका मानिस कुवेर बर्देवासमेतले प्रहरीमा गरेको कागज ।

मिसिल संलग्न घटनास्थल, लास जाँच प्रकृति मुचुल्का, जाहेरी दरखास्त, शव परीक्षण प्रतिवेदन, प्रतिवादीहरूको बयान र बुझिएका मानिसहरूको कागजसमेत अध्ययन गरी हेर्दा मृतक न्याउरे दमाईको मृत्यु प्रतिवादीहरू कृष्ण दमाई, प्रकाश दमाई र कृष्णहरि सुन्दासको कुटपीटबाट भएको भन्ने पुष्टि हुन आएकोले यी प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. विपरीत १३(३) नं. बमोजिमको कसूर अपराधमा सोही १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने अभियोग दावी ।

मिति २०६५।०२।०६ गते कृष्ण दमाईको घरमा कुखुरा काटेकोले कृष्ण दाङको छोरीले मलाई मासु पुर्याउन गएकोमा बाटोमा काफल पानी भन्ने ठाउँमा न्याउरे दमाईले निज छोरी ईश्वरी दमाईलाई हातपात गरी लछारपछार गरेको भनी निज रङ्गेश्वरी दमाई हुँदै हामी भएको ठाउँ धादिङ जिल्ला, खाल्टे गा.वि.स. वडा नं. ८ मा पुगेकोमा त्यो दिन हामी त्यहीं नै बसी भोलिपल्ट खोज्दै जाँदा दिनभर कहीं फेला पार्न सकिएन । बेलुका ८/९ बजेतिर दाङसिङको खाल्टे भन्ने ठाउँमा फेला पारेकोमा रिसको झोकमा २/३ थप्पड हिकारिएर त्यहीं बाँधेर राखी भोलिपल्ट कालोमोसो दलेर दाङसिङ स्कुलमा लिएर जान लाग्दा बाटोमा सालबिसौना भन्ने ठाउँमा उसलाई बीचमा राखी जाँदै गर्दा घोटो परेर लड्यो के भयो किन उठेन भनी पल्टाई हेर्दा मरेको रहेछ । त्यसैले प्रहरीले मलाईसमेत पक्राउ गरी ज्यान मुद्दा लगाई ल्याएको हो भन्ने प्रतिवादी कृष्णहरि सुन्दासले अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

मसमेतका कृष्ण दमाई र म एकै दाजुभाइ हौं र कृष्णहरि सुन्दास गाउँको काकाको छोरा हुन् । हामी तीनै जना काउले भन्ने स्थानमा टेलर्स राखी लुगा सिउने काममा बसेका थियौं । २०६५।०२।०७ गते घरमा कुखुरा काटेको रहेछ, त्यो कुखुराको मासु दाजु कृष्ण दमाईको छोरीले हामीलाई ल्याउँदै गर्दा लाफे भन्ने जङ्गलमा मृतक न्याउरे दमाईले निज छोरीलाई समाती लुगा च्याती मासुसमेत फाली दिएकोले हुँदै कराउँदै हामीकहाँ आयो र हामीले सोध्दा न्याउरेले बाटोमा समात्यो र बलजफत करणी गर्न खोज्यो र मासु पनि फाली दियो भनी भनेको हुँदा हामी ३ जना निज मृतकलाई खोज्दै जाँदा जन्तरे भन्ने ठाउँमा पुगेपछि मृतक न्याउरे दमाईलाई भेटाई हामी तीनैजनाले कुटपीट गरेका हौं र पछाडिपट्टी हात बाँधी ७ गते जन्तरे भन्ने ठाउँमा

राख्यौं भोलिपल्ट बिहान समाज बसेको ठाउँमा लान परयो भनी लैजाँदा सालबिसौना भन्ने स्थानमा ठेस लागी घोप्टो परयो । हामी अघिपछि थियौं । एकछिनपछि निजको मृत्यु भएको हो । निजको मृत्यु हामी प्रतिवादीहरूको कुटपीटबाट भएको हो भन्ने प्रतिवादी प्रकाश दमाईले अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

मृतक न्याउरे दमाईले छोरीलाई बलजफत करणी गर्न खोज्यो र लुगा पनि च्याती दियो, मासु पनि फाली दियो भनी भनेको हुँदा हामी तीनजना निज मृतकलाई खोज्दै जाँदा जन्तरे भन्ने ठाउँमा पुगेपछि मृतक न्याउरे दमाईलाई भेटायौं र हामी ३ जनाले कोहीले गालामा कोहीले छातीमा मैले टाउकोमा मुडकीले हिकार्दै गोठमा डोरीले पाता कसी त्यहीँ गोठमा राखी भोलिपल्ट गाउँमा जुताको माला लगाई कालोमोसो दली घुमाउनुपर्छ भनी लैजाने क्रममा सालबिसौना भन्ने ठाउँमा आई पुगेपछि ठेस लागी घोप्टो परयो हामी अघिपछि थियौं एकछिनपछि निजको मृत्यु भएको हो । निजको मृत्यु भएको ठिक साँचो हो भन्ने प्रतिवादी कृष्ण दमाईले अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

मृतक न्याउरे दमाईलाई यी प्रतिवादीहरूले कुटपीट गरी मारेको हो भन्ने जाहेरवाला सेसे दमाईले अदालतमा आई गरेको बकपत्र ।

मृतकलाई मिति २०६५।०२।०७ मा प्रतिवादीहरूले आफ्नो कब्जामा लिई कुटपीट गरी मिति २०६५।०२।०८ मा ल्याउँदै गर्दाको अवस्थामा मृतकको मृत्यु भएकोलाई प्रतिवादीको मनसाय रहेनछ भन्न मिलेन । घटनाले नै प्रतिवादीहरूको मृतक मरे मरोस् भन्ने मनसाय रहेको देखिन आएको र प्रतिवादीको कार्य मानिस मार्न सक्नेसम्मको हुँदा प्रतिवादीहरूले अभियोग दावीबमोजिम ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) अनुसार कसूर गरेको ठहर्छ भन्ने शुरू नुवाकोट

जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।०१।१० मा भएको फैसला ।

आफ्नै सहोदर छोरी चेलीमाथि बलात्कार गर्न अपराधी माथि उठ्ने मानवीय आवेग जो कोही व्यक्तिमा समेत हुने कुरा हो । कोही पनि व्यक्ति त्यस्तो बलात्कार जस्तो घटना हुँदा टुलुटुलु हेरी बस्न सक्दैन । त्यसमा पनि १४ वर्षको अबोध बालिकामाथि भएको कुकृत्यलाई सहने शक्ति हामी प्रतिवादीहरूमा समेत भएन जुन कुरा हामीले प्रहरीसमक्ष र सम्मानीत अदालतमा कुनै ढाँट छल नगरी भएको यथार्थ कुराको बयान गरी दिएका छौं । यस अवस्थामा सम्मानीत अदालतबाट फैसला गर्दा घटनाको परिबन्ध एवं संवेदनासमेतलाई ख्याल विचार नगरी हचुवाको भरमा एक्कासी भए गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला बदर गरी पाऊँ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादीहरूले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा दायर गरेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा वारदातमा जोखिम हतियारको प्रयोग र अपराधको पूर्वतयारी नभएको पृष्ठभूमिमा भएको प्रस्तुत वारदातमा प्रतिवादीहरूलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम जन्म कैद हुने ठहर्याई गरेको शुरू नुवाकोट जिल्ला अदालतको मिति २०६६।०१।१० को फैसला प्रमाणको मूल्याङ्कनको रोहमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलको निमित्त अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम विपक्षी नेपाल सरकारलाई पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय मार्फत सूचना दिई आएपछि नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६६।११।२५ मा भएको आदेश ।

यसमा नुवाकोट जिल्ला अदालतले मिति २०६६।१।१० मा प्रतिवादीहरू कृष्ण दमाई, प्रकाश दमाई र कृष्णहरि सुन्दाससमेतले

कर्तव्य गरी न्याउरे दमाईलाई मारेको ठहर्याई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम जन्मकैदको सजाय गर्ने गरी भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । तर वारदातको प्रकृति हेर्दा प्रतिवादीहरूको मृतकसँग पूर्व रिसईवि एवं मारुपनेसम्मको योजना रहे भएको नदेखिँदा उपरोक्तानुसारको सजाय गर्दा चर्को पने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. बमोजिम निज प्रतिवादीहरूलाई जनही १० (दश) वर्ष मात्र सजाय गर्नु उचित हुने देखिन्छ । साधक जाहेर गरी अन्तिम भई आएबमोजिम गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।०१।२१ को फैसला ।

मेरो छोरीलाई मृतकले अनुचित व्यवहार गर्ने प्रयास गरेको अवस्थामा सोही कुराको आवेगमा आएर निजलाई कुटपीट गरी समाजले कारवाही गर्छ भन्ने सोचका साथ बाँधी समाजको जिम्मामा लगाउन ल्याउँदै गर्दा बाटामा अचानक ठेस लाग्नगै निजको तत्काल मृत्यु हुन पुगेको यथार्थ अवस्था हो । मेरो मृतकलाई मारुपने अन्य कुनै रिसईबी नभएको, योजना पनि नरहेको, जोखिम हतियारको प्रयोग नभएको, पूर्वतयारी नभएको अवस्थामा आफ्नी छोरीमाथि निजले प्रदर्शन गरेको व्यवहारका कारण निजलाई सचेत गराउने र तर्साउने उद्देश्य रहेकोमा अचानक निज ठेस लागेर लड्न पुगेको र सोही चोटका कारण मृत्यु भएको अवस्थामा यदि मलाई सजाय नै गर्ने हो भने पनि भवितव्यअन्तर्गत सजाय हुनुपनेमा सो नगरी हदसम्मको सजाय गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट शुरू सदर हुने गरी भएको फैसलामा गम्भीर त्रुटि भएकाले बदर गरी न्याय दिलाई पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी कृष्ण दमाईले यस अदालतमा दायर गरेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा प्रतिवादीहरू प्रकाश दमाई र

कृष्णहरि सुन्दासका हकमा नुवाकोट जिल्ला अदालतले जन्मकैदको सजाय हुने ठहराएको फैसला सदर हुने ठहरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फसैलाउपर पुनरावेदन नपरी यस अदालतमा मिति २०७०।०१।०३ मा साधकको रोहमा दर्ता हुन आएको ।

नियमबमोजिम मुद्दा पेशीसूचीमा चढी यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता हरिबहादुर कार्कीले घटनाबलीको परिवेश र अभियुक्तको अवस्थाको समग्र विश्लेषण र विवेचना नगरी अभियोजनपत्रलाई मात्र समर्थन गर्दै जन्म कैद हुने गरी हदैसम्मको फैसलालाई सदर गर्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला कानूनसँग असङ्गत, अन्यायपूर्ण र त्रुटिपूर्ण भएकाले बदर गरी पाऊँ भनी बहस गर्नु भएको समेत सुनियो ।

विद्वान कानून व्यवसायीको बहस सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेको छ, छैन र प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्ने हो, होईन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादी कृष्ण दमाईसमेतको कुटपीटबाट मृतक न्याउरे दमाईको मृत्यु भएको भन्ने पुष्टि हुन आएको हुँदा यी प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. विपरीत १३(३) नं. बमोजिमको कसूर अपराधमा सोही १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरी पाऊँ भन्ने अभियोग दावी रहेको प्रस्तुत मुद्दामा अभियोग दावी पुग्ने ठहर्याई गरेको नुवाकोट जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलाउपर प्रतिवादी कृष्ण दमाईका हकमा निजको पुनरावेदन परेको, अन्य प्रतिवादीहरू प्रकाश दमाई र कृष्णहरि

सुन्दासका हकमा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसलाउपर साधकको रोहबाट पेश भएको देखियो ।

३. सर्वप्रथम यी पुनरावेदक प्रतिवादी कृष्ण दमाईको हकमा भएको सजाय मिले नमिलेको सम्बन्धमा विचार गर्दा पुनरावेदक प्रतिवादी कृष्ण दमाईले मृतकलाई मारुपर्ने सम्मको कुनै रिसईबी, पूर्वयोजना वा तयारी नभएको, जोखिम हतियारको प्रयोग नगरी आफ्नो छोरीमाथि अनुचित व्यवहार गरेका कारण आवेगमा आई निज मृतकलाई कुटपीट गरेको कारण मृतकको मृत्यु भएकोमा भवितव्यअन्तर्गत सजाय हुनुपर्ने भन्ने मुख्य पुनरावेदन जिकीर लिएको देखियो । यी पुनरावेदक प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारी तथा अदालतसमक्ष बयान गर्दा वारदातको वर्णन गर्दै प्रतिवादीहरू तीनैजना मिली मृतकलाई कुटपीट गरेको र प्रतिवादी कृष्ण दमाईले मृतकको टाउकोमा प्रहार गरेको कुरा स्वीकार गरी कसूरमा साबिती रहेको देखिन्छ । साथै शव परीक्षण प्रतिवेदनमा Cause of death is due to head injury भन्ने उल्लेख गरिएको हुँदा प्रतिवादी कृष्ण दमाईको कर्तव्यबाट मृतक न्याउरे दमाईको मृत्यु भएको पुष्टि हुन आएको देखिन्छ । आफ्नी १४ वर्षकी नाबालक छोरीमाथि भएको अनुचित व्यवहारका कारण रिस उठी त्यस किसिमको व्यवहार सहन नसकी मृतकलाई सचेत गराउने र सामाजिकरूपमा बेइज्जत गर्ने उद्देश्यका साथ कुटपीट गरेको भन्ने देखिन्छ । तथापि प्रतिवादीहरूले घटनाको भोलिपल्ट मात्रै मृतकलाई खोजतलास गरी गरेको कुटपीटलाई तत्काल उठेको रिस थाम्न नसकी कुटपीट गरेको भन्न मिल्ने अवस्था रहेन । मृतकको टाउकोमा चोट लागेको र शरीरभरि नीलडाम रहेको शव परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको देखिएबाट मृतकको मृत्यु प्रतिवादीहरूको कुटपीटका कारण

भएको कुरामा विवाद रहेन । कुटपीटबाट घाइते भएका मृतकलाई औषधि उपचार गर्नुपर्ने दायित्व यी प्रतिवादीहरूले बहन गरेको देखिएन । साथै घाइतेलाई उपचार नगरी आफ्नो कब्जामा लिई रातभर गोठमा राखेको कुराबाट यी प्रतिवादीहरूको मृतकलाई मार्ने अव्यक्त मनसाय रहेको प्रष्ट रूपमा देखिन्छ । अबोध नाबालिकामाथि भएको कुकृत्यलाई समाजका अगाडि उदाङ्कित पाउँ मृतकलाई सामाजिकरूपमा बेइज्जत गर्ने उद्देश्य रहेको भए सोही दिन निजलाई खोजी समाजका अघि लगी कारवाही गरिनुपर्दथ्यो तर कुटपीट गरी रातभर आफ्नो कब्जामा राखेबाट प्रतिवादीहरूको मृतकलाई मार्नेसम्मको योजना वा मनसाय थिएन भन्न मिल्ने अवस्था रहेन ।

४. अघिल्लो दिनको घटनालाई लिएर भोलिपल्ट कुटपीट गरी सो कारणले मृतकको मृत्यु भएको देखिएकोलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १४ नं. को परिस्थिति भन्न नमिल्ने अवस्था विद्यमान रहेन । अतः मृतक न्याउरे दमाईलाई प्रतिवादीहरूले खोजतलास गरी साङ्घातिक प्रहार गरेको देखिएको वारदात प्रकृतिलेसमेत पुष्टि गरिरहेको अवस्थामा पुनरावेदक प्रतिवादी कृष्ण दमाईलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्याएको नुवाकोट जिल्ला अदालतको फैसला सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन ।

५. अब यी पुनरावेदक प्रतिवादी कृष्ण दमाई एवं अन्य प्रतिवादीहरू प्रकाश दमाई र कृष्णहरि सुन्दासलाई अ.बं. १८८ नं. बमोजिम जनही १०(दश) वर्ष मात्र कैदको सजाय हुनुपर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट व्यक्त राय मिले नमिलेको सम्बन्धमा विचार गर्दा, आफ्नी नाबालिग छोरीचेलीमाथि भएको अनुचित व्यवहारको लागि

सचेत गराउने उद्देश्य लिई मृतकलाई कुटपीट गरेको भनी प्रतिवादीहरूले जिकीर लिएको देखिन्छ । आफ्नी छोरीमाथि भएको अनुचित व्यवहारको विषयलाई लिएर घटनाको भेलिपल्ट मात्रै मृतक न्याउरे दमाईलाई खोजतलास गरी यी प्रतिवादीहरू तीनैजना मिली गम्भीररूपमा घाउचोट लाग्ने गरी कुटपीट गरेको र रातभर गोठमा थुनी राखेको कुरा प्रतिवादीहरू स्वयमले अधिकारप्राप्त अधिकारी तथा अदालतसमक्ष गरेको बयानबाट पुष्टि भएको देखिन्छ । छोरीउपर भएको अनुचित व्यवहारको विषयलाई लिएर छोरीले सो कुराको जानकारी गराएपछि मृतकलाई खोजतलास गरेको र निजलाई फेला पारी कुटपीट गरेको भन्ने कुरालाई यी प्रतिवादीहरूले स्वीकार गरेको देखिन्छ । सचेत गराउने नाममा मरणासन्न हुने गरी कुटपीट गरी रातभर आफ्नो कब्जामा लिई खान लाउन नदिई औषधोपचारसमेत नगरी मृतकलाई मार्नुपर्नेसम्मको अवस्था र कारण विद्यमान रहेको देखिएन । कसैले कुनै किसिमको गल्ती वा अपराध गरेको अवस्थामा त्यस्ता व्यक्तिलाई सामान्य डरत्रास देखाई भविष्यमा त्यस्तो किसिमको गल्ती नदोहर्याउन सचेत गर्न सकिन्छ वा छोरी चेलीमाथि जबर्जस्ती करणीको प्रयास भएको भए मृतकउपर कानूनी कारवाहीको प्रक्रिया अघि बढाउन सकिने अवस्था विद्यमान रहँदोरहँदै सचेत गराउने निहुँमा मार्नेसम्मको ईबी लिई योजना बनाई साङ्घातिकरूपमा मृतकलाई कुटपीट गरी रातभर बन्धक बनाई कर्तव्य गरी मारेको अवस्थामा मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. को प्रयोग गरी सजाय घटाउने अवस्था र कारण रहँदैन । प्रस्तुत मुद्दाको वारदात हेर्दा प्रतिवादीहरूले तत्काल उठेको रिसको झोंकमा नभई पूर्वयोजनासहित मृतकको खोजतलास गरी निजलाई कुटपीट गरी मारेको अवस्था देखिँदा वारदात भवितव्य हो कि भनी शङ्का गर्नुपर्नेसम्मको

अवस्था पनि देखिँदैन । यस्तो अवस्थामा मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. बमोजिम घटी सजाय गर्ने गरी जाहेर भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको रायसँग सहमत हुन सकिएन । अब यी प्रतिवादीहरूको हकमा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम जन्मकैदको लगत कस्तु भनी शुरू नुवाकोट जिल्ला अदालतमा लेखी पठाईदिनु । फेसलाको जनाउ पुनरावेदक प्रतिवादी एवं अन्य प्रतिवादीहरूसमेतलाई दिई पुनरावेदन तथा साधक दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल कात्तिक ४ गते रोज २ शुभम् ।
शाखा अधिकृत : दीक्षा प्रधानाङ्ग

निर्णय नं.१०८०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की
आदेश मिति : २०७०।११।१३।३
०६३-AP-००२०
मुद्दा : अपहेलना ।

निवेदक : सर्वोच्च अदालत प्रशासन शाखाको
प्रतिवेदनसमेत

विरुद्ध

विपक्षी : जनआस्था साप्ताहिकको सम्पादक किशोर श्रेष्ठसमेत

- लोकतन्त्रमा न्यायपालिकाको भूमिका जनताको अधिकारलाई संरक्षित गर्नुको साथसाथै कानूनी राज्यको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नुसमेत भएकोले र प्रेसको भूमिका जनतालाई सुसूचित गर्नुको साथसाथै जनहित र राष्ट्रहितमा जनता एवं जनताद्वारा निर्वाचित संस्थालगायत अन्य संस्थाहरूसमेतलाई जागरूकता कायम राख्ने भएकोले यी दुबै अर्थात् न्यायपालिका एवं प्रेस जगत लोकतन्त्रका मित्तहरू हुन् र यी संस्थाहरूको स्वतन्त्रता कायम रहनुपर्दछ भन्ने कुरामा विवाद गर्ने ठाउँ नरहने ।

(प्रकरण नं.५)

- समाचारबाट न्याय सम्पादनको भूमिकामा रहेको न्यायपालिकाको गरिमामा ठेस पुग्न गएको र यसप्रति रहेको जनआस्थामा आँच पुग्न गएको कुरामा सन्देह नहुनुको साथसाथै लोकतन्त्रमा जनतालाई सुसूचित राख्नु पर्ने भूमिकामा रहेको प्रेस जगतप्रतिसमेत जनतामा भ्रम उत्पन्न भै अविश्वास उत्पन्न गर्ने कार्य भएको कुरा स्पष्ट देखिन आउँछ । जसले गर्दा अदालतप्रति तात्कालिकरूपले भ्रमको सिर्जना भएको भए तापनि वस्तुतः प्रेसप्रतिको जनविश्वास नै घटेको देखिने ।

(प्रकरण नं.१२)

निवेदकतर्फबाट : विद्वान वैतनिक अधिवक्ताद्वय हरिशंकर कर्ण र श्रुतिकुमारी रेग्मी
विपक्षीतर्फबाट : विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताहरू

शुभाषचन्द्र नेम्वाङ, सुनिलकुमार पन्त, सतीशकृष्ण खरेल र विद्वान अधिवक्ताहरू अनन्तराज लुईटेल र देवेन्द्र श्रेष्ठ

Amicus Curie को रूपमा नेपाल बार एशोसिएशनको तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ताद्वय टीकाराम भट्टराई र पुण्यप्रसाद अर्याल

Amicus Curie को रूपमा सर्वोच्च अदालत बार एशोसिएसनको तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ताद्वय भीम ढकाल र आर्या श्रेष्ठ

अवलम्बित नजीर :

- नेकाप २०६७, नि.नं.८५३०, अङ्क १२, पृ.२१२९
- नेकाप २०६८, नि.नं.८५२९, अङ्क १, पृ.८१
- नेकाप २०६४, नि.नं.७८३९, अङ्क ४, पृ.५०६

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १५(२) (३) (४) तथा धारा १०० को उपधारा (१) र (२)
- सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ को दफा ७

आदेश

न्या. गिरीश चन्द्र लाल : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०२(३) र सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ को दफा ७(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य यस प्रकार छ :

कारागार कार्यालय जगन्नाथ देवल, काठमाडौंमा जनानातर्फ थुनामा रहेकी भनिएकी तुलसा पौडेलले आफूलाई गैरकानूनी थुनामा राखी यातना दिएकाले गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गराई पाऊँ भनी मिति २०६४।२।१४ गते कारागार कार्यालयमार्फत दर्ता गरी हुलाकबाट यस अदालतमा

निवेदन प्राप्त हुन आएको । यस अदालतका प्रधान न्यायाधीशका सम्बन्धमा व्यक्तिगत नाताका कुरा देखाई शारीरिकरूपले दुरूपयोगसमेत गरेको भनी आरोप लगाई लेखिएको हुलाकबाट प्राप्त उक्त निवेदन सनाखत गरी कारवाही अगाडि बढाउन सम्बन्धित निवेदकलाई अदालतमा उपस्थित गराई दिन यस अदालतबाट कारागार कार्यालयलाई मिति २०६४।२।२९ गते च.नं.३२३३ को पत्रबाट लेखी पठाएकोमा कारागार कार्यालयको च.नं.८६५९ मिति २०६४।२।२९ को पत्रबाट तुलसा पौडेल नाम गरेको थुनुवा व्यक्ति यस कारागारमा थुनामा नरहेको र हुलमुलमा झुक्किएर गलत व्यक्तिको नामबाट निवेदन अदालतमा गएको हुनसक्ने भनी उल्लेख भई आएको । निवेदनमा उल्लेख भएबमोजिम लागू औषध मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट थुनामा राखे आदेश भएको भनी लेखिएकाले काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट सोसम्बन्धी व्यहोरा खुलाई पठाई दिन अदालतबाट पत्राचार गरिएकोमा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट उक्त नाम गरेको व्यक्तिको लागू औषधलगायत अन्य कुनै मुद्दामा म्याद थप वा थुनछेक आदेश भएको रेकर्डबाट नदेखिएको भनी उल्लेख भई आएको । यसरी थुनामै नरहेको र हुँदै नभएको व्यक्ति काल्पनिक नामबाट बनावटी व्यहोरा तयार गरी कारागारबाट न्यायपालिका र प्रधान न्यायाधीशलाई बदनाम गराउने दुरासयले लेखिएको त्यस्तो निवेदनको सत्यता नरही मिति २०६४।२।३० गते बुधवारका दिन जनआस्थामा प्रकाशित “तुलसाले मच्चाइन् तहल्का” शीर्षक समाचारले अदालतको मर्यादा, आस्था र गरिमामा प्रतिकूल प्रभाव पारी प्रधान न्यायाधीशको व्यक्तिगत चरित्र हत्या र संस्थालाई बदनाम गराएकोले यस्तो घृणित कार्यको रूपमा प्रयोग भएको जनआस्थाको पत्रकारलाई र यस्तै समाचार प्रकाशन गर्ने अन्य पत्रकारलाई

हदैसम्मको कानूनबमोजिमको कारवाही गरी न्यायालयको मर्यादा रक्षा गर्न आवश्यक भएकाले यसै प्रतिवेदनबाट कारवाही हुन भनी निर्णयार्थ सहरजिष्ट्रार एवं प्रवक्ता श्री दुर्गाप्रसाद दवाडीले पेश गरेको टिप्पणी प्रतिवेदन ।

उक्त टिप्पणी प्रतिवेदन निर्णयार्थ भनी रजिष्ट्रारसमक्ष पेश भएकोमा पुनः निर्णयार्थ भनी सम्माननीय प्रधान न्यायाधीशसमक्ष पेश भएको देखियो ।

उल्लिखित समाचार मसँग जोडी सिङ्गे न्यायपालिकालाई बदनाम गर्ने उद्देश्यले कपोलकल्पितरूपमा हुँदै नभएको व्यक्तिको नक्कली नामबाट निवेदन जस्तो गरी यस अदालतमा हुलाकमार्फत पेश गर्नु आफैमा आपराधिक कृत्य हो । यस्तो आपराधिक कृत्यलाई आचारसंहिता एवं प्रचलित नेपाल कानून तथा संविधानले व्यवस्था गरेको स्वतन्त्र न्यायालयको धारणासमेतलाई न्यूनीकरण गरी प्रकाशन गरेको देखिएकोले प्रस्तुत प्रतिवेदन न्यायिक निराकरणको विषय भएकोले इजलाससमक्ष आवश्यक कानूनी कारवाहीको लागि पेश गर्नु भन्ने प्रधान न्यायाधीशबाट भएको टिप्पणी आदेश ।

यसमा कारागारमा हुँदै नभएकी तुलसा पौडेलको काल्पनिक निवेदन प्रमाणित गरी कारागार कार्यालय, जैसीदेवलका निमित्त कार्यालय प्रमुख राजेन्द्र अधिकारीले पठाउने र तुलसा पौडेल नाम गरेको व्यक्ति छुँदै छैन भन्ने कुरा स्वयं थाहा पाउँदापाउँदै र यस अदालतका रजिष्ट्रारबाटसमेत नक्कली र फर्जी कुरा हो भन्ने जानकारी दिँदादिँदै सोही फर्जी निवेदनको व्यहोरालाई उद्धृत गर्दै जनआस्था प्रकाशन प्रा.लि. र यसका सम्पादक किशोर श्रेष्ठ, प्रबन्ध सम्पादक राजेन्द्र स्थापित अनि उपसम्पादक चूडामणि भट्टराईद्वारा मिति २०६४ साल जेष्ठ ३० गते वर्ष १३, अङ्क १५ बुधवारको अङ्कको जनआस्था साप्ताहिकको

मुखपृष्ठको माथिल्लो भागमा “तुसलाले मच्चाइन् ठूलै तहल्का” भन्ने शीर्षक दिई महत्त्वको साथ प्रकाशन गरेको समाचारले सर्वोच्च अदालतलगायत सम्पूर्ण न्यायपालिका एवं सम्माननीय प्रधान न्यायाधीशज्यूका बारेमा चरित्र हत्या गर्ने गलत सूचना सम्प्रेषण गरी गराई जनआस्थाको बलमा निर्भर रहने न्यायपालिकामाथिको जनआस्थामा गम्भीर आघात पुर्याउन खोजेको भन्ने देखिन आई उल्लिखित व्यक्तिहरूको उक्त कार्यबाट नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०२ (३) र सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ को दफा ७(१) बमोजिम अदालतको अपहेलनामा कारवाही गर्नुपर्ने अवस्था देखिन आएबाट उल्लिखित व्यक्तिहरूलाई विपक्षी कायम गरी प्रस्तुत प्रतिवेदन फौजदारी विविध कायम गरी फौजदारी विविध लगतमा दर्ता गरी निजहरूलाई सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ को दफा ७(१) बमोजिमको कारवाही र सजाय किन हुन नपर्ने हो । सो सम्बन्धमा आस्था प्रकाशन प्रा.लि. जनआस्था साप्ताहिकका सम्पादक किशोर श्रेष्ठ, प्रबन्ध सम्पादक राजेन्द्र स्थापित एवं उपसम्पादक चूडामणि भट्टराई एवं कारागार कार्यालय, जैशीदेवलका निमित्त कार्यालय प्रमुख राजेन्द्र अधिकारीका नाउँमा मिति २०६४।३।११ का दिन बयानका लागि उपस्थित हुन आउनु भनी म्याद जारी गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६४।३।३ को आदेश ।

कारागार शाखा जगन्नाथ देवलमा द.नं. ३८७८ मिति २०६४।२।१४ मा दर्ता भएको तुलसा पौडेलको निवेदनमा रहेको तोक आदेश र उक्त कारागारको च.नं. ८२२६ मिति २०६४।२।१४ को पत्र तथा च.नं. ८६५१ मिति २०६४।२।१९ को पत्रमा लागेको सहीछाप मेरो हो । उक्त निवेदनमा संवोधन गरिएको कार्यालय वा निकाय यकीन गरेको

छु । सहीछाप लागेको छ, छैन भन्नेसम्म मैले हेरेको छु । यस्तो निवेदनको सनाखत गराउने प्रचलन थिएन । मैले यसमा पनि गराएन । यस्तो निवेदनहरूमा थुनुवाका आफन्त तथा कानूनव्यवसायी तथा सम्बन्धित सहायता प्रदान गर्ने संस्थाका व्यक्तिहरूले बोलाएपछि थुनुवा राखे जेलको भेटघाट कक्षमा निजहरूले नै सहीछाप गराउने गर्दछन् । त्यस्तो सहीछाप निजको हो, होइन भनी यकीन गर्ने प्रचलन छैन । थुनुवाबाहेक अन्यको निवेदन नआउने हुँदा शङ्का गर्ने गरिँदैन । मैले पत्र प्रमाणित गरिदिएको कारणबाट मात्र प्रधान न्यायाधीश तथा अदालतको अपहेलना भएको वा मार्यादामा आँच आएको होइन । मानिस नै नभएको र व्यहोरा झूठा भएको थाहा पाउँदापाउँदै झूठा र बढाई चढाई गरी पत्रिकामा प्रकाशन भएको कारणले नै उल्लेख भएबमोजिम मर्यादामा आँच आएको प्रश्न उठेको हो । लगत भिडाउनसम्म नसकेको विषयमा गल्ती महसूस भएको छ । पत्र प्रेषण भएको कारणले अदालतसमेतको अपहेलना भएको ठहरेमा म क्षमा प्रार्थी छु भन्ने केन्द्रीय कारागार कार्यालय, जगन्नाथदेवलमा नि. जेलर (शाखा अधिकृत) राजेन्द्र अधिकारीले यस अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

म जनआस्था साप्ताहिकको प्रबन्ध सम्पादक हुँ । पत्रिकामा प्रकाशित समाचार वा पाठ्यसामग्री सम्पादन मण्डलको सदस्यताको हैसियतले मेरो जिम्मेवारी छैन भन्न मिल्दैन । सम्पादक मण्डलको सदस्यको हैसियतमा सामूहिक जिम्मेवारी छ । हामीले समाचारमा तुलसा पौडेल भन्ने व्यक्तिले निवेदन दिएको र निवेदनमा उल्लिखित बुँदा मात्र मिति २०६४।२।३० को अङ्कमा लेखेका हौं । सरकारी कार्यालयमा परेको निवेदनबारे जनतालाई सुसूचित मात्र गरेका हौं । समाचारमा हाम्रो आफ्नो कुनै भनाई छैन । अदालतप्रति अनास्था

फैलाउने र अपहेलना गर्ने हाम्रो कुनै मनसाय छैन । समाचारको शीर्षक प्रस्तुतीकरण सनसनीपूर्ण छैन । प्राप्त तथ्यको आधारमा प्रस्तुत गरिएको छ । पत्रिकामा प्रकाशित समाचारले अदालतको अपहेलना नगरेको एवं पत्रिकाले सदैव अदालतको जनआस्था बढाउनको लागि समाचारहरू सम्प्रेषण गर्दै आएको एवं अदालतको अपहेलना गर्ने नियत मनसायसमेत जनआस्थाको नभएकोले मलगायत कसैलाई पनि अपहेलनामा सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने जनआस्था साप्ताहिक प्रबन्ध सम्पादक राजेन्द्र स्थापितको यस अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

जनआस्थामा प्रकाशित समाचार सम्मानीत सर्वोच्च अदालतमा जिल्ला कारागार, शाखाबाट पठाइएको निवेदन कारागार शाखामा द.नं. ३८७९ मिति २०६४।२।१४ मा दर्ता भई कारागार कार्यालय, काठमाडौं च.नं. ८२२६ मिति २०६४।२।१५ पत्रसाथ हुलाकमार्फत सर्वोच्च आएको भन्ने तथ्य स्वयं सर्वोच्चका रजिष्ट्रार डा.रामकृष्ण तिमिल्सिनाले जनआस्थाको सम्पादकीय टोलीसँग टेलीफोन कुराकानीमा स्वीकार्नु भएको र प्रवक्ता दुर्गाप्रसाद दवाडीद्वारा जनआस्थालाई लेखिएको पत्रमा पनि सो प्रसङ्ग स्वीकार गरिएको छ । जनआस्थाको समाचारको आधार कारागारको पत्र हो जसमा सरकारी छाप, दस्तखत, दर्ता नम्बर सबै प्रक्रियागतरूपले उल्लेख छ । समाचारबारे जेलरसँग सोधिएको प्रकाशित समाचारमै उल्लेख छ भने रजिष्ट्रारको प्रतिक्रिया समाचारको मूल्य र स्रोतको गोप्यतालाईसमेत ध्यानमा राख्दै उहाँको अनुमतिले कोट गर्न भनिएको प्रसङ्ग समाचारमै कोट गरिएको छ जुन प्रधान न्यायाधीशको हैसियतमा समेत रहनुभएका दीलिपकुमार पौडेलका बारेमा उल्लिखित थियो । अपहेलनाको आडमा न्यायालयमा आबद्ध हुने न्यायाधीश कर्मचारीलाई उन्मुक्ति दिनु हुँदैन र यसलाई कुनै पनि हालतमा रक्षा कवचको

रूपमा प्रयोग गरिनु हुँदैन भन्ने हाम्रो मान्यता छ । चौथो अङ्कको रूपमा रहेको पत्रकारिताको धर्म पनि हो । सम्मानीत अदालतको मान मर्यादामा कुनै पनि प्रकारले आघात पुर्याउने अदालतको अपहेलना गर्ने उद्देश्यले समाचार प्रकाशित गरिएको होइन, छैन । राज्यको चौथो अङ्कको दायित्व प्राप्त सूचना जनतासमक्ष पुर्याउने हो । अतः अदालतको अपहेलना नहुने भएकोले झूठा प्रतिवेदनबाट फुर्सद पाउँ भन्ने जनआस्था साप्ताहिकका उपसम्पादक चूडामणि भट्टराईले यस अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

म जनआस्था साप्ताहिक पत्रिकाको स्थापनाकाल विगत १३ वर्षदेखि नै सम्पादकको रूपमा कार्यरत रही आएको छु । जनआस्था पत्रिकाको मिति २०६४।२।३०, वर्ष १३ अङ्क १५ मा प्रकाशित सम्पूर्ण सामग्रीको जिम्मेवारी ममा रहन्छ । उक्त अङ्कमा “तुलसाले मच्चाईन् ठूलै तहल्का” शीर्षकमा प्रकाशित समाचार सम्बन्धमा यसै अदालतमा जिल्ला कारागार शाखा, काठमाडौंबाट पठाइएको निवेदन कारागार शाखामा द.नं. ३८७९ मिति २०६४।२।१४ मा दर्ता भई कारागार कार्यालय, काठमाडौं च.नं. ८२२६ मिति २०६४।२।१५ मा पठाएको पत्रको आधारमा प्रकाशित गरिएको हो । सो बाहेक हाम्रो कुनै अलग भूमिका छैन । मिति २०६४।२।१४ को मितिसम्म निज तुलसा पौडेल कारागार शाखा काठमाडौंमा भएको भन्ने कुरा सरकारी कागजातले बोलेको छ । तर हामीले समाचार प्रकाशित गर्नुभन्दा एकदिन अगाडि मिति २०६४।२।२९ गते बुझ्दा उनी कारागारमा थिइन् । यही व्यहोरा समाचारमा प्रकाशित गर्नुको तात्पर्य अब उनको खोजी हुनुपर्छ उनी कहाँ गइन् भनी सम्बन्धित निकायको ध्यान आकर्षण गर्नु पनि हो । जनआस्था साप्ताहिकले आफ्नो स्थापना कालदेखि आजसम्म न्यायालयको

सम्मान गर्दै सही सूचना सम्प्रेषण गर्दै आएको छ । प्रस्तुत समाचारबाट न न्यायपालिकाको अपहेलना भएको छ न त पत्रकारिताको आचारसंहिताको उल्लङ्घन नै भएको छ । यदि उल्लङ्घन भएको भए अहिलेसम्म प्रेस काउन्सिलले कारवाही गर्नुपर्ने थियो । हामीबाट अदालतको अपहेलना हुने कार्य नभएको र व्यक्तिको बारेमा यस्तो उजूरी परेको छ भनी पेशागत धर्म निर्वाह गर्दै जनतालाई सुसूचित गर्दा कसरी अदालतको अपहेलना हुन जान्छ र यदि अदालतको अपहेलना गर्ने मनसाय हुन्थ्यो भने “तुलसा चाही जेलमा नरहेको” भन्ने र “प्रधान न्यायाधीश पौडेलको सेवा अवधि जम्मा दुई महिना मात्र बाँकी रहेको बेलामा यो प्रकरण कसरी मैदानमा आयो खोजीको विषय बनेको छ” भन्ने कुरा उल्लेख हुने थिएन । हामीले सम्मानित न्यायालयको मान मर्यादामा कुनै पनि प्रकारले आघात पुर्याउने अदालतको अपहेलना गर्ने उद्देश्यले समाचार प्रकाशित गरिएको होइन । सर्वोच्च अदालतमा दर्ता भएको निवेदनको तथ्यलाई हामीले प्रकाशितसम्म गरेको हुँदा यस्तो कार्यबाट अदालतको अपहेलना नहुने भएकोले झूठा प्रतिवेदनबाट फुर्सद पाउँ भन्ने जनआस्था साप्ताहिकका सम्पादक किशोर श्रेष्ठले यस अदालतमा गरेको बयान ।

यसमा प्रतिवादीहरू पूर्व आदेशानुसार आफैँ अदालतमा उपस्थित भई आरोपित अभियोग दावीमा पूर्ण इन्कार रही बयान गर्नु भएकोले पछि बुझ्दै जाँदा ठहरे बमोजिम हुने गरी हाल प्रतिवादीहरूलाई अ.बं. ११८ को देहाय (५) बमोजिम तारेखमा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६४।३।११ को आदेश ।

प्रतिवादीहरू किशोर श्रेष्ठ, राजेन्द्र स्थापित, चूडामणि भट्टराईका साक्षी किरण चापागाईँ, परशुराम भट्टराईले गर्नु भएको बकपत्र मिसिल

सामेल रहेछ ।

यसमा विपक्षीमध्येका राजेन्द्र अधिकारीले ना.सु. लवहरी आचार्यलाई बुझी पाऊँ भनी बयानमा उल्लेख गरेकोले निजलाई अ.बं.१३९ नं. बमोजिम बुझ्ने । साथै, नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयको मिति २०६४।३।११ को निर्णयानुसार गठित समितिले गृह मन्त्रालयमा पेश गरेको प्रतिवेदनअनुसार लापरवाही गर्ने भनेका तत्कालीन नि. कार्यालय प्रमुख राजेन्द्र अधिकारी, फाँटवाला खरिदार रामकृष्ण श्रेष्ठ, पियनद्वय नविन गिरी र दिपक तामाङसमेतलाई विभागीय कारवाही भएको छ, छैन सो सम्बन्धमा गृहमन्त्रालयलाई बुझी नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।११।८ को आदेश ।

कारागार कार्यालय जगन्नाथ देवलका तत्कालीन निमित्त कार्यालय प्रमुख राजेन्द्रराज अधिकारीलाई विभागीय कारवाहीस्वरूप यस मन्त्रालयबाट सचेत गराइएको र फाँटवाला रामकृष्ण श्रेष्ठ, पियन नविन गिरी र दिपक तामाङलाई विभागीय कारवाही गर्नका लागि लेखी पठाएकोमा कारागार व्यवस्थापन विभागको पत्रबाट निजहरूलाई स्पष्टीकरण सोधिएको र स्पष्टीकरण प्राप्त भएपछि सो सम्बन्धमा थप कुनै कारवाही अगाडि बढेको रेकर्डबाट नदेखिएको भनी लेखी आएको भन्ने गृहमन्त्रालय निजामती कर्मचारी प्रशासन शाखाको च.नं. १६४३ मिति २०६७।११।२० को पत्र ।

प्रस्तुत मुद्दामा उल्लेख भएकी तुलसा पौडेल कारागार कार्यालय जगन्नाथ देवलमा म कार्यरत् रहेको अवधि मिति २०६३।१।२ देखि २०६५ मङ्सिरसम्म थिइनन् । कारागारबाट सर्वोच्च अदालतमा पठाएको भनेको निवेदनमा मैले पत्र लेखी पठाएको होइन । कसले लेखेको हो थाहा भएन । मैले अदालतको अपहेलना हुने कुनै कार्य गरेको छैन भन्ने कारागार कार्यालय

जगन्नाथ देवलमा तत्कालीन कार्यरत् ना.सु. लवहरी आचार्यले यस अदालतमा गरेको बयान ।

यसमा गृह मन्त्रालयबाट मिति २०६४।३।१ मा गठित छानबिन समितिको मिति २०६४।३।११ को प्रतिवेदनबाट विपक्षीहरू निमित्त कार्यालय प्रमुख राजेन्द्र अधिकारी, फाँटवाला खरिदार रामकृष्ण श्रेष्ठ, पियनद्वय नविन गिरी र दिपक तामाङसमेतको लापरवाही भएको देखिएको भन्ने उल्लेख भएको तर सोअनुसार दोषी ठहरिएका कर्मचारीहरूलाई निजामती सेवा ऐन नियमबमोजिम विभागीय कारवाही भएको भन्ने प्राप्त जवाफबाट नदेखिएकोले विभागीय कारवाही एवं सजाय गर्नुपर्ने भए प्रक्रिया पूरा गरी नतिजा जाहेर गर्ने र नपर्ने भए कारण खोली यो आदेश प्राप्त भएको एक महिनाभित्र भए गरेको कारवाहीको सक्कल फाइलसमेत साथै राखी प्रतिवेदन गर्नु भनी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षी गृहमन्त्रालयलाई लेखी पठाउनु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।१।२५ को आदेश ।

गृह मन्त्रालयको च.नं.११९८ मिति २०६८।७।१४ को पत्रबाट अपहेलना मुद्दामा संलग्न देखिएका कर्मचारीहरूमध्ये तत्कालीन कार्यालय प्रमुख राजेन्द्रराज अधिकारीलाई सचेत गराइएको खरिदार रामकृष्ण श्रेष्ठको मिति २०६५।१०।११ मा राजीनामा स्वीकृत भएको करार ऐनअन्तर्गत कार्यरत् का.स. दिपक तामाङको सेवा करार भङ्ग गरी सकिएको र फरार का.स. नविन गिरीलाई मिति २०६४।४।१ देखि सेवा करारबाट हटाइएको भन्ने महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको च.नं. ४२४७ मिति २०६८।७।१६ को पत्र ।

कारागार कार्यालयका तत्कालीन फाँटवाला खरिदार रामकृष्ण श्रेष्ठ र लवहरी आचार्यलाई अ.बं.१३९ नं. बमोजिम झिकाई बयान गराई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस

अदालतको मिति २०६९।१।१० को आदेश ।

म कार्यरत् रहेको बेलामा बन्दीको रेकर्ड हेर्ने आदेश भएको थिएन । प्रस्तुत मुद्दा परिसकेपछि बन्दी भए नभएको भन्ने बुझ्दा तुलसा पौडेल नाम गरेको व्यक्ति उक्त कारागार कार्यालय, जगन्नाथदेवलमा थिएन । निवेदिका तुलसा पौडेलको बन्दीप्रत्यक्षीकरणसम्बन्धी निवेदन दर्ता नं. ३८७० मिति २०६४।२।१४ मा दर्ता भई कार्यालय प्रमुख राजेन्द्र अधिकारीले प्रशासन भनी तोक लगाई दिएपछि मेरो फाँट प्रशासन शाखामा आएपछि मैले उक्त निवेदन राजेन्द्र अधिकारीलाई देखाएपछि मौखिकरूपमा पत्र लेखेर ल्याउनुहोस् भनेपछि मैले पत्र तयार गरेर पेश गरेको हो । पत्रको चलानी मैले गरेको हो । पत्रको चलानी भै सकेपछि दर्ता चलानी फाँटबाट यस अदालतमा के कसरी पठाइयो मलाई थाहा भएन । कारागारमा द.नं.३८७० मिति २०६४।२।१४ मा तुलसा पौडेलको नामबाट दर्ता भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन मैले दर्ता गरेको होइन । सो निवेदन दर्ता चलानी शाखाका नविन गिरी नाम गरेको कार्यालय सहयोगीले दर्ता गरी कार्यालय प्रमुखबाट तोक भई भोलिपल्ट मिति २०६४।२।१५ मा माग प्रशासन शाखामा आएको हो । उक्त निवेदन तयार गर्नमा मेरो कुनै संलग्नता छैन । प्रस्तुत मुद्दा पर्नुअगाडि को कसैको बन्दीको तर्फबाट दिइने निवेदन नभिडाउने गरिएको र कार्यालय प्रमुखकोमा लगेर सनाखतसमेत गराउने गरिएको थिएन भन्ने कारागार कार्यालय जगन्नाथ देवलमा तत्कालीन खरिदार रामकृष्ण श्रेष्ठको बयान ।

यसमा अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका रामकृष्ण श्रेष्ठको बयान कार्य सम्पन्न भई सकेको र निज कारणी सरह देखिएकोले निजलाई प्रतिवादी कायम गरी तारेखमा राख्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।१।२८ को

आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशीसूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदक सर्वोच्च अदालत प्रशासन शाखाको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वैतनिक अधिवक्ताद्वय श्री हरिशंकर कर्ण र श्री श्रुतिकुमारी रेग्मीले विपक्षी जनआस्था साप्ताहिकका प्रबन्ध सम्पादक, उपसम्पादक तथा सम्पादकले सम्मानीत अदालतसमक्ष आई बयान गर्दा आफूहरूले समाचारमा आफ्नो कुनै भाषा नलेखेको केवल सर्वोच्च अदालतमा दर्ता हुन आएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदनलाई जनताको सुसूचित हुने अधिकारअन्तर्गत सो निवेदनको व्यहोरासम्म छाप्नेको हो । अदालतको अपहेलना गरेको होइन भनी बयान गरेतापनि निजहरूबाटै छापिएको उक्त समाचारमै आफूहरूले बुझ्दा तुलसा पौडेल नाम गरेको व्यक्ति कारागारमा नरहेको बुझीन आएको भनी उल्लेख गरेबाट पनि तुलसा पौडेल नाम गरेको व्यक्ति कोही छैन भन्ने थाहा हुँदाहुँदै कारागारमै नरहेको व्यक्तिको नामबाट दर्ता भएको निवेदनको आधारमा अदालतप्रति भ्रामक र Negative Impact (नकरात्मक प्रभाव) दिने समाचार छापी अदालतको अपहेलनाजन्य कार्य गरेको पुष्टि भएको छ । यसरी अदालतको अपहेलनाजन्य कार्य विपक्षीहरूले गरेको देखिएको र अदालतको अपहेलनामा अन्य फौजदारी मुद्दामा जस्तो Mens Rea प्रमाणित हुनु नपर्ने Actus Rea नै पर्याप्त हुने भनी ने.क्र.प.२०६६, नि.नं. ८०७६ मा सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ । निवेदनको तथ्य जो सर्वोच्च अदालतको तत्कालीन प्रधान न्यायाधीशसँगको चरित्रसँग जोडिएर लेखिएको छ, त्यसको वास्तविकताको कुनै जाँच नै नगरी समाचार छाप्नुले विपक्षीहरूको अदालतको अपहेलना गर्ने मनसाय थिएन भन्ने पनि देखिँदैन । निजहरूले जानाजान सर्वोच्च अदालतको बारेमा जनतामा भ्रम फैलिने गरी समाचार सम्प्रेषण गरी जनताको

आस्थाको बलमा टिकेको सर्वोच्च अदालत/ न्यायालयको आस्था र विश्वासमा धक्का पुर्याउने गरी अदालतप्रति Negative Impact भ्रामक, असत्य व्यहोराको समाचार पत्रिकामा छापी विपक्षीहरूले अदालतको अपहेलना गरेको अवस्था हुँदा निवेदन मागबमोजिम सजाय गरी पाउँ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो ।

विपक्षी जनआस्था साप्ताहिकका सम्पादक किशोर श्रेष्ठसमेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताहरू श्री सुभाषचन्द्र नेम्वाङ, श्री सुनिलकुमार पन्त, श्री सतीशकृष्ण खरेल र विद्वान अधिवक्ता श्री अनन्तराज लईटेलले “तुलसाले मच्चाइन् तहल्का” भन्ने समाचार आफैमा अपहेलना होइन । कारागारबाट नियमित प्रक्रियाबाट आएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन गोप्य निवेदन होइन । उक्त समाचार कारागार कार्यालयमार्फत दर्ता चलानी भै नियमित प्रक्रियाबाट आएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदनको आधारमा भए घटेको आधारमा प्रतिक्रिया (Comment) सहितको समाचार जनआस्था साप्ताहिकले छाप्नेकोले उक्त समाचार काल्पनिक र भ्रामक हल्ला हुन सक्नेन । समाचारमा उल्लेखित तथ्यको विषयमा कुनै छानबिन भएकोसमेत छैन । कारागारमा रहने कैदी थुनुवाले दिने कारागारमार्फत दर्ता हुने निवेदनमा सम्बन्धित निकायका कर्मचारीले तथ्यलाई ख्याल नगरी उचित ध्यान नदिई उल्लिखित निवेदन कारागारमार्फत अदालतसम्म आएको अवस्था हो भने पनि उक्त समाचारले सुशासनलाई मद्दत नै गरेको छ । साथै यो विषय तत्कालीन प्रधान न्यायाधीशलाई बदनाम गर्न वा अन्य कुनै प्रबन्धका साथ सो कागज भएको हो भने सो तयार गर्ने व्यक्ति वा तथ्यलाई ध्यान नदिई निवेदन दर्ता गरी अदालतसम्म पठाउने सम्बन्धित कर्मचारीलाई कारवाही हुने हो । गल्ती गरेको भनी कारागारको कर्मचारीलाई

सजायसमेत भै सकेको अवस्थामा अब आएर पत्रिकालाई कारवाही गरिनु उपयुक्त हुँदैन । कारागार कार्यालयमार्फत दर्ता चलानी भई आएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदनको आधारमा समाचार प्रकाशित भएकोले अदालतविरुद्ध कुनै अपहेलनाजन्य कार्य भएको छैन । अदालती प्रक्रिया वा तत्सम्बन्धी अवस्थाको बारेमा Fair and accurate report को समाचार प्रकाशन गरेको अवस्थामा अपहेलनामा सजाय गर्न मिल्ने होइन । समाचार लेखदा वा छापदा अदालतको अपहेलना गर्ने मनसाय पनि नभएको र व्यक्तिगत चरित्रसँग सम्बन्धित प्राप्त कानूनी लिखतलाई जस्ताको त्यस्तै छापिएकोले उक्त विषय अदालतको अपहेलनाजन्य कार्य हुन सक्तैन । अदालतप्रतिको जनआस्थामा कुनै प्रकारले आघात वा अपहेलना हुने गरी समाचार प्रकाशित नभएको र अदालतप्रति सम्मान प्रकट गर्दै जनआस्था पत्रिकाका सम्पादकसमेतका टिमबाट अदालतमा बयान गरेकोले निवेदन मागबमोजिम विपक्षी सम्पादकसमेतलाई अदालतको अपहेलनामा सजाय हुनुपर्ने होइन भनी गर्नु भएको बहस सुनियो ।

मुलुकी ऐन, अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका खरिदार रामकृष्ण श्रेष्ठको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री देवेन्द्र श्रेष्ठले कारागार कार्यालय जगन्नाथ देवलका तत्कालीन खरिदार रामकृष्ण श्रेष्ठले अदालतमा बयान गर्दा कारागारमा द.नं. ३८७० मिति २०६४।२।१४ मा तुलसा पौडेलको नामबाट दर्ता भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरण निवेदन मैले दर्ता गरेको होइन । सो निवेदन दर्ता चलानी शाखाका कार्यालय सहयोगी नविन गिरीले दर्ता गरी कार्यालय प्रमुखबाट तोक भई भोलिपल्ट आफू कार्यरत प्रशासन शाखामा आएको हो । उक्त निवेदन तयार गर्नुमा आफ्नो कुनै सम्लग्नता छैन । प्रस्तुत मुद्दा पर्नुअगाडि को कसै बन्दीको तर्फबाट

दिइने निवेदन नभिडाउने गरिएको र कार्यालय प्रमुखकोमा लगेर सनाखत गराउने गरिएको थिएन भनी उल्लिखित बयानमा खुलाएकोले निवेदन मागबमोजिम निजलाई अदालतको अपहेलनामा सजाय हुने होइन भनी गर्नु भएको बहस सुनियो ।

Amicus curie को रूपमा नेपाल बारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री टीकाराम भट्टराईले कैदी बन्दीको तर्फबाट भनी कारागार कार्यालय जगन्नाथ देवलमार्फत दर्ता चलानी भई आएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदनमा उल्लिखित व्यहोरा नै समाचारमा प्रकाशित भएको छ । त्यस्तो समाचार प्रकाशित गर्न छापखाना तथा प्रकाशनसम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा १४ ले प्रकाशनमा प्रतिबन्ध नलगाएको अवस्थामा यी विपक्षीहरूलाई निवेदन मागबमोजिम अदालतको अपहेलनामा सजाय गर्नु उचित हुँदैन बरू जनआस्था पत्रिकालाई सचेत गराउनसम्म उचित हुने भनी गर्नु भएको बहस सुनियो ।

Amicus curie को रूपमा नेपाल बारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री पुण्यप्रसाद अर्यालले अदालतको कागजात वादी, प्रतिवादी र अदालतको अनुमति नलिई छापन पाइँदैन । “तुलसाले मच्चाइन् तहल्का” विषयको समाचार त्यसरी अदालतको अनुमतिले नछापिएको र समाचारमा प्रकाशित विषयवस्तु असत्य एवं भ्रामक देखिएकोले निवेदन मागबमोजिम सजाय हुनुपर्दछ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो ।

Amicus curie को रूपमा सर्वोच्च अदालत बार एशोसिएशनको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री भीम ढकालले चारित्रिक विषयसँग सम्बन्धित बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदनमा उल्लिखित व्यहोरा झूठो भन्ने थाहापाई सकेपछि पनि जनआस्था साप्ताहिकमा समाचार प्रकाशित भएको छ । Professional ethics

मा सन्तुलनको सिद्धान्तलाई नअपनाई समाचार प्रकाशित भएको छ । कारागारमार्फत प्राप्त निवेदनको आधारमा समाचार प्रकाशित भए पनि सन्तुलन नअपनाई समाचार प्रकाशित भएकोले विपक्षी जनआस्थाको सम्पादकसमेतको टिमलाई समाचार सन्तुलितरूपमा प्रकाशित गर्न निर्देशन दिन उचित हुने तर सजाय गर्नु उचित हुँदैन भनी गर्नु भएको बहस सुनियो ।

Amicus curie को रूपमा सर्वोच्च अदालत बारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता आर्या श्रेष्ठले समाचारको विषयवस्तु हेर्दा कारागारमार्फत दर्ता चलानी भई आएको बन्दीप्रत्यक्षीकरण निवेदनको व्यहोरा नै जस्ताको तस्तै समाचारमा प्रकाशित भएको छ । समाचार जस्ताको तस्तै आएको छ वा अपहेलना गर्ने गरी विश्लेषणात्मकरूपमा आएको छ । समाचार सकरात्मक वा नकरात्मक कुनरूपमा आएको छ सो को तथ्यगत विश्लेषण गरी सोको परिणामसमेतलाई विचार गरेर अदालतको अपहेलना भयो भएन निष्कर्षमा पुगनुपर्छ । कारागारको काम कारवाहीको लापरवाहीलाई लिएर समाचार सम्प्रेषण भएकोलाई सुशासन कायम गर्ने दिशामा सकरात्मक नै मान्नुपर्ने हुँदा जनआस्थाको सम्पादकसमेतको टिमलाई अदालतको अपहेलनामा सजाय गर्नु उचित हुँदैन भनी गर्नु भएको बहस सुनियो ।

यसमा मिति २०६४।२।३० गते बुधबारका दिन जनआस्था साप्ताहिकमा “तुलसाले मच्चाइन् तहल्का” भनी प्रकाशित भएको टिप्पणीसहितको समाचार सम्बन्धमा सहरजिष्ट्रार दुर्गाप्रसाद दवाडीको प्रतिवेदनले दायर भएको प्रस्तुत अदालतको अपहेलना मुद्दा सम्बन्धमा हेर्दा तुलसा नाउँ गरेकी कुनै महिला कारागार कार्यालय जगन्नाथ देवल, काठमाडौंको महिला कारागारमा नरहे पनि र ती नाम गरेकी कुनै महिलामाथि

कुनै लागू औषध सम्बन्धमा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मुद्दासमेत दायर नभएको भएपनि हुँदैन नभएकी त्यस्तो तुलसा पौडेल नाउँ गरेकी महिलाको तर्फबाट सो कारागार शाखामार्फत सर्वोच्च अदालतसमक्ष बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन दर्ता हुन आएको देखिनुको साथै माथि उल्लेख भएबमोजिमको समाचारसमेत जनआस्था साप्ताहिकमा प्रकाशित भएको पाइन्छ । जनआस्था साप्ताहिकमा प्रकाशित सो समाचारबारे विचार गर्दा तुलसा पौडेलको नाउँमा माथि उल्लिखित कारागार शाखामार्फत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन दर्ता हुन आएको सम्मको कुरा तथ्यसङ्गत भएपनि उक्त बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन जसको नाउँबाट दर्ता भएको छ त्यो व्यक्ति नै नरहेको हुनाले दर्ता हुन आएको सो निवेदन सनाखतसमेत हुन नसकेको र त्यसमा उल्लिखित कुराहरू सर्वथा झूठा रहेकोले सो बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन दूषित मनसायपूर्ण रहेको कुरामा दुईमत हुन सक्दैन । त्यस्तो झूठा कुराहरू उल्लिखित भएको उक्त बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदन सर्वोच्च अदालतसमक्ष कारागार शाखामार्फत दर्ता हुन आएको भन्ने कुरा भएपनि माथि उल्लेख भएबमोजिमको जनआस्थामा प्रकाशित तुलसाले मच्चाइन् तहल्का भन्ने शीर्षकको समाचारबाट अदालतको अपहेलना भए नभएको सम्बन्धमा प्रस्तुत मुद्दामा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आउँछ ।

२. राज्यका तीनवटा प्रमुख निकायहरू अर्थात् कार्यपालिका, व्यवस्थापिका एवं न्यायपालिकामध्ये न्यायपालिकाको स्थान यस अर्थमा महत्वपूर्ण छ कि यो निकायले सरकार, सरकारी निकायहरू, सरकारद्वारा स्थापित संस्थाहरू, गैर सरकारी संस्थाहरू वा व्यक्तिहरूबीचको विवादलाई कानूनले निर्धारित गरेअनुसारको अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी कानूनअनुसार नै शान्तिपूर्ण ढङ्गले निरूपण तथा निराकरण गर्दछ । राज्यले

प्रदान गरेको जिम्मेवारीअनुसार न्यायपालिकाले न्याय प्रदान नगर्ने परिस्थिति उत्पन्न भयो भने वा कुनै कारणले न्याय सम्पादन जस्तो कार्य सुचारु हुन नसकी जनताले न्याय पाउन सक्ने कुरा अवरूद्ध भयो भने कुनै सभ्य देशको सामाजिक व्यवस्था कायम रहन सक्दैन र त्यस्तो अवस्थामा विकासको कुरा त परै जाओस् शान्तिसमेत स्थापित रहन नसक्ने भै अराजकता, असन्तुलन एवं परस्पर सङ्घर्षको स्थिति उत्पन्न हुने अवस्था अवश्यम्भावी हुन्छ । त्यसैले लोकतन्त्रमा न्यायपालिकालाई सामाजिक व्यवस्था एवं दिगो शान्तिको संरक्षकको रूपमा ग्रहण गरी न्यायपालिकाले कानूनअनुसार स्वतन्त्ररूपमा कार्य गर्न सक्ने गरी संविधानले सक्षमता प्रदान गरेको हुन्छ र अदालतले पनि न्यायिक परम्परा एवं सिद्धान्तहरूलाई अँगाल्दै कानूनको शासनलाई (Rule of Law) दिगोरूपमा स्याहार्न आफ्नो स्वतन्त्र भूमिकाको निर्वहन गरेको हुन्छ । यसको लागि अदालतलाई राज्यको शक्ति भन्दा धेरै बढी सहयोग जनताको आस्था एवं विश्वासबाट प्राप्त हुन्छ । त्यसकारण अदालतलाई आफ्नो स्वतन्त्र एवं निर्भीक भूमिका निर्वहन गर्न जनताको विश्वास एवं अदालतप्रतिको जनताको आस्था धेरै महत्त्वपूर्ण हुन जान्छ । वास्तविकताको अनुभव गर्न खोज्ने हो भने अदालतको सम्मान र यसप्रतिको विश्वास र आस्था अदालतको लागि मात्र महत्त्वपूर्ण नभएर न्याय सम्पादनमा यसको निर्भीक एवं स्वतन्त्र भूमिका देश र जनतामा चाहिने शान्ति एवं मुलुकको विकास र आर्थिक समुन्नतिको लागि अनिवार्यरूपले चाहिने कुरा हो । यसको लागि अदालत स्वयंको आचरण एवं दायित्वको निर्वहन त आवश्यक छ नै देश र जनताको भलो एवं न्यायिक समाजको स्थायित्वको लागि समेत आवश्यक छ ।

३. यस सम्बन्धमा निवेदक मुरारीप्रसाद शर्मा विरूद्ध विपक्षी पुष्पकमल दाहाल 'प्रचण्ड'

समेत भएको अदालतको अपहेलना मुद्दामा (नि. नं.८५३०, ने.का.प. २०६७, अङ्क १२, पृ.१२९) लोकतन्त्रमा कार्यपालिका, न्यायपालिका एवं व्यवस्थापिकाको भूमिका एक अर्कासित फरक खालका देखिए पनि वास्तवमा यी सबै निकायका अभीष्ट जनताको अधिकारलाई सुरक्षित एवं बलियो बनाउनुका साथसाथै देशमा सुशासन प्रदान गर्नु, आर्थिक उन्नतिको दिशामा अग्रसर गराउनु एवं कुनै खास संस्था वा व्यक्तिको शासनलाई इन्कार गरी कानूनको शासन कायम राख्नु र न्यायसङ्गत समाजको सिर्जना गर्नु हुन्छ । यस्तो अवस्थामा लोकतान्त्रिक संस्था वा निकायहरूको भूमिका ती अभीष्टहरू प्राप्त गर्ने हेतुको लागि परस्पर विरोधी नभई एक अर्का सम्पूरक हुनुपर्ने भनी सर्वोच्च अदालतको फैसलामा भनिएको छ र सोही फैसलामा न्यायपालिका सक्षम रहने अवस्थामा, यसमा अन्तर्नीहित जिम्मेवारी एवं कर्तव्यको निर्वहन राम्रोसित हुन सक्ने र न्यायपालिका कमजोर अवस्थामा रहेमा यसले आफ्नो कर्तव्य तथा दायित्वको परिपालन गर्नसमेत सक्षम नहुने हुनाले न्यायपालिकाको भूमिका परेका मुद्दाहरूमा फैसला गर्ने मात्रसँग सम्बन्धित रहेको भन्ने मान्यतामा सीमित नरही यसको क्षमताको मनोवैज्ञानिक एवं कार्यपरक महत्त्व जनताको सर्वोच्चता कायम राख्ने एवं जनताको कानूनी हकहरू संरक्षित गर्नेसँग साक्षात् सम्बन्धसमेत राख्ने भनी स्पष्ट गरिएको छ ।

४. जहाँसम्म प्रकाशन, प्रसारण तथा छापाखानासम्बन्धी हकको कुरा छ त्यो हकसमेत संविधानद्वारा मौलिक हकमध्येको एउटा महत्त्वपूर्ण हकको रूपमा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १५ मा उल्लेख भएको पाइन्छ । यस्तो मनसायको प्रयोजन जनतालाई सुसूचित गर्ने प्रयोजनको साथसाथै लोकतन्त्रको स्थायित्व र लोकतन्त्रमा जनताको अधिकारलाई संरक्षित

गर्ने निमित्तसमेत आवश्यक हुन्छ । प्रेस जगतले एकातिर भै रहेका घटनाबारे तथ्यगतरूपमा जानकारी प्रदान गरिरहेको हुन्छ भने अर्कोतिर सो समाचार र त्यसको प्रभावबारेसमेत आवश्यक विवेचना, समीक्षा र टिप्पणीसमेत प्रस्तुत गर्ने गर्दछ । त्यसकारण प्रेसको भूमिकालाई दुईवटा भागमा अर्थात् समाचार एवं दृष्टिकोणको (News and views) रूपमा हेर्नुपर्ने हुन्छ । प्रेसको स्वतन्त्रतासमेतको आवश्यकता लोकतन्त्रमा अनिवार्य हुन्छ । यसको अभावमा जनताको लागि काम गर्ने निर्वाचित संस्थालगायतका अन्य निकायहरूले के कस्तो भूमिकाको निर्बहन कसरी गरिरहेको छ र ती संस्थाहरूको भूमिका जनहित र राष्ट्रहितमा भै रहेको छ छैन र त्यसमा के कस्तो सुधारको आवश्यकता छ त्यसको जानकारी जनतालाई दिन मुश्किल हुन्छ । लोकतन्त्रसँग सम्बन्धित संस्थाहरूको एवं जनताको जागरूकता निरन्तररूपमा कायम राख्न प्रेसले महत्वपूर्ण भूमिकाको निर्वाह गर्न सकोस् भन्ने उद्देश्यको पूर्तिको निमित्त पनि प्रेसको स्वतन्त्रता र यसका समालोचनात्मक टिप्पणीहरू सकारात्मकरूपमा ग्रहण गर्नु पर्दछ । माथि उल्लिखित निवेदक मुरारीप्रसाद शर्मा विरूद्ध विपक्षी पुष्पकमल दहाल 'प्रचण्ड' समेत भएको अदालतको अपहेलना (नि. नं. ८५३०, ने.का.प. २०६७, अङ्क १२, पृ. ९) को मुद्दामासमेत लोकतान्त्रिक परिवेशमा समालोचनात्मक टिप्पणीहरूले अदालतका कमी कमजोरीहरूलाई प्रकाशित गरी अदालतलाई आफ्नो कमी कमजोरीहरू सुधार्नसमेत अभिप्रेरित गर्ने हुनाले त्यस्ता टिप्पणीहरू न्यायपालिकाको लागि सर्वथा नकरा रहेको भन्न नसकिने र लोकतन्त्रलाई बलियो बनाउने एवं न्यायपालिकाद्वारा जनताको अधिकारलाई सुरक्षित गराउने दृष्टिकोणले कसैबाट भएका समालोचनाहरूलाई अदालतले सकारात्मकरूपमा नै लिनुपर्ने भनी सोही

फैसलामा सर्वोच्च अदालतद्वारा नै स्पष्ट पारिएको पाइन्छ । अतः प्रेसको स्वतन्त्रता पनि लोकतन्त्रको स्थायित्व र गतिशीलताको लागि अनिवार्य नै छ भन्ने कुरामा दुई मत हुन सक्दैन ।

५. त्यसकारण लोकतन्त्रमा न्यायपालिकाको भूमिका जनताको अधिकारलाई संरक्षित गर्नुको साथसाथै कानूनी राज्यको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नुसमेत भएकोले र प्रेसको भूमिका जनतालाई सुसूचित गर्नुको साथसाथै जनहित र राष्ट्रहितमा जनता एवं जनताद्वारा निर्वाचित संस्थालगायत अन्य संस्थाहरूसमेतलाई जागरूकता कायम राख्ने भएकोले यी दुबै अर्थात् न्यायपालिका एवं प्रेस जगत लोकतन्त्रका मित्रहरू हुन् र यी संस्थाहरूको स्वतन्त्रता कायम रहनुपर्दछ भन्ने कुरामा विवाद गर्ने ठाउँ छैन । यी कुराहरूलाई नै मध्यनजर राखी लोकतान्त्रिक संविधानहरूमा न्यायपालिकाको गरिमा तथा स्वतन्त्र भूमिका निर्धारित गरिएको हुन्छ भन्ने प्रेसको स्वतन्त्रतासमेतको प्रत्याभूति गरिएको हुन्छ ।

६. उपर्युक्त कुराहरूसमेतलाई मध्यनजर राखी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०० को उपधारा (१) मा नेपालको न्यायसम्बन्धी अधिकार यो संविधान र अन्य कानून तथा न्यायका मान्य सिद्धान्तअनुसार अदालत तथा न्यायिक निकायहरूबाट प्रयोग गरिनेछ र उक्त धाराको उपधारा (२) मा नेपालको न्यायपालिकाले स्वतन्त्र न्यायपालिकासम्बन्धी अवधारणा र मूल्यमान्यतालाई अनुशरण गरी लोकतन्त्र र जनआन्दोलनको भावनालाई आत्मसात गर्दै यस संविधानप्रति प्रतिबद्ध रहनेछ भन्ने व्यवस्था भएको छ । त्यस्तै उक्त अन्तरिम संविधानको धारा १५(१) मा विद्युतीय प्रकाशन, प्रसारण तथा छापालगायतका अन्य जुनसुकै माध्यमबाट कुनै समाचार, सम्पादकीय, लेख, रचना वा अन्य कुनै

पाठ्य, श्रव्य, दृश्य सामग्रीको प्रकाशन तथा प्रसारण गर्न वा छापन पूर्वप्रतिबन्ध लगाइने छैन भनिएको छ भने त्यसको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा नेपालको सार्वभौमसत्ता वा अखण्डता वा विभिन्न जात, जाति वा सम्प्रदायबीचको सुसम्बन्धमा खलल पर्ने, राज्यद्रोह, गाली बेइज्जती वा अदालतको अपहेलना हुने वा अपराध गर्न दुरुत्साहन गर्ने वा सार्वजनिक शिष्टाचार वा नैतिकताप्रतिकूल हुने कार्यमा मनासिब प्रतिबन्ध लगाउने गरी कानून बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन भन्ने व्यवस्थासमेत गरिएको पाइन्छ ।

७. उपर्युक्त व्यवस्थाको साथसाथै धारा १५ को उपधारा (२) मा कुनै श्रव्य, श्रव्य-दृश्य वा विद्युतीय उपकरणको माध्यमबाट कुनै सामग्रीको प्रकाशन तथा प्रसारण गरे वा छापेबापत त्यस्तो सामग्री प्रकाशन तथा प्रसारण गर्ने वा छापने रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन वा अन्य कुनै किसिमको डिजिटल वा विद्युतीय छापा वा अन्य सञ्चार माध्यमलाई बन्द, जफत वा दर्ता खारेज गरिने छैन भन्ने र सोही धारा १५ को उपधारा (३) मा कुनै समाचार लेख, सम्पादकीय रचना वा अन्य कुनै पाठ्यसामग्री मुद्रण वा प्रकाशन गरेबापत कुनै समाचारपत्र, पत्रिका वा छापाखाना बन्द, जफत वा दर्ता खारेज गरिने छैन भन्ने र सोही धारा १५ को उपधारा (४) मा कानूनबमोजिम बाहेक कुनै छापा, विद्युतीय प्रसारण तथा टेलिफोनलगायतका सञ्चार साधनलाई अवरूद्ध गर्न सकिने छैन भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ । माथि उल्लिखित व्यवस्थाहरूलाई हेर्दा एकातिर प्रेसको स्वतन्त्रता कायम राख्न र प्रतिबन्ध नलगाउन प्रतिबद्धता व्यक्त गरिएको छ भने अर्कोतिर नेपालको सार्वभौमसत्ता वा अखण्डता वा विभिन्न जात, जाति वा सम्प्रदायबीचको सुसम्बन्धमा खलल पर्ने, राज्यद्रोह, गाली बेइज्जती वा अदालतको

अपहेलना हुने वा अपराध गर्न दुरुत्साहन गर्ने वा सार्वजनिक शिष्टाचार वा नैतिकताप्रतिकूल हुने कार्यमा मनासिब प्रतिबन्ध लगाउने गरी कानून बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन भन्ने व्यवस्थासमेत गरिएको छ ।

८. प्रेसको स्वतन्त्रताबारे अदालतको दृष्टिकोणलाई हेर्दा अदालत स्वयं प्रेसको स्वतन्त्रताप्रति साकाङ्क्ष एवं उदार रहेको कुरा सर्वोच्च अदालतबाट प्रेससँग सम्बन्धित विभिन्न मुद्दाहरूमा प्रतिपादित भएका सिद्धान्तहरू देखिन आउँछ । यस सम्बन्धमासमेत मुरारीप्रसाद शर्मा विरूद्ध पुष्पकमल दाहालको माथि उल्लिखित अदालतको अपहेलना मुद्दामा प्रेसप्रति लिएको सकारात्मक दृष्टिकोणलाई पुनः उद्धृत गर्न सकिन्छ जुनमा लोकतान्त्रिक परिवेशमा समायोजनात्मक टिप्पणीहरूले अदालतका कमी कमजोरीहरूलाई प्रकाशित गरी अदालतलाई आफ्नो कमजोरीहरू सुधार्नसमेत अभिप्रेरित गर्ने हुनाले त्यस्ता टिप्पणीहरू न्यायपालिकाको लागि सर्वथा नकरा रहेको भन्ने नसकिने भनी स्पष्ट गरिएको छ । तर अदालतको यस्तो उदारवादी दृष्टिकोण अदालतप्रतिको अपहेलनात्मक टिप्पणीसमेतमा लागू हुने भनी भन्न सकिदैन । यस सम्बन्धमा अरूणकुमार ज्ञवाली विरूद्ध कनकमणि दीक्षितसमेत (नि.नं. ८५३९, ने.का.प. २०६८, अङ्क १, पृ. ८१) को मुद्दालाई मनन गर्न सकिन्छ जुनमा जनसाधारणमा अदालत वा त्यसबाट हुने न्याय प्रशासनको कार्यप्रति अविश्वास वा अनास्था हुने कुनै कार्य गर्नु वा अदालतको सम्मान, मर्यादा वा प्रतिष्ठामा आघात पुग्ने कार्य गर्नु अपहेलनाजनक कार्य हुने भनी स्पष्ट पारिएको छ । सोही मुद्दामा अदालतले आफ्नो दृष्टिकोणलाई अझ स्पष्ट पाउँदा एउटाको स्वतन्त्रताको उपभोग गर्ने नाममा अर्काको स्वतन्त्र सम्मानमा आँच आउने अवस्था सिर्जना नहुनेतर्फ पनि सम्बन्धित सबै पक्ष सजग एवं सचेत रहनु अत्यावश्यक हुन

जान्छ । प्रेस स्वतन्त्रताको उपयोग गर्दै जुनसुकै आमसञ्चार माध्यमले सत्यतथ्यतामा आधारित भई अदालतको स्वस्थ आलोचनाले अदालतलाईसमेत आफ्ना कमी कमजोरी सुधार गर्ने अवसर प्राप्त हुन सक्ने र प्रेसले आफ्नो स्वतन्त्रताको उपभोग गर्दा अदालतको मर्यादामा आँच नआउनेतर्फ पनि सदैव सर्तक रहनुपर्दछ भन्ने मान्यतालाई ग्रहण गर्ने हो भने कुनै पनि अतिरञ्जनापूर्ण समाचारहरूले छूट नपाउने यसका लागि प्रेस तथा पत्रकारहरू कारवाहीको भागीदार बन्ने अवश्यम्भावी हुन जान्छ भनी यस्ता कार्य रोकौं दोषीलाई कारवाही गर्नु अदालतकोसमेत परम कर्तव्य हुने भनी प्रेसको कर्तव्य र जिम्मेवारीप्रति सचेत गराएकोसमेत पाइन्छ ।

९. यसको अतिरिक्त पनि सर्वोच्च अदालतले सोही मुद्दामा प्रेस स्वतन्त्रताले न्यायपालिकाको पनि स्वतन्त्रताको सम्मान एवं रक्षा गर्नुपर्ने कुरामा सम्पूर्ण सञ्चार जगतलाई निर्देशित पनि गरेको हुँदा प्रकाशित समाचारले न्यायपालिकाप्रतिको जनआस्थामा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा आघात पुर्याएमा कुनै पनि सञ्चार माध्यमले प्रेस स्वतन्त्रताको आड लिई उन्मुक्ति पाउन नसक्ने भनी अदालतको सम्मान र प्रेसको स्वतन्त्रताबारे रहेको सीमा रेखाको विवेचना गरेको छ ।

१०. के कस्तो कार्यलाई अदालतको अपहेलना हुनेबारे सन्तोष भट्टराई विरुद्ध कनकमणि दीक्षितसमेत (नि.नं. ७८३९, ने.का.प. २०६४, अङ्क ४, पृष्ठ ५०६) को मुद्दामा स्पष्ट गर्न अदालतको अपहेलना सम्बन्धमा व्यवस्थापिकाले हालसम्म कुनै कानून बनाएको देखिँदैन । के कस्तो कामले अदालतको अपहेलना हुन्छ भन्ने कुरा त्यसको परिस्थिति अनुसार अदालत आफैले ठहर गर्ने कुरा हो । मान्य सिद्धान्तअनुसार देहायका कामहरू अदालतको अपहेलना मान्नुपर्ने

भनी निम्नलिखित बुँदाहरूतर्फ सर्वोच्च अदालतले सबैको ध्यानाकर्षण गराएको पाइन्छ ।

- अदालतको निर्णय वा आदेशको जानाजान Willful अवज्ञा गर्ने कार्य ।
- अदालतसमक्ष गरेको प्रतिज्ञाको जानाजान Willful भङ्ग वा अवज्ञा गर्ने कार्य ।
- बालेर, लेखेर वा अन्य कुनै प्रकाशनद्वारा अदालतप्रति भ्रामक हल्ला फिजाई अनास्था पैदा गरी काण्ड मच्चाउनु अर्थात् Scandalize गर्ने कार्य ।
- बोलेर वा लेखेर वा अन्य कुनै प्रकाशन वा कार्यद्वारा अदालती कारवाहीमा हस्तक्षेप गर्ने कार्य ।
- बोलेर वा लेखेर वा अन्य प्रकाशन वा कामद्वारा अदालती कारवाहीमा हस्तक्षेप गर्ने वा न्याय प्रशासनमा अवरोध गर्ने कार्य ।
- अदालतमा विचाराधीन मुद्दामा टिप्पणी गरी स्वतन्त्र र निष्पक्ष न्याय सम्पादनमा हस्तक्षेप हुने काम गर्ने ।
- मुद्दाका पक्षहरू, मुद्दाका साक्षीहरू तथा अदालतका कर्मचारीलाई बाधा विरोध गर्ने कार्य ।
- अदालतलाई विवादमा ल्याउने जुनसुकै कार्य ती अवस्था मात्र होइन, अवस्थाअनुसार विभिन्न अन्य कार्यले पनि अदालतको अपहेलना हुनसक्छ ।

११. उपर्युक्त कुराहरूलाई मध्यनजर राखी जनआस्थामा प्रकाशित उक्त विवादित टिप्पणीहरू सहितका समाचारलाई हेर्दा काल्पनिक महिला तुलसा पौडेलको नाउँमा कारागार कार्यालय जगन्नाथ देवलमार्फत सर्वोच्च अदालतसमक्ष बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन दर्ता हुन आएपनि उक्त बन्दीप्रत्यक्षीकरण

दर्ता गराउने भनिएको तुलसा पौडेललाई उक्त निवेदन सनाखत गर्ने प्रयोजनार्थ बुझ्दा सो कारागारमा तुलसा पौडेल नाम गरेको बन्दी नै नरहेको र उक्त बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदनमा लेखिएका कुराहरू सर्वथा झूठा एवं षड्यन्त्रपूर्ण हुनुको साथसाथै सर्वोच्च अदालतको तत्कालीन सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश दीलिप पौडेल र सर्वोच्च अदालतसमेतको गरिमा र यसप्रतिको जनआस्थामा धक्का पुर्याउने उद्देश्यले प्रेरित रहेको भन्ने कुरामा शङ्का गर्ने ठाँउ छैन ।

१२. यसको अतिरिक्त उक्त समाचार छापदाकै अवस्थामा सो समाचार संप्रेषण गर्ने, छापने र सम्पादन गर्ने विरुद्ध खण्डमा उल्लिखित व्यक्तिहरूलाई, षड्यन्त्रपूर्ण ढङ्गले कारागार शाखामार्फत दर्ता हुन आएको उक्त बन्दीप्रत्यक्षीकरणका बेहोराहरू सत्य नभएकोसमेत थाहा जानकारी रहेको भन्ने कुरासमेत सोही समाचारमा उल्लिखित कुराहरूबाट स्पष्ट हुन्छ । यसो हुँदाहुँदै सो समाचारलाई उक्त समाचारको मुख्य पृष्ठमा नै छापी सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीशप्रति जनतामा भ्रम फैलाउने र भ्रामक हल्ला फिजाउने कार्य भएको छ । त्यसले गर्दा सो समाचारबाट न्याय सम्पादनको भूमिकामा रहेको न्यायपालिकाको गरिमामा ठेस पुग्न गएको र यसप्रति रहेको जनआस्थामा आँच पुग्न गएको कुरामा सन्देह नहुनुको साथसाथै लोकतन्त्रमा जनतालाई सुसूचित राख्नु पर्ने भूमिकामा रहेको प्रेस जगतप्रतिसमेत जनतामा भ्रम उत्पन्न भै अविश्वास उत्पन्न गर्ने कार्य भएको कुरा स्पष्ट देखिन आउँछ । जसले गर्दा अदालतप्रति तात्कालिकरूपले भ्रमको सिर्जना भएको भए तापनि वस्तुतः प्रेसप्रतिको जनविश्वास नै घटेको देखिन आएको छ ।

१३. अब विरुद्ध खण्डमा उल्लिखित विपक्षीहरूलाई अदालतको अपहेलनामा सजाय हुनुपर्ने नपर्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा सर्वोच्च

अदालत ऐन, २०४८ को दफा ७ अनुसार विपक्षीहरूलाई अदालतको अपहेलनामा सजाय दिनुपर्ने अवस्था भएपनि उक्त समाचार छापेको समयावधि ६ वर्ष भन्दा बढी व्यतीत भै सकेको र वर्तमान अवस्थामा आम जनतामा सो समाचारले गर्दा कुनै प्रकारको भ्रम बाँकी नभै सो समाचारले गर्दा अदालतप्रतिको आस्थामा कुनै नकारात्मक प्रभाव बाँकी नरहेको देखिएको साथै विपक्षीहरूले आ-आफ्नो लिखित जवाफको व्यहोरामा अदालतप्रति निष्ठा प्रकट गरेकोसमेत देखिएको छ । यसको साथसाथै अदालत प्रेस जगतप्रति सदा उदार रहनु पर्ने एवं प्रेसको भूमिकासमेत लोकतन्त्रमा महत्वपूर्ण रहेको कुरालाई मनन गर्दै, प्रेससँग सम्बन्धित व्यक्तिहरू प्रतिसमेत सहिष्णु रहनु यसको गरिमाअनुकूल हुने भएको महसूस गरी सर्वोच्च अदालतको यो इजलाससमेत विरुद्ध खण्डमा उल्लिखित व्यक्तिहरूप्रति आफ्नो उदारता एवं क्षमाशीलतालाई कायम नै राख्नुको साथै विरुद्ध खण्डमा उल्लिखित विपक्षीहरूले आगामी दिनमा यसप्रकारको कार्य गरी अदालतको गरिमा तथा यसप्रति जनतामा रहेको आस्थालाई ठेस पुर्याउने कार्य नगरोस् र अदालतलाई अपहेलनामा कारवाही गर्न बाध्य नहुनु परोस् भन्ने विश्वास राख्न चाहन्छ ।

१४. अतएव विरुद्ध खण्डमा उल्लिखित विपक्षीहरूले आ-आफ्नो लिखित जवाफमा अदालतप्रति निष्ठा व्यक्त गरेको कुरा देखिन आएको साथसाथै विपक्षीहरूको उपर्युक्त कार्यले अदालतप्रति तात्कालिकरूपमा केही भ्रम सिर्जना भएको भए पनि वस्तुतः प्रेसप्रतिको जन विश्वासमा नै खलल पुग्न गएको देखिन्छ । त्यस कारणले प्रेस जगतप्रति अदालत स्वयंले पनि उदारता एवं क्षमाशीलता कायम राखी, अदालतको गरिमामा प्रेस जगतबाट आगामी दिनहरूमा आँच नपुग्ने र आगामी दिनहरूमा विपक्षीहरूबाट यस प्रकारको

कार्य नहोला भन्ने विश्वास राख्दै, प्रेसको गरिमासमेतमा प्रतिकूल प्रभाव नपरोस् भन्ने भावनासमेत राखी विपक्षीहरूलाई अदालतको अपहेलनामा सजाय नहुने ठहर गर्दछ । यो मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल फागुन १३ गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : हर्कबहादुर क्षेत्री

निर्णय नं.१०८१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
फैसला मिति : २०७०।१०।१५।४
स.फौ.पु.नं. ०६७-CR-०७४३

मुद्दा : ज्यानमार्ने उद्योग र चोरी ।

पुनरावेदक : जिल्ला झापा, अनारमनी गा.वि.स.वडा
नं. ४ घर भै हाल कारागार कार्यालय,
झापामा थुनामा रहेका रविन थापासमेत
विरुद्ध
प्रत्यर्थी/वादी : रतन बराइलीको जाहेरीले नेपाल
सरकार

■ प्रतिवादीहरूले जाहेरवालालाई फायर गर्दाका साथसाथै गुहारगुहार भनी जाहेरवाला कराएको कारणले तुरुन्त गाउँलेहरूको उपस्थिति भई एकैछिनमा धेरै जमात अगाडि आई प्रतिवादीहरूलाई लखेट्दै लगेको कारणबाट पनि अन्य फायर हुन नसकेको अवस्था देखिँदा हारगुहार गर्दासाथै गाउँलेहरूको भीड तुरुन्त अगाडि आउनु नै तेस्रोतत्त्वको उपस्थिति भएको देखिने ।

(प्रकरण नं.४)

■ पेस्तोल जस्तो जोखिमी हतियारले पूर्ण मनसायपूर्वक जानीजानी जाहेरवालामाथि पेस्तोल प्रहार गरी घाइते पारी ज्यान मर्नेसम्मको काम गरेको तर कुनै तरहले ज्यान मर्न नपाएको हुँदा यी प्रतिवादीहरूले ज्यान मार्ने उद्योगको कसूर गरेको ठहर्ने ।

(प्रकरण नं.६)

शुरू तहमा फैसला गर्ने :

न्या.शालिग्राम कोइराला

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

न्या.विष्णुदेव पौडेल

न्या.मोहनबहादुर कार्की

पुनरावेदकका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजीर :

■ नेकाप२०४२, अङ्क ७, नि.नं.२४४०, पृष्ठ
६९८

सम्बद्ध कानून :

■ मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १५
र चोरीका महलको १४ नं.

फैसला

न्या.गिरीश चन्द्र लाल : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०६७।१।८ को फैसलाउपर प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ :-

जिल्ला झापा, बुधबारे गा.वि.स.वडा नं. ७ स्थित पूर्वमा बुधबारे बजारबाट पूर्व लाइन, पश्चिम बुधबारे बजार जाने बाटो, उत्तरमा आदर्श राइस मिल, दक्षिणमा तुलसीराम विमलीको खाली जग्गा यति चार किल्लाभिन्न रहेको सानो बाटोमा रेजिना ज्वेलर्सबाट रतन बराइलीले सुन पसल बन्द गरी सुनको तथा नगद पोको लिई घरतर्फ आईरहेको अवस्थामा निज रतन बराइलीको हातबाट उक्त सुन तथा नगदको पोको तीनजना लुटेराहरूले हतियार फायर गरी लुटेको भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्का ।

जिल्ला झापा, शान्तिनगर गा.वि.स.वडा नं. १ स्थित पूर्वमा चिलिमगढी जङ्गल, पश्चिममा चिलिमगढी खोला, उत्तरमा जनज्योती सामुदायिक वन, दक्षिणमा सोही जङ्गल यति चार किल्लाभिन्न रहेको जङ्गलको बीच भागमा ३ जना लुटेराहरूले रतन बराइलीको साथबाट सुन तथा नगदको पोको लुटी लगी भाग्दै गर्दाको अवस्थामा स्थानीय मानिसहरूले निजहरूको साथबाट लुटिएको सुन तथा नगदको पोको थान १, कटुवा पेस्तोल थान २ तथा सोही पेस्तोलमा फायर भई चेम्बरमा खोका थान १/१ रही रहेको अवस्थामा खोसी प्रहरी टोलीलाई बुझाइएको भन्नेसमेत व्यहोराको बरामदी मुचुल्का ।

मिति २०६५।६।३ गते अन्दाजी १७.३० बजेको समयमा म बुधबारे चोकतिर थिएँ । एक्कासी बजारमा सुन लुटे भन्ने आवाज सुनी हल्ला भएतिर जाँदा बजारका करीब २००० भन्दा

बढी मानिसहरू पूर्वतर्फबाट दौडदै गएको देखी म पनि सोहीतिर दौडदै गएँ । रतन बराइलीको करीब १० तोला सुन लुटी हतियारबाट फायर गरी रतन बराइलीलाई घाइते बनाई निजहरू सुन तथा पैसाको पोको लिई भाग्दै गरेको अवस्थामा स्थानीय मानिसहरूले लखेट्दै जाँदा शान्तिनगर १, चिलिमगढी जङ्गलमा पुग्दा समाई निजहरूको साथबाट दुई थान नलकटुवा पेस्तोलसमेत खोसी लुटेको सुन र नगदको पोकोसमेत खोसेको थिएँ भीडमा कसले लुटेराहरूलाई कुटपीट गरे थाहा भएन । म पुग्दा प्रहरी चौकी बुधबारेबाट प्रहरीहरूसमेत पुगेका थिएँ । स्थानीय मानिसहरूको भीडभाड नियन्त्रण गर्न नसकी थप प्रहरी काँकडभिद्राबाट आई दुईजना लुटेराहरूलाई बोल्न नसक्ने अवस्थामा नियन्त्रणमा लिएको हो । एकजना बोल्न सक्ने अवस्थामा भएकोले शम्सेर विश्वकर्मा नाम बताउनेसमेतलाई प्रहरीले नियन्त्रणमा लिई गएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको दिपेशप्रसादसमेतले गरी दिएको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६५।६।३ गते अन्दाजी ५.३० बजेको समयमा म मेरो सुन चाँदीको पसल बन्द गरी राती पसलमा छाड्न डर हुने भएकोले १२ तोला सुन १ के.जी. चाँदी व्यागमा हाली घरतर्फ जाँदैगर्दाको अवस्थामा एक्कासी ३ जना लुटेराहरूले आक्रमण गरी निजहरूले बोकेको कटुवा पेस्तोलले मलाई मार्ने उद्देश्यले गोली प्रहार गर्दा फायर भएको थाहा पाई छल्दा मेरो बायाँ खुट्टाको तिघामा लाग्यो । सोही बखत मेरो हातबाट व्याग खोसी हवाई फायर गर्दै पूर्वतर्फको जङ्गलतिर लुटेराहरू भागेकोले मैले गुहार डाँका चोरी भयो भन्दा गाउँलेहरू लुटेराहरूलाई लखेट्दै गैँ मेरो चोरी गरी लगेको सुन चाँदी भएको झोला बाटामा छाडी भागेको फेलापारी ल्याई मलाई दिई म घाइते भएकाले

उपचार गराउन धुलावारी स्वास्थ्य चौकी लगी उपचार गराई केही आराम भएकाले जाहेरी दिन आएको छु निज प्रतिवादीहरूलाई कानूनबमोजिम कारवाही गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको रतन बराइलीको जाहेरी दरखास्त ।

जिल्ला झापा, भद्रपुर १५ स्थित मेची अञ्चल अस्पतालको शव गृहमा उत्तर टाउको दक्षिण खुट्टा पारी उत्तानो अवस्थामा रहेको, नाम, थर वतन खुल्लन नसकेको अन्दाजी ३०।३५ वर्षको मतवाली जस्तो देखिने, बोकेदारी पालेको नाङ्गो अवस्थामा रहेको शरीरमा कुनै कपडा नभएको, कपाल कालो अनुहारमा बालुवा माटो लागेको, नाकबाट रगत बगेको, आँखा अर्ध खुल्ला, मुख बन्द, टाउकोको पछाडि भागमा एक इन्च गोलाई एक इन्च गहिराई भएको चोट लागेको, हात दुबै सिधा, दुबै गालामा नीलो डाम भएको, दाहिने कम्मरमा समेत नीलडाम भएको, दायाँ तिघाको कम्मरलाइनमा नीलडाम भएको, भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवालाको धनमाल लुटेर भाग्न खोज्ने लुटेरामध्येको नाम, थर थाहा नभएको लुटेराको स्थानीय मानिसले कुटपीट गर्दा मृत्यु भएको भन्नेसमेत लास जाँच प्रकृति मुचुल्का ।

मिति २०६५।६।३ गते अन्दाजी ५.०० बजेको समयमा घर वतन थाहा नभएका जीवन भन्ने व्यक्तिले मलाई भेटी मसँग घुम्न जाउँ भनी धुलावारी ल्याई ट्रयाक्टर चढाई उत्तरतर्फ गयो । जाने क्रममा जङ्गलको बाटो सकिएपछि गाउँ आयो । सो गाउँमा हामी झर्यौ । त्यसपछि हामी बुधबारेतर्फ लाग्यौ । बुधबारे बजार घुमियो जीवन भन्ने व्यक्तिले मलाई जाहेरवालाको सुन पसल देखाइदियो । निजले जाहेरवाला दोकान बन्द गरी यो बाटो आउँछन् त्यहाँनिर तँ बस् जाहेरवाला रतन बराइली आउनेबित्तिकै पेस्तोल देखा म रतन बराइली सँगसँगै आउँछु । निजले

बोकेको झोला खोस्छु भनी भनेको हुँदा म हुन्छु भनी निज जीवनले देखाएको स्थानमा बसी रहँ सोही दिनको १७.३० बजेको समयमा रतन बराइली हातमा झोला बोकी अगाडि अगाडि आए, पछाडि जीवन भन्ने व्यक्तिले हातमा बोकेको पेस्तोलबाट रतन बराइलीको बायाँ खुट्टामा एक राउण्ड फायर गरे निज घाइते भएर जाहेरवालाले मलाई बचाउ बचाउ भन्दै कराए । हामीहरू स्थानीय जनता आउँछन् भन्ने डरले जङ्गलतर्फ भाग्यौ । भाग्ने क्रममा जङ्गलछेउमा खोला परेकोले सो खोला तर्ने क्रममा जीवनको हातबाट शम्शेर भन्ने सूर्य वि.क.ले झोला खोसी भागेकोले हामीहरू भाग्दै गर्दा गाउँलेले घेराहाली पक्री हामीलाई कुट्छन् भन्ने डरले मलाई दिइएको पेस्तोल खोसी जीवनले १ राउण्ड हवाई फायर गरेको हो । सोही अवस्थामा गाउँलेले घेरा हाली हामीलाई पक्री कुटपीट गर्न थाले, शम्सेरले बोकेको सुन, चाँदीको झोला पनि खोसे गाउँलेको कुटपीटको कारण जीवन सख्त घाइते भए, हामीलाई प्रहरीहरूले बचाएको हो । हामी घाइते भई मेची अञ्चल अस्पतालमा उपचार गराउँदागराउँदै पक्राउ परेका जीवनको मृत्यु भयो, हामीले जाहेरवालाको झोला खोसी गोलीसमेत प्रहार गरी ज्यानमार्ने उद्योग गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रविन थापाले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान कागज ।

मिति २०६५।६।३ गते अन्दाजी ५.०० बजेको समयमा विर्तामोडमा जीवनसँग भेट भयो । निजले एकजना साथी लिएर आउँछु तिमि बुधबारे बसमा जाउ त्यहाँ रतन बराइलीको सुन चाँदी पसल छ निजलाई निगरानी गर्दै गर्नु भनेकाले म त्यहाँ गई रतन बराइलीको निगरानी गर्दै थिएँ । सोही अवस्थामा जीवन राई आई पुग्यो र मलाई मसँग एउटा पेस्तोल छ । रविन थापालाई एउटा पेस्तोल बोक्न दिएको छु । हामी

जाहेरवालाको सुन चाँदी लिएर घर फर्किदा त्यो यो पूर्वपट्टिको जङ्गलको बाटो आउँछ । तिमी फुटवल ग्राउण्डमा बस, त्यसको सुन चाँदी लुटनुपर्छ भनी भनेकाले म निजले भनेको स्थानमा गएँ बसेँ । सोही दिन १७.३० बजेको समयमा जाहेरवाला सुन चाँदीको पोको बोकेर जीवन अगाडि र रविन पछिपछि कुद्दै आउँदा गाउँले मानिसले चोर चोर भन्दै कुद्दै पछाडि आउँदै गर्दा खोला तर्न ढीलो भई रविन र जीवनलाई स्थानीय मानिसहरूले भेट्न आँटोको अवस्थामा मलाई जीवनले बोकेको पोको दिए र म सो लिएर जङ्गलतिर भागेँ खोला तर्नासाथ जीवनले एक राउण्ड फायर गरे । स्थानीय जनताले खेदाउन छाडेनन् खोला तरी जङ्गलको छेउमा पुगेपछि भेटे र स्थानीय जनताको जमातले कोहीले लात्तीले कोहीले मुडकीले कोहीले जेले पायो त्यसैले कुट्न थाले स्थानीय जनताको कुटाईको कारण जीवन भन्ने व्यक्तिको मृत्यु भयो । जीवनको थर मलाई थाहा भएन । म र मेरो साथी रविन थापाको चाही विभिन्न स्थानमा चोट लाग्यो, केहीबेरमा प्रहरी टोली आई हामीलाई बचायो प्रहरी टोली आई नपुगेको भए हामीलाई पनि मार्ने थिए । जीवनको योजनाबाट मेरोसमेत मिलेमतोमा जाहेरवालालाई गोली प्रहार गरी सुन चाँदी लुटी लगेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी शम्सेर भन्ने सूर्य वि.क.ले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान कागज ।

मिति २०६५।६।३ गते साँझ १७.३० बजेको समयमा म सुनमाई गई आएको थिएँ । म बुधबारे बजारमा नै थिएँ । उक्त दिनको साँझ सदाझैँ रतन बराइली आफ्नो सुन चाँदीको पसल बन्द गरी सुन चाँदी लिई घरतर्फ गई रहेको अवस्थामा रविन थापासमेत ३ जना लुटेराहरू भई रतन बराइलीको ज्यानमार्ने उद्देश्यले नलकटुवा पेस्तोलबाट १ राउण्ड फायर गरी निजलाई घाइते बनाई निजको साथबाट १० तोला सुन आधा

के.जी. चाँदीको विभिन्न गहनाहरू लुटी भागेका हुन् । भाग्ने क्रममा निज लुटेराहरू बुधबारे बजारबाट पूर्वतर्फ भागेको हुँदा तत्काल घाइते रतन बराइलीले मेरो डाँका गरी सुन लुट्यो भनी हो हल्ला गर्दा लुटेराहरूले फायर गरी भाग्दा गाउँलेहरू एक जुट भई अन्दाजी २।३ हजारको भीडले लखेटी जिल्ला झापा, शान्तिनगर १ स्थित चिलिमगढी भन्ने जङ्गलमा कुटपीट गरेको हो । को को भई कुटपीट गरे मैले चिनिन पछि प्रहरी टोली आई लुटेराहरूलाई नियन्त्रणमा लिएको हो । जीवन भन्ने व्यक्तिलाई को कस्ले कुटपीट गर्यो भीड ठूलो भएकोले को कसको कुटाईको कारणबाट निजको मृत्यु भयो मलाई थाहा भएन । निज लुटेराहरूको साथबाट प्रहरीले लुटेको सुनको पोको, नलकटुवा पेस्तोल थान २, सो पेस्तोलमा फायर भएको २ थान गोलीको खोका चेम्बरमा लोड भई रहेको अवस्थामा प्रहरीले बरामद गरी लगेको हो । प्रहरीले लुटेराहरूलाई नियन्त्रणमा लिएको अवस्थामा २ जना लुटेराहरू चिन्ताजनक अवस्थामा थिए । एकजना शम्शेर वि.क. नाम गरेका व्यक्तिसमेतलाई नियन्त्रणमा लिएको हो । हाल प्रहरीले पक्राउ गरेको व्यक्ति हेराउँदा देखाउँदा चिनेँ पहिचान गरेँ निजहरू नै उक्त दिन रतन बराइलीको सुनको पोको लुटी भाग्ने व्यक्ति हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको विनोद थुलुङ्ग राईले गरी दिएको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६५।६।३ गते साँझ १७.३० बजेको समयमा म बुधबारे बजारमा नै थिएँ । उक्त दिन साँझ सदाझैँ रतन बराइली आफ्नो सुन चाँदीको पसल बन्द गरी सुन चाँदी लिई घरतर्फ गई रहेको अवस्थामा रविन थापासमेत ३ जना लुटेराहरू भई रतन बराइलीको ज्यानमार्ने उद्देश्यले नलकटुवा पेस्तोलबाट १ राउण्ड फायर गरी निजलाई घाइते बनाई निजको साथबाट १० तोला सुन र आधा के.जी. चाँदीको विभिन्न गहनाहरू

लुटी भागेका हुन् । भाग्ने क्रममा निज लुटेराहरू बुधबारे बजारबाट पूर्वतर्फ भागेको हुँदा तत्काल घाइते रतन बराइलीले मेरो डाँका गरी सुन लुटयो भनी हो हल्ला गर्दा, लुटेराहरूले फायर गरी भाग्दा गाउँलेहरू एक जुट भई अन्दाजी २/३ हजारको भीडले लखेटी जिल्ला झापा, शान्तिनगर १ स्थित चिलिमगढी भन्ने जङ्गलमा कुटपीट गरेको हो । को को भई कुटपीट गरे मैले चिनिन पछि प्रहरी टोली आई लुटेराहरूलाई नियन्त्रणमा लिएको हो । जीवन भन्ने व्यक्तिलाई को कसले कुटपीट गरयो भीड ठूलो भएकोले को कसको कुटाईको कारणबाट निजको मृत्यु भयो मलाई थाहा भएन । निज लुटेराहरूको साथबाट प्रहरीले लुटेको सुनको पोको नलकटुवा पेस्तोल थान २, सो पेस्तोलमा फायर भएको २ थान गोलीको खोका चेम्बरमा लोड भई रहेको अवस्थामा प्रहरीले बरामद गरी लगेको हो । प्रहरीले लुटेराहरूलाई नियन्त्रणमा लिएको अवस्थामा २ जना लुटेराहरू चिन्ताजनक अवस्थामा थिए । एकजना शम्शेर वि.क. नाम गरेका व्यक्तिसमेतलाई नियन्त्रणमा लिएको हो । हाल प्रहरीले पक्राउ गरेको व्यक्ति हेराउँदा देखाउँदा चिनै पहिचान गरें निजहरू नै उक्त दिन रतन बराइलीको सुनको पोको लुटी भाग्ने व्यक्ति हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको नरेश शंकरले गरी दिएको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६५।६।३ गते साँझ १७.३० बजेको समयमा म आफ्नो घरमा थिएँ । रतन बराइलीले पसल बन्द गरी पसलबाट सुन चाँदीको थैलो बोकी आफ्नो घर जाँदै गर्दा एकान्त ठाउँमा बाटोमा चोरहरूले बाटो ढुकी गोली प्रहार गरी रतन बराइली घाइते भएपश्चात् निजले बोकेको सुन र चाँदी लुटी भागेका र स्थानीय मानिसले लखेट्दै जाँदा शान्तिनगर १ मा निज चोरहरूलाई फेला पारी जेले पायो त्यहीले कुटपीट गर्दा चोरहरूमध्येको जीवन भन्ने व्यक्तिको घटनास्थलमा

मृत्यु भएको, अन्य हाल पक्राउ परेका रविन थापा र शम्सेर भन्ने सूर्य वि.क.घाइते भएकोले तत्काल उपचार गर्न लगेको भन्ने सुनेको र निज जीवन भन्ने व्यक्तिलाई स्थानीय व्यक्तिहरूको भीडले को कसले कुटपीट गर्दा मृत्यु भयो म भन्न सक्तिन । मैले आँखाले देखेको होइन । निजहरूले रतन बराइलीलाई गोली प्रहार गरी ज्यानमार्ने उद्योग गरी साथमा भएको सुन चाँदी लुटेका हुन् । स्थानीय जनताको सहयोगबाट उक्त सुन, चाँदी खोसेकाले निजहरूले लान नपाएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको शम्भु विश्वकर्मांले गरी दिएको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६५।६।३ गते साँझ १७.३० बजेको समयमा हामी घरमा भएको अवस्थामा गोली पड्किएको आवाज सुनी के भयो भनी बुझ्दा बुधबारे ९ स्थित जाहेरवाला रतन बराइलीले आफ्नो पसल बन्द गरी पसलमा भएको सुन, चाँदी झोलामा बोकी घरतर्फ जाँदै गर्दा प्रतिवादी रविन थापा र जीवन भन्ने व्यक्तिसमेतले निज जाहेरवालालाई बायाँ खुट्टामा गोली प्रहार गरी घाइते बनाई निजले बोकेको सुन चाँदीको झोला खोसी भाग्दै गरेको अवस्थामा स्थानीय मानिसहरूले लखेट्दै जाँदा जिल्ला झापा, शान्तिनगर १ मा फेला पारी जनताले हातले लात्तिले र जेलेपायो त्यसैले हान्दा निज लुटेराहरूमध्ये एकजना जीवन भन्ने व्यक्तिको घटनास्थलमा नै मृत्यु भएको र अन्य हाल पक्राउ परेका रविन थापा र शम्सेर भन्ने सूर्य वि.क. घाइते भई उपचारको लागि मेची अञ्चल अस्पताल लगेको हो । निज लुटेराहरूले जाहेरवालालाई बाटो ढुकी गोलीहानी घाइते बनाई सुनचाँदी लुटी ज्यानमार्ने उद्योग र चोरीसमेत गरेको हुँदा निजहरूलाई कानूनबमोजिम कारवाही गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रोशन श्रेष्ठसमेतका व्यक्तिको घटना विवरण कागज ।

प्रतिवादीहरूले जाहेरवालालाई बाटो ढुकी

गोली हानी घाइते बनाई रू २,४२,५००।- पर्ने १० तोला सुन र मूल्य रू १७,५३२।- पर्ने आधा के.जी. चाँदी लुटी लगी चोरी गरी ज्यानमार्ने उद्योगसमेत गरेको पुष्टि हुन आएकोले निज प्रतिवादीहरू रविन थापा र शम्सेर भन्ने सूर्य वि.क.लाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. र १५ नं. अनुसारको कसूर अपराधमा ऐ. ऐनको ऐ. महलको १५ नं. अनुसार सजाय हुन तथा मुलुकी ऐन, चोरीको महलको ५ नं. अनुसारको कसूर अपराधमा ऐ. ऐनको ऐ. महलको १४(३) नं. अनुसार सजायसमेत गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोगपत्र ।

मिति २०६५।६।३ गते दिउँसो जीवन भन्ने व्यक्ति म भएको ठाउँमा आई मलाई रू १०००।- दिन्छु मसँग जाउँ भनी भनेकाले निजसँग सँगै धुलाबारी हुदै बुधबारे बारीको जङ्गलमा पुगी हाते पेस्तोल मलाई दिए र सो पेस्तोल चलाउन सिकाए । निज जीवनले नै रतन बराइलीको सुन दोकानमा चोरी गर्न जाउँ भने म जान्न भन्दा मलाई मारी दिने भनेकाले मसमेत बेलुकी निज रतन बराइलीकोमा गई निज जाहेरवालालाई पेस्तोल देखाई निज जीवनले बरामदी भएको सुन, चाँदीसमेत लुटी गोलीसमेत हानी भागेको हो । मैले गोली चलाएको होइन । चोरी गर्न गएको हो । त्यसपछि गाउँलेले लखेट्दा अर्का प्रतिवादी सूर्य विश्वकर्मा नजिकै लुकेका रहेछन् भन्ने क्रममा जनताको कुटाईबाट निज जीवनको मृत्यु भयो । प्रहरी आई हामीलाई बचाएको हो । मैले ज्यान मार्ने उद्योग गरेको होइन चोरीसम्म गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रविन थापाले अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी रविन थापा र जीवनलाई मैले २०६५।६।३ भन्दा अगाडि चिनेको थिईन । मिति २०६५।६।३ गते मेरो आफन्त

राजकुमार वि.क.ले सिलगुठीमा मेरो बुबा आमालाई छोरालाई राम्रै छ भनी दिनु भनेकाले म निजको बुबा आमालाई भेट गर्न बुधबारे गएको थिएँ । राजकुमारको बुबा, आमासँग भेट नभएकाले बुधबारे बजारमा रक्सी खाई दिनभर बसेँ । केही समय वर्ने वगानतिर घुम्न गएँ । घुमेर फेरि बुधबारे आई फुटवल खेलन गएँ । फुटवल खेलिरहेको अवस्थामा चोर चोर भनी कराएको सुनी म पनि मादक पदार्थ सेवन गरेको सुरमा दगुरेँ, १५/१६ जना जाँदै थिए । यतिबेलै मृतक जीवनले बन्दुक पड्कायो तर कसैलाई लागेन । जीवन र रविन खौलैखोला जङ्गलतर्फ दगुरे । त्यसैबेला मैले रविन थापाको हातबाट सुन चाँदीको पोका खोसेँ । त्यसैबेला मृतक जीवनले मलाई बन्दुकको कुञ्जाले मेरो टाउकोमा हाने म लडेँ । मसँग आएका मानिस जीवन र रविनलाई लखेट्दै गए । पछिपछि आउने अरू मानिसले यो पनि चोर हो भनी मलाई सख्त कुटपीट गरी दाँतसमेत झारी दिए । मैले चोरी गरेको होइन । चोर पक्रिन सहयोग गर्दा गाउँलेले नचिनेर यो पनि चोर हो भनी मलाई प्रहरीमा बुझाएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी शम्शेर भन्ने सूर्यबहादुर विश्वकर्माले अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादीहरूलाई अ.बं.११८(२) नं. बमोजिम थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्न र प्रतिवादी चुक्ता भैसकेको देखिँदा जाहेरवालासमेतका मानिस र प्रतिवादी सूर्य विश्वकर्माले बयानमा लेखाएका साक्षीसमेत बुझी पेश गर्नु भन्ने शुरू अदालतको मिति २०६५।७।१ गतेको आदेश ।

मिति २०६५।६।२ गते साँझ ५.३० बजेको समयमा बुधबारे बजारमा रहेको सुन चाँदीको पसल बन्द गरी मेरो घर रहेको पूर्वतर्फ जाँदै थिएँ । करीब १०० फिट पूर्वतर्फ रहेको मेरो घर र पसलको बीचमा पुन लाग्दा बाटाको

दायाँ र बायाँ रहेका २ जना अपरिचित व्यक्तिमध्ये एकजनाले पेस्तोल तेर्स्याएर मेरो हातमा रहेको व्याग माग्न थाल्यो । मैले व्याग दिन इन्कार गरी अघि बढ्न खोज्दा अर्को व्यक्तिले मलाई बायाँ तिघ्रा भन्दा केही माथि गोली प्रहार गरयो र व्याग तान्न थाल्यो । केहीबेर व्याग तानातान भएपछि व्याग खोसेर २ वटै लुटेराहरू भागे । मेरो बायाँ तिघ्रामा हेर्दा गोलीले छेडेको रहेनछ । त्यसैले म कराउँदै गुहार माग्दै कुद्दै अगाडि बढे । म कराएको सुनेपछि गाउँलेहरू भेला जम्मा भई लुटेरा डाँकाहरूलाई लखेट्दै अघि बढे । हडिया खोलानेर पुगेपछि तेस्रो लुटेरा डाँकालाई उक्त व्याग पास गरेर ३ वटै लुटेरा डाँकाहरू भाग्दै गए । गाउँलेहरूले चारैतिर घेराहाली ३ वटैलाई पक्राउ गरे । गाउँलेहरूको कुटाईबाट एउटा लुटेरा डाँकाको घटनास्थलमै मृत्यु भयो । त्यसपछि बाँचेका २ वटालाई गाउँलेहरूले प्रहरीसमक्ष बुझाए । लुटेरा डाँकाहरूले लुटी लगेको मेरो व्याग भित्र १२ तोला सुन र डेढ के.जी. चाँदी बुझी लिएको छु । जाहेरी व्यहोरा पढी बाँची सुनाउँदा सुनिपाएँ व्यहोरा सहिछापसमेत मेरै हो डाँकाहरूलाई कानूनबमोजिम कारवाही होस् भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला रतन बराइलीले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६५।६।३ गतेको घटना विवरण कागज, वस्तुस्थिति मुचुल्का हेरेँ पढी बाँची सुनाउँदा सुनी पाएँ । घटना विवरण कागजमा भएको सही मेरै हो वस्तुस्थिति मुचुल्काको व्यहोरा सहीसमेत मेरो हो भन्नेसमेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्कामा सही गर्ने रोशन श्रेष्ठले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

यी प्रतिवादीहरूले अभियोग मागदावीबमोजिम ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १५ नं. विपरीत गोली चलाई मान्छे मार्ने

प्रयास गरेको देखिँदा निजहरू दुबैजनालाई उक्त १५ नं. बमोजिम जनही कैद १०(दश) वर्ष हुने ठहर्छ । प्रतिवादीहरूले अभियोग दावीबमोजिम चोरीको महलको १ र ५ नं. विपरीतको कसूर अपराध गरेको ठहरेकोले निज प्रतिवादीहरूलाई चोरीको महलको १४(३) नं. बमोजिम विगो रू २,६०,०३२।- को दोब्बर रू ५,२०,०६४।- जनही जरीवाना र २ (दुई) महिना कैद हुने ठहर्छ । जरीवानावापतसमेत कैद हुने ठहर्छ भन्ने शुरू झापा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।१।२९ गते भएको फैसला ।

शुरू फैसलामा चित्त बुझेन । घटनास्थिति मुचुल्का आफैँमा प्रमाण होइन । सो मुचुल्का हुँदा मुचुल्कामा बस्ने मानिसहरूले अदालतमा आई बकपत्र गरी मुचुल्काको व्यहोरालाई प्रमाणित गरिदिएको अवस्थामा मात्रै उक्त मुचुल्कालाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८(ख) बमोजिम प्रमाणमा लिन मिल्छ । त्यस्तै प्रतिवादी रविन थापाले आफू कसूरमा साबित भई अन्य प्रतिवादीहरूलाई पोल गरेको भन्ने कुरा आफैँमा प्रमाण होइन किनभने जाहेरी दरखास्तदेखि लिएर मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागजातहरूमा उल्लेख भएअनुसार घटना जाहेरवालाको घरमा नभई बाटोमा भएको भन्ने देखिन्छ तर साबिती भनिएको बयान हेर्दा घरमा गै चोरी गरेको भन्ने देखिन्छ । अन्य स्वतन्त्र प्रमाणबाट पुष्टि नभएसम्म चोरी र ज्यानमार्ने उद्योग मुद्दाको प्रमाण हुन सक्दैन । प्रमाणको न्यायोचित विवेचना नगरी गरिएको शुरूको फैसला त्रुटीपूर्ण हुँदा अभियोग दावीबमोजिम सजाय गर्ने गरेको फैसला बदर गरी पुनरावेदन जिकीरबमोजिम झूठा अभियोग दावीबाट फुर्सद पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरू रविन थापा र सूर्य विश्वकर्माको कारागार कार्यालय, झापामार्फत पर्न आएको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले जाहेरवालालाई प्रहार गरेको भनेको गोली निजको शरीरको सम्बेदनशील अङ्गमा नभई तिघामा लागेको देखिएको अवस्थामा प्रतिवादीहरूलाई ज्यानमार्ने उद्योगतर्फसमेत सजाय हुने ठहरयाई भएको शुरूको फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफल निमित्त अ.बं. २०२ नं. बमोजिम विपक्षी झिकाई आएपछि नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालतको मिति २०६६।८।८ गतेको आदेश ।

पुनरावेदक प्रतिवादीहरू अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा साबित भई बयान गरेको र सो बयानलाई बरामदी सुन, चाँदी र पेस्तोलसमेतबाट पुष्टि भइरहेको अवस्था देखिएको, प्रतिवादी रविन थापाले अदालतसमक्ष बयान गर्दा चोरी गर्न गएको कुरामा साबित भई जाहेरवालालाई पेस्तोल देखाई ताकेको कुरामा स्वीकार गरी बयान गरेको, अर्का प्रतिवादी शम्सेर भन्ने सूर्यबहादुर विश्वकर्मांले घटनास्थलमा आफू उपस्थित रहेको कुरामा स्वीकार गरी अदालतसमक्ष बयान गरेको र शुरू जाहेरी व्यहोरालाई समर्थन गरी जाहेरवालाले अदालतसमक्ष गरी दिएको बकपत्रसमेतबाट निज पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले अभियोग दावीबमोजिमको कसूर गरेको देखिएको अवस्थामा पनि शुरूको फैसला त्रुटीपूर्ण हुँदा सो फैसला बदर गरी अभियोग दावीबाट सफाई पाउँ भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकीर र यस अदालतबाट मिति २०६६।८।८ मा प्रत्यर्थी झिकाउने गरी भएको आदेशमा लिएका आधारसँग सहमत हुन सकिएन । प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं.बमोजिम जनही कैद वर्ष १०(दश) र चोरीको महलको १४(३) नं. बमोजिम बिगो रू २,६०,०३२।- को दोब्बर रू ५,२०,०६४।-

जनही जरीवाना र कैद महिना २ (दुई) हुने र जरीवानाबापतसमेत कैद हुने ठहर गरी शुरू झापा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।१।२९ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०६७।१।८ को फैसला ।

घटनामा हाम्रो संलग्नता भए पनि चोरी कार्यमा हाम्रो कुनै पनि प्रकारको संलग्नता थिएन । चाँदी लुट्ने योजना रहेछ भन्ने कुरा म सम्शेर वि.क.लाई थाहा भए पनि म रविन घटनास्थलभन्दा पर नै बसेको छु । जाहेरवालालाको झोलासमेत जीवन भन्ने व्यक्तिले खोसेको हो । हामीहरूले गोली प्रहार गरेकोसमेत स्थिति र अवस्था रहेको छैन । हामीसमेतले चोरी गरेको भन्ने अभियोग दावी प्रमाणित हुन सक्तैन ।

ज्यानमार्ने उद्योग हुनका लागि ज्यान लिनेसम्मको मनसाय हुनुपर्ने देखिन्छ । जीवन भन्ने व्यक्तिले जाहेरवालाले ज्यान लिनेसम्मको कुनै पनि प्रकारको मनसाय राखेको पाइँदैन । ज्यान लिने नै मनसाय भएको भए दुईदुईजना पेस्तोल बोक्ने व्यक्तिमध्ये कसैले ज्यान लिएर सुन चाँदी लुट्ने थिए होला । ज्यान नै लिएको भए जाहेरवालाले हार गुहार गर्न पनि सक्ने थिएनन् र जीवन भन्नेको ज्यानसमेत जाने थिएन ।

ज्यान मार्ने मनसाय नभएको एवं प्रतिवादीहरूको कार्य तेस्रो पक्षको हस्तक्षेपबाट रोकिएको अवस्था पनि नहुँदा ज्यानमार्ने उद्योगअन्तर्गतको कसूर भन्ने अवस्था रहेको भन्न नसकिने । ने.का.प. २०६६ अङ्क ३ नि.नं. ८१११, पृष्ठ ५२० घाउ चोटसमेतको वारदातको प्रकृतिलाई विचार गर्दा मनसायपूर्वक प्रहार नगरेको, पुनः प्रहार गरेकोसमेत नदेखिएको वारदातको प्रकृतिबाट कुटपीट देखिएको भन्नेसमेत नजीर सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ । ने.का.प.

२०६१, अङ्क ८, नि.नं. ७४२६, पृष्ठ १०३३ कर्तव्य गरी ज्यान मारेको वा ज्यान मार्नमा उद्योग गरेको भन्ने कसूरमा मनसाय तत्त्व प्रमुख रहन्छ । बन्दुक फायर हुनु नै ज्यान मार्ने मनसाय हो भनी भन्न नसकिने (ने.का.प. २०६६, अङ्क ४, नि.नं. ८१३३, पृष्ठ ७०१) समेत नजीर प्रतिपादन भएका छन् । तसर्थ हामीहरूलाई चोरी र ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दामा सजाय हुने गरी गरेको पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०६६।१।८ को फैसला उल्टाई सफाइ पाउने गरी हक इन्साफ पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको शुरू र पुनरावेदनसहितका मिसिल कागजातहरूसमेत अध्ययन गरी पुनरावेदन अदालत, इलामबाट भएको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा प्रतिवादीहरूले ज्यानमार्ने उद्योग र चोरीको कसूर गरेकाले सोहीबमोजिम सजाय गरी पाऊँ भन्ने अभियोग माग दावी भएकोमा ज्यानमार्ने उद्योग र चोरीसमेत गरेको ठहराएको शुरूको फैसलालाई सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, इलामको फैसलाउपर प्रतिवादीहरूका तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेश भएको रहेछ ।

प्रस्तुत तथ्यलाई हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा निम्न प्रश्नका सन्दर्भमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो :

(क) प्रतिवादीहरूबाट ज्यानमार्ने उद्योग तथा चोरीको कसूर भएको हो होइन ?

(ख) पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्छ सक्दैन ?

२. निर्णयतर्फ सर्वप्रथम प्रतिवादीहरूबाट ज्यानमार्ने उद्योग तथा चोरीको कसूर भएको

हो होइन भन्ने प्रश्नका सम्बन्धमा विचार गर्दा ज्यानमार्ने उद्योग तथा चोरीको कसूर गरेकाले सजाय गरी पाऊँ भन्ने जाहेरी दरखास्त छ । मिसिल संलग्न बरामदी मुचुल्कालाई हेर्दा यी प्रतिवादीहरूको साथबाट पेस्तोल बरामद भएको देखिन्छ । मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरूसमेतले यी प्रतिवादीहरूबाट नै ज्यानमार्ने उद्योग तथा चोरीसमेत भएको भन्ने व्यहोरा लेखाई दिएको अवस्था देखिन्छ । यी प्रतिवादीहरूले घटनामा आफू संलग्न भएको कुरामा स्वीकार गरेको अवस्था छ । प्रतिवादीहरूले प्रयोग गरेका पेस्तोलहरू बरामद भएको भन्ने कुरामा प्रतिवादीहरू अनुसन्धान अधिकारी र अदालतसमक्ष बयान गर्दा साबित रहेकोबाट पनि पुष्टि हुन्छ । मौकाको कागज गर्ने व्यक्तिहरूले पनि जाहेरीलाई समर्थन हुने गरी लेखाई दिएको पाइन्छ । बरामदी तथा खानतलासी मुचुल्कामा नलकटुवा पेस्तोल थान २ तथा सो दुबै पेस्तोलहरूमा फायर भई सो पेस्तोलको चेम्बरमा रहेका खोका थान १/१ रहेको भन्ने उल्लेख भएबाट निज प्रतिवादीको साथमा रहेको पेस्तोलबाट पनि फायर भएको रहेछ भन्ने कुरा बरामदी खोकाहरूबाटसमेत पुष्टि भएको देखिन्छ ।

३. जाहेरवालाले अदालतसमक्ष आई बकपत्र गर्दा आफूले सुन चाँदीको पसल बन्द गरी घरतर्फ जाँदै गर्दा यी प्रतिवादीहरूमध्ये एकजनाले पेस्तोल तेर्स्याएर मेरो व्याग खोस्न लागदा मैले इन्कार गरी अघि बढ्न खोजेको अवस्थामा अर्को व्यक्तिले गोली फायर गरी व्याग खोसी भागेकोमा हडिया खोलानेर पुगेपछि तेस्रो लुटेरालाई पास गरेर ३ वटै लुटेरा भागै गरेको अवस्थामा गाउँलेहरूले समाती प्रहरीसमक्ष बुझाएका हुन् भनी आफ्नो जाहेरीलाई पुष्टि गरी दिएको पाइन्छ । त्यस्तै प्रतिवादी रविन थापाको हातमा पनि पेस्तोल भएको र सोही पेस्तोलबाट

जाहेरवालालाई फायर गरेका थिए भन्ने कुरा स्वयं रविन थापाले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष र अदालतसमक्ष आई गरेको बयानबाटसमेत स्वीकार गरेको पाइन्छ ।

४. यससम्बन्धी भएको कानूनी व्यवस्था ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं. लाई हेर्दा “ज्यान मार्ने मनसायले गोली चलाउने वा बम हान्ने वा घातक हतियारले काट्ने वा मार्नका लागि अरू जुनसकै कुराको उद्योग गरी मर्नेसम्मको काम गरेकोमा कुनै कारणले ज्यान मर्न पाएको रहेनछ भने त्यस्तो काम गर्ने र गर्न लगाउने तथा सो ठाउँमा गई वचन दिने वा मद्दत गर्नेलाई पाँच वर्षदेखि बाह्र वर्षसम्म कैद गर्नुपर्छ ।” भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । प्रतिवादीहरूले ज्यानमार्ने उद्योगको कसूर गरेका हुन होइनन् भनी हेर्दा ज्यानमार्ने उद्योग हुनको लागि मनसाय तत्त्वको भूमिका महत्त्वपूर्ण रहेको हुन्छ । यी प्रतिवादीहरूले धेरै समय पहिलेदेखि नै मत सल्लाह तथा मिलेमतो गरी कुनै प्रतिवादी जङ्गलको बाटोगरी र कुनै ट्रयाक्टरमा चढी दिउँसोदेखि नै सो स्थानमा गई जाहेरवालाको गतिविधि बुझ्नेको भन्ने देखिन्छ । जाहेरवालाको सुन चाँदी लुट्ने भनी एक आपसमा सल्लाह गरी कुनै एकातर्फको बाटोमा ढुकेर बस्ने र कुनै अर्कोतर्फको बाटोमा बसी जाहेरवालालाई पछ्याउँदै आउने र बीच बाटोमा एकान्त स्थानमा पारी निजको सुन चाँदी लुट्ने भनी यो यो कार्य यो यो स्थानमा बसी यस यसले गर्ने भनी कार्य विभाजनसमेत गरेको र सोहीबमोजिम कसैले जाहेरवालाको सुन चाँदी खोस्ने, कसैले पेस्तोल प्रहार गर्ने गरेको देखिएको र यी प्रतिवादीहरूले जाहेरवालालाई हान्ने भनी पहिलेदेखि नै मनसायपूर्वक पेस्तोल जस्तो जोखिमी हतियार हातमा लिइरहेका र सो जोखिमी हतियार कसले कतिबेला प्रहार गर्ने भनी यिनीहरूबीच मत सल्लाह भैरहेको देखिन्छ । यसरी पहिलेदेखि नै

मानसिकरूपमा तयार भई सो जोखिमी हतियारले जाहेरवालालाई ताकेर प्रहार गरेको देखिँदा निजहरूको कार्यमा पूर्णरूपमा मनसाय तत्त्व रहेको भन्ने स्पष्ट हुन आयो । सो कुरालाई निजहरूले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष र अदालतमा आई गरेको बयानबाटसमेत स्पष्ट हुन्छ । यसरी निजहरूले पूर्ण मनसायपूर्वक सो कार्य सम्पन्न गरेको देखिन्छ । प्रतिवादीले आफ्नो पुनरावेदनमा भनेजस्तो मनसाय तत्त्वको अभाव रहेको भन्ने कुरा देखिन आएन । त्यस्तै प्रतिवादीले तैस्रोतत्त्वको उपस्थिति छैन भनी पुनरावेदनमा जिकीर लिएको तर्फ विचार गर्दा यी प्रतिवादीहरूले जाहेरवालालाई पेस्तोलले फायर गर्दाका साथसाथै गुहारगुहार भनी जाहेरवाला कराएको कारणले तुरून्त गाउँलेहरूको उपस्थिति भई एकैछिनमा धेरै जमात अगाडि आई निजहरूलाई लखेट्दै लगेको कारणबाट पनि अन्य फायर हुन नसकेको अवस्था देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा हारगुहार गर्दासाथै गाउँलेहरूको भीड तुरून्त अगाडि आउनु नै तैस्रोतत्त्वको उपस्थिति भएको देखिन्छ ।

५. यसै सम्बन्धमा यस अदालतबाट सूर्जेमानको जाहेरीले नेपाल सरकार वि. बुद्धिमान तामाडसमेत भएको ज्यानमार्ने उद्योग मुद्दामा “जानी जानी भरुवा बन्दुकले फायर गरी घाइते पारेको देखिँदा ज्यानमार्ने उद्योग गरेको ठहर्छ” भनी ने.का.प. २०४२, अङ्क ७, नि.नं. २४४०, पृष्ठ ६९८ मा सिद्धान्तसमेत प्रतिपादित भैसकेको देखिन्छ । सो प्रतिपादित सिद्धान्तबमोजिम पनि यी प्रतिवादीहरूले ज्यान मार्ने उद्योग गरेको ठहर्ने देखियो ।

६. यस्तो अवस्थामा पेस्तोल जस्तो जोखिमी हतियारले पूर्ण मनसायपूर्वक जानीजानी जाहेरवालामाथि पेस्तोल प्रहार गरी घाइते पारी ज्यान मर्नेसम्मको काम गरेको तर कुनै तरहले ज्यान मर्न नपाएको हुँदा यी प्रतिवादीहरूले ज्यान

माने उद्योगको कसूर गरेको ठहर्छ ।

७. माथि उल्लेख भएबमोजिम ज्यान माने उद्योगको कसूर गर्ने, गर्न लगाउने, वचन दिने वा मद्दत गर्ने जोसुकैलाई पनि पाँच वर्षदेखि बाह्र वर्षसम्म कैद गर्नुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ ।

८. त्यस्तै प्रस्तुत मुद्दामा चोरीको कसूर भएको हो होइन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा यी पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले घटनास्थलमा आफू पनि रहेको कुरामा स्वीकार गर्दै जाहेरवालाले आफ्नो सुन चाँदीको पसल बन्द गरी घरतर्फ जाने अवस्थामा यी प्रतिवादीहरूले जाहेरवालाको सुन चाँदी लुट्ने प्रमुख उद्देश्य राखी अगाडिदेखि नै मत सल्लाह गरी दुईवटा पेस्तोलको बन्दोवस्त गरी जाहेरवाला जाने बाटोमा एकान्त ठाउँमा पारी जाहेरवालालाई पेस्तोल प्रहार गरी जाहेरवालाको सुन चाँदी झोला खोसी लगेको कुरामा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा कसूरमा साबित भई बयान गरेको देखिन्छ । प्रतिवादीमध्येका रविन थापाले अदालतसमक्ष आई बयान गर्दा जीवनले जाहेरवालाको सुन चाँदी पसलमा चोरी गर्न जाऊँ भनेकाले सँगै गई चोरी गरेको हो भनी अझ स्पष्ट हुने गरी बयान गरेका छन् । त्यस्तै आफूसमेत घटनास्थलमा रहेको कुरामा प्रतिवादी शम्शेर भन्ने सूर्य विश्वकर्माको पनि स्वीकार गर्दै अदालतसमक्ष बयान गरेको देखिन्छ ।

९. यससम्बन्धी भएको कानूनी व्यवस्था चोरीको महलको १ नं. लाई हेर्दा “.... धनीको हक मेटाई आफूले लिन खानका लागि जुनसुकै कुरो गरी बेइमानीका नियतले कसैले लग्यो भने चोरी गरेको ठहर्छ ।” भन्ने र ऐ. ५ नं. लाई हेर्दा “बाटो घाटो वा जङ्गलमा ढुकी जबर्जस्ती चोरी गरेको रहजनी ठहर्छ” भन्ने र ऐ. १४ को देहाय ३ नं. मा “रहजनी गर्नेलाई यसै महलको १२ नम्बरबमोजिम हुने सजायको दोब्बर बढाई सजाय

गरी जरीवानाबापतसमेत कैद गर्नुपर्छ र सोबमोजिम गर्दा ६ महिनादेखि घटी कैद हुने भएमा ६ महिना कैद गर्नुपर्छ ।” भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा यी प्रतिवादीहरूले पनि बाटोघाटो जङ्गलमा ढुकी धनीको हक मेटाई आफूले लिन खानका लागि पेस्तोल जस्तो जोखिमी हतियार प्रहार गरी जाहेरवालालाई घाइते गराई जबर्जस्ती निजको सुन चाँदीको झोला खोसी लगेकोमा अभियोग दावीबमोजिम चोरीको कसूर गरेको ठहर्छ । सोही कानूनी व्यवस्थाको परिधिभित्र रही शुरू तथा पुनरावेदन अदालतले सजाय गरेको पनि देखिन्छ ।

१०. यसै सम्बन्धमा यस अदालतबाट भोला मण्डल धानुक वि. गोपालप्रसाद रौनियारको जाहेरीले श्री ५ को सरकार भएको चोरी मुद्दामा “प्रहरीमा भएको साबिती बयानलाई घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का, विभिन्न ठाउँमा सामान बरामद भएको बरामदी मुचुल्काहरू र जाहेरवालाको अदालतमा भएको बकपत्रसमेतबाट प्रमाणित रहे भएको देखिँदा प्रतिवादीले अभियोग दावीअनुसार कसूर गरेको होइन भन्न सकिने अवस्था छैन ।” भनी स.अ. बुलेटिन वर्ष ११, अङ्क १८, पृष्ठ १५ मा सिद्धान्तसमेत प्रतिपादित भैसकेको देखिन्छ । सो प्रतिपादित सिद्धान्तबमोजिम यी प्रतिवादीहरूको पनि प्रहरीमा भएको साबिती, सामान बरामद भएको बरामदी मुचुल्का तथा जाहेरवालाको अदालतमा भएको बकपत्रसमेतबाट प्रमाणित रहे भएको अवस्था देखिँदा प्रतिवादीले अभियोग दावीअनुसार चोरीको कसूर गरेको पनि ठहर्ने नै देखिन आयो ।

११. अब दोस्रो प्रश्न पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्छ सक्दैन भन्नेतर्फ विचार गर्दा यस अवस्थामा निज प्रतिवादीहरूमाथि उल्लिखित ऐन कानूनका व्यवस्थाहरूमा निषेध गरेको ज्यान माने उद्योग

र चोरीको कसूर गरेको पाइएको र पुनरावेदन अदालत, इलामबाट सोही कानूनको परिधिमा रही सजाय भएको देखिँदा प्रतिवादीहरूले यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा लिएका जिकीरहरूसँग सहमत हुन सकिएन । पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन ।

१२. तसर्थ, माथि उल्लिखित विभिन्न आधार र कारणहरूबाट यी पुनरावेदक प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १५ नं. बमोजिम जनही कैद वर्ष १०(दश) र चोरीको महलको १४(३) नं. बमोजिम विगो रू.२,६०,०३२।- को दोब्बर रू.५,२०,०६४।- जनही जरीवाना र कैद महिना २ (दुई) हुने र जरीवानाबापतसमेत कैद हुने ठहर गरी शुरू झापा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।१।२९ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहराएको पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०६७।१।८ को फैसला मिलेकै देखिँदा त्यसमा कुनै परिवर्तन गरीरहनु परेन सदर हुने ठहर्छ । थुनामा रहेका प्रतिवादीहरूलाई फैसलाको जनाउ दिई प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगतकट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.प्रा.डा.भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल माघ १५ गते रोज ४ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : हेमबहादुर सेन

निर्णय नं.१०८२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
आदेश मिति : २०७०।८।२५।३

०६९-WO-०३५५

विषय : उत्प्रेषणयुक्त परमादेश

निवेदक : दार्चुला जिल्ला, खलङ्गा गा.वि.स वडा नं. ४ घर भई जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, वैतडीमा दरबन्दी रही सडक विभागअन्तर्गत महाकाली लोकमार्ग दार्चुला टिकर सडक योजना दार्चुलामा काजमा कार्यरत् रमेश सिंह ओखेडा

विरुद्ध

विपक्षी : सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार काठमाडौंसमेत

- कार्यालयको कामकाज सुचारु गर्ने प्रयोजनको लागि आवश्यकताअनुरूप कानूनबमोजिम अधिकार प्राप्त अधिकारीले कुन कर्मचारीलाई कहाँ कति अवधिको लागि काज खटाउने भन्ने कुरा ऐन, नियमको परिधिभित्र रही निर्णय गर्न स्वतन्त्र नै हुने ।

(प्रकरण नं.३)

- कुनै पनि कर्मचारीको सरुवा तथा काजका विषयमा न्यायिक हस्तक्षेप गर्ने कुरामा अदालतले अत्यन्त नै न्यायिक संयम अपनाउनु पर्ने ।
- कर्मचारी सरुवा तथा काज जस्ता कुरा प्रशासन चलाउन र सुशासन कायम गर्न अपरिहार्य तत्त्व हुने ।

- जहाँ बसिएको छ त्यहाँबाट अन्यत्र जानै नपरोस् र जुन काममा आफूलाई संलग्न गरिएको छ त्यो छाड्नै नपरोस् भन्ने अभिप्रायलाई सेवा विधिशास्त्रले स्वीकार्न नसक्ने ।
- सरूवा गरिएको वा काज खटाइएको निर्णयका विरुद्ध वैकल्पिक उपचार छ र त्यो बाटो सम्बन्धित कर्मचारीले अवलम्बन नगरी सीधै अदालत प्रवेश गरेको छ भने त्यस्ता सरूवा वा काजका विषयमा दिइएको चुनौतीका विषयमा अदालतले विचार गर्ने नसक्ने ।

(प्रकरण नं.४)

निवेदकतर्फबाट :

विपक्षीतर्फबाट :

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा १८ क (२)

आदेश

न्या. प्रकाश वस्ती : नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७ बमोजिम निवेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छ :-

म निवेदक रा.प.अनं. प्रथम श्रेणीको ना.सु पदमा सेवा प्रवेश गरी जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, वैतडीमा कार्यरत् रहेको अवस्थामा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको २०६८ साल माघ महिनाको निर्णयानुसार साविक कार्यालयबाट जिल्ला हुलाक कार्यालय, दार्चुलाको मिति २०६८।८।१४ को पत्रबमोजिम रिक्त रहेको ना.सु पदमा सरूवा गरिएको हुँदा रमाना लिई हाजीर हुन जाँदा जिल्ला हुलाक कार्यालय, दार्चुलाले मिति

२०६९।१।१२ को पत्रबाट हाजीर गराउन इन्कार गरेकोले भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय र सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा जानकारी गराउँदा केही दिनसम्म अतिरिक्त समूहमा हाजीर गराई भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयको सिफारिशबमोजिम सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको सरूवा अवधि नपुग्दै मिति २०६९।२।१० को निर्णयानुसार उक्त सरूवा संशोधन गरी साविककै जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, वैतडीमा मेरो दरबन्दी कायम रहने गरी महाकाली लोकमार्ग दार्चुला टिकर सडक योजना, दार्चुलामा २०६९ साल आषाढ मसान्तसम्म काज खटाएकोले रमाना लिई सो कार्यालयमा हाजीर भएको थिएँ । यसै क्रममा आ.व २०६९, २०७० का लागि म निवेदकको म्याद थपका लागि सामान्य प्रशासन मन्त्रालयलाई सिफारिश गरी दिन दार्चुला टिकर सडक योजना, दार्चुलाले मिति २०६९।५।३ मा सडक विभाग बबरमहललाई पत्र लेखी सोही व्यहोराको पत्र लेखी २०६९।५।६ मा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयलाईसमेत काज थप गरी दिन सिफारिश गरियो । त्यसपछि दार्चुला टिकर सडक योजना, दार्चुलाले मिति २०६९।५।२१ को पत्रबाट मिति २०६९।५।२१ देखि २८ गतेसम्म कार्यालयको कामको लागि सडक विभाग काठमाडौंमा काजको लागि पठाएको कुरा मिति २०६९।५।२१ को भ्रमण आदेशबाट पुष्टि हुन्छ । यसैबीचमा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले काज अवधि थप गर्नुको सट्टा बिनाआधार र कारण मिति २०६९।५।२१ को पत्रबाट काज फिर्ता गरेको र विपक्षी सडक विभागले मिति २०६९।५।२९ को निर्णयानुसार डिभिजन सडक कार्यालय, पाल्पाका शाखा अधिकृत बखतबहादुर खड्कालाई उक्त पदमा काज खटाएको छ । सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको मिति २०६९।५।२० को काज फिर्ता गर्ने निर्णय

र मिति २०६९।५।२१ को पत्र तथा सडक विभागको मिति २०६९।५।२९ को निर्णय, पत्र एवं कामकारवाही उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी महाकाली लोकमार्ग दार्चुला टिकर सडक योजनाको आ.व २०६९,०७० सम्म नवीकरण भइसकेको अस्थायी दरबन्दीमा साविकबमोजिम नै कार्यरत् रहन दिनु भनी अन्तरिम आदेशसहितको परमादेशको आदेश जारी गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदन माग दावी ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार र कारण भए बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी निवेदन र यो आदेशको प्रतिलिपिसमेत साथै राखी विपक्षीहरूका नाउँमा सूचना म्याद पठाई महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई बोधार्थ दिई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु । निवेदकले माग गरेको अन्तरिम आदेश सम्बन्धमा विचार गर्दा यी निवेदकलाई मिति २०६८।१२।१५ को निर्णय र मिति २०६९।१२।१६ को पत्रले जिल्ला हुलाक, दार्चुलामा सरूवा गरिएकोमा निजलाई मिति २०६९।२।४ को पत्रले ०६९ आषाढ मसान्तसम्मका लागि टिकर सडक योजनामा काज खटाइएको देखिँदा काज फिर्तासम्बन्धी सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको मिति २०६९।५।२० को निर्णयमा कुनै प्रत्यक्ष कानूनी त्रुटि र निवेदकलाई अपूरणीय क्षति पुग्ने अवस्था नदेखिँदा अन्तरिम आदेश जारी गर्नु परेन भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।६।११ गतेको आदेश ।

यस मन्त्रालयको मिति २०६८।१२।१५ को निर्णयानुसार जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, वैतडीबाट जिल्ला हुलाक कार्यालय, दार्चुला सरूवा हुनु भएका रिट निवेदकलाई जिल्ला

हुलाक कार्यालयले पद रिक्त नभएको भनी फिर्ता पठाएकोले निजको मागसमेतका आधारमा निजको घरपायक पर्ने दार्चुला टिकर सडक योजना, दार्चुलाको रिक्त अस्थायी दरबन्दीमा २०६९ साल आषाढ मसान्तसम्म काज खटाउने र जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, वैतडीमा ना.सु पद रिक्त रहेकोले निजको सरूवा संशोधन गरी दरबन्दी यथावत् राखे गरी यस मन्त्रालयबाट मिति २०६९।२।१० मा निर्णय भएको थियो । उक्त निर्णयानुसार निज दार्चुला टिकर सडक योजना, दार्चुलामा २०६९ साल आषाढ मसान्तसम्मको लागि मात्र काजमा खटाइएको हो, सोपश्चात् निजलाई अन्यथा निर्णय भएमा बाहेक उक्त योजनामा हाजीर भई कार्यरत् रहने कानूनी आधार नै नरहने र निवेदकलाई २०६९ आषाढ मसान्त पश्चात् उक्त योजनामा काज खटाइएको समेत नहुँदा निरन्तर कार्यरत् रहन पाउनुपर्छ भन्ने निवेदकको जिकीरमा कानूनी तर्क नहुँदा रिट निवेदन खारेजभागी हुँदा खारेज गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको मिति २०६९।५।२१, च.नं. ८० को पत्रबाट रिट निवेदकको दार्चुला टिकर सडक योजनाबाट निजको दरबन्दी रहेको जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, वैतडीमा काज फिर्ता भएपश्चात् यस विभागको मिति २०६९।५।२९ को निर्णय अनुसार शाखा अधिकृत बखतबहादुर खड्कालाई २०६९ कात्तिक मसान्तसम्मको लागि महाकाली लोकमार्ग दार्चुला टिकर सडक योजनाको स्वीकृत अस्थायी दरबन्दीमा नियमसङ्गतढङ्गले काज खटाइएको व्यहोरा अनुरोध छ । विपक्षी रिट निवेदकको कानूनी हक अधिकारसमेतलाई बाधा पुग्ने कुनै गैरकानूनी कारवाही यस विभागबाट भए गरेको नहुँदा आधारहीन रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको सडक विभागको लिखित

जवाफ ।

विपक्षीको रिट निवेदन प्रथम सुनुवाइकै अवस्थामा यी निवेदकलाई काज फिर्तासम्बन्धी सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको मिति २०६९।५।२० को निर्णयमा कुनै प्रत्यक्ष कानूनी त्रुटि नदेखिँदा अन्तरिम आदेश जारी गर्नु नपर्ने भनी आदेश भएको अवस्था हालसम्म पनि कायम भएको हुँदा निवेदकको कुनै पनि संवैधानिक एवं कानूनी हकको हनन नभएको अवस्थामा विपक्षीको रिट निवेदन मागबमोजिम कुनै पनि आदेश जारी हुनु नपर्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको महाकाली लोकमार्ग दार्चुला टिकर सडक योजनाको लिखित जवाफ ।

माथिल्लो निकाय एवं अधिकारीले दिएको आदेश पालना गर्नुपर्ने भएकोले काज खटिएको स्थानमा गई कामकाज गर्नुपर्ने मेरो परम कर्तव्य हुन आउँछ । यसर्थ मबाट विपक्षी रिट निवेदकको संवैधानिक र कानूनी हक हनन नभएको हुँदा आधारहीन रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको बखतबहादुर खड्काको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा विपक्षी सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको मिति २०६९।५।२० को काज फिर्ता गर्ने निर्णय र मिति २०६९।५।२१ को काज फिर्ता गरेको पत्र तथा सडक विभागको मिति २०६९।५।२९ को निर्णय, पत्र एवं कामकारवाही उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी महाकाली लोकमार्ग दार्चुला टिकर सडक योजनाको आ.व २०६९,०७० सम्म नवीकरण भइसकेको अस्थायी दरबन्दीमा साविकबमोजिम नै कार्यरत् रहन दिनु भनी अन्तरिम आदेशसहितको

परमादेशको आदेश जारी गरी पाऊँ भन्ने निवेदन माग दावी रहेको पाइयो । निवेदकको कुनै पनि संवैधानिक र कानूनी हक हनन नभएको अवस्थामा रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने विपक्षीहरूको लिखित जवाफ रहेको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकको मागबमोजिमको उत्प्रेषण परमादेशलगायतका आदेश जारी गर्नु पर्ने हो वा होइन सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यी निवेदक रा.प.अनं. प्रथम श्रेणीको ना.सु पदमा सेवा प्रवेश गरी भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयको सिफारिशबमोजिम सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको मिति २०६९।२।१० को निर्णयानुसार जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय वैतडीमा दरबन्दी कायम रहने गरी महाकाली लोकमार्ग दार्चुला टिकर सडक योजना, दार्चुलामा काजमा कार्यरत् रहेको देखियो । सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले यी रिट निवेदकको मिति २०६९।५।२० मा काज फिर्ता गर्ने निर्णय गरेको देखियो । सो काज फिर्ता गर्ने सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको निर्णय कानूनसम्मत छ वा छैन भनी हेर्दा यी रिट निवेदकलाई दार्चुला टिकर सडक योजना, दार्चुलामा २०६९ साल आषाढ मसान्तसम्मको लागि मात्र काजमा खटाइएको व्यहोरा मिसिल संलग्न कागज प्रमाणबाट देखिन्छ । उक्त सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको निर्णयको आधारमा यी रिट निवेदकलाई २०६९ आषाढ मसान्तसम्ममात्र काजमा खटाइएको देखिएबाट सो अवधिपश्चात् उक्त योजनामा हाजीर भई कार्यरत् रहने कानूनी आधार यी निवेदकमा रहँदैन । यी रिट निवेदक काजमा खटाएको अवधि समाप्त भएपछि काजलाई निरन्तरता दिने अर्को निर्णय नभएपछि स्वतः दरबन्दी भएको कार्यालयमा फर्कनु पर्ने देखिन्छ ।

३. निजामती सेवा ऐनको दफा

१८क(२) को व्यवस्था हेर्दा, “कुनै पनि निजामती कर्मचारीलाई निजामती सेवाको पद नभएको निकायमा र स्वीकृत अस्थायी दरबन्दीमा काजमा खटाउँदा वा काज अवधि समाप्त नहुँदै काज फिर्ता गर्दा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको सहमति लिनुपर्नेछ । यस्तो काजको अवधि एक पटकमा एक वर्षभन्दा बढी हुने छैन” भनी उल्लेख भएको देखिन्छ । उल्लिखित व्यवस्था हेर्दा काजको अवधि एकपटकमा एक वर्षभन्दा बढी हुन नहुने, तर एक वर्षभन्दा कम अवधि काज खटाउन उक्त व्यवस्थाले रोक्ने देखिँदैन । यस्तो अवस्थामा निजामती कर्मचारी यी रिट निवेदकलाई २०६९ साल आषाढ मसान्तसम्ममात्र काज खटाएको देखिँदा सोपश्चात् पनि निजलाई काजमा निरन्तरता दिनुपर्छ भन्ने निवेदन जिकीर कानूनसम्मत देखिन आएन । कार्यालयको कामकाज सुचारु गर्ने प्रयोजनको लागि आवश्यकताअनुरूप कानूनबमोजिम अधिकार प्राप्त अधिकारीले कुन कर्मचारीलाई कहाँ कति अवधिको लागि काज खटाउने भन्ने कुरा ऐन, नियमको परिधिभित्र रही निर्णय गर्न स्वतन्त्र नै हुने भएकोले सोहीअनुरूप काज थप नगरी फिर्ता गर्ने गरेको निर्णय कानूनसम्मत नै देखिन आयो । साथै काज पाउने कुरा अधिकार नभएको अवस्थामा यी रिट निवेदकको माग जायज देखिएन ।

४. कुनै पनि कर्मचारीको सरुवा तथा काजका विषयमा न्यायिक हस्तक्षेप गर्ने कुरामा अदालतले अत्यन्त नै न्यायिक संयम अपनाउनु पर्ने हुन्छ । कर्मचारी सरुवा तथा काज जस्ता कुरा प्रशासन चलाउन र सुशासन कायम गर्न अपरिहार्य तत्त्व हुन् । साथै कर्मचारी अनुशासनका यी अभिन्न अङ्ग पनि हुन् । जहाँ बसिएको छ त्यहाँबाट अन्यत्र जानै नपरोस् र जुन काममा आफूलाई संलग्न गरिएको छ त्यो छाड्नै नपरोस् भन्ने अभिप्रायलाई सेवा विधिशास्त्रले स्वीकार

सकदैन । तर अख्तियारप्राप्त अधिकारीबाहेक अरूले सरुवा वा काजको निर्णय गरेको, कानूनले नै किटानीरूपमा कर्मचारीलाई प्रदान गरेको सुविधा दिन इन्कार गरेको र कर्मचारीप्रति पूर्वाग्रह राखी दुःख दिने उद्देश्यले कानूनको प्रक्रियासमेत नपुर्याई गरिएको सरुवा वा काज खटाउनेसमेतका निर्णय न्यायिक मूल्याङ्कनका विषय बन्दछन् । सरुवा गरिएको वा काज खटाइएको निर्णयका विरुद्ध वैकल्पिक उपचार छ र त्यो बाटो सम्बन्धित कर्मचारीले अवलम्बन नगरी सीधै अदालत प्रवेश गरेको छ भने त्यस्ता सरुवा वा काजका विषयमा दिइएको चुनौतीका विषयमा अदालतले विचार गर्ने सकदैन । आफूलाई काजमा खटाइएको स्थानमा अवधि सकिएपछि पनि बसिरहन पाइयोस् भन्ने निवेदक दावी कर्मचारी प्रशासन तथा सेवा विधिशास्त्रको आधारभूत मान्यताप्रतिकूल छ ।

५. तसर्थ, सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले यी रिट निवेदकको काज फिर्ता गर्ने गरी भएको मिति २०६९।५।२० को निर्णय र मिति २०६९।५।२१ को पत्र तथा सडक विभागको मिति २०६९।५।२९ को निर्णय कानूनसम्मत नै देखिँदा निवेदन मागबमोजिम उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गर्न मिलेन । साथै महाकाली लोकमार्ग दार्चुला टिकर सडक योजनामा यी रिट निवेदकको काजको अवधि समाप्त भै सकेको अवस्था देखिँदा साविकबमोजिम नै कार्यरत् रहन दिनु भनी परमादेश जारी गर्न मिल्ने देखिएन । रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. सुशीला कार्की

इति संवत् २०७० साल मङ्सिर २५ गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : रिन्जा डंगोल

निर्णय नं.१०८३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
आदेश मिति : २०७०।५।१६।१
०६९-WO-०१७४
मुद्दा : उत्प्रेषण ।

निवेदक : कास्की जिल्ला, हेम्जा गा.वि.स. वडा
नं. ९ बस्ने सोनिका घर्ती क्षेत्रीसमेत
विरुद्ध
विपक्षी : पुनरावेदन अदालत, पोखरासमेत

- लाभ र हानि, अधिकार र कर्तव्य तथा उपलब्धि र दायित्व पृथक कुरा होइनन्, यी एकअर्काका पुरक हुन । परिवारका मूलकर्ताको कुनै बद्नियत रहेको प्रमाणित नभएको अवस्थामा निजको कार्य आफ्नो र आफ्नो परिवारको सुख, शान्ति र समृद्धितर्फ नै लक्षित रहेको मान्नुपर्ने हुन्छ । जरीवाना तथा बिगो जस्तो दायित्व सिर्जना भएपछि परिवार सदस्यले निजको व्यवहार थाहा थिएन, आफ्नो अंश मर्ने भयो भन्न मिल्दैन । लाभ हासिल गर्दा स्वीकार गर्ने र हानि हुँदा इन्कार गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.३)

- हकको दावी गर्ने व्यक्तिले सोसँगै जोडिएर आउने दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउने स्थिति रहँदैन । केवल फौजदारी कसूरको कारणबाट हुने कैद जरीवानाको दायित्व विभाजित हुँदैन, जसलाई सजाय भएको हो उसैले व्यहोर्नु पर्दछ । तर, बिगो तिर्नुपर्ने जस्तो देवानी प्रकृतिको

दायित्वको भागिदारीबाट सम्पत्तिमा हक दावी गर्ने व्यक्तिहरू निरपेक्ष हुन्छन् भन्ने अर्थ गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.४)

- कानूनी हक कानूनले निर्धारित गरेको सीमाभित्रबाट मात्र प्राप्त हुन्छ । कानूनको अमूर्त उल्लेखन हक प्राप्तिको आधार बन्न नसक्ने ।

(प्रकरण नं.५)

- फैसला कार्यान्वयन अदालतको पहिलो प्राथमिकतामा पर्ने कुरा हो । परोक्षरूपमा नभई प्रत्यक्षरूपमा नै कसैको कानूनी हक नै लोप हुने अवस्था देखिएमा, भएको फैसलाकै प्रतिकूल कार्यान्वयन भएकोमा र कानूनद्वारा निर्धारित फैसला कार्यान्वयनको कार्यविधिमा तात्त्विक महत्त्व देखिने त्रुटि गरेको देखिएमा निश्चय नै कानून र कानूनी प्रक्रियाको रक्षक तथा कानूनी राजको संरक्षक यस अदालतले आँखा चिम्लिदैन । तर, यी तीन अवस्था नदेखिएमा फैसला कार्यान्वयनको प्रतिकूल धारणा यस अदालतले बनाउँदैन र सम्पन्न भइसकेको वा हुन लागेको फैसला कार्यान्वयन बदर वा अवरुद्ध नगर्ने ।

(प्रकरण नं.६)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ताद्वय
भक्तिराम घिमिरे र श्रीकान्त बराल

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ता राजन
अधिकारी

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको २६ नं.
- बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा २ (क), ११, २० र २३

आदेश

न्या.प्रकाश वस्ती : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७ (२) बमोजिम यस अदालतसमक्ष परेको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ :

विपक्षीमध्येका धर्मबहादुर घर्ती क्षेत्री म निवेदिका सीमा घर्ती क्षेत्रीका पति हुनुहुन्छ । पति र मबाट तीन छोरी र एक छोराको जायजन्म भएको छ । विपक्षी पति मिति २०६० सालदेखि नै घरमा नआई बाहिरै बस्ने गरेका र घर व्यवहारमासमेत सरसहयोग नगरी घर परिवारलाई बेवास्ता गरी आउनु भएको छ । पति/पिताले बेवास्ता गरेपछि घर व्यवहार आफैले सञ्चालन गरी आएको अवस्थामा पतिउपर वैदेशिक रोजगारसम्बन्धी मुद्दा परी मिति २०६६।२।५ मा थुनामा बस्नु भएको र वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणबाट मिति २०६७।६।३ गते तीन वर्ष कैद र बिगो हर्जाना रु.३,९८,११,०००।- मध्ये पाँचजना प्रतिवादीहरूबाट दामासाहीले एकजनाको भागमा रु.७९,६२,०००।- रकम कायम भएको रहेछ । पति/पिताबाट घर व्यवहारमा बेवास्था भएपछि हामीहरूले आफ्नो शिक्षा र जीवनयापनको लागि पहिलो अंशियार सासू आमा र पति/पिता दुईजनाको आधा आधा र पति/पिताको एक भागबाट हामी ६ अंशियारमध्ये पाँच अंशियारको पाँच भाग अंश माग गरी मिति २०६८।६।२६ मा कास्की जिल्ला अदालतमा अंश मुद्दा दायर गरी हाल विचाराधीन अवस्थामा रहेको छ । अंश मुद्दा विचाराधीन रहेकै अवस्थामा वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणको फैसला कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा पति/पिताको अंश हकमा मात्र सीमित रहनुपर्नेमा संरक्षक तथा नाबालक अंशियारहरूको हकसमेत अपहरण हुने गरी सासू आमा/हजुरआमाको नाममा दर्ता सेस्ता कायम रहेको कास्की जिल्ला, हेम्जा गा.वि.स.

वडा नं. ९ कि.नं. २०८० क्षे.फ. ०-३-२-० को जग्गा, ऐ.ऐ. वडा नं. ५ कि.नं. ५९१ क्षेत्रफल १-१५-०-० को जग्गा, ऐ.ऐ. कि.नं. ३२५ क्षेत्रफल १-६-३-१ को जग्गा, ऐ.ऐ. वडा नं. ७ कि.नं. ३५५१ क्षेत्रफल ०-११-१-० को जग्गा, ऐ.ऐ. को कि.नं. ३५४९ क्षेत्रफल ०-२-१-२ को जग्गा ऐ.ऐ. को कि.नं. ८५ क्षेत्रफल ०-२-०-१ को जग्गा, गरी जम्मा ६ कित्ताहरूको जम्मा क्षेत्रफल ४-८-३-१ को जग्गा कास्की जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।८।११ मा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७५ बमोजिम पञ्चकृते मूल्याङ्कन गरी मिति २०६८।११।१४ गते अन्य विपक्षीहरूको मञ्जुरी लिई डाँक लिलाम मुचुल्का गरी विपक्षीमध्येका इमान्दु बराल, हरिशंकर घर्ती मगर, लक्ष्मण बानियाँ गरी तीनजनाको संयुक्त नाममा मालपोत कार्यालय, कास्कीबाट मिति २०६९।२।१ मा टिप्पणी सदर भई जग्गा सेस्ता कायम भएको मालपोत कार्यालयको मिति २०६९।३।२२ को पत्रबाट देखिन्छ ।

कास्की जिल्ला अदालतबाट फैसला कार्यान्वयनको काम भईरहेको र सोही अदालतमा अंश मुद्दा विचाराधीन रहेको अवस्थामा दुबै मुद्दालाई न्यायिक मनको प्रयोग गरी कारवाही गर्नुपर्नेमा अंश मुद्दालाई बेवास्ता गरी गैरकानूनीरूपमा जायजात मुचुल्का खडा गरी बढी मूल्यको जग्गालाई कम मूल्य राखी पञ्चकृते मूल्य कायम गरिएको र उल्लिखित तीनजना विपक्षीहरूकै नाममा दा.खा. नामसारी गरी गराई दर्ता सेस्ता कायम गराइएको विषयमा जग्गा रोक्का पनि नगरी दिने गैरकानूनी लिलामलाई बदर पनि नगरिदिएकाले विपक्षीहरूको उक्त कार्यबाट हामी रिट निवेदकको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, १३, १७, १८, १९, २०, २१, २२, २४(८)(९), २७ बालबालिकासम्बन्धी ऐनको दफा २(क), ११,

२०, २३, मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको २६ नं. प्रचलित कानून एवं प्रतिपादित सिद्धान्तविपरीत हामी रिट निवेदकहरूको अंश मुद्दा विचाराधीन रहेको अवस्थामा वैदेशिक रोजगार ठगीको फौजदारी मुद्दा सोही कास्की जिल्ला अदालतले कार्यान्वयन गरी रहेकोमा कुनै रकम लिनु खानु नगरेकोमा दण्ड सजायको २६ नं. विपरीत र पति/पिताले २०६० देखि घर छाडी बाहिर बाहिर बसी भए गरेको कसूरबाट श्रीमती तथा १२ वर्षमुनिका नाबालक छोराछोरीहरूले कुनै पनि सम्पत्ति गुमाउनु नपर्ने कानूनले स्पष्ट व्यवस्था गर्दागर्दै तथा बालबालिकासम्बन्धी ऐनविपरीत कास्की जिल्ला अदालतमा खडा भएको मिति २०६८।६।३० को जायजात मुचुल्का, मिति २०६८।८।११ को पञ्चकृते मूल्याङ्कन र मिति २०६८।११।१४ गतेको डाँक लिलाम मुचुल्का र सो मुचुल्काको आधारमा विपक्षी इमान्दु बराल, हरिशंकर घर्ती मगर र लक्ष्मण बानियाँका नाममा दाखिल खारेज नामसारी दर्ता स्वेस्ता कायम गर्ने मालपोत कार्यालय, कास्कीको मिति २०६९।२।१ को निर्णय, कास्की जिल्ला अदालतबाट लिलाम बदर नहुने गरी मिति २०६८।९।१८ मा भएको आदेश तथा सोलाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट मिति २०६९।३।२१ मा भएको आदेश र तत्तत् विषयमा भए गरेका सम्पूर्ण काम कारवाही उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी हामी रिट निवेदकहरूको हक प्रचलन हुने गरी परमादेशालगायत जो चाहिने उपयुक्त आदेश जारी गरी पाऊँ साथै विपक्षीहरूको नाउँमा दर्ता स्वेस्ता कायम भएको ६ कित्ता जग्गा जम्मा क्षेत्रफल ४-८-३-१ जग्गाहरूको प्रस्तुत मुद्दाको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म हक छोडी दान दातव्य बिक्री वितरण नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा तत्काल अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको मुख्य निवेदन जिकीर ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो, जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार र कारण भए बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी निवेदन र यो आदेशको प्रतिलिपिसमेत साथै राखी विपक्षीका नाउँमा सूचना म्याद पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु । निवेदकले माग गरेको अन्तरिम आदेश सम्बन्धमा विचार गर्दा लिलाम कार्य सम्पन्न भैसकेको देखिएकोले मागबमोजिमको अन्तरिम आदेश जारी गर्नु परेन भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।५।१२ को आदेश ।

विपक्षी रिट निवेदकका पति धर्मबहादुर जि.सी.ले हामी लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्तासमेतका ६ दर्जनभन्दा बढी व्यक्तिहरूलाई वैदेशिक रोजगारमा अमेरिका, बेलायतलगायत अन्य मुलुकहरूसमेतमा पठाउने भनी हामीहरूसँग रकम उठाई अधिकांशलाई विदेश नपठाई र कतिपयलाई विदेश पठाएकोमा पनि नक्कली भीसा भई फर्की आएकोमा निज रिट निवेदक विपक्षीका पति/पिताउपर हामीहरूले वैदेशिक रोजगार ठगी मुद्दाको जाहेरी दरखास्त दर्ता गरी सम्पूर्ण अनुसन्धानपश्चात् निज धर्मबहादुर जि.सी. समेतका अन्य पाँचजना व्यक्तिहरू विरुद्धमा वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणमा अभियोगपत्र दायर भई निज प्रतिवादीहरूउपर वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरबाट जनही तीन वर्ष कैद र हर्जाना बिगो रु.३,९८,११,०००।- पाँचजना प्रतिवादीहरूबाट दामासाहीले भरी पाउने ठहरी मिति २०६७।६।३ मा फैसला भएको थियो । उक्त फैसलाउपर विपक्षीका पतिले पुनरावेदन नगरी चित्त बुझाई बसेका हुँदा उक्त फैसला अन्तिम रहेकाले फैसलाले भरी पाउने ठहरेको बिगो रु.७९,६२,०००।- को

भराई पाउन फैसला अनुसार काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दरखास्त गरेका थियौं । सोही अनुसार काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट जायजथा कास्की जिल्ला अन्तर्गत भएकोले फैसला कार्यान्वयनका लागि उक्त दरखास्तसहितका मिसिल कास्की जिल्ला अदालतमा पठाएपछि सोही अनुसार काम कारवाही अगाडि बढेको हो । मिति २०६८।११।१४ मा लिलाम सकार गरी लिएपछि उक्त जग्गा सकार गर्नेका नाउँमा सेस्ता पूर्जा कायम गर्ने सन्दर्भमा बुझदा उक्त लिलाम सकार भएका जग्गाहरू अंश मुद्दामा अ.बं. १७१क नं. बमोजिम रोक्का भएको रहेछ र उक्त रोक्का फुकुवा गरी पाउन कास्की जिल्ला अदालतमा निवेदन दिई पूर्व रोक्का आदेश खारेज गरी सकार गर्नेका नाउँमा सेस्ता पूर्जा कायम भएको हो । उक्त रोक्का फुकुवा आदेश उपर विपक्षी रिट निवेदकले कानूनबमोजिम बदर गराउन सकेको अवस्था छैन । लिलाम सकार मुचुल्का बदर गरी पाउँ भनी दण्ड सजायको ६१ नं. बमोजिम विपक्षीले दायर गरेको निवेदनमा लिलाम बदर गर्न मिल्ने देखिएन भनी कास्की जिल्ला अदालतबाट आदेश भएको र जिल्ला अदालतबाट भएको आदेशलाई पुनरावेदन अदालत, पोखराले समेत कानूनबमोजिम भएको भनी सदर गरेको अवस्थामा सोही विषयलाई संविधानको प्रश्न उठाई अदालतको असाधारण क्षेत्र अन्तर्गत निवेदन दायर गर्न पाउने होइन । हेम्जा गा.वि.स.का कि.नं. २०८०, कि.नं. ५९१, कि.नं. ३२५, कि.नं. ३५५१, कि.नं. ३५४९, कि.नं. ८५, कि.नं. ९१८, कि.नं. २०७०, कि.नं. २०७३, कि.नं. २०७६, कि.नं. २०७७, कि.नं. २०८२ र कि.नं. ५८९ को जग्गाहरू देखाई दरखास्त दिएकोमा कि.नं. ८५, कि.नं. ३५४९, कि.नं. ३५५१, कि.नं. ३२५, कि.नं. ५९१, कि.नं. २०८० का जग्गाहरू मात्र लिलाम सकार

गरी हामीहरूले लिएका हौं । विपक्षीका सासू/ हजुरआमाका नाममा अन्य मूल्यवान् जग्गा किताहरू बाँकी नै रहेका र विपक्षीहरूले उक्त जग्गा किताहरूबाट आफ्नो अंशभाग पाउने अधिकार सुरक्षित रहेकोले लिलामको प्रक्रिया पूरा गरी बिगो भरिभराउको सम्बन्धमा आवश्यक सम्पूर्ण प्रक्रियाहरू अवलम्बन गरी लिलाम सकार गर्ने कार्य भएको हुँदा विपक्षीको रिट निवेदन कानूनविपरीत दायर भएको हो । जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७५ मा उल्लिखित सम्पूर्ण कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी लिलाम गरिएको हुँदा विपक्षीले निवेदनमा उल्लेख गरेको कुनै पनि कानूनी व्यवस्थाको बर्खिलाफ हामीले गरेका छैनौं । सक्षम अदालतबाट फैसला कार्यान्वयनको सम्बन्धमा भए गरेका सम्पूर्ण काम कारवाहीहरू कानूनसम्मत हुँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको हरिप्रसाद न्यौपाने, एकबहादुर बल, सुरेस घिमिरे, इमान्दु बराल, लक्ष्मण बानियाँ, मोहनसिँ तामाङ, हरिप्रसाद शर्मा, खोमानन्द भुर्तेल, नन्दकिशोर चापागाई, शिव दुवे, ओमबहादुर ढेंगा, नेत्रबहादुर बि.क., हरिशंकर घर्ती मगर, रूक्मागत पौडेल, कपिल थापामगर, जीतबहादुर कार्की र हिकमत पाख्रिनसमेतको संयुक्त लिखित जवाफ ।

विपक्षीले दावी गरेबमोजिमको कार्य यस कार्यालयबाट भए गरेको नभई वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणको मिति २०६७।६।३ को फैसला तथा कास्की जिल्ला अदालतको मिति २०६८।६।३ को डाँक लिलाम मुचुल्का तथा च.नं. ४९३९ मिति २०६९।१।२९ को दा.खा. दर्ता गरी दिने भन्ने पत्रसमेतका आधारमा यस कार्यालयको मिति २०६९।२।१९ को निर्णय अनुसार उक्त गौरी भुजेलका नाउँका हेम्जा गा.वि.स. वडा नं. ९ का किता जग्गा दा.खा. गरी दिने कार्यसम्म यस कार्यालयबाट भएको

हो । रिटमा दावी गरेबमोजिम विपक्षीहरूको संवैधानिक एवं कानूनी हकको उल्लङ्घन यस कार्यालयबाट गरिएको छैन । यस कार्यालयलाई कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम अधिकार प्रयोग गरी सम्मानीत अदालतको आदेशको पालनासम्म यस कार्यालयबाट भएको हो । यसरी यस कार्यालयबाट विपक्षीहरूको हक अधिकारमा आघात पुग्ने कार्य नगरेको अवस्थामा निवेदकहरूले यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई रहनुपर्ने कुनै कारण छैन । केवल यस कार्यालयलाई अनाहक दुःख दिने मनसायबाट दायर रिट कपोलकल्पित र झूठा छ । यस्तो झूठा रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको मालपोत कार्यालय, कास्कीको लिखित जवाफ ।

कास्की जिल्ला अदालत, पोखराको मिति २०६९।१।८ को आदेश बदर गरी पाऊँ भनी संरक्षकसमेत सीमा घर्ती क्षेत्रीले यस अदालतमा १७ नं. को निवेदन मिति २०६९।१।१५ मा दिई सो निवेदनमा यस अदालतका एकल इजलासबाट आदेश हुँदा यसमा के कसो भएको हो सम्पूर्ण विवरण खुलाई कैफियत प्रतिवेदन गर्नु होला भन्ने आदेश मिति २०६९।१।१७ मा भै सोको कैफियत प्रतिवेदनसमेत यस अदालतमा प्राप्त भै यस अदालतका संयुक्त इजलासबाट आदेश हुँदा, “यसमा लिलाम भै विपक्षीहरूको नाउँमा लिलामबमोजिम जग्गा मालपोत कार्यालय, कास्कीबाट दर्ता भई सेस्ता कायम भई सकेको भन्ने देखिन आएकोले विवादित लिलाम कार्यान्वयन भई छुट्टै परिस्थिति सिर्जना भई सकेको स्थितिसमेतलाई दृष्टिगत गर्दा त्यस अदालतको मिति २०६९।१।८ को आदेशमा अन्यथा गरीरहनु परेन । कानूनबमोजिम गर्नु होला” भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६९।३।२१ मा यस अदालतबाट आदेश भएको देखिन्छ । यसमा अदालतबाट मिति २०६९।३।२१ मा

भएको आदेश कानूनबमोजिम भए गरेको हुँदा त्यसबाट यी रिट निवेदकको कुनै संवैधानिक एवं कानूनी अधिकार हनन् नभएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पोखराको लिखित जवाफ ।

विपक्षीका पति/पिता धर्मबहादुर जि.सी. समेतका पाँचजना प्रतिवादीहरूउपरमा वैदेशिक रोजगार ठगी मुद्दाको अभियोग वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणमा दायर भै उक्त वैदेशिक रोजगार ठगी मुद्दाका प्रतिवादीहरूलाई कैद जरीवाना हुने र हामीहरूसमेतका जाहेरवालाको जम्मा बिगो रु.३,९८,११,०००।- अभियोग लगाइएका पाँचजना प्रतिवादीबाट दामासाहीले भरी पाउने ठहरी मिति २०६७।६।३ मा वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणबाट फैसला भएको हो । उक्त फैसला अन्तिम रहेकोले विपक्षीका पति/पिताको भागमा पर्ने रु.७९,६२,२००।- को बिगो भरी पाउन काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा विपक्षीको पति/पिता धर्मबहादुरकी एकाघरकी आमा गौरी भुजेलका नाउँमा अनुसन्धानकै क्रममा वैदेशिक रोजगार विभागको च.नं. १७६२ मिति २०६५।११।१३ को पत्रले रोक्का रह्यो । कास्की जिल्ला, हेम्जा गा.वि.स. अन्तर्गतका रोक्का रहेका १३ कित्ता जग्गा देखाई दरखास्त परेकोमा जम्मा ६ कित्तामात्र जग्गा मिति २०६८।६।३० मा जायजात मुचुल्का एवं मिति २०६८।८।११ मा पञ्चकृते मूल्य कायम भै मिति २०६८।९।२९ र मिति २०६८।११।१४ मा लिलामीको कारवाही आरम्भ भयो । कसैले लिलाम सकार नगरेको हुँदा हामीहरूले बिगो असूलीको लागि दरखास्तवालामध्येका हरिशंकर घर्ती मगर, इमान्दु बराल र लक्ष्मण बानियाँको नाउँमा संयुक्त सेस्ता कायम हुने गरी मुचुल्का तयार भई सकार गरी लिएको हो । विपक्षीले उक्त लिलामी कारवाहीउपर दण्ड सजायको ६१ नं. र अ.बं.

१७ नं. अनुसार निवेदन परेकोमा कास्की जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत, पोखराबाटसमेत सो काम कारवाही कानूनअनुसार नै भएको भनी विपक्षीले गरेको निवेदनमा केही गरिरहनु परेन भन्ने आदेश भई अन्तिम भईसकेको छ । सोही विषयमा पुनः असाधारण क्षेत्राधिकारअन्तर्गत रिट निवेदन गर्न पाउने हकद्वैया नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको विनोदकुमार कार्की, सुदीप रासकोटी थापा, पूर्णबहादुर गुरुङ, युवराज थापा, हिक्मत पाख्रिन र गीताञ्जली राजवंशीसमेतको संयुक्त लिखित जवाफ ।

वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणबाट भएको फैसलाबमोजिम विपक्षी रिट निवेदकका पति/पिताको भागमा पर्ने रु.७९,६२,२००।- को बिगो भरी पाउन कास्की जिल्ला, हेम्जा गा.वि.स. अन्तर्गतका १३ कित्ता जग्गा देखाई दरखास्त गरेकोमा जम्मा ६ कित्तामात्र जग्गा मिति २०६८।६।३० मा जायजात मुचुल्का भयो । मिति २०६८।८।११ मा पञ्चकृते मूल्य कायम भयो । मिति २०६८।९।२९ र मिति २०६८।११।१४ मा लिलामीको कारवाही हुँदासमेत कसैले लिलाम सकार नगरेको हुँदा हामीहरूले बिगो असूलीको लागि दरखास्तवालामध्येका हरिशंकर घर्ती मगर, इमान्दु बराल र लक्ष्मण बानियाँको नाउँमा संयुक्त सेस्ता कायम हुने गरी मुचुल्का तयार भई सकार गरी लिएको हो । उक्त जग्गा कित्ताहरू जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७५ मा उल्लिखित कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी लिलाम सकार मुचुल्का गरिएको हो । विपक्षीले निवेदनमा उल्लेख गरेको कानूनी व्यवस्थाको हामीले कुनै बर्खिलाफ गरेका छैनौं । जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतको आदेश र सोअनुसारका सम्पूर्ण काम कारवाहीहरू

कानूनसम्मत् हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको तिलक थापा मगर, डिल्लीकुमार भुजेल, लोकबहादुर तामाङ र गीता चापागाईंसमेतको संयुक्त लिखित जवाफ ।

वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणको मिति २०६७।६।३ को फैसलाअनुसार बिगो भराई पाऊँ भनी जाहेरवालाहरूको काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दरखास्त परी उक्त दरखास्तमा देखाएको जायजेथा कास्की जिल्लाअन्तर्गतका समेत देखिँदा बिगो भराउने कार्यको लागि काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिसिल प्राप्त भई यस अदालतबाट गर्नुपर्ने फैसला कार्यान्वयनको कार्य सम्पन्न भई बाँकी फैसला कार्यान्वयनको कार्यका लागि उक्त मिसिल मिति २०६९।३।२८ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा पठाई सकिएको छ । यस अदालतबाट मिति २०६८।११।१४ मा भएको डाँक लिलाम मुचुल्काको प्रतिलिपि हेर्दा जाहेरवाला इमान्दु बरालसमेत र प्रतिवादी धर्मबहादुर जि.सी.समेत भएको वैदेशिक रोजगार ठगी मुद्दामा वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणको मिति २०६७।६।३ को फैसलाअनुसार प्रतिवादी धर्मबहादुर जि.सी.ले बुझाउन पर्ने बिगो रु.७९,६२,२००।- बापत प्रतिवादी धर्मबहादुर जि.सी.को आमा गौरी भुजेलका नाउँमा दर्ता भएको कास्की जिल्ला, हेम्जा गा.वि.स. वडा नं. ९ कि.नं. २०८० क्षेत्रफल ०-३-२-०, ऐ. वडा नं. ५ कि.नं. ५९१ क्षेत्रफल १-१५-०-०, ऐ.ऐ. कि.नं. ३२५ क्षेत्रफल ०-६-३-१, ऐ. वडा नं. ७ कि.नं. ३५५१ क्षेत्रफल ०-११-१-०, ऐ.ऐ. कि.नं. ३५४९ क्षेत्रफल ०-२-१-०, ऐ.ऐ. कि.नं. ८५ क्षेत्रफल ०-२-०-० का ६ कित्ता जग्गाहरूको जायजात तथा पञ्चकृते मूल्याङ्कनसमेत भै दोस्रो डाँक लिलाम हुँदासमेत कोही कसैले सकार नगरेको हुँदा बिगो नं. ७६, ७७ र ७८ को बिगो भरी लिन पाउने सम्पूर्ण

दरखास्तवाला वादीहरूको मञ्जुरीमा वादीमध्येका इमान्दु बराल, लक्ष्मण बानियाँ र हरिशंकर घर्ती मगरसमेतका जना तीनका नाउँमा लिलाम सकार भएको देखिन्छ । सोही लिलाम मुचुल्काबाट लिलाम भएका उल्लिखित जग्गाबाहेक प्रतिवादी धर्मबहादुर जि.सी.की एकाघरकी आमा गौरी भुजेलका नाउँमा कास्की जिल्ला, हेम्जा गा.वि.स. वडा नं. ९ कि.नं. ९१८, ऐ.ऐ. को कि.नं. २०७०, २०७३, २०७६, २०७७, ५८९ र २०८२समेतका ७ कित्ता जग्गाहरू यद्यपि बाँकी रहेकोसमेत देखिन्छ । कानूनविपरीत वा बेरीतपूर्वक बिगो भराउने वा लिलामी कारवाही गरेको भनी यस अदालतको तहसीलदारको आदेशउपर अ.बं. ६१ नं. बमोजिम इजलाससमक्ष निवेदन दिएकोमा यस अदालतबाट लिलाम कारवाही बदर नभएउपर अ.बं. १७ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालत, पोखरामा निवेदन दिँदासमेत शुरू आदेश सदर भएबाटसमेत दावीको लिलामी कामकारवाही निर्धारित रीत र प्रक्रियाप्रतिकूल नभएको स्पष्ट छ । अतः उल्लिखित बिगो मुद्दामा फैसला कार्यान्वयनको क्रममा कानूनको अधीनमा रही भए गरेका काम कारवाहीबाट यी निवेदकको संवैधानिक तथा कानूनी अधिकारमा आघात परेको वा पर्ने अवस्थासमेत नहुँदा प्रस्तुत निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको कास्की जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकहरूका तर्फबाट विद्वान अधिवक्ताद्वय भक्तिराम घिमिरे र श्रीकान्त बरालले विपक्षी कास्की जिल्ला अदालतले आफूसमक्ष अंश मुद्दा विचाराधीन हुँदाहुँदै सोतर्फ विचारै नगरी निवेदकहरूको अंश हक नै मेट्ने किसिमले विपक्षीहरूको नाममा दा.खा. नामसारी गरी गराई दर्ता सेस्ता कायम गर्ने आदेश बेरीतको रहेको अवस्थामा सो आदेशलाई सदर गर्ने गरी

पुनरावेदन अदालत, पोखराबाटसमेत आदेश भएको हुँदा उक्त आदेश उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी पाउँ भनी प्रस्तुत बहस गर्नु भयो । विपक्षीहरू मनोज राजवंशी, हिक्मत पाखिनसमेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता राजन अधिकारीले फैसला कार्यान्वयनको सम्बन्धमा तहसीलदारबाट भएको रीतपूर्वको कार्य कानूनअनुरूप नै रहेको र सो आदेशलाई पुनरावेदन अदालत, पोखराले समेत कानूनसम्मत नै रहेको भनी आदेश गरेको अवस्थामा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश गर्नुपर्ने अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नु भयो । विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निवेदकको माग दावीबमोजिम आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्थासमेत छ, छैन सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदिका सीमा घर्ती क्षेत्री र विपक्षी धर्मबहादुर घर्ती क्षेत्री एकाघरका लोग्नेस्वास्नी र अन्य निवेदकहरू निजहरूका सन्तान रहेको कुरामा विवाद देखिएन । रिट निवेदनकै लेखाइअनुसार अंश मुद्दा हाल चलिरहेबाट विपक्षी धर्मबहादुर घर्ती क्षेत्री छुट्टिभिन्न भै निवेदिकाहरूसँग अलग बसेको भन्ने देखिएन । वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणबाट २०६७।६।३ मा भएको निर्णयपछि २०६८।६।२६ मा निवेदिका पक्षबाट अंश मुद्दा दायर भएको छ । हाल लिलाम भएका जग्गासमेत वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणको मिति २०६५।११।१३ को पत्रले रोक्का रहेको पनि देखिन्छ । यो लिलामसँग सम्बन्धित जग्गाहरू निवेदकहरूका पति/पिताको वैदेशिक रोजगारसम्बन्धी मुद्दाको प्रयोजनको लागि रोक्का भएकोमा पनि विवाद छैन । वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणबाट रोक्का रहेको मान्य हुने र सोही रोक्काको परिणामस्वरूप भएको लिलाम अमान्य

हुने भन्ने कुरा हुन सक्दैन । निवेदकहरूको अंश मुद्दाको कारणले अ.बं. १७१ क बमोजिम यिनै जग्गा रोक्का रहेकोमा यही लिलामको प्रयोजनका लागि सो फुकुवा भएतर्फ पनि निवेदकहरूको चुनौती रहेको नदेखिँदा सो कारवाहीमा निजहरू मञ्जर हुनु हो । कुनै काम कारवाही निर्णयका विभिन्न चरण हुन्छन् । उक्त काम कारवाही निर्णयका प्रारम्भिक चरणमा आपत्ति नजनाई केवल त्यस काम कारवाही निर्णयको अन्तिम चरणलाई मात्र चुनौती दिएको अवस्थामा सो अन्तिम निर्णय मात्र बदर हुन सक्दैन । ती रोक्का प्रक्रिया र फुकुवा प्रक्रियाका बारेमा निवेदकहरू अनभिज्ञ रहेको निवेदन लेखाईबाट देखिँदैन ।

३. ऋण खाँदा सगोलमा बस्नेले दायित्व व्यहोर्नुपर्दछ भने पति/पिताको कार्यबाट लाभ हासिल गर्नेले पछिबाट सोही कारणबाट सिर्जित दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउने कुरा न्यायसङ्गत हुँदैन । लाभ र हानि, अधिकार र कर्तव्य तथा उपलब्धि र दायित्व पृथक कुरा होइनन्, यी एकअर्काका पूरक हुन् । परिवारका मूलकर्ताको कुनै बदनीयत रहेको प्रमाणित नभएको अवस्थामा निजको कार्य आफ्नो र आफ्नो परिवारको सुख, शान्ति र सम्मृद्धितर्फ नै लक्षित रहेको मान्नुपर्ने हुन्छ । जरीवाना तथा बिगो जस्तो दायित्व सिर्जना भएपछि परिवार सदस्यले निजको व्यवहार थाहा थिएन, आफ्नो अंश मर्ने भयो भन्न मिल्दैन । लाभ हासिल गर्दा स्वीकार गर्ने र हानि हुँदा इन्कार गर्न मिल्दैन । एक पत्नी र तीन सन्तान अर्थात् निवेदकहरू मात्र आफ्नो परिवारमा रहेको व्यक्तिले निजहरूप्रति दुराग्रह राख्नु पर्ने कारण के थियो । निवेदकहरूले देखाउन सक्नुपर्दछ । यस निवेदनमा मात्र २०६० सालदेखि नै आफूहरूलाई पति/पिताले बेवास्ता गरेको ठान्ने निवेदकहरूले अंश मुद्दा दिन २०६८ सालसम्म कुर्नुपर्नाको औचित्य पनि पुष्टि

गर्नुपर्दछ ।

४. मुद्दा दुई प्रयोजनका लागि गरिन्छ । एउटा अन्यायमा परेर र अर्को अन्याय गर्न । वैदेशिक रोजगारमा पठाई दिने भनी निवेदकहरूका पति/पिताले विभिन्न व्यक्तिहरूसँग रकम लिई ठगी गरेको कुरा सक्षम निकायबाट ठहर भई अन्तिम भएर रहेको छ । बिगो पाउनु उक्त मुद्दाका पीडितहरूको अधिकार हो । त्यसैका लागि भएको लिलामीलाई निवेदकहरूले अंशलगायतका मुद्दा दिएको कारणले बदर गरिदिनु न्यायोचित हुन सक्दैन । रोक्का रहेका १३ कितामध्ये ६ किता मात्र लिलाम भएको कुरा पनि त्यतिकै विचारणीय छ । केवल निवेदकहरूको अंश हक लाग्ने सम्पत्तिसमेत लिलाम गरिएको भन्ने निवेदन कथन रहेको छ । हकको दावी गर्ने व्यक्तिले सोसँगै जोडिएर आउने दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउने स्थिति रहँदैन । केवल फौजदारी कसूरको कारणबाट हुने कैद जरीवानाको दायित्व विभाजित हुँदैन, जसलाई सजाय भएको हो उसैले व्यहोर्नुपर्दछ । तर, बिगो तिर्नुपर्ने जस्तो देवानी प्रकृतिको दायित्वको भागिदारीबाट सम्पत्तिमा हक दावी गर्ने व्यक्तिहरू निरपेक्ष हुन्छन् भन्ने अर्थ गर्न मिल्दैन ।

५. निवेदकले उल्लेख गरेको दण्डसजायको २६ नं. अध्ययन गर्दा दुनियाँको बिगोबापत जायजात गर्दा सो धन खाने १२ वर्षमाथिका अंश नछुट्टी सँग बसेका परिवार सदस्यको अंशसमेतबाट असूलउपर हुन सक्ने मानिएको छ । निवेदकका पति पिताको सम्पूर्ण सम्पत्ति जायजात भएको स्थिति पनि देखिँदैन । यसै गरी निवेदनमा उल्लेख भएको बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ का दफा २ (क), ११, २० र २३ ले पनि निवेदकहरूलाई मद्दत गर्न सक्ने स्थिति छैन । आपराधिक दायित्वबाट बालबालिकालाई उन्मुक्ति तथा सहूलियत दिने दफा ११, हकको

प्रचलनको कार्यविधि निर्धारण गर्ने दफा २० र बालबालिकाको हित तथा सम्पत्ति संरक्षणको दायित्वको प्रबन्ध गर्ने दफा २३ ले लिलाम बदर के कसरी हुन सक्ने हो सो कुरा निवेदनमा केही उल्लेख छैन । कानूनी हक कानूनले निर्धारित गरेको सीमाभित्रबाट मात्र प्राप्त हुन्छ । कानूनको अमूर्त उल्लेखन हकप्राप्तिको आधार बन्न सक्दैन ।

६. निवेदनमा नै फैसला कार्यान्वयनको कार्य सम्पन्न भैसकेको भनिएको छ । फैसला कार्यान्वयन अदालतको सर्वोपरि दायित्वको कुरा हो । फैसला कार्यान्वयनका सन्दर्भमा तह तहबाट भएका कामकारवाहीहरूमा अत्यन्त गम्भीर कानूनी त्रुटि नभएसम्म अन्तिम तहको यस अदालतबाट हस्तक्षेप गरिँदैन । फैसला कार्यान्वयन अदालतको पहिलो प्राथमिकतामा पर्ने कुरा हो । परोक्षरूपमा नभई प्रत्यक्षरूपमा नै कसैको कानूनी हक नै लोप हुने अवस्था देखिएमा, भएको फैसलाकै प्रतिकूल कार्यान्वयन भएकोमा र कानूनद्वारा निर्धारित फैसला कार्यान्वयनको कार्यविधिमा तात्त्विक महत्त्व देखिने त्रुटि गरेको देखिएमा निश्चय नै कानून र कानूनी प्रक्रियाको रक्षक तथा कानूनी राजको संरक्षक यस अदालतले आँखा चिम्लिँदैन । तर, यी तीन अवस्था नदेखिएमा फैसला कार्यान्वयनको प्रतिकूल धारणा यस अदालतले बनाउँदैन र सम्पन्न भइसकेको वा हुन लागेको फैसला कार्यान्वयन बदर वा अवरूद्ध गर्दैन । प्रस्तुत विवादको तथ्य र लिलाम गर्दा अवलम्बन गरिएको प्रक्रियालाई अध्ययन गर्दा निवेदकले जिकीर लिएका सारवान् तथा कार्यविधिगत त्रुटि तथा कुनै पनि कानूनको बर्खिलाफ भई गैरकानूनिरूपमा लिलाम सम्पन्न भएको देखिएन ।

७. अतः माथि विवेचित आधार कारणबाट विपक्षीहरू इमान्दु बराल, हरिशंकर घर्ती मगर र

लक्ष्मण बानियाँसमेतको नाउँमा लिलाम सकार गर्ने गराउने, दा.खा. दर्ता गर्ने गराउने कास्की जिल्ला अदालत, पुनरावेदन अदालत, पोखरा र मालपोत कार्यालय, कास्कीले वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणको अन्तिम फैसला कार्यान्वयनका सिलसिलामा गरेका आदेश एवं निर्णय बदर गरी पाऊँ भन्ने निवेदन मागदावी कानूनसम्मत नदेखिएबाट निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गरिरहनुपर्ने अवस्था देखिएन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल भदौ १६ गते रोज १ शुभम् ।
इजलास अधिकृतः यज्ञप्रसाद आचार्य

निर्णय नं.१०८४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
आदेश मिति : २०७०।५।१९।४
०६७-WO-०७९८
मुद्दा : उत्प्रेषण ।

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. ३४ बस्ने
भरतमणि जङ्गम

विरूद्ध

विपक्षी : श्री पशुपति क्षेत्र विकास कोष, गौशाला,
काठमाडौं

- प्रत्येक काम कुरालाई नकारात्मक ढङ्गले हेर्न हुँदैन । कुनै सुव्यवस्थाको लागि कानूनले दिएको अख्तियारी प्रयोग गरी सार्वजनिक निकायले कुनै निर्णय गर्दछ भने परम्पराको नाममा सोको विरोध गर्न मिल्दैन । परम्पराबाट मात्र काम चल्न नसकेको, परम्पराले बदलिँदो सामाजिक आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न नसके र परम्परा समयको अन्तरालले प्रत्युत्पादक हुने स्थितिलाई महसूस गरेर नै राज्यले कानूनद्वारा सुशासन र सुव्यवस्थाको प्रत्याभूति गर्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

- विकासको बाटोमा परम्परा बाधक बन्दछ र यसलाई राज्यले महसूस गर्दछ भने कानूनका माध्यमले त्यो परिवर्तन हुन सक्दछ । सुव्यवस्था, सुशासन र सुप्रबन्ध गर्न कानूनले दिएको अख्तियारी प्रयोग गरी कुनै नयाँ कुराको थालनी नगर्ने हो भने विकास अवरूद्ध हुन पुग्दछ । कानून र न्याय विकासका सारथि हुन्, यी विनासका बाहक बन्न सक्दैनन् । कानून र न्याय सामाजिक आवश्यकताका परिपूरक हुन्, यी जडताका सूत्रधार हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं. ७)

- परम्परा कानूनको स्रोत अवश्य हो । लिखित वा अलिखित परम्परा अनुकरणीय पनि हुन्छन् । तर, यसो

भन्दैमा परम्परा समयानुकूल हुन नसकेको अवस्थामा पनि ती जारी रहनुपर्दछ भन्न नमिल्ने ।

- सरकारले परम्परामा समसामयिक र समयानुकूल परिवर्तन गर्न कानून बनाउन सक्दछ । विधिवत् बनेको कानूनले चलिआएको परम्परा वा रीतिस्थितिमा परिवर्तन गर्न सक्दछ । परम्परा माल नभई सनद, सवाल, इस्तिहार, लालमोहर, दुई छापे, एक छापे आदि कानूनी महत्त्व बोक्ने लिखतसमेतले गरेको व्यवस्था अकाट्य र अपरिवर्तनशील हुँदैनन् । यही सन्दर्भमा सरकारले महसूस गरी विधिवत् पशुपति क्षेत्र विकास कोष ऐन, २०४४ जारी गरेको हो । यस ऐनको दफा १८.३.४ को प्रावधान क्रियाशील रहन कुनै परम्परा बाधक हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं. ८)

निवेदकतर्फबाट :

विपक्षीतर्फबाट : विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता सुशील पन्त र विद्वान अधिवक्ता कमलबहादुर बोगटी

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- पशुपति विकास कोष ऐन, २०४४ को दफा १८.३.४

आदेश

न्या. प्रकाश वस्ती : नेपालको

अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७ (२) बमोजिम यस अदालतसमक्ष परेको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :-

यही आउँदो महाशिवरात्रिका दिन लाइनमा नबसी पशुपतिनाथको दर्शन गर्न चाहने स्वदेशी तथा विदेशीहरूलाई रु. १,०००।- को टिकट बिक्री गरी दर्शन गराउने विपक्षीले निर्णय गरी हामी नेपाली हिन्दूहरूको रितिस्थिति तथा धार्मिकस्थानको केन्द्रलाई व्यापारिक केन्द्रको रूपमा विकास गर्न लागेको र समस्त हिन्दूहरूको आस्था र विश्वासको केन्द्रमा शुल्क तोकी ऐतिहासिक एवं धार्मिकस्थल पशुपतिनाथको गरिमाको अवमूल्यन गर्न लागेको हुँदा विपक्षीहरूको यस्तो कार्य गैरसंवैधानिक र गैरकानूनी भएको हुँदा महाशिवरात्रिमा पशुपतिनाथको दर्शनको लागि तोकिएको शुल्क असूल गर्ने कार्य उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी परमादेशलगायतका जो जे चाहिने आज्ञा आदेश जारी गरी पाउँ र तत्कालको लागि महाशिवरात्रिमा पशुपतिनाथको दर्शनको लागि तोकिएको शुल्क लिने निर्णय कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो, यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिई आफै वा आफ्नो प्रतिनिधिद्वारा उपस्थित हुनु भनी रिट निवेदनको एक प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीलाई सूचना पठाई दिनु । लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेश गर्नु । माग गरिएको अन्तरिम आदेशको सम्बन्धमा विचार गरी यसमा उठाइएको प्रश्नको गम्भीरता र सम्बेदनशीलतासमेतलाई दृष्टिगत गर्दा दुबै पक्षको कुरा सुनी आदेश गर्नु उचित देखिएकोले अन्तरिम आदेश जारी गर्ने नगर्ने सम्बन्धमा छलफलको प्रयोजनार्थ विपक्षीहरूलाईसमेत मिति २०६७।११।१३ को सूचना दिई

नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।११।१० को आदेश ।

यसमा रिट निवेदकका तर्फबाट अन्तरिम आदेशसमेतको माग गरेको सन्दर्भमा विचार गर्दा निवेदकले उठाएको संवैधानिक तथा कानूनी प्रश्नहरूको निराकरण रिटको अन्तिम किनारा हुँदा टुङ्गो लाग्ने नै हुँदा र पशुपति विकास कोष ऐन, २०४४ को दफा १८.३.४. मा “पशुपति क्षेत्र विकास कोषले उपलब्ध गराएको सेवाबापत शुल्क उठाउन सक्ने”, व्यवस्था भइरहेको देखिएकोले दर्शन गर्न पाउने समय निर्धारण गरी रु. १,०००।- को शुल्क तिरी महाशिवरात्रिको पर्वको अवसरमा पशुपतिनाथका दर्शन गर्नका लागि विशेष टिकटको व्यवस्था गर्ने कार्यबाट निवेदकको हकहितमा तत्काल प्रतिकूल असर पर्ने अवस्था नदेखिएकोले मागबमोजिमको कार्य रोक्न अन्तरिम आदेश जारी गर्न परेन । रु. १,०००।- को विशेष टिकटको व्यवस्थाबाट निःशुल्कका दर्शनार्थीहरूलाई असुविधा हुने भन्ने प्रश्न पनि उठाएको सन्दर्भमा विचार गर्दा, विशेष टिकट लिने दर्शनार्थीहरूलाई दर्शन गराउँदा सर्वसाधारण दर्शनार्थीहरूलाई कुनै किसिमको असुविधा हुन नदिन तत्काल पर्याप्त र प्रभावकारी व्यवस्था मिलाउन विपक्षी पशुपति विकास कोषको ध्यानाकर्षण गराइएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।११।१३ को आदेश ।

प्रत्यर्थी पशुपति क्षेत्र विकास कोष पशुपति क्षेत्र विकास कोष ऐन, २०४४ बमोजिम गठित कानूनी व्यक्ति हो । यसको मुख्य काम विश्वसम्पदा सूचीमा सूचीकृत श्री पशुपतिनाथ तथा यसको क्षेत्रलाई सनातन तीर्थस्थलको रूपमा संरक्षण र विकास गर्ने हो । कोषले ऐनद्वारा निर्देशित कार्यसम्पादन गर्ने सिलसिलामा शिवरात्रि तथा तीज जस्ता ठूला पर्वहरूमा मन्दिरका चारै ढोकाहरू खुलेका बखतमा मात्र लाइन बसी दर्शन

गर्ने दर्शनार्थीलाई कुनै असर नपर्ने गरी निश्चित एक ढोकाको बीचबाट दायाँ बायाँ लाइनमा बसी दर्शन गरी आएकालाई कुनै असर नपारी गर्भगृहको श्रीको दर्शन मात्र गराई भट्टबाट टीका, प्रसाद केही लिन नदिई सोझै फर्काई बाहिरी गेटमा नै चन्दन, प्रसाद झोलामा राखी दिने गरी व्यवस्था गरिएको छ । यस व्यवस्थाबाट सामान्य लाइनमा बसी आएका तीर्थयात्री दर्शनार्थीलाई कुनै असर पर्ने होइन । यसरी कसैलाई असर नपारी ईच्छुक दर्शनार्थीलाई सःशुल्क दर्शनको व्यवस्था गत शिवरात्रि तथा तीजको पर्वहरूमासमेत सम्पन्न गरी सकेका छौं । निवेदकले जुन दिनको लागि भनेर रिट दायर गर्नुभएको हो सो शिवरात्रि पर्वको कार्यक्रमसमेत सम्पन्न भई सकेकोले प्रस्तुत रिटको औचित्यसमेत समाप्त भएको हुँदा खारेज गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको पशुपति क्षेत्र विकास कोषको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा विपक्षी पशुपति क्षेत्र विकास कोषको तर्फबाट विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता सुशील पन्त र विद्वान अधिवक्ता कमलबहादुर बोगटीले पशुपति क्षेत्र विकास कोषले पशुपति क्षेत्रको विकास गरी अन्तर्राष्ट्रिय तीर्थस्थलको रूपमा विकास र संरक्षण गर्न भक्तजनहरू कसैलाई असर नपर्ने गरी ईच्छुक दर्शनार्थीलाई सःशुल्क दर्शनको व्यवस्था गर्न पशुपति विकास कोष ऐन, २०४४ बमोजिम नै शुल्क लिई दर्शन गराउने व्यवस्था गरेको हो । निवेदकले भने जस्तो गैरकानूनी र व्यापारिक प्रयोजनको लागि सो शुल्क नलिएको अवस्थामा पशुपतिनाथको गरिमा र धार्मिक सम्वेदनशीलतालाई विचारै नगरी प्रत्यक्षरूपमा नै आघात पुर्याउने उद्देश्यले बिनाप्रमाण र आधार दायर गरिएको रिट निवेदन खारेज गरी पाऊँ भनी प्रस्तुत गर्नु भएको बहससमेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निवेदकको माग दावीबमोजिम

आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्थासमेत छ, छैन सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा महाशिवरात्रिका दिन लाइनमा नबसी पशुपतिनाथको दर्शन गर्न चाहने स्वदेशी तथा विदेशीहरूलाई रु. १,०००।-को टिकट बिक्री गरी दर्शन गराउने भनी विपक्षीले निर्णय गरी हिन्दूहरूको रीतिस्थिति तथा धार्मिक स्थानको केन्द्रलाई व्यापारिक केन्द्रको रूपमा विकास गर्न लागेको र समस्त हिन्दूहरूको आस्था र विश्वासको केन्द्रमा शुल्क तोकी ऐतिहासिक एवं धार्मिकस्थल पशुपतिनाथको गरिमाको अवमूल्यन गर्न खोजेको हुँदा विपक्षीको त्यस्तो कार्य उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी अन्य उपयुक्त आज्ञा आदेशसमेत जारी गरी पाऊँ भन्ने निवेदन दावी रहेको देखिन्छ ।

३. पशुपति क्षेत्र विकास कोषले पशुपति क्षेत्र विकास कोष ऐन, २०४४बमोजिम शिवरात्रि तथा तीज जस्ता ठूला पर्वहरूमा मन्दिरका चारै ढोकाहरू खुलेका बखतमा मात्र लाइन बसी दर्शन गर्ने दर्शनार्थीलाई कुनै असर नपर्ने गरी ईच्छुक दर्शनार्थीलाई तोकिएको शुल्क लिई दर्शन गराउने व्यवस्था गरिएको हो । निवेदकले जुन दिनको लागि भनेर रिट दायर गर्नु भएको हो सो शिवरात्रि पर्वको कार्यक्रमसमेत सम्पन्न भई सकेकोले प्रस्तुत रिटको औचित्यसमेत समाप्त भएको हुँदा खारेज गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवाद कथन रहेका पाइन्छ ।

४. निवेदन व्यहोरा र मिसिल संलग्न कागजातहरू हेर्दा पशुपति क्षेत्र विकासको लागि पशुपति क्षेत्र विकास कोष ऐन, २०४४ बमोजिम पशुपति क्षेत्र विकास कोषको स्थापना भएको देखिन्छ । उक्त ऐनमा भएको व्यवस्थाबमोजिम पशुपति क्षेत्र विकास कोषले पशुपति क्षेत्रको विकासको लागि स्वायत्तरूपमा पशुपति क्षेत्र विकास कोष ऐन, २०४४बमोजिम काम गर्नसक्ने

नै देखिन्छ । पशुपतिनाथको दर्शन गराउँदा रू. १,०००।-को विशेष टिकटको व्यवस्था गरी कोषको आम्दानीबापत उक्त रकम लिई पशुपति क्षेत्रको विकासको लागि पशुपति क्षेत्र विकास कोषले उपयोग गर्न पशुपति क्षेत्र विकास कोष ऐन, २०४४ को दफा १८.३.४ ले कानूनी अधिकार प्रदान गरेको देखिन्छ । निवेदकले निवेदनमा उठाएजस्तो पशुपति क्षेत्र विकास कोषले उक्त कानूनको परिप्रेक्ष्यमा गैरकानूनीरूपमा शुल्क उठाएको भन्न मिल्ने देखिन आएन ।

५. प्रत्येक काम कुरालाई नकारात्मक ढङ्गले हेर्न हुँदैन । कुनै सुव्यवस्थाको लागि कानूनले दिएको अख्तियारी प्रयोग गरी सार्वजनिक निकायले कुनै निर्णय गर्दछ भने परम्पराको नाममा सोको विरोध गर्न मिल्दैन । परम्पराबाट मात्र काम चलन नसकेको, परम्पराले बदलिँदो सामाजिक आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न नसक्ने र परम्परा समयको अन्तरालले प्रत्युत्पादक हुने स्थितिलाई महसूस गरेर नै राज्यले कानूनद्वारा सुशासन र सुव्यवस्थाको प्रत्याभूति गर्दछ ।

६. समस्त हिन्दूहरूका लागि पशुपति जस्तो श्रद्धाको केन्द्रलाई धार्मिक आस्थामा कुनै चोट नपुर्याई शिवरात्रिका दिन ईच्छुक दर्शनार्थीबाट केही रकम असूल गर्ने कार्यले निवेदकले जिकीर लिए जस्तो पशुपतिलाई व्यापारिक केन्द्र बनाइएको भन्न सुहाउँदैन । हिजो गरिँदैनथ्यो आज किन गरियो भन्ने तर्क न वस्तुगत हुन सक्दछ, न त यथार्थवादी नै ।

७. विकास समयको माग हो । विकासको बाटोमा परम्परा बाधक बन्दछ र यसलाई राज्यले महसूस गर्दछ भने कानूनका माध्यमले त्यो परिवर्तन हुन सक्दछ । सुव्यवस्था, सुशासन र सुप्रबन्ध गर्न कानूनले दिएको अख्तियारी प्रयोग गरी कुनै नयाँ कुराको थालनी नगर्ने हो भने विकास अवरूद्ध हुन पुग्दछ । कानून र न्याय विकासका सारथि हुन्,

यी विनासका बाहक बन्न सक्दैनन् । कानून र न्याय सामाजिक आवश्यकताका परिपूरक हुन्, यी जडताका सूत्रधार हुन सक्दैनन् ।

८. परम्परा कानूनको स्रोत अवश्य हो । लिखित वा अलिखित परम्परा अनुकरणीय पनि हुन्छन् । तर, यसो भन्दैमा परम्परा समयानुकूल हुन नसकेको अवस्थामा पनि ती जारी रहनुपर्दछ भन्न मिल्दैन । सरकारले परम्परामा समसामयिक र समयानुकूल परिवर्तन गर्न कानून बनाउन सक्दछ । विधिवत् बनेको कानूनले चलिआएको परम्परा वा रीतिस्थितिमा परिवर्तन गर्न सक्दछ । परम्परा मात्र नभई सनद, सवाल, इस्तिहार, लालमोहर, दुई छापे, एक छापे आदि कानूनी महत्त्व बोक्ने लिखतसमेतले गरेको व्यवस्था अकाट्य र अपरिवर्तनशील हुँदैनन् । यही सन्दर्भमा सरकारले महसूस गरी विधिवत् पशुपति क्षेत्र विकास कोष ऐन, २०४४ जारी गरेको हो । यस ऐनको दफा १८.३.४ को प्रावधान क्रियाशील रहन कुनै परम्परा बाधक हुन सक्दैन ।

९. विपक्षी पशुपति क्षेत्र विकास कोषको लिखित जवाफमा स्पष्टरूपमा नै अन्य सर्वसाधारण दर्शनार्थीलाई कुनै असर नपुग्ने गरी पशुपतिनाथ मन्दिरको चारैवटा ढोका खुल्ने महाशिवरात्रि पर्व र तीज पर्वमा मात्र ईच्छुक दर्शनार्थीहरूको लागि विशेष टिकटको व्यवस्था गरिएको हो, यसबाट निःशुल्क दर्शनमा रहने दर्शनार्थीलाई कुनै असर हुन दिने छैनौं भनी प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको देखिएबाट पनि निवेदक एवं अन्य सर्वसाधारण दर्शनार्थीको हक हितमा असर पुग्न सक्ने देखिएन ।

१०. निवेदकले महाशिवरात्रिको दिनलाई लक्षित गरी प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको र उक्त महाशिवरात्रिको पर्वसमेत समाप्त भएको प्रश्न एकातिर छ भने अर्कातिर सार्वजनिक सरोकारको

प्रश्नान्तर्गत दायर यस रिट निवेदनमा उठाइएको कानूनी प्रश्नको निराकरण पनि आवश्यक छ । यी दुबै आधारमा विवेचित कारण र आधारबाट रिट निवेदन औचित्यहीन छ ।

११. अतः माथि उल्लिखित कारणबाट रिट निवेदनको मागदावी औचित्यहीन देखिएबाट निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गरिरहनु पर्ने अवस्था नदेखिँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल भदौ १९ गते रोज ४ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : यज्ञप्रसाद आचार्य

निर्णय नं.१०८५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री वैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
फैसला मिति : २०७०।८।२३।१
०६५-CR-०६७३

मुद्दा : डाँका चोरी ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : दाङ जिल्ला, त्रिभुवन
नगरपालिका वडा नं.११ घर भै कारागार

कार्यालय, तुलसीपुरमा कैदमा रहेका
बिनोदबहादुर वलीसमेत
विरूद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : मुक्तिराम पुनको जाहेरीले नेपाल
सरकार

- हातहतियार प्रयोग भएको तथ्य मौकामा हतियारसहित प्रतिवादी पक्राउ परेको कुराबाट पुष्टि भएकै छ । तापनि प्रतिवादीको वारदातमा संलग्नताको शङ्काहित पुष्टि हुन नसकेको अवस्था र २ जना भनिएका प्रतिवादीहरू कसूरदार हुन् वा होइनन् भन्ने कुरा निजहरू फरार रहेकोबाट तत्काल यकीन हुन नसके ।
- चार जनाभन्दा बढीको संख्या स्थापित हुन नसकेको स्थितिमा वारदातलाई डाँकाको वारदात हो भनी मान्न सकिने अवस्था रहेन, वारदातमा हातहतियारको प्रयोग भई जबर्जस्ती रकम लिएको अवस्था स्थापित भएको हुँदा चोरीको महलको ४ नं. बमोजिम जबर्जस्ती चोरी गरेको अवस्था देखिने ।

(प्रकरण नं.४)

शुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.नारायणप्रसाद श्रेष्ठ

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.मु.न्या.अवधेशकुमार यादव

मा.न्या.तेजबहादुर के.सी.

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी/वादीतर्फबाट : विद्वान उपन्यायाधिवक्ता
गंगा पौडेल

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, चोरीको ४, १२, १४ र १४(२) नं.

फैसला

न्या. वैद्यनाथ उपाध्याय : पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाङको मिति २०६५।५।२९ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परेको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र निर्णय यस प्रकार छः-

मिति २०६२।१२।२६ गते साँझ अन्दाजी ९.४५ बजेको समयमा म आफ्नो घरको कोठामा बसिरहेको अवस्थामा मुखमा कालोपट्टी बाँधेका २ जना मानिस एक्कासी कोठाभित्र छिरी अरू ३/४ जना बाहिर उभिई रहेकामा यहाँ किन आएको भनी सोध्दा माथिको आदेश छ तपाईंले हामीलाई नगद रु.२१,०००।- सहयोग गर्नुपर्यो भनी भनेका र मैले त्यति रूपैयाँ छैन भन्दा ज्यानको माया छ भने हमीले भनेको गर् नत्र तँ र तेरो परिवारलाई खत्तम पारी दिन्छौं भनी डर त्रासमा पारेपछि मैले अहिले छैन, भोली पर्सासम्ममा व्यवस्था गरौंला भनेपछि सो दिन तिनिहरू गएका र मिति २०६२।१२।२७ गते ८.३० बजेको समयमा निज अन्यायीहरू फेरि मेरो घरमा आई खुकुरी, पेस्तोल देखाउँदा हामीले भनेको पैसा दे भनेपछि मैले रु.२१,०००।- अन्यायीहरूमध्येको बिनोद वलीलाई दिएपछि निजहरूले उक्त रूपैयाँ बाँड्दै गरेको अवस्थामा छिमेकीहरूले प्रहरी बोलाई आफूसमेत लागी बिनोद वली पक्राउ परी नगद रु.२,०००।- र १ थान कटारी, १ थान गरासी बरामद भएकोले मबाट रु.२१,०००।- डाँका गरी लुट्ने चोर पत्ता लगाई चोरी गरेको रूपैयाँ असूल गरी पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको मुक्तिराम पुनको जाहेरी

दरखास्त।

मिति २०६२।१२।२८ को बरामदी खानतलासी तथा घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का मिसिल सामेल रहेको।

२०६२।१२।२६ गते म, भुण्टे भन्ने देवेन्द्र वली, मेरो भाइ राजेश वली र उनीहरूको साथमा आएका अन्य नचिनेका २ जनासमेत भई जाहेरवालालाई भोली पैसा जम्मा गरी दिनु माथिको आदेश छ भनी भनेको र भोलीपल्ट २७ गते अघिल्लो दिनको कुराअनुसार जाँदा राजेश, देवेन्द्र घरभित्र पसे, म र अन्य नचिनेका बाहिर बस्यौं, उनीहरूले जाहेरवालाको घरबाट रु.२१,०००।- लुटी लिए। सो रकम घरको पछाडि गएर बाँडे, मलाई रु.२,०००।- दिए, म पानी पिउन पसेपछि गाउँलेहरूले मलाई समातेका हुन्। मबाट बरामद भएको रु.२,०००।- चोरी भएको रु.२१,०००।- मध्येको रकम हो भन्ने व्यहोराको अभियुक्त बिनोदबहादुर वलीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

प्रतिवादीहरूले जाहेरवालाको घरबाट डाँका चोरी गरी रु.२१,०००।- लुटेका ठीक साँचो हो भनी भूमा वली, भूपलाल रोका, जीवन श्रेष्ठ, आइतराम गुरुडसमेतका मानिसहरूले मौकामा गरी दिएको घटना विवरण कागज।

जाहेरवालाको घरमा म, भुण्टे भन्ने देवेन्द्र वली भित्र पसी निजबाट रु.२१,०००।- लुटी लिएको र घरबाट बाहिर आई मैले रु.१२,०००।- राखें र बाँकी ९,०००।- भुण्टे भन्ने देवेन्द्र वलीलाई दिएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको राजेशबहादुर वलीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

प्रतिवादीहरूले जाहेरवालाको घरबाट निजलाई धम्की दिई रु.२१,०००।- डाँका चोरी गरेको प्रमाणित हुन आएकोले निज प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन, चोरीको १४(४) नं. बमोजिम सजाय

हुन र ऐ.१० नं. बमोजिम चोरी भएको विगोसमेत भराई पाउँ भन्ने व्यहोराको अभियोग माग दावी ।

वारदात भएको मितिमा मैले काम गर्ने बस मालिकको ससुराली गाउँ मठेउरीमा २०६२।१२।२५ गते गएको थिएँ, वारदातको समयमा म सोही ठाउँमा भएकोले झूठा पोल उजुरी गरेका हुन् । सो गर्नुको कारण बिनोद वली र राजेश वलीले मीनाक्षी वलीको घरबाट गाग्री, ताउला चोरी गरेका थिएँ, सो अवस्थामा मसमेतका हामी गाउँलहरूले निजहरूलाई कुटपीट गरी माफी दिएका थियौँ, सोही रिसइबीका कारण मलाई पोल गरेका हुन्, मैले जाहेरवालाको घरबाट चोरी गरेको होइन भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी भुण्टे भन्ने देवेन्द्र वलीले अदालतमा गरेको बयान ।

मैले भुण्टे भन्ने देवेन्द्र वलीलाई रु.५,०००।- कर्जा दिएको थिएँ, मिति २०६२।१२।२७ गतेका दिन निजले मलाई उक्त ऋणमध्ये रु.२,०००।- दिएका थिएँ, सोही रूपैयाँ मबाट बरामद भएको हो, मैले जाहेरवालाको रूपैयाँ डाँका गरी लुटेको होइन भन्ने प्रतिवादी बिनोदबहादुर वलीले अदालतमा गरेको बयान ।

जाहेरवालाको जग्गा र मेरो जग्गाको आँठो साँध मिलेको र उक्त जग्गामा पानी एउटै कुलोबाट ल्याउने गरिन्थ्यो, सोही विषयमा म र जाहेरवालाका बीचमा भनाभन पनि भएको थियो । सोही रिसइबीबाट मउपर यो झूठा जाहेरी दिएका हुन्, सो मिति र समयमा म मेरो घर नारायणपुरमा थिएँ, मैले जाहेरवालाको घरबाट डाँका गरी रूपैयाँ चोरेको होइन भनी प्रतिवादी राजेश भन्ने टीकाबहादुर वलीले अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादीमध्येका बिनोद वली र राजेश वलीले हामीलाई नियन्त्रणमा लिएर मेरो घरबाट रु.२१,०००।-डाँका गरेका हुन् भनी जाहेरवाला मुक्तिराम पुनले अदालतमा गरिदिएको बकपत्र ।

मसमेतले गाउँमा गस्ती गरीरहेको अवस्थामा प्रतिवादी बिनोद वलीलाई घटनास्थलमा घटना घटाई रहेको अवस्थामा पक्राउ गरेका हौँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी पक्षका साक्षी भूपलाल रोकाले गरेको बकपत्र ।

भुण्टे भन्ने देवेन्द्र वली वारदात भएको समयमा आफ्नो गाडी मालिकको श्रीमती विरामी भएको कारण मालिक रामबहादुरसँग पश्चिम मठ्यौरा जान लागेको अवस्थामा मैले यिनीलाई बाटोमा भेटेको थिएँ । निज २०६२।१२।२८ गते मात्र घर फर्किएका हुन् जाहेरवालाको घरबाट रकम चोरी गरेका होइनन् भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी देवेन्द्र वलीका साक्षी बिनप्रसाद डाँगीको बकपत्र ।

प्रतिवादी राजेश भन्ने टीकाबहादुर वलीको २०६४।७।४ मा कारागारभित्रै कालगतिले मरेको भन्ने लेखी आएको हुँदा निजको हकमा केही गरी रहनु परेन, प्रतिवादी विजय सुनार र पोषण खत्री म्यादमा उपस्थित नभै फरार रहेको अवस्था हुँदा निजहरूका हकमा मुद्दा मुलतवीमा राखी दिने ठहर्छ र प्रतिवादी बिनोद वली र देवेन्द्र वलीका हकमा निजहरूले चोरीको १ र ६ नं.को कसूर अपराध गरेको देखिँदा ऐजन महलको १४(४) नं. बमोजिम निज प्रतिवादीहरूलाई जनही ६ वर्ष कैद र बिगो रु.२१,०००।-को डेढी जरीवाना हुने ठहर्छ भन्ने व्यहोराको दाड देउखुरी जिल्ला अदालतको मिति २०६४।८।६ को फैसला ।

कथित वारदातलाई डाँका चोरीको परिभाषाभित्र पार्नको लागि काल्पनिक र बनावटी व्यक्तिको नाम उल्लेख गरेको फलस्वरूप प्रतिवादी विजय सुनारको घर ठेगाना नै पत्ता नलागेको भनी म्याद तामेली भएको छ। २०६२।१२।२८ को बरामदी मुचुल्का सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ८ र मुलुकी ऐन, अ.बं.१७२ नं को विपरीत छ, मौकामा कागज गर्ने जाहेरवाला

मुक्तिराम पुन र भूपलाल रोकाको मौकाको कागज र अदालतको बकपत्र आदि आधार प्रमाणहरूको मूल्याङ्कन नै नगरी डाँका चोरी गरेको ठहर्याई गरेको शुरू फैसला नमिलेको हुँदा बदर गरी अभियोग दावीबाट सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरू देवेन्द्र वली र बिनोदबहादुर वलीले पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरमा पेश गरेको अलगअलग पुनरावेदन पत्र ।

प्रस्तुत मुद्दामा बरामदी नभएको, प्रतिवादीको नागरिकतामा नाम फरक भएको भन्ने र बरामदी मुचुल्कामा प्रतिवादीको सहीछाप नभएकोले अ.बं.१७२ नं. को प्रतिकूल भएको, डाँका मुद्दामा प्रतिवादी ५ जना हुनुपर्नेमा ४ जनामात्र रही अरू काल्पनिक व्यक्तिको नाम लेखिएको भन्ने पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकीर रहेको सन्दर्भमा छलफल गर्न अ.बं.२०२ नं. र पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरबाट मिति २०६५।३।२३ मा भएको आदेश ।

५ जनाभन्दा बढी व्यक्ति नभई ३ जनामात्र भएको अवस्था देखिएकोले अभियोग दावीबमोजिम डाँकाको कसूर ठहर्दैन । वारदातको अवस्थातर्फ विचार गर्दा चोरीको ४ नं. आकर्षित हुने देखिएकोले जबर्जस्ती चोरीको परिभाषाभित्र परी प्रतिवादीहरूमध्ये टीका भन्ने राजेश वलीको कारागारमा मृत्यु भैसकेकोले निजको हकमा केही बोलीरहनु परेन । जाहेरवालाले अदालतमा गरेको बकपत्रमा किटान गरेको नदेखिएको, दशी पनि बरामद भएको नदेखिएकोले प्रतिवादी भुण्टे भन्ने देवेन्द्र वलीले अभियोग दावीबाट सफाइ पाउने ठहर्छ । प्रतिवादी बिनोद वलीको हकमा बरामदी बिगो रु.२,०००।- जबर्जस्ती चोरी गरेको देखिँदा चोरीको ४ नं.को कसूरमा ऐ.को १२

नं. र १४(२) नं. बमोजिम निज प्रतिवादी बिनोद वलीलाई बिगोको डेढी बढाई रु.३,०००।- जरीवाना र १ महिना १५ दिन कैद सजाय हुने ठहर्छ र शुरूले मुलतवी राखेको प्रतिवादीहरूको हकमा गरेको फैसला सदर हुन्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाडको मिति २०६५।५।२९ को फैसला ।

डाँका चोरी गरेको रकम प्रतिवादीहरूले एकआपसमा बाँडेको सोमध्ये पहिले पक्राउ परेका प्रतिवादी बिनोद वलीबाट रु. २०००।- बरामद हुन सकेको र अन्य रकम प्रतिवादीहरूले नासेमासेको अवस्था भई बरामद हुन नसकेको स्थितिलाई विचार नगरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । पाँचजना भई वारदात घटाएको पुष्टि भइरहेको स्थितिमा प्रतिवादीहरूले डाँका चोरी गरेकोतर्फ नठहर्याई चोरीको महलको ४ नं. को कसूर ठहर गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । चोरीको ४ नं. बमोजिम जबर्जस्ती चोरीको कसूर ठहरेकोमा ऐजनको १४(२) नं. बमोजिम सजाय हुँदा जबर्जस्ती चोरी गर्नेलाई ऐजनको १२ नं. बमोजिम हुने सजायको डेढी बढाई सजाय गरी जरीवानाबापतसमेत कैद गर्नुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्थाको गलत व्याख्या गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको हुँदा पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरबाट भएको फैसला बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग मागदावीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरले जबर्जस्ती चोरी गरेको भन्दै चोरीको ४ नं. को कसूरमा चोरीको १२ र १४(२) नं. बमोजिम सजाय गरेको देखिन्छ । ऐजन १४(२) नं. बमोजिम सजाय गर्दा जरीवानाबापतसमेत कैद गर्नुपर्नेमा सो नगरेको पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरको इन्साफ उक्त कानूनको रोहमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा

अ.बं. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी प्रतिवादीलाई झिकाई आएपछि वा अवधि व्यतीत भएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने व्यहोराको यस अदालतबाट भएको मिति २०६९।५।२६ को आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री गंगा पौडेलले प्रतिवादी देवबहादुर वलीसमेतउपर किटानी जाहेरी परेको छ, डाँका गर्न गएकाहरूमध्ये बिनोद वली, राजेश वली र देवेन्द्र वलीको नाम जाहेरीमा स्पष्ट छ तथा नचिनेका २ जनासमेत ५ जना भई डाँका गरेको भन्ने जाहेरवालाको बकपत्र, अदालतमा समेत प्रतिवादीहरूले एकअर्कालाई पोल गरी बयान गरेका छन्, तत्काल पक्राउ परेका प्रतिवादी बिनोद वली डाँका गरी लगेको रकममध्ये रु २,०००।- तथा हतियारसहित पक्राउ परेका छन् । घटनाको केही दिनपछि पक्राउ परेको र पछि अदालतको म्यादमा हाजिर भएका प्रतिवादीहरूले डाँका गरेको रकम मासिसकेको अवस्था भएकोले बरामद हुन नसकेको हो अन्य २ जना प्रतिवादी हालसम्म फरार नै छन्। यस्तो अवस्थामा एउटा प्रतिवादीबाट मात्र बरामद भएको रकमलाई आधार बनाई बिगो कायम गरेको पुनरावेदन अदालत, दाङको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले उल्टी गरी अभियोग दावीबमोजिम हुनुपर्दछ भन्नेसमेत बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ताको बहस सुनी मिसिल संलग्न कागजात अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूले डाँका गरेको भनी मुलुकी ऐन, चोरीको महलको १ र ६ नं. को कसूरमा ऐजन् ऐनको १४(४) नं. को कसूरमा सजायको

माग दावी लिई अभियोगपत्र दायर भएकोमा शुरू जिल्ला अदालतबाट फरार प्रतिवादीहरूका हकमा अ.बं.१९० नं. बमोजिम मुलतवी राखी अन्य प्रतिवादीहरू बिनोदबहादुर वली तथा देवेन्द्र वलीलाई चोरीको महलको १ र ६ नं. को कसूरमा ऐजन्को १४(४) बमोजिम रु.२१,०००।-बिगो कायम गरी फैसला भएको सो फैसलाउपर प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन परी पुनरावेदन अदालत, दाङबाट शुरू फैसला केही उल्टी गर्दै प्रतिवादी बिनोदबहादुर वलीलाई चोरीको ४ नं. को कसूरमा ऐजन्को १२ र १४(२) नं. बमोजिम रु.२,०००।-बिगो कायम गरी सजाय गर्ने र प्रतिवादी देवबहादुर वलीलाई सफाइ दिने गरी भएको फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन परेको प्रस्तुत मुद्दामा निम्न प्रश्नहरूको निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो :

- (१) प्रस्तुत वारदात घटना मुलुकी ऐन, चोरीको महलको १ र ६ नं. अन्तर्गतको डाँकाको वारदात हो, होइन ?
- (२) प्रतिवादीहरूलाई दावीबमोजिमको बिगो कायम गरी सजाय गर्नुपर्ने हो होइन ?
- (३) पुनरावेदन अदालत, दाङको मिति २०६५।५।२९ को फैसला मिले नमिलेको के हो ?

३. पहिलो प्रश्नको सम्बन्धमा प्रस्तुत वारदात चोरीको १ र ६ नं. बमोजिमको कसूर हो होइन भनी हेर्दा जाहेरवालाले ३ जनाको नाम किटान गरी अन्य नचिनेका २ जनासमेत ५ जना आफ्नो घरमा आई हातहतियार देखाई रु.२१,०००।- लिई डाँका गरेका हुन् भनी जाहेरीमा देखाइएको पाइन्छ । मौकामा १ जना प्रतिवादी बिनोद वलीमात्र पक्राउ परेका छन्, निजले अदालतसमक्ष बयान गर्दा डाँका गरेकोमा अस्वीकार गरेको अवस्था छ । मौकामा पक्राउ

नपरेका पछि पक्राउ परी आएका र अदालतको म्यादमा हाजीर भएका प्रतिवादीहरूसँग रकम बरामद भएको अवस्था छैन तथा निजहरू वारदातमा इन्कार रही बयानसमेत गरेको पाइन्छ । अन्य २ जना प्रतिवादीहरू हालसम्म फरार नै रहेको देखिन्छ ।

४. मौकामा कागज गर्ने भूपाल रोकाले बकपत्र गर्दासमेत जाहेरीमा उल्लेखित पाँचैजना भई वारदात गरेको हुन् भनी भन्न सकेको अवस्था छैन भने प्रतिवादी भुण्टे भन्ने देवबहादुरले आफू वारदातको दिन अन्यत्र रहेको जिकीर (Alibi) लिएको र सो जिकीर समर्थन गर्ने गरी निजका साक्षी बिनप्रसाद डाँगीले बकपत्रसमेत गरी दिएको अवस्था देखिन्छ । प्रस्तुत अवस्थामा प्रतिवादी देवबहादुर वलीसमेत वारदातमा संलग्न रहेको भन्ने शङ्कारहित तवरबाट पुष्टि हुन सकेको अवस्थासमेत छैन । मुलुकी ऐन, चोरीको महलको ६ नं. ले “चार जनाभन्दा बढताको जमात भई जबर्जस्ती चोरी वा रहजनीमा लेखिएका रीतसंग वा हातहतियार लिई उठाई छाडी वा हूलहुज्जत गरी चोरी गरेको डाँका गरेको ठहर्छ” भन्ने व्यवस्थालाई विचार गर्दा प्रस्तुत वारदातमा हातहतियार प्रयोग भएको तथ्य मौकामा हतियारसहित प्रतिवादी पक्राउ परेको कुराबाट पुष्टि भएकै छ । तापनि प्रतिवादी देवबहादुर वलीको वारदातमा संलग्नताको शङ्कारहित पुष्टि हुन नसकेको अवस्था र २ जना भनिएका प्रतिवादीहरू कसूरदार हुन् वा होइनन् भन्ने कुरा निजहरू फरार रहेकोबाट तत्काल यकीन हुन नसक्ने अवस्था रहेको र बिनोद वलीबाहेक अन्यबाट केही बरामदसमेत नभएको अवस्था रहेकोले ५ जना भन्दा कम प्रतिवादी कायम रहने अवस्था भएको देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा ४ जनाभन्दा बढीको संख्या स्थापित हुन नसकेको स्थिति हुँदा प्रस्तुत वारदातलाई डाँकाको वारदात हो भनी मात्र

सकिने अवस्था रहेन वारदातमा हातहतियारको प्रयोग भई जबर्जस्ती जाहेरवालासँग रकम लिएको अवस्था स्थापित भएको हुँदा प्रस्तुत वारदात चोरीको महलको ४ नं. बमोजिम जबर्जस्ती चोरी गरेको अवस्था देखिन्छ ।

५. अब, दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादीहरूलाई दावीबमोजिम बिगो कायम गरी सजाय हुनुपर्ने नपर्नेतर्फ हेर्दा मौकामा पक्राउ परेका प्रतिवादी बिनोद वलीसँग रु.२,०००।- मात्र बरामद भएको अवस्था छ । अन्य प्रतिवादीहरूसँग केही कुनै रकम बरामद भएको अवस्थासमेत छैन । जाहेरी दरखास्तमा रु.२१,०००।- भनी उल्लेख मात्र गरेको आधारमा सोहिबमोजिम रु.२१,०००।- नै बिगो कायम गर्न तथ्यसङ्गत नहुने भएकोले मौकामा बरामद भएको बिगो रु.२,०००।- नै प्रस्तुत वारदातमा जबर्जस्ती चोरी गरेको पुष्टि भएको हुँदा र प्रतिवादी भुण्टे भन्ने देवबहादुर वलीको घटनामा संलग्नता नदेखिएको कुरा माथि प्रश्न नं.१ को विवेचनाबाट पुष्टि भइसकेको स्थितिमा निज प्रतिवादी भुण्टे भन्ने देवबहादुर वलीले सफाइ पाउने ठहर्याएको तथा अर्का प्रतिवादी बिनोद वलीलाई बिगो रु.२,०००।- जबर्जस्ती चोरी गरेकोमा चोरीको ४ नं. को कसूरमा ऐ.को १४(२) नं. बमोजिम सजाय हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाङको फैसला मिलेकै देखिन्छ । प्रतिवादीहरूलाई डाँकामा सजाय गरी पाउँ भन्ने पुनरावेदन जिकीरतर्फ यो इजलास सहमत हुन सकेन ।

६. तेस्रो प्रश्न पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाङको फैसला मिले नमिलेकोतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत वारदातको सम्पूर्ण अवस्थाको विश्लेषण गर्दा मुलुकी ऐन, चोरीको महलको ६ नं. डाँकाको वारदात नभई चोरीको ४ नं. को परिभाषाभिन्न पर्ने गरी जबर्जस्ती चोरीको वारदात

देखिन आएको हुँदा प्रस्तुत वारदातलाई जबर्जस्ती चोरी कायम गर्ने गरेको तथा प्रतिवादीमध्ये भुण्टे भन्ने देवबहादुर वलीलाई सफाइ दिने गरेको पुनरावेदन अदालत, दाङको फैसला मिलेकै देखिएको, प्रतिवादीमध्ये बिनोद वलीको हकमा विचार गर्दा निजको साथबाट तत्काल पक्राउ परी रु.२,०००।- बरामद भएको देखिएको हुँदा सोही बिगो कायम गरी बिगो रु.२,०००।- को डेढी बढाई चोरीको १२ र १४(२) नं. बमोजिम रु.३,०००।- जरीवाना र १ महिना १५ दिन कैद हुने ठहरयाएकोसम्म पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेकै देखिन्छ। चोरीको १४(२) नं. बमोजिम जरीवानाबापतसमेत कैद गर्नुपर्ने हो होइन भन्नेतर्फ विचार गर्दा चोरीको १४ नं. को देहाय २ मा "जबर्जस्ती चोरी गर्नेलाई यसै महलको १२ नं. बमोजिम हुने सजायको डेढो बढाई सजाय गरी जरीवानाबापतसमेत कैद गर्नुपर्छ" भन्ने व्यवस्था भएको देखिन्छ । प्रतिवादीलाई उक्त नम्बरअनुसार डेढो बढाई कैद जरीवाना गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसलाबाट देखिएकै छ तर, जरीवानाबापत कैद गर्नुपर्नेमा सो भए गरेको उक्त फैसलाबाट नदेखिँदा सो हदमा चोरीको १४ नं. को देहायको २ को

त्रुटी भएको देखिन आयो । तसर्थ जरीवानाबापत कैद गर्नुपर्नेमा सो नगरी जरीवानामात्र गर्ने गरेको हदसम्म पुनरावेदन अदालत, दाङको फैसला सो हदसम्म त्रुटी भएकोले सोही हदसम्म उल्टी हुने र प्रतिवादी बिनोद वलीलाई लागेको जरीवाना बापतसमेत कैद हुने ठहर्छ सो ठहर्नाले अरूमा तपसीलबमोजिम गर्नु ।

तपसील

माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम पुनरावेदन अदालत, दाङको फैसला केही उल्टी भई प्रतिवादी बिनोद वलीलाई चोरीको ४ नं. को कसूरमा ऐजनको १२ र १४(२) नं. बमोजिम रु.३,०००।- जरीवाना तथा डेढ महिना कैद हुनेमा जरीवानाबापतसमेत कैद हुने हुँदा दण्ड सजायको ५३ नं. बमोजिम जरीवानालाई कैद कायम गरी लगत कस्न लेखी पठाउनु १

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.प्रा.डा.भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल मङ्सिर २३ गते रोज १ शुभम् ।
इजलास अधिकृत- गेहेन्द्रराज रेग्मी

